

Chulalongkorn University

Chula Digital Collections

Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)

2022

คนเชื้อสายจีนกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของเมือง ร้อยเอ็ด ทศวรรษ 2470 ถึง ทศวรรษ 2530

พิรวัฒน์ ขุนสวัสดิ์วงศ์
คณะอักษรศาสตร์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd>

Part of the [History Commons](#)

Recommended Citation

ขุนสวัสดิ์วงศ์, พิรวัฒน์, "คนเชื้อสายจีนกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของเมืองร้อยเอ็ด ทศวรรษ 2470 ถึง
ทศวรรษ 2530" (2022). *Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)*. 6391.
<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/6391>

This Thesis is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD) by an authorized administrator of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

คนเชื้อสายจีนกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของเมืองร้อยเอ็ด ทศวรรษ
2470 ถึง ทศวรรษ 2530

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE ETHNIC CHINESE AND THE ECONOMIC, POLITICAL AND SOCIAL CHANGE OF THE
URBAN AREA IN ROI ET, 1930s-1990s

Mr. Peerawat Poonsawatpong

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in History

Department of History

FACULTY OF ARTS

Chulalongkorn University

Academic Year 2022

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

คนเชื้อสายจีนกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง
และสังคมของเมืองร้อยเอ็ด ทศวรรษ 2470 ถึง ทศวรรษ
2530

โดย

นายพีรวัฒน์ พูนสวัสดิ์พงศ์

สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรเดช โชติอุดมพันธ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ภาวรรณ เรืองศิลป์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ดาบเพชร)

พิรวัฒน์ พูนสวัสดิ์พงศ์ : คนเชื้อสายจีนกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของ
เมืองร้อยเอ็ด ทศวรรษ 2470 ถึง ทศวรรษ 2530. (THE ETHNIC CHINESE AND THE
ECONOMIC, POLITICAL AND SOCIAL CHANGE OF THE URBAN AREA IN ROI ET, 1930s-
1990s) อ.ที่ปรึกษาหลัก : รศ. ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทบาทของคนเชื้อสายจีนที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของ
เมืองร้อยเอ็ด ระหว่างทศวรรษ 2470 ถึง 2530 โดยแสดงผ่านบทบาท 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง
และสังคม ในหลากหลายแง่มุมภายใต้บริบทของช่วงเวลาแต่ละยุคสมัย เริ่มตั้งแต่ชาวจีนอพยพรุ่นแรกที่ปรากฏ
การรวมกลุ่มในเมืองร้อยเอ็ด กระทั่งถึงรุ่นคนไทยเชื้อสายจีนที่มีความกลมกลืนกับคนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการศึกษา
ประวัติศาสตร์คนเชื้อสายจีนในภาพรวมและมีการยกกรณีตัวอย่างเป็นรายบุคคล

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่าชาวจีนที่อพยพเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดมีลักษณะจำเพาะที่แตกต่างจากชาวจีนที่
อพยพเข้าสู่พื้นที่อื่น มีเพียงชาวจีนอพยพกลุ่มแรกเท่านั้นที่เข้าไปยังร้อยเอ็ดแบบเสื้อผืนหมอนใบ ส่วนชาวจีน
อพยพรุ่นต่อมาเป็นการอพยพตามญาติพี่น้องหรือการอพยพเข้าไปโดยมีทรัพย์สินติดตัวอยู่ก่อนแล้ว เนื่องจาก
ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ของเมืองร้อยเอ็ดที่อยู่ห่างไกลเส้นทางคมนาคมหลักจึงทำให้ชุมชนชาวจีนในร้อยเอ็ดก่อตัวขึ้น
ช้ากว่าพื้นที่อื่นในภาคอีสาน โดยบทบาทแรกของชาวจีนอพยพคือการเป็นพ่อค้า สถานะพ่อค้าคนกลางของชาว
จีนเป็นตัวเร่งให้เศรษฐกิจชนบทพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมและมีปัจจัยหลายประการที่เอื้ออำนวยให้คนเชื้อสาย
จีนประสบความสำเร็จทางธุรกิจและสามารถมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดได้ ความสำเร็จทางธุรกิจ
นำไปสู่การแสวงหาอำนาจทางการเมือง นักการเมืองหลายคนเป็นลูกหลานของชาวจีนอพยพที่ผันตัวเข้าสู่แวดวง
การเมืองด้วยเหตุผลที่ต่างกัน บางคนประสบความสำเร็จในการเมืองระดับชาติ บางตระกูลพัฒนาเป็นตระกูล
การเมืองและมีบทบาทในการเมืองท้องถิ่นที่ครองอำนาจได้ยาวนาน อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญคือบทบาททางสังคมซึ่ง
สะท้อนให้เห็นสัมพันธ์ระหว่างคนเชื้อสายจีนกับคนในท้องถิ่นทั้งความกลมกลืนหรือขัดแย้งทางวัฒนธรรม
รวมถึงการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมในชุมชน ล้วนส่งผลต่อสถานะภาพของคนเชื้อสายจีนทั้งสิ้น ดังนั้นคนเชื้อสายจีน
จึงถือเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีส่วนสำคัญในการสร้างความเปลี่ยนแปลงต่อเมืองร้อยเอ็ดมากที่สุด

สาขาวิชา ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา 2565

ลายมือชื่อนิสิต .....
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

6180152622 : MAJOR HISTORY

KEYWORD: ETHNIC CHINESE, THE URBAN AREA OF ROI ET, CHINESE IMMIGRANT,
MIDDLEMAN

Peerawat Poonsawatpong : THE ETHNIC CHINESE AND THE ECONOMIC, POLITICAL AND
SOCIAL CHANGE OF THE URBAN AREA IN ROI ET, 1930s-1990s. Advisor: Assoc. Prof.
WASANA WONGSURAWAT, Ph.D.

This thesis aims to study the role of the ethnic Chinese in the change of Roi Et urban area, 1930s-1990s. The study was divided into three parts: economy, politics, and society, in various aspects within the context of each era. The study started with the first generation of Chinese immigrants who appeared to gather in Roi Et and continued with the Thai-Chinese who were in harmony with the locals. This is a study of the history of the ethnic Chinese as a whole and gives individual examples.

This thesis proposes that the Chinese immigrants to Roi Et have specific characteristics that are different from the Chinese immigrants to other areas. Only the first group of Chinese immigrants entered Roi Et like empty men. The next generation of Chinese immigrants is according to relatives or immigrants with possessions already. Due to the geographical factors of Roi Et being far from the main transportation routes, the Chinese community in Roi Et formed later than other areas in the Northeast. The first role of Chinese immigrants was to be a merchant. The status of Chinese middlemen has catalyzed the rural economy to develop into capitalism, and many factors facilitate the ethnic Chinese to succeed in business. Hence, they have influenced the economy of Roi Et. Business success leads to the quest for political power. Many politicians are descendants of Chinese immigrants who have entered politics for different reasons. Some have been successful in national politics. Some families evolved into political families and were active in local politics for long periods of power. Another important thing is the social role, which reflects the relationship between the ethnic Chinese and the locals, either assimilation or cultural conflict, including participation in community activities, all of which affect the status of the ethnic Chinese. Therefore, the ethnic Chinese are regarded as the minority who

Field of Study: History

Student's Signature .....

Academic Year: 2022

Advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นความสำเร็จที่ต้องแลกมาด้วยเวลาและพลังชีวิต นี่อาจเป็นความคุ้มค่าที่สุดครั้งหนึ่ง ตัวผู้เขียนยินยอมแลกเปลี่ยนในช่วงตลอดหลายปีที่ผ่านมา เนื้อหาที่ปรากฏในแต่ละหน้า ยังคงฉายภาพสะท้อนอายุที่เพิ่มขึ้นของตัวผู้เขียนเอง ทั้งนี้ความพยายามทั้งปวงย่อมไม่อาจถึงความสำเร็จได้หากปราศจากผู้อุปถัมภ์อยู่เบื้องหลังดังจะได้บันทึกไว้เพื่อแสดงความสำนึกในน้ำใจของท่านไว้ ณ ที่นี้

บุคคลแรกที่ผู้เขียนต้องขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง คือ รศ.ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ อาจารย์ที่ปรึกษาผู้คอยตรวจทานและให้คำแนะนำด้วยความยินดีมาโดยตลอด หากไม่ได้รับคำแนะนำสั่งสอนอันเฝ้ายามจากอาจารย์ที่ปรึกษา จดบกร่องจำนวนมากในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงไม่อาจแก้ไขให้เหมาะสม ลำดับต่อมาขอขอบพระคุณคณะ กรรมการ สอวท. วิชาคณิตศาสตร์ ได้แก่ ผศ.ดร.จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์ ประธานกรรมการ รศ.ดร.ภาวรรณ เรืองศิลป์ กรรมการ และ ร.ศ.ดร.ศิริพร ดาบเพชร กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย ที่ได้ให้ความกรุณาในการชี้ให้เห็นจุดบกพร่องในวิทยานิพนธ์ เพื่อให้ผู้เขียนสามารถแก้ไขเพิ่มเติมจนเสร็จสมบูรณ์ ทั้งนี้ผู้เขียนยังขอแสดงความระลึกถึงพระคุณของคณาจารย์ประจำ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่านที่กรุณาให้การอบรมสั่งสอนศิษย์มาตั้งแต่ ต้น

บุคคลที่ไม่อาจละได้ในความสำเร็จนี้คือผู้ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการให้ข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ ใน การศึกษาประวัติศาสตร์ เริ่มต้นจาก นางสาวสมคิด พูนสวัสดิ์พงศ์ ญาติผู้ใหญ่ใกล้ชิดผู้แนะนำให้เขียนได้รู้จักกับผู้ให้ สัมภาษณ์ท่านอื่น ๆ อันเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอขอบพระคุณผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่านที่ได้กรุณา มอบทั้งการบอกเล่าและหลักฐานอื่นด้วยความยินดี รวมถึงทุกท่านที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ประสานงาน และเจ้าหน้าที่ องค์กรต่าง ๆ ซึ่งไม่อาจระบุนามได้ทั้งหมดในที่นี้

ขอขอบพระคุณผู้สนับสนุนทุกท่านตลอดช่วงระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา ได้แก่ คณาจารย์ประจำภาควิชา ประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ซึ่งได้ให้ความช่วยเหลือทางวิชาการแก่ศิษย์เก่าผู้นี้มาโดย ตลอด และขอแสดงความระลึกถึงน้ำใจไมตรีของกัลยาณมิตรทุกท่านที่ร่วมชั้นเรียนทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญา โท

ท้ายที่สุด ขอแสดงความสำนึกในความยินดีทุกประการที่คนในครอบครัวมอบให้มาเสมอ ทั้งป้ากับแม่ที่คอย สนับสนุนด้วยความกังวลห่วงใยในความสำเร็จด้านการศึกษา และ นพ.พงศ์พิสุทธิ์ พูนสวัสดิ์พงศ์ ผู้เป็นทั้งพี่ชาย เพื่อน และจิตแพทย์ส่วนตัว ซึ่งได้ให้กำลังใจผู้เขียนมาตลอดในช่วงการทำวิทยานิพนธ์

พีรวัฒน์ พูนสวัสดิ์พงศ์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1	1
บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา	8
1.3 ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
1.3.1 งานศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับชาวจีนโพ้นทะเล นโยบายของรัฐและ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอพยพเคลื่อนย้ายหรือความเป็นอยู่ของชาวจีนโพ้นทะเล	9
1.3.2 งานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อีสานด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ในช่วงเวลาที่ มีคนเชื้อสายจีนอพยพเข้าไปในภาคอีสานมาก	14
1.3.3 งานศึกษาเกี่ยวกับคนเชื้อสายจีนในพื้นที่ต่างๆ ใกล้เคียงร้อยเอ็ด	19
1.3.4 งานศึกษาเกี่ยวกับคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ด	22
1.4 สมมติฐานในการศึกษา	27
1.5 ขอบเขตการวิจัย	28
1.6 หลักฐานที่ใช้ในการศึกษา	28
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	29
บทที่ 2	30

บทบาทของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดก่อนทศวรรษ 2470	30
2.1 การเดินทางเข้าสู่ภาคอีสานของคนเชื้อสายจีนในยุคแรก (ก่อนทศวรรษ 2470)	30
2.2 บทบาทคนเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาก่อนการสร้างทางรถไฟเข้าสู่เมืองนครราชสีมา (ก่อน พ.ศ.2443)	32
2.2.1 ชาวจีนอพยพกลุ่มแรกและชุมชนจีนแห่งแรกในเมืองร้อยเอ็ด	33
2.2.2 ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนการสร้างทางรถไฟสู่เมืองนครราชสีมา	39
2.3 บทบาทคนเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาหลังการสร้างทางรถไฟเข้าสู่เมืองนครราชสีมา (ตั้งแต่ พ.ศ.2443)	42
2.3.1 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการค้า	42
2.3.2 การขยายตัวของชุมชนชาวจีน	47
2.4 ภาพรวมของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดก่อนทศวรรษ 2470	48
บทที่ 3	50
บทบาทด้านเศรษฐกิจ	50
3.1 ความเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมในภาคอีสานและเมืองร้อยเอ็ด ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2560	51
3.1.1 การขยายเส้นทางรถไฟออกจากเมืองนครราชสีมา	51
3.1.2 คนเชื้อสายจีนกับกิจการเดินรถและการคมนาคมในเมืองร้อยเอ็ด	53
3.2 ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในเมืองร้อยเอ็ดและบทบาททางเศรษฐกิจ ทศวรรษ 2470 ถึงทศวรรษ 2500	56
3.2.1 เหตุแห่งการอพยพ	56
3.2.2 การแสวงหาโอกาสทางการค้าและยุคเฟื่องฟูของกิจการพืชไร่ของป่า	59
3.2.3 กิจการสมัยใหม่ก่อนทศวรรษ 2500	64
3.2.4 ทศวรรษ 2500 กับความเปลี่ยนแปลงของเมืองและการดำเนินธุรกิจที่มีต้นทุนสูง	69
3.3 บทบาททางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีน ทศวรรษ 2510 ถึงทศวรรษ 2530	72

3.3.1 ความสนิสนมของพ่อค้าเชื้อสายจีนกับลูกค้าในต่างอำเภอ	72
3.3.2 บทบาทเกี่ยวกับธุรกิจการเงิน	73
3.3.3 คนเชื้อสายจีนที่มีบทบาทโดดเด่นด้านเศรษฐกิจ	77
3.3.3.1 นายเตียงเส็ง แซ่ปึง กับการขายธุรกิจ	77
3.3.3.2 ธุรกิจสมัยใหม่ของนายถวิล จูริมาศ	78
3.3.3.3 นายธีระ แซ่ฉั่ว กับธุรกิจค่าน้ำมันเชื้อเพลิง	80
3.3.3.4 ตระกูลเชื้อสายจีนอื่น ๆ ที่มีความโดดเด่นด้านธุรกิจ	80
3.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จทางธุรกิจของคนเชื้อสายจีน.....	83
3.5 สรุป.....	89
บทที่ 4.....	91
บทบาทด้านการเมือง	91
4.1 คนเชื้อสายจีนที่มีบทบาททางการเมืองก่อน พ.ศ.2475.....	91
4.2 ความวุ่นวายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และการมีส่วนร่วมทางการเมือง. 94	
4.2.1 ความเปลี่ยนแปลงหลังการปฏิวัติ	94
4.2.2 งานฉลองรัฐธรรมนูญ	96
4.2.3 ความเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านรัฐบาล	98
4.2.4 สมาคมจีนที่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางการเมือง	100
4.3 คนเชื้อสายจีนกับการเมืองในระบบเลือกตั้ง	101
4.3.1 นายถวิล อุดล	101
4.3.2 ทศวรรษ 2500: การแข่งขันในระบบพรรคการเมืองหลายพรรค	106
4.3.3 ตระกูลจูริมาศ.....	107
4.3.4 คนเชื้อสายจีนกับการเมืองระดับท้องถิ่น (เทศบาล).....	111
4.4 สรุป.....	117

บทที่ 5.....	119
บทบาทางด้านสังคม	119
5.1 สังคมคนเชื้อสายจีนก่อนทศวรรษ 2470.....	119
5.1.1 ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา	120
5.1.2 การศึกษาและความผูกพันกับถิ่นฐานเดิม.....	122
5.2 ความสัมพันธ์กับสังคมต่าง ๆ	123
5.2.1 ความผูกพันกับชุมชนชาวไทยอีสาน	123
5.2.2 ความกลืนกลืนระหว่างลูกจีนกับคนในท้องถิ่น	125
5.2.3 ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว	127
5.2.4 การติดต่อกับครอบครัวเดิมที่ประเทศจีน	128
5.3 กิจกรรมทางสังคม.....	129
5.3.1 กิจกรรมด้านการศึกษา.....	129
131	
5.3.2 กิจกรรมเกี่ยวกับศาลเจ้า.....	133
5.3.3 กิจกรรมด้านศาสนา	136
5.3.4 กิจกรรมด้านสาธารณประโยชน์.....	137
5.4 สรุป.....	140
บทที่ 6.....	142
บทสรุป.....	142
รายการอ้างอิง	150
ภาคผนวก.....	158
บรรณานุกรม.....	164
ประวัติผู้เขียน.....	166

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 ปีที่สถานีรถไฟสายอีสานที่สำคัญเปิดให้บริการ	51
ตารางที่ 2 สถิติขาร้อยเอ็ดผู้อุปถัมภ์มูลนิธิช่วยเหลือชาวอีสานประจำปี 2511-2518.....	138

สารบัญภาพ

หน้า

รูปภาพที่ 1 ภาพวาดนายเหียบสุน แซ่ตั้ง ในเครื่องแบบขุนนางจีน.....	34
รูปภาพที่ 2 นายกิมไถ่ บุตรชายของนายเหียบสุน และนางปลั่ง เกษมทรัพย์ (นั่ง) พร้อมครอบครัว สันนิษฐานว่าถ่ายภาพก่อน พ.ศ.2460	35
รูปภาพที่ 3 นายซื่อฮ้วง แซ่ตั้ง กับนางหนูแดง ภรรยา ต้นตระกูลอิฐริษฐ์.....	35
รูปภาพที่ 4 นายชวนก่าว (นั่ง) กับนายเซ็งเหียน แซ่ตั้ง (คนที่สามจากขวา) ต้นตระกูลอิฐรัตน์.....	40
รูปภาพที่ 5 แบบจำลองบ้านชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ด จำลองมาจากร้านตั้งซุนฮะ ของตระกูลเกษม ทรัพย์.....	41
รูปภาพที่ 6 ภาพถ่ายนายเซ่งหงวน จุฑาทูกร เจ้าของร้านถ่ายรูปเซ่งหงวน	45
รูปภาพที่ 7 สภาพถนนดินแห่งหนึ่งในเมืองร้อยเอ็ด ไม่ทราบข้อมูลว่าเป็นแห่งใด สันนิษฐานว่าถ่าย เมื่อ พ.ศ.2474 ในคราวที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสด็จจรร้อยเอ็ด.....	55
รูปภาพที่ 8 ร้านโง้วอิตเซียง (ตึกแถวกลาง) ไม่ทราบปีที่ถ่าย	66
รูปภาพที่ 9 พิธีเปิดที่ทำการธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ดครั้งแรก เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2506 ณ อาคารเลขที่ 66/3 ถนนสุริยเดชบำรุง.....	70
รูปภาพที่ 10 พิธีเปิดที่ทำการธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ดแห่งใหม่ เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2509 ณ อาคารเลขที่ 23 ถนนสุริยเดชบำรุง	70
รูปภาพที่ 11 ป้ายภาษาจีนภายในอาคารธนาคารกรุงเทพ สาขาร้อยเอ็ด ถ่ายราว พ.ศ.2534-2535	76
รูปภาพที่ 12 คณะกรรมการโรงเรียนกวกกัก ถ่ายในงานฉลองรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม พ.ศ.2476 ที่ บึงพลาญชัย จังหวัดร้อยเอ็ด.....	97
รูปภาพที่ 13 อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยจำลอง จังหวัดร้อยเอ็ด ถ่ายโดย ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ เมื่อ พ.ศ. 2507.....	98
รูปภาพที่ 14 นายควง อภัยวงศ์ กับ นายสมควร จุริมาศ ถ่ายเมื่อนายควงเดินทางไปหานายสมพร ที่ จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ.2500	108
รูปภาพที่ 15 อักษรจีนลายมือของ นายกิมฮง เกษมทรัพย์ เหนือประตูพระอุโบสถวัดเหนือ	122

รูปภาพที่ 16 คณะครูและนักเรียนโรงเรียนฮั่วเคี้ยววงกลีบ	131
รูปภาพที่ 17 คณะกรรมการและนักเรียนโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ ถ่ายเมื่อวันที่ 1 เมษายน ค.ศ. 1934.....	132

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานแต่เดิมเป็นพื้นที่ซึ่งรัฐไทยไม่ค่อยให้ความสนใจมากนักทั้งในแง่เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2398 ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในกรุงเทพฯ และหัวเมืองใหญ่อื่น ๆ แทบไม่ได้ส่งผลให้หัวเมืองในภาคอีสานส่วนใหญ่เกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยแต่อย่างใด สาเหตุหนึ่งเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของภาคอีสานที่มีดงพญาเย็นอันเป็นที่กั้นขวางกั้นไว้ระหว่างภาคอีสานกับภาคกลาง และไม่มีทางออกทะเล ทำให้การคมนาคมของภาคอีสานไม่ค่อยเชื่อมต่อกับพื้นที่ภาคกลางหรือส่วนอื่นของประเทศ นอกจากนี้สภาพพื้นดินที่มีความแห้งแล้งมาก ประกอบด้วยดินทรายเป็นส่วนใหญ่ เกิดปัญหาดินเค็ม ขาดแหล่งชลประทานที่เอื้ออำนวยต่อเกษตรกรรม ไม่เหมาะสมกับการเพาะปลูกข้าวอันเป็นยุทธปัจจัยและสินค้าสำคัญของประเทศ อีกทั้งยังไร้ทรัพยากรที่มีค่าทางเศรษฐกิจและมีความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่ต่ำ ด้วยปัจจัยหลายประการดังนี้จึงทำให้ภาคอีสานไม่ได้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อรัฐไทยมากเท่าภูมิภาคอื่นแม้ว่าจะมีพื้นที่ว่างสำหรับการเกษตรอย่างกว้างขวางก็ตาม ส่งผลให้ภาคอีสานกลายเป็นภูมิภาคสุดท้ายที่เกิดความเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือเศรษฐกิจเพื่อการค้า¹

หลายทศวรรษหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง สภาพเศรษฐกิจและสังคมในภาคอีสานจึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เมื่อเกิดการสร้างทางรถไฟเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองนครราชสีมาใน พ.ศ.2443 ก่อนที่จะขยายไปสู่เมืองอื่น ๆ ในอีกหลายทศวรรษถัดมา ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ชาวจีน ทั้งเก่าและใหม่ขยายถิ่นที่อยู่อาศัยจากพื้นที่เดิมเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ทำมาหากินใหม่ในภาคอีสาน นับเป็นช่วงเวลาที่ภาคอีสานเกิดการปะทะสังสรรค์กับพื้นที่อื่นในสยามมากที่สุด จนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงโดยมีชาวจีนเป็นหนึ่งในตัวแปรสำคัญ เมืองอื่นในภาคอีสานนอกจากนครราชสีมา ก็ขยายตัวอย่างรวดเร็วเนื่องจากชาวจีนอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองอย่างหนาแน่น ก่อนที่ภาคอีสานจะเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้งเมื่อเกิดการประกาศใช้แผนพัฒนา

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้อธิบายวิวัฒนาการของเศรษฐกิจชุมชนจากเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้า และลักษณะสังคมโบราณในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย; ดูเพิ่มเติมใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2540).

เศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พ.ศ.2504 หลังจากนั้นภาคอีสานจึงกลายเป็นพื้นที่สำคัญที่รัฐบาลเร่งพัฒนาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา

ด้านการเมือง หัวเมืองอีสานนับตั้งแต่โบราณมีการปกครองตนเองที่ค่อนข้างเป็นอิสระ แม้จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลสยามมาตั้งแต่สมัยธนบุรี แต่ก็ยังคงมีอำนาจและระบบการปกครองของตนเอง ภายหลังเกิดกรณีเจ้าอนุวงศ์ หัวเมืองอีสานจึงต้องขึ้นตรงต่อเมืองนครราชสีมาอันเป็นหัวเมืองใหญ่ที่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง อย่างไรก็ตามรัฐบาลสยามก็ยังไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการเข้าควบคุมปกครองหัวเมืองอีสานมากนัก จนกระทั่งเกิดการปฏิรูปการปกครองในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การปกครองหัวเมืองอีสานในระบบกินเมืองแบบเดิมจึงยกเลิกไปและถูกแทนที่ด้วยระบบมณฑลเทศาภิบาล ในช่วงเวลาเดียวกันฝรั่งเศสมีความพยายามแผ่ขยายอำนาจจากดินแดนอินโดจีนเข้ามาในภาคอีสาน รัฐบาลสยามจึงตระหนักถึงความสำคัญในการควบคุมปกครองหัวเมืองอีสานเหล่านี้เพื่อเพิ่มความเป็นเอกภาพยิ่งขึ้น อันนำไปสู่การสร้างเส้นทางรถไฟเข้ามาในภาคอีสาน

ส่วนชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดแม้จะปรากฏหลักฐานคือพงศาวดารอีสานที่กล่าวถึงการมีอยู่ของชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24² แต่ก็แทบจะไม่ปรากฏร่องรอยอื่นที่กล่าวถึงชุมชนจีนในเมืองร้อยเอ็ดอย่างชัดเจนเลย จากการสืบสาวประวัติต้นตระกูลคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าพบว่าชุมชนจีนในเมืองร้อยเอ็ดเริ่มก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างอย่างชัดเจน เมื่อประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 25 โดยส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มาจากภาคกลางหรือเมืองนครราชสีมา มีหลักฐานเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่กล่าวถึงชาวจีนจากลาวหรือพื้นที่อื่น ๆ ในที่นี้ผู้วิจัยจึงจะให้ความสำคัญกับคนเชื้อสายจีนที่มาจากภาคกลางหรือพื้นที่ใกล้เคียงเป็นสำคัญ

การขยายตัวของการผลิตเพื่อการค้าในพุทธศตวรรษที่ 25 ประกอบกับภัยความมั่นคงจากการรุกรานของฝรั่งเศสในดินแดนลาวทำให้รัฐบาลสยามตระหนักถึงความสำคัญของภาคอีสาน จึงเกิดการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปสู่นครราชสีมา เพื่อประโยชน์ในการขยายพื้นที่ทางเศรษฐกิจซึ่งยังมีพื้นที่ว่างเปล่าในภาคอีสานโดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าวเพื่อการส่งออกที่พร้อมจะตอบสนองความต้องการของรัฐบาลอันจะต้องอาศัยเส้นทางรถไฟในการขนส่งสินค้า และอีกประการคือเพิ่มความมั่นคงในพระราชอาณาเขต³ เส้นทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มาสู่ปากช่องและนครราชสีมา พ.ศ.2442-

² คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9 (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), หน้า 329-330.

³ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, "ผลกระทบของทางรถไฟในอีสานใต้ (พ.ศ.2443-2503)," ใน เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนอีสานใต้, สุริยารักการศิลป์,บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2558), หน้า 30.

2443 นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เชื่อมต่อเส้นทางการค้าและคมนาคมระหว่างภาคกลางและภาคอีสานให้การเดินทางขนส่งสะดวกกว่าการขนส่งโดยเกวียนอย่างในอดีตมาก และการพัฒนาระบบคมนาคมทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามายังเมืองนครราชสีมาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วภายในเวลาไม่กี่ปี อย่างเช่นกรณี นายกิม แซ่กิม ได้เดินทางเข้าสู่ประเทศสยามราว พ.ศ.2451 และได้โดยสารรถไฟต่อมา ยังเมืองนครราชสีมา จากนั้นจึงเดินทางเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดในเวลาต่อมา⁴

จากการสำรวจสำมะโนประชากรเมื่อ พ.ศ.2462 ปรากฏตัวเลขจำนวนชาวจีนในมณฑลร้อยเอ็ดและมณฑลอุบลราชธานีมีจำนวน 515 คน⁵ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจยังคงกระจุกตัวอยู่ในนครราชสีมาและบริเวณใกล้เคียงเท่านั้นเนื่องจากเส้นทางรถไฟไม่ได้ถูกสร้างขยายต่อไปในภาคอีสานตอนใน จนกระทั่ง พ.ศ.2468-2473 เส้นทางรถไฟจึงขยายไปสู่บุรีรัมย์และอุบลราชธานี ในปีถัดมาได้ขยายเส้นทางรถไฟไปสู่เมืองพล บ้านไผ่ และขอนแก่น ประกอบกับมีการตัดถนนจากบ้านไผ่ ผ่านมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ไปสู่อุบลราชธานี เชื่อมพื้นที่อีสานตอนในกับเส้นทางรถไฟ เศรษฐกิจภาคอีสานตอนในจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยมีกลุ่มชาวจีนเป็นแกนหลักสำคัญที่ตั้งรกรากถาวรตามแนวเส้นทางรถไฟเพื่อประกอบการค้าเป็นตัวกลางเชื่อมระหว่างเกษตรกรในพื้นที่กับเศรษฐกิจส่วนกลาง⁶ ซึ่งแม้ว่าเมืองร้อยเอ็ดจะไม่ได้อยู่ใกล้เคียงเส้นทางรถไฟทั้งสองสาย แต่ชาวจีนที่มากับรถไฟนั้นมีการอพยพเคลื่อนย้ายหลักแหล่งเพื่อแสวงหาช่องทางทำการค้าใหม่เสมอ ดังนั้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2470 ที่เส้นทางรถไฟถูกขยายเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง จึงมีชาวจีนอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดมากยิ่งขึ้น

ชาวจีนที่มากับเส้นทางรถไฟมีทั้งชาวจีนที่มีทุนทรัพย์หรือเครือญาติในเมืองร้อยเอ็ดอยู่แล้ว และชาวจีนที่เข้ามาเพื่อแสวงโชค ยังไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอจะประกอบการค้า จึงต้องประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปหรือรับจ้างทำงานเกษตรกรรมต่าง ๆ เช่น เป็นกุลีรับจ้างเข็นข้าวเปลือก รับจ้างรดน้ำพรวนดินพืชผัก รับจ้างเข็นพืชผักเข้ามาขายในตลาด และมีบางส่วนกลายเป็นเกษตรกร เป็นต้น ดังนั้นชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดช่วงนี้จึงมีหลากหลายจำพวก ทั้งกลุ่มตระกูลคนเชื้อสายจีนที่ตั้งรกรากมาหลายทศวรรษและสะสมทุนทรัพย์จนกลายเป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจและสังคม กับชาวจีนใหม่ที่กลายเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจระดับฐานรากเช่นเดียวกัน

⁴ สุวิทย์ ชีรสาคัด, เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ.2443-2488) (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551), หน้า 146.

⁵ Ministry of Finance, *Statistical Year Book of the Kingdom of Siam* (Bangkok: The Department of Commerce and Statistics, 1923), p. 8.

⁶ สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, แปลโดย พรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 203-204.

ร้อยเอ็ดเป็นเมืองที่มีชาวจีนอพยพมาอาศัยมากที่สุดในละแวกนี้ เนื่องจากร้อยเอ็ดเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มาแล้วและเป็นศูนย์กลางการปกครองของมณฑลร้อยเอ็ดในสมัยที่ยังปกครองด้วยระบบมณฑลเทศาภิบาล ย่านชุมชนจีนในยุคสมัยแรกที่อพยพเข้ามาคือบริเวณถนนผดุงพานิช คุ้มรอบ ๆ จวนเจ้าเมือง ไกล่คูเมืองทางทิศเหนือ ต่อมาเมื่อชุมชนหนาแน่นขึ้นจึงเริ่มขยายตัวลงไปทางทิศใต้บริเวณถนนสุริยเดชบำรุง จนกระทั่งกิจการค้าพืชไร่และของป่าเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก ทำให้เกิดย่านการค้าใหม่คือตลาดริมคลองคูเมืองฝั่งทิศใต้ (บริเวณพื้นที่โดยรอบของโรงพยาบาลร้อยเอ็ดในปัจจุบัน) ซึ่งกลายเป็นแหล่งค้าพืชไร่ของป่าที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดร้อยเอ็ด

บทบาททางการเมืองเป็นอีกมิติหนึ่งของคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดที่มีมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผ่านการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับเชื้อสายชนชั้นนำในท้องถิ่นสัมพันธ์ภาพอันดีที่คนเชื้อสายจีนมีต่อทั้งชนชั้นนำและราษฎรทำให้คนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดไม่มีลักษณะของความ “เป็นอื่น” เมื่อประกอบกับการมีรากฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคงแข็งแกร่ง บทบาททางการเมืองจึงเป็นสิ่งที่คนเชื้อสายจีนโดยเฉพาะลูกจีนที่ถือสัญชาติไทยเริ่มให้ความสนใจมากขึ้น

บทบาททางการเมืองของคนเชื้อสายจีนเริ่มชัดเจนหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ส่งผลให้บรรดาลูกจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีนได้เข้าไปมีบทบาทในการเมืองระบบรัฐสภาผ่านการเป็นผู้แทนราษฎรหรือลงสมัครรับเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น ส่วนคนเชื้อสายจีนบางส่วนแม้ไม่ได้ลงเล่นการเมืองโดยตรง แต่ก็ยังมีบทบาทในการสนับสนุนนักการเมือง โดยเฉพาะการอาศัยประโยชน์จากเครือข่ายคนเชื้อสายจีนในเมืองเพื่อช่วยหาเสียงในช่วงเลือกตั้ง⁷ แม้กระทั่งชาวจีนที่เป็นต่างด้าวซึ่งไม่สามารถลงสมัครรับเลือกตั้งได้ตามกฎหมาย ก็ยังคงมีบทบาทในการสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ในภาคส่วนการเมืองส่วนท้องถิ่นยิ่งปรากฏบทบาทของคนเชื้อสายจีนชัดเจน ตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา คนเชื้อสายจีนที่มีความคุ้นเคยกับงานด้านการเมืองมานาน เริ่มรวมกลุ่มเพื่อประสานผลประโยชน์ทั้งการเมืองในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ตระกูลคนเชื้อสายจีนบางตระกูลเริ่มพัฒนาขึ้นเป็นตระกูลการเมือง และเกิดกลุ่มการเมืองท้องถิ่นที่ครองอำนาจทางการเมืองต่อเนื่องนับสิบปี

ส่วนบทบาททางสังคมของชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดค่อนข้างโดดเด่นอย่างมากในช่วงทศวรรษ 2470-2490 ปรากฏหลักฐานว่าเคยมีโรงเรียนจีนอย่างน้อยสามแห่งในเขตเมืองร้อยเอ็ด แห่งแรกคือโรงเรียนกวางก๊ก ไม่ทราบปีที่ก่อตั้ง แห่งที่สองคือโรงเรียนฮั่วเคี้ยวกงลิม ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2475 และแห่ง

⁷ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

ที่สามไม่ทราบชื่อ เปิดดำเนินการราว พ.ศ.2490-2492 แต่เพราะดำเนินการขาดทุนจึงต้องปิดตัวลงอย่างรวดเร็ว⁸ อีกสิ่งหนึ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนจีนคือการตั้งศาลเจ้าและสมาคมจีน ชาวจีนที่เพิ่งอพยพมาในระยะแรกยังไม่มีทุนทรัพย์มากพอก็จำเป็นต้องรวมกลุ่มเป็นสมาคมจีนเพื่อช่วยเหลือกัน จนกระทั่งชาวจีนเหล่านี้เริ่มทำการค้าจนมีฐานะมั่นคงแล้วจึงพัฒนาสมาคมจีนที่มีอยู่ให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น มีการจัดตั้งศาลเจ้าเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวจีนในชุมชน และจัดงานกุศลเพื่อช่วยเหลือทั้งชาวจีนและชาวไทยที่ได้รับความลำบาก แต่สมาคมจีนที่เกิดขึ้นไม่ได้มีเฉพาะบทบาททางสังคมเท่านั้น ยังปรากฏว่าสมาคมจีนบางแห่งเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนในไทย เช่น พ.ศ.2489-2490 มีสมาคมหัวเฉียวกงสั่วที่ร้อยเอ็ดและมหาสารคาม สมาคมนี้มีจุดประสงค์เพื่อลักลอบเคลื่อนไหวทางการเมืองในขณะที่ประเทศจีนเกิดสงครามกลางเมืองระหว่างพรรคก๊กมินตั๋งและพรรคคอมมิวนิสต์⁹

นอกจากการตั้งศาลเจ้าและสมาคมจีน ชาวจีนยังมีกิจกรรมสังคมสงเคราะห์อื่น ๆ รวมไปถึงการทำบุญตามความเชื่อแบบไทยด้วย การที่ชาวจีนร่วมทำกิจกรรมทางสังคมกับชาวไทยช่วยลดความแปลกแยกในสังคมลง ทั้งยังได้รับการยอมรับในฐานะพ่อค้าที่ประสบความสำเร็จและสร้างประโยชน์แก่ส่วนรวม ดังจะเห็นได้จากความสำเร็จในเชิงธุรกิจที่ต้องอาศัยเครือข่ายชาวบ้านทั่วไปในท้องถิ่น เช่น ธุรกิจค้าสินค้าและอุปกรณ์การเกษตร โรงสีข้าว ธุรกิจค้าส่ง เป็นต้น ทำให้เห็นว่าไม่เกิดปัญหาการกีดกันทางเศรษฐกิจของชาวจีน เช่นเดียวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือผู้ที่มีบทบาททางการเมืองซึ่งเป็นคนเชื้อสายจีนที่ประสบความสำเร็จยังแสดงให้เห็นถึงความไม่รู้สึกแปลกแยกที่ชาวไทยมีต่อชาวจีน

จุดเปลี่ยนสำคัญของการพัฒนาภาคอีสานคือการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาตินิรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ.2504 ภายใต้นโยบายตามแผนดังกล่าวทำให้สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานในภาคอีสานถูกวางอย่างเป็นระบบ ความเป็นเมืองขยายตัวในหลายพื้นที่รวมถึงเมืองร้อยเอ็ดด้วยเช่นกัน สิ่งที่ตามมาคือชุมชนเมืองที่มีประชากรหนาแน่นและการสร้างตลาดสด อาคารร้านค้าซึ่งแต่เดิมกระจายตัวอยู่ตามชุมชนย่านต่าง ๆ เริ่มที่จะเชื่อมต่อถึงกันทั่วทั้งเมืองจนกระทั่งต้องประกาศขยายพื้นที่เขตเทศบาลเพิ่มขึ้นจาก 4.5 ตารางกิโลเมตร เป็น 11.63 ตารางกิโลเมตร เมื่อ พ.ศ.2509¹⁰

⁸ สัมภาษณ์ จักรกฤษณ์ เกษภูพานันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁹ สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 297.

¹⁰ สำนักงานเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด, สรุปผลการปฏิบัติงานในรอบปีงบประมาณ 2539-2542, (กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2542), หน้า 4.

ดังนั้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา คนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดจึงมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลที่ขยายโอกาสทางเศรษฐกิจและลดการปิดกั้นโอกาสของคนเชื้อสายจีน และอีกส่วนหนึ่งมาจากการที่ชุมชนคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดมีรากฐานทางเศรษฐกิจที่แข็งแกร่งมาหลายทศวรรษ จนสามารถขยายบทบาทเข้าไปมีอิทธิพลในแวดวงการเมืองทั้งในระดับชาติและระดับภูมิภาค และกลายเป็นชนชั้นนำในสังคมได้ในที่สุด

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จำกัดขอบเขตเวลาที่ศึกษาอยู่ระหว่างทศวรรษ 2470 ถึงทศวรรษ 2530 เนื่องจากในทศวรรษ 2470 เป็นช่วงเวลาที่เส้นทางรถไฟสายอีสานใต้และสายอีสานเหนือได้เปิดทำการแล้ว เมืองร้อยเอ็ดแม้จะไม่ได้มีทางรถไฟผ่านแต่พื้นที่ตั้งของเมืองก็เป็นศูนย์กลางของภาคอีสานเชื่อมต่อระหว่างเส้นทางคมนาคมหลักทั้งสองสาย ช่วงเวลาดังกล่าวจนถึงทศวรรษ 2490 เป็นช่วงสุดท้ายที่ชาวจีนอพยพเข้าสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก และเป็นช่วงเวลาที่ชาวจีนจากทั้งภาคกลางและหัวเมืองใหญ่ เช่น นครราชสีมา อุบลราชธานี ฯลฯ เดินทางเข้าสู่พื้นที่ตอนในของภาคอีสานเพื่อบุกเบิกพื้นที่การค้าใหม่ ๆ บทบาทของลูกจีนสัญชาติไทยก็ชัดเจนขึ้น ชาวไทยเชื้อสายจีนเริ่มเข้าสู่การทำงานด้านการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เช่น นายถวิล อุดล นายสมพร จุริมาศ ฯลฯ ส่วนชาวจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามาก็เริ่มส่งสมทรัพย์สินจากการค้าและมีการประกอบธุรกิจหรืออุตสาหกรรมที่ต้องใช้เงินทุนมากขึ้นและไม่เคยมีมาก่อนในภาคอีสาน ถึงทศวรรษ 2500 ผลจากภาวะสงครามเย็นทำให้สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของภาคอีสานเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากอีกวาระหนึ่ง โดยเฉพาะการขยายเส้นทางคมนาคมทำให้ชาวจีนจากเมืองใหญ่มีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ภาคอีสานตอนในอย่างต่อเนื่อง ชาวไทยเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดเข้าไปมีบทบาททางการเมืองมากกว่าทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะการเมืองท้องถิ่นเริ่มเกิดกลุ่มอิทธิพลซึ่งเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนที่เติบโตขึ้นมาจากความสำเร็จในทางธุรกิจและมีเครือข่ายสัมพันธ์กับกลุ่มชาวจีนในเขตเมืองร้อยเอ็ดอย่างเข้มแข็ง ฐานะของชาวจีนที่มั่นคงแล้วทำให้เกิดงานสังคมสงเคราะห์โดยสมาคมจีนมากขึ้น จนถึงทศวรรษ 2520 เขตเมืองร้อยเอ็ดเกิดธุรกิจสมัยใหม่จากการประกอบกิจการของคนเชื้อสายจีน เช่น ห้างสรรพสินค้าและโรงภาพยนตร์ขนาดใหญ่ จนกระทั่งทศวรรษ 2530 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 และ 7 ทำให้การขยายตัวของเมืองร้อยเอ็ดขยายเป็นอันมาก ธุรกิจในเมืองส่วนใหญ่เป็นกิจการของคนเชื้อสายจีน นักการเมืองทั้งระดับประเทศและระดับท้องถิ่นหลายคนเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน รวมถึงเป็นข้าราชการระดับสูงและกลุ่มผู้นำทางสังคม หลังจากทศวรรษ 2530 เป็นต้นไป เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่คือการออกนโยบายสนับสนุนการเติบโตทางเศรษฐกิจของชนชั้นรากหญ้า ทำให้การดำเนินการทางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนในรูปแบบเดิมผสมผสานกลมกลืนกับคนท้องถิ่น อีก

ทั้งอัตลักษณ์ความเป็นจีนของลูกจีนในรุ่นหลังเจือจางลงไปมากจนแทบจะไม่แตกต่างกับชาวไทย โดยทั่วไป ผู้วิจัยจึงเลือกสิ้นสุดช่วงเวลาการศึกษาในทศวรรษนี้

ผู้วิจัยเลือกใช้หลักฐานจากท้องถิ่นในการศึกษาเป็นหลัก โดยให้ความสำคัญกับเอกสารที่ไม่ได้มาจากส่วนกลางหรือเผยแพร่ในวงกว้าง เช่น หนังสืออนุสรณ์ เอกสารส่วนตัว เอกสารขององค์กรในท้องถิ่น ฯลฯ ประกอบกับบางส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์บอกเล่าโดยใช้วิธีสัมภาษณ์จากคนในท้องถิ่น เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลาย ทั้งนี้ยังคงใช้เอกสารจากหน่วยราชการบางส่วนมาประกอบร่วมด้วย เพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหา เนื่องจากหลักฐานลายลักษณ์อักษรของท้องถิ่นโดยตรงมีไม่มากนัก จึงจำเป็นต้องใช้หลักฐานหลายประเภทเพื่อสอบถามให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำที่สุด

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาบทบาททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของคนเชื้อสายจีน เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มนี้กับความเปลี่ยนแปลงของเมืองร้อยเอ็ด

ในด้านเศรษฐกิจจะแสดงให้เห็นว่าเพราะเหตุใดคนท้องถิ่นจึงไม่เปลี่ยนแปลงสถานะของตนจากการเป็นเกษตรกรในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพไปสู่การเป็นกระฎุมพีอิสระ นายทุนน้อยหรือพ่อค้าทว่าบทบาทนี้กลับตกอยู่ภายใต้การควบคุมของกลุ่มชาวจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามาามากหลังมีการสร้างทางรถไฟ จนกระทั่งสามารถสะสมทุนเป็นนายทุนน้อยได้ในเวลาต่อมา และคนเชื้อสายจีนเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดไปสู่ระบบทุนนิยม ระบบเงินตรา และระบบตลาดอย่างไรบ้าง รวมถึงธุรกิจการค้าสมัยใหม่ที่คนเชื้อสายจีนได้นำเข้ามาสู่เมืองร้อยเอ็ด นอกจากนี้ยังศึกษาการก่อตัว พัฒนาการ และการขยายตัวของชุมชนจีนอันเป็นย่านการค้าในเมืองร้อยเอ็ดด้วย

ในด้านการเมืองจะศึกษาบทบาททางการเมืองของคนเชื้อสายจีน ทั้งการสนับสนุนนักการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา รวมไปถึงการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองโดยตรงของคนเชื้อสายจีน เช่น การเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาจังหวัดหรือเทศบาลการเป็นข้าราชการระดับสูง การสร้างกลุ่มการเมืองท้องถิ่นและการสืบทอดอำนาจในเครือข่ายวงศ์ตระกูล เป็นต้น

ส่วนในด้านสังคมจะแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเมืองร้อยเอ็ดที่เกิดจากการอพยพเข้ามาของชาวจีน เช่น การผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม คติความเชื่อ การแสดงออกทางอัตลักษณ์ของคนเชื้อสายจีน กิจกรรมทางสังคมของชาวจีนที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่น การปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีทางศาสนา การรวมกลุ่มเป็นสมาคมหรือมูลนิธิ หรือมุมมองที่คนเชื้อสายจีนมีต่อคนท้องถิ่น และมุมมองที่คนท้องถิ่นมีต่อคนเชื้อสายจีน เป็นต้น

1.2 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เพื่อศึกษา

1. บทบาทของคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของเมืองร้อยเอ็ด ด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ระหว่างทศวรรษ 2470 ถึงทศวรรษ 2530
2. การก่อตัวและการพัฒนาการของชุมชนชาวจีนในเขตเมืองร้อยเอ็ด
3. รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดกับชุมชนท้องถิ่นและรัฐส่วนกลาง

1.3 ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก่อนหน้านี้มีงานศึกษาหลายเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อีสานโดยเฉพาะช่วงเวลาหลังการปฏิรูปการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงสมัยปัจจุบัน รวมทั้งงานศึกษาจำนวนมากเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย แม้ว่าคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดจะไม่ได้มีพื้นที่ในงานศึกษาประวัติศาสตร์เหล่านี้นัก แต่งานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์คนเชื้อสายจีนในภาคอีสานก็จำเป็นอย่างยิ่งต่อการก่อตัวขององค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์คนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ด

เนื่องจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาเกี่ยวกับคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดที่มีบทบาทต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของเมืองร้อยเอ็ด คาบเกี่ยวช่วงระยะเวลานานกว่า 7 ทศวรรษ ตั้งแต่ทศวรรษ 2470 ถึง 2530 จึงมีความจำเป็นต้องทำความเข้าใจที่มาและภูมิหลังของชาวจีนในภาคอีสานก่อน ผู้วิจัยได้แบ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็น 4 กลุ่ม เริ่มต้นจากงานศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับชาวจีนโพ้นทะเล นโยบายของรัฐและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอพยพเคลื่อนย้ายหรือความเป็นอยู่ของชาวจีนโพ้นทะเลโดยทั่วไป ต่อมาคือการทบทวนความเข้าใจเกี่ยวกับภาพรวมของประวัติศาสตร์อีสานด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ในช่วงเวลาที่มีคนเชื้อสายจีนอพยพเข้าไปในภาคอีสานมาก จากนั้นจะเป็นการทบทวนองค์ความรู้เกี่ยวกับคนเชื้อสายจีนในพื้นที่อื่นในภาคอีสาน เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดกับคนเชื้อสายจีนในพื้นที่ใกล้เคียงกัน สุดท้ายคือการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดโดยตรง

1.3.1 งานศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับชาวจีนโพ้นทะเล นโยบายของรัฐ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอพยพเคลื่อนย้ายหรือความเป็นอยู่ของชาวจีนโพ้นทะเล

งานของพิชัย รัตนพล เรื่อง **วิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน**¹¹ เสนอว่าในอดีตรัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจควบคุมโรงเรียนจีนเพราะการศึกษาภาษาจีนยังไม่ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่อทางราชการ จนกระทั่งเกิดการปฏิวัติในประเทศจีนประกอบกับการขยายตัวของโรงเรียนจีนในไทย รัฐบาลจึงเริ่มตระหนักถึงความไม่มั่นคงทางการเมืองที่อาจเกิดจากการเรียนการสอนในโรงเรียนจีน ลัทธิชาตินิยมจีนทำให้รัฐบาลต้องออกกฎหมายเกณฑ์ชัดเจนเพื่อสร้างความผสมกลมกลืนให้ชาวจีนจงรักภักดีต่อไทยและลดกระแสชาตินิยมจีน ต่อเนื่องถึงเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองและสงครามโลกครั้งที่สองยิ่งทำให้รัฐบาลต้องเพิ่มนโยบายชาตินิยมสูงขึ้น ในระยะเวลานี้มีโรงเรียนจีนหลายร้อยแห่งถูกทางการสั่งปิด จนกระทั่งหลังสงครามยุติ นโยบายควบคุมโรงเรียนจีนค่อยผ่อนปรนลงระยะหนึ่ง ก่อนที่จะหันกลับไปใช้นโยบายเข้มงวดอีกครั้งเมื่อเกิดภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ โดยรวมข้อเสนอของพิชัยคือการชี้ให้เห็นถึงปัจจัย 3 ประการที่ส่งผลต่อการเลือกใช้นโยบายที่เข้มงวดหรือผ่อนปรนในแต่ละช่วงเวลา ได้แก่ ปัจจัยความต้องการสร้างความผสมกลมกลืน ปัจจัยเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยม และปัจจัยเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

งานศึกษาชิ้นต่อมาเป็นงานของณรงค์ พ่วงพิศ เรื่อง **นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**¹² ได้ศึกษาการวางนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีน โดยเสนอว่าจุดมุ่งหมายของนโยบายรัฐมีอยู่ 2 ประการ ได้แก่ เพื่อควบคุมโรงเรียนจีน และเพื่อสร้างความผสมกลมกลืนให้นักเรียนจีนมีความเป็นไทยมากขึ้น สาเหตุที่เกิดนโยบายเช่นนี้เนื่องจากปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนในไทยเพื่อเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมจีน การปกครองแบบสาธารณรัฐ และลัทธิคอมมิวนิสต์เข้าไปในโรงเรียนจีน อันส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางการเมืองของไทย

รัฐบาลไทยใช้พระราชบัญญัติหลายฉบับเพื่อควบคุมโรงเรียนจีนนับตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา และสร้างความผสมกลมกลืนให้แก่ นักเรียนจีนด้วยการสอนภาษาไทยในโรงเรียนจีน แต่นโยบายส่วนใหญ่ยังไม่เข้มงวดกวดขันเพียงพอจึงไม่มีประสิทธิผลมากนัก จนกระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงมีนโยบายที่เข้มงวดขึ้นผ่านการ

¹¹ พิชัย รัตนพล, “วิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2512).

¹² ณรงค์ พ่วงพิศ, “นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (ปริญญาานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะวิชามนุษยธรรมศึกษาและสังคมศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2514).

ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2479 หากฝ่าฝืนจะถูกสั่งปิดโรงเรียนทันทีและมีบทลงโทษชัดเจน ไม่มีการลดหย่อนผ่อนโทษอย่างในกฎหมายช่วงก่อนหน้านี้

งานของพิชัยและณรงค์มีประเด็น ช่วงเวลาที่ศึกษา และข้อเสนอที่ใกล้เคียงกัน แตกต่างกันเพียงในรายละเอียดปลีกย่อย งานทั้งสองเป็นงานศึกษาชิ้นสำคัญในยุคแรก ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลที่มีต่อการศึกษาของชาวจีนในไทย งานทั้งสองชิ้นถูกอ้างอิงและนำไปขยายเพิ่มเติมในงานของภูวดล ทรงประเสริฐ เรื่อง **นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย (พ.ศ. 2475 - 2500)**¹³ ซึ่งได้ศึกษานโยบายของรัฐบาลไทยที่มีต่อชาวจีนโพ้นทะเล ตั้งแต่ พ.ศ.2475-2500 ผ่านบทบาทของชาวจีนในด้านต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดนโยบายหรือมาตรการของรัฐบาลไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม ควบคู่กับการพิจารณาท่าทีและบรรยากาศทางการเมืองภายในประเทศแต่ละยุคสมัย โดยพิจารณาทั้งตัวนโยบายหรือมาตรการ ประสิทธิภาพในการบังคับใช้ อุปสรรคต่าง ๆ และปฏิกิริยาของชาวจีนที่มีต่อนโยบายเหล่านั้น

งานศึกษานี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะในประเด็นการศึกษาของชาวจีนอย่างในงานสองชิ้นก่อนหน้านี้ แต่ชี้ให้เห็นความจำเป็นของรัฐบาลไทยที่ต้องการควบคุมให้ชาวจีนอยู่ในความสงบเรียบร้อยภายใต้สภาวะการณ์รุนแรงทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ ประเด็นแรกที่สำคัญคือนโยบายทางการเมืองการปกครอง เนื่องจากช่วงเวลานับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ความอ่อนไหวทางการเมืองทำให้รัฐบาลไทยพยายามปิดกั้นการแสดงออกทางการเมืองของชาวจีนเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาการเมืองอย่างรุนแรงเหมือนในต่างประเทศ ในขณะที่ชาวจีนโพ้นทะเลส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ให้ความสนใจการเมืองในไทยเท่าใดนัก ทว่ากลับไปสนใจสภาวะการเมืองในประเทศจีนมากกว่า

เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม ดำเนินนโยบายอันแข็งแกร่งในการควบคุมชาวจีนมากขึ้น โดยเฉพาะนโยบายทางสังคมและการศึกษา รัฐบาลเข้าแทรกแซงกิจการของชาวจีน เช่น โรงเรียนจีน หนังสือพิมพ์จีน และสมาคมจีน นโยบายที่แข็งแกร่งเกินไปกลายเป็นการเพิ่มแรงปะทะให้สูงขึ้น เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่าสิ่งเหล่านี้จำเป็นต้องควบคุมเพื่อไม่ให้เกิดการแพร่ขยายลัทธิทางการเมือง ส่วนชาวจีนบางส่วนก็เริ่มเกิดปฏิกิริยาต่อต้านรัฐและมีการฝ่าฝืนกฎหมายอยู่เสมอ

นโยบายทางเศรษฐกิจก็เป็นอีกประเด็นสำคัญที่รัฐบาลพยายามหาวิธีลดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนลง นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจทำให้ชาวจีนได้รับผลกระทบทางการค้ามาก แต่ชาวจีนก็มีลักษณะจำเพาะบางประการที่ทำให้สามารถปรับตัวและยืดหยุ่นไปตามสถานการณ์ได้

¹³ ภูวดล ทรงประเสริฐ, “นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในประเทศไทย (พ.ศ.2475-2500),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519).

เสมอ ทำให้การดำเนินนโยบายด้านนี้ของรัฐบาลไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร และชาวจีนก็ยังคงครองอำนาจทางเศรษฐกิจตลอดมา

งานของภาควิชาฯ ยังถูกนำไปอ้างอิงในงานของเพ็ญพิสุทธิ์ อินทรภิมย์ เรื่อง **รัฐไทยกับคนจีน (พ.ศ.2475 - 2487)**¹⁴ เพ็ญพิสุทธิ์เสนอว่าสาเหตุที่ทำให้รัฐไทยตั้งแต่สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม มีนโยบายและมาตรการต่อชาวจีนเข้มงวดจริงจังมากขึ้นเนื่องมาจากการที่รัฐไทยมีแนวคิดเกี่ยวกับ “ชาติ” และ “ชาตินิยมไทย” ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจากการมีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง เป็นการใช้ชาติเป็นศูนย์กลาง ผ่านรัฐธรรมนูญ เพลงชาติ หรือโครงการปลูกใจให้รักชาติเพื่อสร้างเอกภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้ระบอบการปกครองใหม่ สิ่งซึ่งส่งผลกระทบต่อชาวจีนโดยตรงคือการให้ความสำคัญกับสัญชาติที่กลายเป็นตัวกำหนดการเป็นคนไทย ทำให้คนจีนถูกแบ่งแยกออกไปอย่างชัดเจนและคนจีนเหล่านี้ก็ไม่ได้รับสิทธิต่าง ๆ อย่างที่คนไทยได้รับ ประกอบกับนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจที่เป็นความพยายามลดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนลง

นอกจากนี้รัฐไทยยังมองว่าชาวจีนเป็นปัญหาต่อความมั่นคง ทั้งจำนวนพลเมืองชาวจีนที่มีมากเกินไป การถูกครอบงำทางเศรษฐกิจ และกระแสชาตินิยมจีนอันเป็นอุปสรรคต่อการผสมกลมกลืนชาวจีนเข้าสู่สังคมไทย ทั้งนี้รัฐก็ไม่ได้ดำเนินการเข้มงวดกับชาวจีนเสมอไป แม้ว่าในทางการเมืองชาวจีนจะถูกกีดกันมาก แต่มาตรการกีดกันทางเศรษฐกิจกลับไม่ประสบผลสำเร็จ และแทบไม่มีนโยบายควบคุมชาวจีนด้านสังคมหรือวัฒนธรรมเลย วิธีดำเนินนโยบายของรัฐดังกล่าวเป็นเหตุให้เกิดปฏิกิริยาตอบสนองจากชาวจีนเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ กลุ่มที่แสดงออกถึงการเป็นคนไทยตามแนวทางที่รัฐต้องการ และกลุ่มที่ยังคงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นจีนในทางการเมืองเอาไว้

งานศึกษาอีกชิ้นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับมาตรการรัฐที่มีต่อชาวจีนช่วงก่อนทศวรรษ 2500 คืองานของณัฐกฤตา สุวรรณภักดี เรื่อง **มาตรการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทย และผลกระทบต่อสถานภาพทางสังคมของชนชั้นแรงงานไทยในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2500)**¹⁵ ศึกษาผลกระทบจากมาตรการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทย ต่อสถานภาพทางสังคมของแรงงานในสังคมไทย สมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ณัฐกฤตาชี้ให้เห็นว่าก่อนทศวรรษ 2480 รัฐไทยได้ปล่อยให้ชาวจีนประกอบอาชีพอย่างเสรีเนื่องจากชาวจีน

¹⁴ เพ็ญพิสุทธิ์ อินทรภิมย์, “รัฐไทยกับคนจีน (พ.ศ.2475 - 2487),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549).

¹⁵ ณัฐกฤตา สุวรรณภักดี, “มาตรการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนในประเทศไทยและผลกระทบต่อสถานภาพทางสังคมของชนชั้นแรงงานไทยในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2481-2500),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2551).

สามารถผสานผลประโยชน์เข้ากับชนชั้นศักดินาได้เป็นอย่างดี ชาวจีนจึงสามารถรวมกลุ่มใหญ่ขึ้นและมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจสูงมาก ส่วนชาวจีนที่เป็นชนชั้นแรงงานมักจะก่อปัญหาโดยการรวมกลุ่มเรียกร้องผลประโยชน์ต่าง ๆ ปัญหาจากชาวจีนทวีความรุนแรงขึ้นในช่วง พ.ศ.2481-2500 เนื่องจากนโยบายชาตินิยมของรัฐบาลที่กีดกันชาวจีนทางเศรษฐกิจ และออกมาตรการเพื่อสงวนสิทธิและผลประโยชน์ให้กับชาวไทย

ข้อเสนอหลักของนักกฎหมายคือการเสนอว่ามาตรการจำกัดบทบาททางเศรษฐกิจที่รัฐไทยกระทำต่อชาวจีนแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงเวลา ช่วงเวลาแรกคือ พ.ศ.2481-2487 ซึ่งเกิดขึ้นเพราะกระแสชาตินิยมที่กลุ่มบรรดาผู้นำรุ่นใหม่ได้รับมาจากการศึกษาแบบตะวันตกและอิทธิพลจากลัทธิเผด็จการทหารแบบญี่ปุ่น ช่วงเวลาที่สองคือ พ.ศ.2491-2500 ที่มีการดำเนินมาตรการเข้มงวดขึ้นเนื่องมาจากกระแสของลัทธิคอมมิวนิสต์ และอิทธิพลของมหาอำนาจใหม่คือสหรัฐอเมริกาที่หยั่งฐานอำนาจลงในอินโดจีนและไทย

ในช่วงเวลาแรก รัฐบาลได้แบ่งแยกชาวจีนออกจากชาวไทยอย่างชัดเจน แต่รัฐบาลก็ดำเนินมาตรการเข้มงวดเฉพาะกับชาวจีนที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐเท่านั้น สำหรับชาวจีนกลุ่มที่ผสานผลประโยชน์กับรัฐบาลได้ลงตัวก็ไม่ได้รับผลกระทบแต่อย่างใด กลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดกลับเป็นกลุ่มแรงงานชาวจีนอันเป็นผลมาจากนโยบายสงวนอาชีพให้คนไทย การจัดเก็บภาษี และการจ้างแรงงานระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ที่ทำให้ชนชั้นแรงงานจีนต้องอยู่อาศัยด้วยความยากลำบาก

ในช่วงเวลาที่สอง ผลจากการแทรกแซงของสหรัฐอเมริกาทำให้รัฐบาลต้องดำเนินมาตรการบางประการในการลดอำนาจและอิทธิพลทางเศรษฐกิจของนายทุนจีนลง ทำให้เจ้าของทุนในอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ของไทยเปลี่ยนมือจากนายทุนจีนไปเป็นนายทุนอเมริกันและชาติตะวันตก นายทุนจีนกลายเป็นเจ้าของกิจการขนาดกลางและขนาดเล็ก แรงงานจีนถูกกีดกันไม่ให้อพยพเข้าประเทศ ในระหว่างนี้จึงมีชาวไทยได้เข้าสู่กระบวนการแรงงานอาชีพนมากขึ้นเพื่อทดแทนแรงงานจีนที่ลดน้อยลง

แม้ว่างานของนักกฎหมายมุ่งศึกษาเฉพาะมาตรการทางเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อชนชั้นแรงงาน แต่ก็มีประเด็นหนึ่งคล้ายคลึงกับข้อเสนอของเพ็ญพิสุทธิ์ คือการไม่มองชาวจีนในประเทศไทยเป็นกลุ่มก้อนอันหนึ่งอันเดียวกันที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐไทยอย่างถ้วนหน้าเสมอกันหมด หากกลับมองแยกส่วนชาวจีนเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ ทั้งชาวจีนที่เอื้อผลประโยชน์กับรัฐบาลไทยหรือชาวจีนที่ได้รับผลประโยชน์บางประการจากนโยบายของรัฐ กับอีกกลุ่มหนึ่งคือชาวจีนที่เดือดร้อนจากนโยบายของรัฐจนเกิดปฏิกิริยาต่อต้าน ซึ่งการมองชาวจีนด้วยมุมมองดังกล่าวจะช่วยให้เห็นความ

แตกต่างระหว่างบทบาทของชาวจีนในแต่ละพื้นที่หรือในแต่ละช่วงเวลาที่ไม่เหมือนกันได้อย่างแม่นยำชัดเจนยิ่งขึ้น

งานชิ้นสุดท้ายในกลุ่มนี้ที่จำเป็นต้องทบทวนสถานภาพองค์ความรู้คืองานของทวี ธีระวงศ์เสรี เรื่อง **สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย**¹⁶ ทวีเสนอว่าปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนเริ่มเกิดขึ้นหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2456 และมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นตามสภาวะทางการเมืองที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนถูกแบ่งเป็นปัญหาและข้อพิจารณาหลายประการ ดังนี้

- 1) ปัญหาสิทธิการเข้าเมือง เกิดจากการที่รัฐบาลพยายามลดจำนวนชาวจีนที่มีมากเกินไปจึงทำการจำกัดจำนวนชาวจีนอพยพเข้าประเทศให้น้อยลงเรื่อย ๆ ในช่วงเวลาทำงานชิ้นนี้ถูกผลิตขึ้น (พ.ศ. 2516) มีชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยเพียงปีละไม่เกิน 200 คนเท่านั้น¹⁷
- 2) ปัญหาสิทธิทางการเมือง แม้ว่าชาวจีนในไทยจะสามารถเปลี่ยนสัญชาติหรือถือสองสัญชาติได้ตามกฎหมาย แต่กฎหมายไทยก็มีข้อจำกัดมากมายที่ทำให้ชาวจีนกลุ่มนี้ไม่สามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงได้อย่างสมบูรณ์ ชาวจีนหลายคนจึงเลือกที่จะหันไปเล่นการเมืองทางอ้อมโดยการร่วมผลประโยชน์หรือสนับสนุนผู้นำทางการเมือง ทำให้ชาวจีนกลุ่มนี้ยังคงมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ
- 3) ปัญหาสิทธิทางเศรษฐกิจ จากการกำหนดหลักเกณฑ์ประกอบธุรกิจของคนต่างด้าว ในช่วงที่รัฐบาลดำเนินนโยบายชาตินิยมเข้มข้น ทำให้ชาวจีนบางกลุ่มเลือกที่จะเลี่ยงข้อกฎหมายดังกล่าวโดยการขอเปลี่ยนเป็นสัญชาติไทย ซึ่งในกรณีนี้ก็มีคามยุ่งยากและค่าใช้จ่ายไม่น้อย
- 4) ปัญหาสิทธิทางสังคม ส่วนนี้มีเพียงนโยบายควบคุมโรงเรียนจีนเท่านั้นที่ส่งผลกระทบต่อชาวจีน ส่วนอื่น เช่น การตั้งสมาคม การนับถือศาสนา การตั้งถิ่นฐาน การแสดงออกทางวัฒนธรรม ฯลฯ รัฐบาลไม่ได้เข้มงวดกวดขันต่อชาวจีนเป็นพิเศษ
- 5) ข้อพิจารณาด้านการผสมกลมกลืน¹⁸ ทวีได้แสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีปัจจัยหลายประการที่เอื้ออำนวยต่อการผสมกลมกลืนชาวจีนเข้ากับสังคมไทยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่

¹⁶ ทวี ธีระวงศ์เสรี, “สถานภาพทางกฎหมายของชาวจีนในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516).

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 173-176.

แตกต่างจากประเทศใกล้เคียง เช่น ไทยเป็นดินแดนที่มีชาวจีนอาศัยอยู่อย่างช้านาน การไม่ตกเป็นอาณานิคมตะวันตกทำให้ไทยไม่ได้ตกอยู่ใต้อนโยบายการปกครองแบบแบ่งแยก (Divide and Rule) อันจะก่อให้เกิดปัญหาการเหยียดหยาม การที่ไทยเป็นสังคมพุทธซึ่งเปิดรับความแตกต่างและสามารถผสมผสานความเชื่ออย่างกลมกลืน ระบบเศรษฐกิจไทยต้องพึ่งพาชาวจีนอยู่มาก และบรรดาชนชั้นนำต่างก็มีผลประโยชน์ร่วมกับชาวจีน เป็นต้น ท้ายที่สุดทวยังเสนอว่าการผสมกลมกลืนชาวจีนเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและค่อยเป็นค่อยไป โดยเป็นกระบวนการผสมกลมกลืนแบบ 2 ทาง (Two-Way Process) คือการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกัน

งานศึกษาชิ้นนี้แม้จะเป็นงานศึกษาทางรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ ไม่ได้เป็นงานศึกษาทางประวัติศาสตร์โดยตรง แต่ก็ช่วยสร้างสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับข้อจำกัดหรือปัญหาบางประการที่ชาวจีนต้องเผชิญทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวจีนทั้งในกรุงเทพฯ และภูมิภาคต่างก็ต้องได้รับผลจากมาตรการของรัฐเช่นเดียวกัน

กล่าวโดยสรุป การทบทวนงานศึกษาในกลุ่มนี้จะทำให้เข้าใจถึงสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับคนเชื้อสายจีน สถานภาพทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมโดยรวม ซึ่งเป็นความจำเป็นต่อการทำความเข้าใจภูมิหลังและเหตุปัจจัยต่าง ๆ อันเกี่ยวข้องกัวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนเชื้อสายจีนภายใต้นโยบายและกฎหมายที่รัฐกำหนดไว้ และจำเป็นต่อการพิจารณาสถานภาพของคนเชื้อสายจีนที่จะอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในภาคอีสานดังจะกล่าวต่อไป

1.3.2 งานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อีสานด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ในช่วงเวลาที่มีคนเชื้อสายจีนอพยพเข้าไปในภาคอีสานมาก

งานของประนุช ทรัพย์สาร เรื่อง **วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394 - 2475**¹⁹ มีประเด็นสำคัญคือการศึกษาอุปสรรคที่ทำให้เกิดความล่าช้าในการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคอีสาน โดยมุ่งเน้นที่อำนาจรัฐและการขยายตัวของทุนนิยมโลกที่มีผลต่อวิวัฒนาการของหมู่บ้าน ประนุชเสนอว่า ความล่าช้าในการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจหมู่บ้านอีสานเกิดจากแรงกดดันจากอำนาจรัฐที่ดึงเอาส่วนเกินออกไปจากหมู่บ้าน อีกประการที่สำคัญคือปัจจัยภายในของหมู่บ้าน อันเกิดจากการมีแรงเกาะแน่นในหมู่บ้านสูงจนทำให้ไม่มีการแตกตัวออกไป แม้ว่าประเทศสยามจะได้รับผลกระทบมหาศาลจากสนธิสัญญาเบาว์ริง แต่แรงเกาะภายในหมู่บ้านยังคงเหนียวแน่นจนกระทั่งการสร้างเส้นทางรถไฟเข้าสู่ภาคอีสานจึงเริ่มเกิดความเปลี่ยนแปลงบ้าง

¹⁹ ประนุช ทรัพย์สาร, “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394 - 2475,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525).

อย่างไรก็ตามเนื่องจากโครงสร้างภายในหมู่บ้านเองที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงจากภายในได้ ไม่เกิดชนชั้นใหม่ การเพาะปลูกข้าวยังคงเป็นอาชีพหลัก หัตถกรรมครัวเรือนไม่สามารถพัฒนาขึ้นถึงระดับอุตสาหกรรมได้ และวิธีการผลิตก็มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก

ลักษณะความพอเพียงของหมู่บ้านเช่นนี้ดำรงคงอยู่มาช้านานจนทำให้ความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจหมู่บ้านในอีสานเป็นไปด้วยความล่าช้า ด้วยเหตุนี้ชนบทจึงต้องแบกรับภาระเสมอมา กล่าวคือช่วงเวลาก่อนการผลิตเพื่อการค้า หมู่บ้านถูกดูดกลืนส่วนเกินในรูปของส่วยและการเกณฑ์แรงงาน เมื่อทุนนิยมแผ่ขยายเข้าไปสู่ระดับหมู่บ้าน โลกทุนนิยมก็ยังคงดึงเอาส่วนเกินจากหมู่บ้านอยู่เสมอโดยที่หมู่บ้านไม่สามารถสร้างหรือสะสมทุนด้วยตนเอง

งานอีกชิ้นหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจหมู่บ้านอีสานคืองานของฉัตรทิพย์ นาถสุภา เรื่อง **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต**²⁰ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาคอีสานฉัตรทิพย์ได้เสนอว่า ภาคอีสานมีการผลิตของชุมชนเป็นภาคการผลิตแบบพอยังชีพในอัตราส่วนมากที่สุดเมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ การค้าในภาคอีสานเป็นการค้าของป่าเป็นหลัก และเนื่องจากภาคอีสานไม่มีการคมนาคมทางน้ำที่เอื้ออำนวยความสะดวกในการขนส่งสินค้า การค้าทางไกลในช่วงก่อนมีทางรถไฟจึงต้องใช้วิธีหาบและเกวียน สุนธิสัญญาเบาว์ริงและการค้าเสรีแทบจะไม่ส่งผลใดต่อภาคอีสาน ประชาชนในภาคอีสานยังคงดำรงชีวิตภายใต้ระบบเศรษฐกิจพอยังชีพอย่างเหนียวแน่น การเปลี่ยนแปลงเริ่มเกิดขึ้นบ้างเมื่อมีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพข้ามดงพญาเย็นไปจนถึงนครราชสีมาใน พ.ศ. 2443 ทำให้มีการผลิตข้าวเพื่อขายแล้วบรรทุกรถไฟลงมาขายที่กรุงเทพฯ และพบว่าภาคอีสานมีความแตกต่างจากภูมิภาคอื่นคือแทบจะไม่มีกรณีเจ้านาย ขุนนาง หรือนายทุนชาวจีน แย่งกันเพื่อเข้าครอบครองที่ดิน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ที่ดินในภาคอีสานส่วนใหญ่ยังคงเป็นกรรมสิทธิ์ของชาวนารายย่อย การผลิตข้าวเพื่อการค้าขายตัวไปทางอีสานใต้ตามเส้นทางรถไฟ ส่วนอีสานกลางและอีสานเหนือยังไม่ได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงนัก ด้วยสาเหตุทั้งหมดดังกล่าวจึงทำให้ภาคอีสานยังคงเป็นภาคที่มีการคงไว้ซึ่งวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมมากที่สุด

งานเขียนของสุวิทย์ ธีรศาศวัต เรื่อง **เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ. 2443-2488)**²¹ คือการขยายพรมแดนความรู้เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาคอีสานโดยมุ่งความสำคัญไปที่การสร้างทางรถไฟเป็นปัจจัยหลัก สุวิทย์เสนอว่าการสร้างทางรถไฟสายอีสาน กรุงเทพฯ-นครราชสีมา พ.ศ. 2443 นับเป็นการปฏิวัติโลจิสติกส์ครั้งแรกของไทย รถไฟคือยานพาหนะที่ทำให้

²⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต.

²¹ สุวิทย์ ธีรศาศวัต, เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ. 2443-2488) (ขอนแก่น: สาขาวิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551).

ต้นทุนขนส่งสินค้าทั้งด้านทุนทรัพย์และระยะเวลาลดลงหลายเท่าตัวเมื่อเทียบกับการขนส่งทางเกวียนแบบโบราณ ทำให้ปริมาณการขนส่งสินค้าเข้าออกของภาคอีสานเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วจนเกิดเป็นการผลิตเพื่อการค้า เกิดการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานเข้าสู่ภูมิภาคนี้มากขึ้นจนทำให้ชุมชนการค้าขยายตัวตามไปด้วยเช่นกัน อาชีพหัตถกรรมเสื่อมความนิยมลงและเกิดอาชีพใหม่เป็นจำนวนมาก แต่ประเด็นที่น่าสนใจในข้อเสนอของงานศึกษาชิ้นนี้คือการเสนอว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นไปพร้อมกันทั้งภูมิภาค ทว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงแค่เพียงพื้นที่ใกล้ทางรถไฟในรัศมีไม่เกิน 60 กิโลเมตร ทำให้ราษฎรส่วนใหญ่ในภาคอีสานยังคงไม่ได้รับผลแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ในทันที ฉะนั้นจึงเกิดความแตกต่างระหว่างคนเมืองกับชาวชนบท เพราะคนเมืองสามารถพัฒนาไปสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยม มีการสะสมทุนเพื่อการค้าจนทำให้มีฐานะมั่งคั่ง ในขณะที่ชาวชนบทซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลเมืองกลับยังคงมีความยากลำบากด้านการคมนาคมขนส่ง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจึงเกิดขึ้นได้ยากกว่าและเป็นเหตุให้เศรษฐกิจในชนบทส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบพึ่งพาตนเองเช่นเดิมมากกว่าครึ่งศตวรรษ จนกระทั่งเกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 พื้นที่ทั้งหมดของภาคอีสานจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจโดยถ้วนหน้า

งานสำคัญที่ศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคอีสานอีกชิ้นหนึ่ง คืองานเขียนของพอฟันท์ อูยานนท์ เรื่อง **เศรษฐกิจอีสาน : พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง**²² งานศึกษาชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึงอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของภาคอีสาน คือข้อจำกัดเรื่องฐานทรัพยากรเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและฐานอุตสาหกรรม แม้ว่าภาคอีสานจะมีทั้งพื้นที่กว้างขวางและจำนวนประชากรอาศัยอยู่มาก แต่ทรัพยากรทางเศรษฐกิจอันเป็นที่ต้องการเพื่อการค้ากลับมีน้อยกว่าภูมิภาคอื่น ๆ ภาคเหนือมีไม้สัก ภาคใต้มีแร่ดีบุก ส่วนภาคกลางมีข้าวเป็นสินค้าส่งออก ซึ่งรวมกันทั้งสามภูมิภาคมีมูลค่าสินค้าส่งออกเป็นปริมาณกว่าร้อยละ 90 ในช่วงก่อนการสร้างทางรถไฟเข้าสู่ภาคอีสาน ปัจจัยด้านคมนาคมก็เป็นสิ่งสำคัญ พอฟันท์แสดงให้เห็นว่าการคมนาคมขนส่งก่อนการสร้างทางรถไฟไปถึงอุบลราชธานีใน พ.ศ.2473 การขนส่งระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคอีสานต้องอาศัยเส้นทางบกเป็นหลักเท่านั้น โดยผ่านเส้นทางนครราชสีมา-สระบุรี ซึ่งแตกต่างจากการขนส่งของภูมิภาคอื่นที่มีเส้นทางคมนาคมทางน้ำเชื่อมโยงถึงกันหมด การขนส่งทางบกโดยอาศัยเกวียนต้องสิ้นเปลืองเวลาในการขนส่งแต่ละรอบนานนับเดือน เส้นทางคมนาคมก็เต็มไปด้วยอันตรายจากสัตว์ป่าและโรคภัย เงื่อนไขทั้งด้านทรัพยากรและเส้นทางคมนาคมขนส่งจึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดที่ทำให้

²² พอฟันท์ อูยานนท์, เศรษฐกิจอีสาน : พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560).

เศรษฐกิจของภาคอีสานยังคงเป็นลักษณะพออยู่พอกินหรือเลี้ยงตัวเอง ไม่สามารถเปลี่ยนเป็นเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้เทียบทันในภูมิภาคอื่น ๆ

งานทั้งสี่ชิ้นดังกล่าวมีการชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญแตกต่างกัน แต่ข้อเสนอโดยรวมยังคงว่าด้วยความล่าช้าของการเปลี่ยนแปลง งานของประนุชและฉัตรทิพย์แสดงให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาคอีสานโดยให้มีความหมายคือเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมือง เช่น การทำสนธิสัญญาเบาว์ริง การสร้างทางรถไฟเข้าสู่นครราชสีมา การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นต้น ส่วนงานของสุวิทย์และพอพันธ์ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงหลังจากการสร้างทางรถไฟ ซึ่งการสร้างทางรถไฟดังกล่าวมาพร้อมกับการอพยพขนานใหญ่ของคนเชื้อสายจีนจากภาคกลางเข้าไปสู่ภาคอีสาน การขยายตัวของชุมชนการค้าตามแนวเส้นทางรถไฟส่วนใหญ่ก็มักมีคนเชื้อสายจีนเป็นปัจจัยหลักแห่งความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะงานของพอพันธ์ยังแสดงให้เห็นบทบาทของนักธุรกิจเชื้อสายจีนในยุคหลัง พ.ศ.2500 เมื่อความเป็นเมืองสมัยใหม่ในภาคอีสานขยายตัวอย่างรวดเร็วด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าตลอดระยะเวลาตั้งแต่การสร้างทางรถไฟเข้าสู่ภาคอีสานจนถึงช่วงเวลาร่วมสมัย คนเชื้อสายจีนคือกลุ่มคนที่มีบทบาทต่อพลวัตทางเศรษฐกิจในภาคอีสานอยู่เสมอมา

ส่วนงานศึกษาด้านการเมืองในภาคอีสานที่น่าสนใจคือบทความของดาร์รตัน เมตตาริกานนท์ เรื่อง การเคลื่อนไหวทางการศึกษาและความคิดของกลุ่มต่าง ๆ ในอีสาน ในช่วงทศวรรษ 2470²³ จุดมุ่งหมายสำคัญของบทความนี้คือการมุ่งชี้ให้เห็นว่าชนกลุ่มใดในภาคอีสานที่มีโอกาสเข้าสู่อำนาจทางการเมืองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 มากที่สุด ดาร์รตันได้เสนอว่ากลุ่มที่มีบทบาททางการเมืองในระบบรัฐสภามากที่สุดได้แก่ กลุ่มเจ้าเมืองหรือผู้นำท้องถิ่นเดิม กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มพ่อค้า ส่วนกลุ่มที่มีโอกาสทางการเมืองน้อยที่สุดคือราษฎรทั่วไปซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวนาและเกษตรกร

บทความนี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มชนชั้นนำเดิม ข้าราชการ และพ่อค้า ทั้งสามกลุ่มคือประชาชนที่ได้รับโอกาสทางการศึกษามากกว่าราษฎรทั่วไป ในขณะที่กลุ่มพ่อค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายจีนก็มีการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับอีกสองกลุ่มเพื่อยกระดับฐานะชนชั้นทางสังคม แม้ว่าในระยะแรกชาวจีนจะไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้โดยตรง ทำได้เพียงให้การสนับสนุนกลุ่มการเมือง แต่ลูกหลานของชาวจีนซึ่งถือเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนก็ได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองระดับชาติ ดังจะเห็นจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายคนจากภาคอีสานมีชื่อตัวเป็นภาษาจีน

²³ ดาร์รตัน เมตตาริกานนท์, “การเคลื่อนไหวทางการศึกษาและความคิดของกลุ่มต่าง ๆ ในอีสาน ในช่วงทศวรรษ 2470,” *มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์* 19 (มกราคม-มีนาคม 2544): 45-53.

แนวคิดของดาร์ตันถูกนำไปขยายในงานของกันย์ ชโลธรังซี เรื่อง **การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อการเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตย พ.ศ.2475-2500**²⁴ ข้อเสนอหลักของกันย์คือการแสดงให้เห็นความสนใจทางการเมืองของปัญญาชนอีสาน ทั้งกลุ่มข้าราชการท้องถิ่น พระสงฆ์ และราษฎรทั่วไป ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ผ่านทางข้อเขียน การเทศนา และการลุกฮือก่อกบฏ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ความสนใจการเมืองเหล่านี้ยิ่งเด่นชัดขึ้น งานชิ้นนี้แบ่งการแสดงออกทางการเมืองของปัญญาชนอีสานออกเป็น 2 แนวทางใหญ่ คือ 1. การสนับสนุนระบอบประชาธิปไตยด้วยการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบใหม่ และการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองระบอบรัฐธรรมนูญผ่านการเลือกตั้ง 2. การต่อต้านระบอบประชาธิปไตย ในกรณีกบฏบวรเดชและกบฏผู้มีบุญ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ปัญญาชนอีสานได้เข้าไปมีส่วนร่วมในขบวนการเสรีไทยต่อต้านรัฐบาล หลังจากนั้นปัญญาชนเหล่านี้ได้มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งพรรคการเมืองทั้งในแนวทางอนุรักษนิยมและสังคมนิยมเพื่อเคลื่อนไหวในระบบรัฐสภา ในภายหลังปัญญาชนกลุ่มที่ต่อต้านรัฐบาลและมีแนวคิดสังคมนิยมหลายคนถูกปราบปรามจนเป็นผลให้ต้องลดบทบาททางการเมืองลงในที่สุด

งานของกันย์มีข้อเสนอเกี่ยวกับคนเชื้อสายจีนที่น่าสังเกตคือ การกล่าวถึงปฏิกริยาของปัญญาชนอีสานกลุ่มแรก ๆ ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ว่าเป็นกลุ่มปัญญาชนที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ซึ่งมีความปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมอยู่เสมอ เช่น ขนชั้นคหบดีชาวจีนที่แต่งงานกับชนชั้นเจ้านายท้องถิ่นเพื่อประสานผลประโยชน์ระหว่างชนชั้น หรือกลุ่มพ่อค้า เป็นต้น²⁵ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงบทบาททางการเมืองของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนในอีสานที่เป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยซึ่งถูกกวาดล้างโดยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ภายหลังจากที่เกิดเหตุการณ์กบฏแมนฮัตตัน พ.ศ.2494²⁶

งานชิ้นสุดท้ายที่ผู้วิจัยเห็นว่าสมควรนำมาพิจารณาอยู่ในกลุ่มนี้ด้วยคืองานของอริยุชย์ วรรณชาติ เรื่อง **ความรู้เรื่องอีสานของชนชั้นนำสยาม พ.ศ.2433-2475**²⁷ ความสำคัญของงานชิ้นนี้คือการแสดงให้เห็นการใช้วิธีคิดหรือกรอบความรู้แบบตะวันตกที่ชนชั้นนำสยามใช้ในการอธิบายความรู้เกี่ยวกับภาคอีสานอันแสดงให้เห็นถึงนัยความสำคัญของการเป็นข้อมูลในการบริหารของชนชั้นนำ

²⁴ กันย์ ชโลธรังซี, “การตอบสนองของปัญญาชนอีสานต่อการเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตย พ.ศ.2475-2500,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555).

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 152-154.

²⁷ อริยุชย์ วรรณชาติ, “ความรู้เรื่องอีสานของชนชั้นนำสยาม พ.ศ.2433-2475,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553).

สยามที่สัมพันธ์กับรูปแบบการปกครองของรัฐสมัยใหม่ ซึ่งช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ.2433-2475 เป็นช่วงที่ชนชั้นนำสยามปฏิบัติการสร้างความรู้เรื่องอีสานอย่างเข้มข้นที่สุด โดยความรู้เรื่องอีสานที่ถูกสร้างขึ้นนี้เป็นความรู้ของตัวบุคคล ผ่านประสบการณ์ส่วนตัวซึ่งสัมพันธ์กับความสนใจและภาระหน้าที่รับผิดชอบของชนชั้นนำสยามแต่ละบุคคล ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญของชนชั้นนำสยามในการปกครอง เพิ่มความสามารถในการเข้าควบคุมจัดการผู้คนและพื้นที่อีสานตามความต้องการของรัฐสมัยใหม่ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับคนเชื้อสายจีนในอีสานผ่านงานชิ้นนี้คือมุมมองของชนชั้นนำและข้าราชการที่เห็นความเปลี่ยนแปลงของภาคอีสาน เช่น การกล่าวถึงพ่อค้าชาวจีนที่นำสินค้าประเภทเครื่องเขียนจากกรุงเทพฯ เข้าไปขายในภาคอีสาน โดยมีผู้บริโภครุ่นหลักมาจากอุบลและร้อยเอ็ด²⁸ หรือสิ่งที่ชนชั้นนำเห็นความเปลี่ยนแปลงด้านการค้าและวิถีชีวิตตามแนวเส้นทางรถไฟที่แทบทั้งหมดเป็นผลจากการอพยพเข้าไปอยู่ของชาวจีน²⁹ และงานชิ้นนี้ยังมีความสำคัญในแง่การพิจารณาเพื่อทำความเข้าใจกรอบคิดของชนชั้นนำหรือรัฐบาลที่มีต่อพื้นที่และชาวอีสาน อันเป็นรากฐานการวางนโยบายบริหารจัดการภาคอีสานในระยะยาว

1.3.3 งานศึกษาเกี่ยวกับคนเชื้อสายจีนในพื้นที่ต่างๆ ไกล่เมืองร้อยเอ็ด

งานศึกษาชิ้นสำคัญที่กล่าวถึงบทบาทของคนเชื้อสายจีนในภาคอีสานคืองานของพิภู บุชบก เรื่อง **พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย พ.ศ. 2474-2559**³⁰ เสนอว่า ราษฎรในภาคอีสานตอนบนดำรงชีวิตภายใต้เศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพมาโดยตลอด วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเมื่อชาวจีนนำระบบการค้าขายเข้าไปสู่พื้นที่ชนบท ระบบเงินตราเริ่มมีความสำคัญมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้สร้างความมั่งคั่งแก่พ่อค้าชาวจีนเป็นอย่างมากจนสามารถสะสมทุนจากการค้าขนาดเล็กกลายเป็นพ่อค้ารายใหญ่ นโยบายของรัฐบาลเพื่อพัฒนาความเจริญในพื้นที่ภาคอีสานตั้งแต่การสร้างเส้นทางรถไฟไปจนถึงยุคแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติทำให้พ่อค้าจีนได้รับอานิสงส์จากการพัฒนาดังกล่าวจนกลายเป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา

งานของพิภูแสดงให้เห็นว่าธุรกิจและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา ส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของกลุ่มทุนจีนทั้งสิ้น เช่น ธุรกิจค้าของป่าและพืชไร่ ธุรกิจรถโดยสารประจำทาง โรงสีข้าว โรงแรม โรงเรียย โรงงานสุรา โรงฟอกหนัง ร้านทอง และธุรกิจ

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 196.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 215.

³⁰ พิภู บุชบก, **พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ.1931-2016 (พ.ศ.2474-2559)** (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2560).

ตัวแทนจำหน่ายสินค้าที่นำเข้าจากกรุงเทพฯ หรือต่างประเทศ ซึ่งในช่วงก่อนทศวรรษ 2500 ส่วนใหญ่ธุรกิจเหล่านี้ยังคงอยู่ในระดับจังหวัด มีการร่วมทุนระหว่างจังหวัดบ้าง จนกระทั่งยุคหลังการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ กลุ่มทุนจีนขยายเครือข่ายความร่วมมือเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ระดับภูมิภาค คนเชื้อสายจีนเป็นกลไกหลักที่ตอบสนองความต้องการในการพัฒนาความเจริญของภาครัฐ เป็นช่วงเวลาที่นักธุรกิจเชื้อสายจีนถูกกีดกันน้อยลงกว่าช่วงหลายทศวรรษก่อนหน้านี้ ทำให้เกิดธุรกิจขนาดใหญ่จากกลุ่มทุนจีน เช่น ธุรกิจตัวแทนจำหน่ายรถยนต์ ธุรกิจโรงงานน้ำตาลทรายขาว ธุรกิจห้างสรรพสินค้า ธุรกิจโรงแรมขนาดใหญ่ ธุรกิจอุตสาหกรรมหนัก และธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ เป็นต้น

งานของพิภูมิชอบเขตการศึกษาทั้งพื้นที่และเวลาที่กว้าง เป็นประโยชน์ในการพิจารณาบทบาททางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนในอีสานโดยรวม แต่ในที่นี้ยังจำเป็นต้องทบทวนงานศึกษาที่เจาะลึกลงในพื้นที่ใกล้เคียงเมืองร้อยเอ็ดมากยิ่งขึ้น เช่น งานศึกษาของไวพจน์ ชันสุวรรณ เรื่อง **บทบาททางเศรษฐกิจ และการเมืองของชาวไทยเชื้อสายจีน เขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม**³¹ ศึกษาโดยแบ่งชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองมหาสารคามออกเป็น 3 รุ่น

- 1) รุ่นที่หนึ่ง คือชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองมหาสารคามระหว่าง พ.ศ.2437-2455 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์ และค้าขาย
- 2) รุ่นที่สอง คือชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองมหาสารคามระหว่าง พ.ศ.2456-2504 ชาวจีนรุ่นนี้มีการริเริ่มอาชีพใหม่ๆ พัฒนาการผลิตต่อยอดจากกิจการที่มีผู้ประกอบการอยู่ก่อนแล้ว จำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็น และประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมหรือรัฐวิสาหกิจ
- 3) รุ่นที่สาม คือชาวจีนที่เข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองมหาสารคามระหว่าง พ.ศ.2505-2542 ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพใหม่ที่ยังไม่มีผู้ประกอบการหรือมีผู้ประกอบการจำนวนน้อยราย มีการพัฒนาวิธีการขายให้แตกต่างจากกิจการที่มีผู้ประกอบการอยู่ก่อน

โดยไวพจน์ได้วิเคราะห์ว่ามีปัจจัยสามประการที่ทำให้ชาวไทยเชื้อสายจีนกลายเป็นกลุ่มที่มีบทบาททางเศรษฐกิจมากที่สุดในเขตเมืองมหาสารคาม ได้แก่ 1. การขาดผู้ประกอบการชาวไทยลาวในเขตเมือง 2. ชาวจีนมีเครือข่ายช่วยเหลือกันเองที่เข้มแข็ง และ 3. ชาวจีนมีบุคลิกภาพที่เหมาะสมกับอาชีพค้าขาย

³¹ ไวพจน์ ชันสุวรรณ, “บทบาททางเศรษฐกิจ และการเมืองของชาวไทยเชื้อสายจีน เขตเทศบาลเมืองมหาสารคาม,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543).

ส่วนในทางการเมืองนั้นก็มีคนเชื้อสายจีนที่ได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่นหลายสมัย ซึ่งไวพจน์ได้เสนอว่าปัจจัยที่ทำให้คนเชื้อสายจีนในเมืองมหาสารคามประสบความสำเร็จทางการเมืองมี 7 ประการ ได้แก่ 1. ระบบอุปถัมภ์ 2. การมีศักยภาพในการหาเสียง 3. การสั่งสมชื่อเสียงมานาน 4. การมีฐานเสียงกว้างขวาง 5. การสะสมทุนจนกระทั่งมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง 6. การมีเครือข่ายความช่วยเหลือในหมู่คนเชื้อสายจีน และ 7. การอาศัยความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและการเกี้ยวพาราสี

พื้นที่ใกล้เคียงจังหวัดร้อยเอ็ดอีกพื้นที่หนึ่งที่มีคนเชื้อสายจีนอาศัยอยู่มากคือจังหวัดกาฬสินธุ์ มีงานศึกษาสองชิ้นเกี่ยวกับคนเชื้อสายจีนในจังหวัดกาฬสินธุ์ที่ผู้วิจัยเห็นว่าสมควรนำมาทบทวนไว้ในที่นี้ ได้แก่ งานของกอแก้ว ศิริกุล เรื่อง **การตั้งถิ่นฐานและการปรับปรนทางวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีนเพื่อสร้างสังคมเข้มแข็งในจังหวัดกาฬสินธุ์**³² และงานของประสาน กำจรเมฆกุล เรื่อง **ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่มีต่อคนไทยเชื้อสายจีน**³³

งานของกอแก้วมีจุดน่าสนใจคือการให้ความสำคัญกับถิ่นฐานที่อยู่ของชาวจีนซึ่งมีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กับบทบาททางเศรษฐกิจ โดยเริ่มจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตใจกลางเมืองกาฬสินธุ์ ในยุคแรกยังประกอบอาชีพค้าขายเล็กน้อยหรือใช้แรงงาน เมื่อสั่งสมทุนทรัพย์ได้มากขึ้นจึงเริ่มขยายกิจการออกไปต่างอำเภอในลักษณะการขยายกิจการของตระกูล โดยส่วนใหญ่เริ่มจากกิจการซื้อขายของป่า ภายหลังเมื่อมีฐานะมั่งคั่งมากขึ้นจึงกลายเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของจังหวัดกาฬสินธุ์ ส่วนในด้านสังคมนั้นชาวจีนเมื่อนำขนบธรรมเนียมดั้งเดิมเข้ามาปฏิบัติในหมู่ชาวจีนด้วยกัน แต่ก็สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบางอย่างเข้ากับคนในท้องถิ่นได้จนเกิดเป็นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่างคนเชื้อสายจีนกับชาวไทยลาว ไทญ้อ และชาวผู้ไท ซึ่งเป็นชาวพื้นเมืองกลุ่มใหญ่ในกาฬสินธุ์

ส่วนงานของประสานแสดงให้เห็นมุมมองความรู้สึกของประชาชนเมืองกาฬสินธุ์ที่มีต่อชาวไทยเชื้อสายจีนในด้านต่างๆ เช่น ในด้านการเมือง ประชาชนมีแนวโน้มไม่สนับสนุนให้ชาวไทยเชื้อสายจีนมีบทบาททางการเมืองเนื่องจากมองว่านักการเมืองเชื้อสายจีนเล่นการเมืองเพื่อมุ่งหาประโยชน์ส่วนตัวหรือประโยชน์เฉพาะกลุ่มเป็นหลักมากกว่าที่จะเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนส่วนใหญ่ แต่ในทางเศรษฐกิจกลับมองว่าชาวไทยเชื้อสายจีนมีส่วนสำคัญที่ช่วยให้เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้นแม้ว่าในบางครั้งก็มี

³² กอแก้ว ศิริกุล, “การตั้งถิ่นฐานและการปรับปรนทางวัฒนธรรมของคนไทยเชื้อสายจีนเพื่อสร้างสังคมเข้มแข็งในจังหวัดกาฬสินธุ์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2551).

³³ ประสาน กำจรเมฆกุล, “ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่มีต่อคนไทยเชื้อสายจีน,” (ปริญญาวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2537).

การเอารัดเอาเปรียบทางการค้าก็ตาม ส่วนในทางสังคม ชาวไทยเชื้อสายจีนแม้จะมีความพยายามเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมหรือศาสนากับประชาชนทั่วไป แต่คนในท้องถิ่นก็ยังไม่ได้มองชาวไทยเชื้อสายจีนว่าเป็นกลุ่มพวกเดียวกับตน ทั้งนี้ประสานยังเสนอว่าชาวไทยเชื้อสายจีนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชนกลุ่มที่เป็นข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ และผู้ใช้แรงงาน มากกว่ากลุ่มเกษตรกรซึ่งมีแนวโน้มว่าจะมองภาพลักษณ์ชาวไทยเชื้อสายจีนไปในทางลบมากกว่า

งานชิ้นสุดท้ายในกลุ่มนี้คืองานของวรเทพ สันติวรรักษ์ เรื่อง **วิถีชีวิตชาวจีนในเขตสถานีรถไฟศรีสะเกษ**³⁴ เสนอว่าชาวจีนเป็นกลุ่มหลักที่กุมอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง โดยในช่วงแรกยังคงประกอบกิจการค้าขายขนาดเล็ก ก่อนจะพัฒนากลายเป็นบริษัทห้างร้านขนาดใหญ่ เช่น กิจการโรงแรม สถานบันเทิง โรงสีข้าว ห้างทอง ภัตตาคาร และศูนย์การค้า โดยมีปัจจัยเกื้อหนุนทางธุรกิจคือการมีระบบสกุลแซ่และการรวมตัวเป็นสมาคมคอยอุปถัมภ์กันเอง นำไปสู่การก้าวเข้าสู่อำนาจทางการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ชาวจีนยังสนับสนุนให้บุตรหลานได้รับการศึกษาชั้นสูง จนกลายเป็นกลุ่มชนชั้นนำในสังคม ส่วนด้านวัฒนธรรมประเพณี ชาวจีนในเขตสถานีรถไฟศรีสะเกษยังคงยึดมั่นในความเชื่อและประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยมีการปรับเปลี่ยนผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับวัฒนธรรมพื้นเมือง กระนั้นก็ยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มที่ชัดเจน ซึ่งงานชิ้นนี้ได้ให้น้ำหนักในการศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีจีนเหล่านี้มากกว่าวิถีชีวิตในด้านอื่น วรเทพได้นำเสนอพิธีกรรมจีนที่ยังคงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น การตั้งศาลเจ้า ประเพณีไหว้เจ้าในแต่ละเทศกาล ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตตั้งแต่การเกิด การแต่งงาน ไปจนกระทั่งการเสียชีวิต เป็นต้น

งานกลุ่มนี้ทั้งหมดจะช่วยให้การพิจารณาเปรียบเทียบวิวัฒนาการและบทบาทระหว่างคนเชื้อสายจีนในพื้นที่อื่นของภาคอีสานกับคนเชื้อสายจีนในเขตเมืองร้อยเอ็ดได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

1.3.4 งานศึกษาเกี่ยวกับคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ด

งานสำคัญที่สุดในกลุ่มนี้คืองานของธานี พันแสง เรื่อง **บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540**³⁵ โดยแบ่งการอพยพของชาวจีนเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดเป็นสี่รุ่น ตามเหตุการณ์สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาคอีสาน ดังนี้

³⁴ วรเทพ สันติวรรักษ์, “วิถีชีวิตชาวจีนในเขตสถานีรถไฟศรีสะเกษ,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2542).

³⁵ ธานี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544).

1. การอพยพระลอกแรก นับจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (พ.ศ.2398-2443) ชาวจีนอพยพรุ่นแรกส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว อพยพมาจากมณฑลกว่างตุง เข้ามาในลักษณะเสื่อผืนหมอนใบ ไม่มีญาติพี่น้อง เข้ามาในร้อยเอ็ดเพื่อแสวงโชค กลุ่มนี้คือต้นตระกูลคนเชื้อสายจีนที่ยังคงมีบทบาทมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ตระกูลเกษมทรัพย์ อิทธิชัย จูฑางกูร นุฏกุลการ ไชโยภา วรามิตร เป็นต้น
2. การอพยพระลอกที่สอง นับจากการสร้างทางรถไฟสู่เมืองนครราชสีมา (พ.ศ.2443-2484) ชาวจีนรุ่นนี้เมื่อเข้ามาอยู่ในเมืองร้อยเอ็ดระยะแรกยังคงต้องพึ่งพาอาศัยชาวจีนรุ่นก่อนหน้า เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการอพยพตามมาสมทบกับญาติพี่น้องที่เคยอาศัยอยู่มาก่อน หลายครอบครัวก็สามารถส่งสมทบทุนทรัพย์จนแยกกิจการเป็นของตนเองในเวลาต่อมา ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในระลอกนี้มาพร้อมกับรถไฟถึงเมืองนครราชสีมาแล้วจึงใช้เส้นทางบกเดินทางต่อมายังร้อยเอ็ด ตัวอย่างตระกูลเชื้อสายจีนที่มาจากชาวจีนกลุ่มนี้ เช่น ตระกูลอิทธิรัตน์ ปริบูรณ์ อะตถากร จูริมาศ อุทัยรัตนกิจ ธนะแพสย์ เป็นต้น
3. การอพยพระลอกที่สาม นับจากเหตุการณ์ประเทศไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ.2484-2504) การอพยพระลอกนี้มีลักษณะเป็นการอพยพจากหัวเมืองอื่นเข้าสู่ร้อยเอ็ด เนื่องจากรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม สมัยแรก มีนโยบายเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวจีนด้วยการกำหนดอาชีพและพื้นที่ที่ต้องห้าม ส่งผลให้ชาวจีนบางส่วนจำเป็นต้องอพยพเข้ามาในพื้นที่ภาคอีสานตอนใน ตัวอย่างตระกูลสำคัญที่มาจากชาวจีนกลุ่มนี้ เช่น ตระกูลยิ่งรักษ์ศรีศักดิ์ ชัยคณารักษ์กุล โพธินาม สุริยนากุล เจษฎาพรพันธ์ ตระกูลการ เป็นต้น
4. การอพยพระลอกสุดท้าย นับจากการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก (พ.ศ.2504-2540) ช่วงเวลานี้เมืองร้อยเอ็ดขยายตัวมากเนื่องจากนโยบายรัฐบาลที่ต้องการพัฒนาพื้นที่ภาคอีสาน การคมนาคมทางบกสะดวกเนื่องจากเกิดการตัดถนนจากบ้านไผ่มาสู่เมืองร้อยเอ็ดผ่านไปยังอุบลราชธานี ตัวอย่างตระกูลชาวจีนที่อพยพเข้ามาในช่วงนี้ เช่น ตระกูลเสรีรัตน์ ไวนิยมพงศ์ ภูริพันธ์ภิญโญ รักษาผล มงคลศรีสวัสดิ์ ธนสัมฤทธิ์ ตันทศิศิลป์ สังข์อารยกุล อารยสังข์พงษ์ ลีศิริกุล ศรีวรารักษ์ พนารมย์ สุวรรณชาติ ศิริพรหมโชติ งามศิริพัฒนกุล จิตชินะกุล เมธาพิสิทธิกุล รัชฎาภาศ เศรษฐปัญญานนท์ เพียรดี เตชมหาศรานนท์ พัฒนศิริมงคล พัฒนจักร เป็นต้น

ธานีเสนอว่าบทบาทชาวจีนด้านเศรษฐกิจของชาวจีนในระยะแรกคือการประกอบค้าขายสินค้าเบ็ดเตล็ดได้แก่ข้าวและของป่า นิยมตั้งอาคารร้านค้าใกล้สถานที่ราชการและตลาดสด ย่าน

การค้าขายเงินในยุคแรกคือบริเวณถนนผดุงพานิชด้านทิศใต้จนเจ้าเมือง และต่อมาขยายไปตามการสร้างสถานที่ราชการหรือขอบเขตเมืองจนกระทั่งกระจายตัวไปทั่วเขตเทศบาล ตลอดพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นช่วงเวลาที่กลุ่มคนเชื้อสายจีนส่งสมทบทุนทรัพยากรจากการค้าจนมั่งคั่งและขึ้นเป็นกลุ่มชนชั้นนำทางเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ด จนกระทั่งภาครัฐลงทุนขยายความเจริญในภาคอีสานโดยการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน สนับสนุนการก่อตั้งธนาคารพาณิชย์ในเมืองร้อยเอ็ด และส่งเสริมพืชไร่ให้เป็นพืชเศรษฐกิจส่งออก พ่อค้าเชื้อสายจีนจึงได้รับโอกาสเปลี่ยนฐานะจากพ่อค้าเบ็ดเตล็ดเป็นเจ้าของธุรกิจที่มีขนาดใหญ่ เช่น ธุรกิจก่อสร้าง ห้างสรรพสินค้า ค้าทองคำ ค้าผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม ตัวแทนจำหน่ายสินค้าที่มีมูลค่าสูง สถานบันเทิงและโรงแรม ธุรกิจคมนาคมขนส่ง และกลุ่มธุรกิจการเงิน เป็นต้น โดยธานีให้เหตุผลที่คนเชื้อสายจีนประสบความสำเร็จในทางธุรกิจว่าเป็นเพราะกลุ่มอำนาจเดิมและคนท้องถิ่นไม่สามารถพัฒนาเป็นนายทุนได้ บทบาทนี้จึงตกเป็นของกลุ่มคนเชื้อสายจีน

ส่วนบทบาทในทางการเมืองเกิดจากการที่คนเชื้อสายจีนมีความรู้สึกรู้ว่าตนเองเป็นคนไทย และมีการศึกษาดี จึงต้องการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญรุ่งเรือง ประกอบกับคนกลุ่มนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคงแล้วจึงต้องการชื่อเสียงและความยอมรับจากประชาชนและข้าราชการ นอกจากนี้คนเชื้อสายจีนบางกลุ่มยังประกอบกิจการที่จำเป็นต้องอาศัยอำนาจทางการเมืองช่วยหนุนเสริม ดังจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่ทศวรรษ 2480 เป็นต้นมา คนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดมีบทบาททางการเมืองอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นระดับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ระดับสมาชิกสภาเทศบาล หรือระดับสมาชิกสภาจังหวัด

งานของธานีเป็นลักษณะประวัติศาสตร์บอกเล่าซึ่งใช้หลักฐานจากการสัมภาษณ์นักธุรกิจหรือนักการเมืองเชื้อสายจีนเป็นหลัก โดยในรายนามสัมภาษณ์ปรากฏว่ามีถึง 55 คน³⁶ ซึ่งล้วนแต่เป็นลูกหลานของตระกูลเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดดังที่กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น ทั้งการใช้หลักฐานและข้อเสนอของธานีนับเป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อย่างยิ่ง ผู้วิจัยได้หยิบยืมเอาแนวคิดและวิธีการในการศึกษาส่วนหนึ่งมาจากการศึกษาชิ้นนี้ แต่งานของธานีมีข้อแตกต่างกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ตรงที่การใช้หลักฐานและการขยายข้อเสนอเพิ่มเติม กล่าวคือวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ไม่ได้มุ่งเน้นข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลเป็นสำคัญ แต่มุ่งเน้นการใช้หลักฐานใหม่ที่ยังไม่ปรากฏในงานศึกษาของธานี เช่น รูปถ่าย เอกสารที่ไม่ได้เผยแพร่ในวงกว้าง และหนังสืออนุสรณ์ ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าจะทำให้ได้มุมมองทางประวัติศาสตร์ที่ขยายกว้างขึ้นกว่าเดิม ส่วนข้อเสนอหลักในวิทยานิพนธ์ที่เพิ่มเติมเข้ามาคือการชี้ให้เห็นสัมพันธ์ภาพระหว่างคนเชื้อสายจีนกับคนท้องถิ่นในแง่บทบาททางสังคม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150-153.

อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนเชื้อสายจีนกลายเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจและการเมืองของร้อยเอ็ด และการไม่มองความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดเฉพาะในแง่คนเชื้อสายจีนกลายเป็นนายทุนแทนคนท้องถิ่น แต่จะมองในอีกมิติหนึ่งว่าคนท้องถิ่นได้รับประโยชน์จากการเป็นนายทุนของคนเชื้อสายจีนเช่นกัน ส่วนบทบาททางการเมืองนั้นผู้วิจัยก็จะชี้ให้เห็นว่าการอธิบายเหตุผลในงานของธานียังไม่เพียงพอ ทว่าจำเป็นต้องเพิ่มเติมเรื่องของอุดมการณ์ทางการเมืองและผลจากนโยบายการเมืองระดับประเทศที่มีส่วนดึงดูดหรือผลักดันให้คนเชื้อสายจีนต้องเข้าไปมีบทบาททางการเมืองด้วย

ถัดมาเป็นงานศึกษาของนิราศ ศรีขาวรส เรื่อง **พัฒนาการของรูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด**³⁷ มุ่งศึกษาพัฒนาการด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมด้านที่อยู่อาศัยและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด โดยแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาออกเป็นสองช่วง ได้แก่

1. ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง รูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวจีนมีลักษณะเป็นตึกดิน มีผนังไม้ไผ่ขัดแตะฉาบด้วยดินเหนียว ผนังก่อก่อดินดิบฉาบดินเหนียว และผนังไม้แผ่นกระดาน รูปแบบดังกล่าวกลายเป็นห้องแถวไม้ชั้นเดียวปูผนังด้วยไม้กระดาน ต่อมาเมื่อชุมชนขยายตัวและมีผู้คนหนาแน่นขึ้นจึงได้สร้างตึกดินสองชั้นกลายเป็นห้องแถวไม้สองชั้น
2. ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เกิดรูปแบบที่อยู่อาศัยเป็นตึกครึ่งปูนครึ่งไม้ ตึกคอนกรีต และอาคารพาณิชย์ที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมฝรั่งเศส ภายหลังจึงแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ สถาปัตยกรรมแบบจีนแท้ บ้านแบบชาวอีสาน และอาคารแบบตะวันตก ซึ่งภายหลังสถาปัตยกรรมแบบจีนและบ้านแบบชาวอีสานก็ค่อย ๆ ลดน้อยลงจนเหลือเพียงอาคารแบบตะวันตกร่วมสมัย

ด้านความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตนั้น ชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดจะยึดถือครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคมที่สำคัญที่สุด สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันรุ่นสู่รุ่นหลายชั่วอายุคน การปลูกสร้างที่อยู่อาศัยจึงมีขนาดใหญ่ ฐานะทางสังคม เศรษฐกิจ และอาชีพ ล้วนมีผลต่อการสร้างที่อยู่อาศัยในด้านรูปแบบ ความสมบูรณ์ทันสมัย และประโยชน์ใช้สอย อย่างไรก็ตามการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยแบบกำแพงรับน้ำหนักซึ่งเป็นศิลปะทางสถาปัตยกรรมจีนยังคงเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงวัฒนธรรมดั้งเดิม กระทั่งปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยของชาวจีนได้เสื่อมความนิยมลงตามยุคสมัย

³⁷ นิราศ ศรีขาวรส, “พัฒนาการของรูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541).

งานศึกษาชิ้นสุดท้ายในกลุ่มนี้คืองานของธรรมศักดิ์ ชิตทรงสวัสดิ์ เรื่อง **รูปแบบและคติความเชื่อที่ปรากฏในผลงานศิลปะแบบอย่างจีนในอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด**³⁸ ข้อเสนอหลักคือการจำแนกรูปแบบของผลงานศิลปะอย่างจีนตามที่อยู่อาศัย ศาลเจ้าจีน และสถานที่เคารพอื่นของชาวไทย เช่น วัดไทย ศาลหลักเมือง ฯลฯ ในเขตอำเภอเมืองร้อยเอ็ด ออกเป็น 5 รูปแบบ ได้แก่ ผลงานศิลปะเกี่ยวกับเทพ เกี่ยวกับสัตว์ เกี่ยวกับพืช เกี่ยวกับสิ่งของ และเกี่ยวกับสัญลักษณ์ต่างๆ ส่วนคติความเชื่อที่แฝงอยู่ภายในแบ่งออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ คติความเชื่อเกี่ยวกับการมีอายุยืน เกี่ยวกับการมีบุตรหลานสืบตระกูล เกี่ยวกับสิ่งป้องกันอันตรายและขจัดความชั่วร้าย เกี่ยวกับทรัพย์สินเงินทอง อำนาจ และยศศักดิ์ เกี่ยวกับชีวิตคู่ และเกี่ยวกับความสงบสุขร่มเย็น

คติความเชื่อโดยรวมของคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดยังคงยึดมั่นความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิมที่มีรากเหง้ามาจากการผสมผสานระหว่างความเชื่อลัทธิเต๋า ขงจื้อ และพุทธศาสนาเถรวาท ความเชื่อเหล่านี้นอกจากแสดงออกผ่านพิธีกรรมการไหว้เจ้าในเทศกาลต่างๆ ยังแสดงออกผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน เช่น ศาลเจ้าปู่เจ้าก่องมา สิ่งเฉียง (ที่ประดิษฐานเทพเจ้าชั่วคราว) ที่วัดราษฎร์ศรัทธาธรรมมูลนิธิร้อยเอ็ดการกุศลอีกสักแห่งตั้งและอาคารวิหารเมธีตะวันสีขาว ซึ่งมีสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมแบบจีนตามความเชื่อปรากฏอยู่

ส่วนความแตกต่างของรูปแบบผลงานศิลปะจีนในวาระหรือสถานที่ต่าง ๆ ธรรมศักดิ์ได้อธิบายว่าเกิดจากปัจจัยสามประการ ดังนี้

1. ปัจจัยเกี่ยวกับทำเลที่ตั้ง หากเป็นศาสนสถานจีนมักจะมีประติมากรรมขนาดใหญ่สำหรับกราบไหว้บูชา แต่ในที่อยู่อาศัยของคนเชื้อสายจีนทั่วไปนิยมการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านงานจิตรกรรมมากกว่าเพราะต้องการประหยัดพื้นที่ใช้สอยสำหรับใช้เป็นพื้นที่ค้าขาย
2. ปัจจัยด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจ หากเป็นครอบครัวที่มีฐานะดีมักจะมีรูปเคารพหรือที่ปราณีตไว้เพื่อความสวยงาม แต่หากเป็นผู้มีทุนทรัพย์ต่ำก็มักจะมีรูปเคารพอย่างหยาบ ๆ ไว้เพียงเพื่อตอบสนองความเชื่อของตนโดยไม่ได้ใช้เป็นเครื่องประดับเพื่อบ่งบอกฐานะ
3. ปัจจัยทางด้านเนื้อหา คือ งานประติมากรรมที่พบเห็นส่วนมากเป็นงานที่มีเนื้อหาน้อย เช่น ประติมากรรมเจ้าแม่กวนอิม หรือฮกหลงซัว ในขณะที่งานที่มีเนื้อหามากอย่างเช่น โป๊ยเซียน จะไม่พบในรูปประติมากรรม แต่นิยมสร้างเป็นจิตรกรรมมากกว่า

³⁸ ธรรมศักดิ์ ชิตทรงสวัสดิ์, “รูปแบบและคติความเชื่อที่ปรากฏในผลงานศิลปะแบบอย่างจีนในอำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543).

งานศึกษาของนิราศและธรรมศักดิ์แม้จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์คนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมโดยตรง แต่ก็เป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาสภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนเชื้อสายจีนในอีกแง่หนึ่งเช่นกัน

1.4 สมมติฐานในการศึกษา

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้เข้าใจได้ว่าคนเชื้อสายจีนมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในเมืองร้อยเอ็ดดังต่อไปนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ คนเชื้อสายจีนเป็นปัจจัยเร่งให้ธุรกิจการค้าในเมืองร้อยเอ็ดเติบโตอย่างรวดเร็วและเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดและพื้นที่ภาคอีสานตอนในกลายเป็นระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว
2. ด้านการเมือง คนเชื้อสายจีนมีบทบาทด้านการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยการอยู่เบื้องหลังคอยสนับสนุนนักการเมืองท้องถิ่น และปรากฏว่ามีนักการเมืองชาวร้อยเอ็ดทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่นหลายคนเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน
3. ด้านสังคม คนเชื้อสายจีนกับชาวร้อยเอ็ดมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันจนเกิดการผสมผสานกลมกลืนทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมและทำให้คนเชื้อสายจีนประสบความสำเร็จในทางธุรกิจและการเมือง

ส่วนพัฒนาการของชุมชนจีนในเมืองร้อยเอ็ดอาจกล่าวได้ว่าการเริ่มก่อตัวขึ้นอย่างน้อยตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 แต่ชาวจีนอพยพเข้ามามากเมื่อเกิดการสร้างทางรถไฟขยายออกจากราชธานี เมื่อถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ชุมชนชาวจีนในร้อยเอ็ดมีรูปร่างชัดเจนขึ้น มีการรวมกลุ่มเป็นสมาคม จัดตั้งโรงเรียนจีน และเกิดย่านการค้าตั้งอยู่ใจกลางเมืองร้อยเอ็ด ชุมชนชาวจีนในร้อยเอ็ดขยายตัวไปพร้อมกับความเป็นเมือง จนกระทั่งศตวรรษต่อมาเมื่อกระแสการอพยพของชาวจีนสิ้นสุดลง จำนวนชาวจีนเริ่มคงที่ในขณะที่จำนวนชาวไทยเชื้อสายจีนกลับเพิ่มมากขึ้น อีกประเด็นสำคัญคือการที่คนเชื้อสายจีนประสานผลประโยชน์กับชุมชนในท้องถิ่นเพื่อสร้างรากฐานให้กับกลุ่มคนเชื้อสายจีนด้วยกัน โดยอาศัยช่องว่างของระบบเศรษฐกิจและการเมือง ประกอบกับนโยบายบางประการของรัฐบาลก็มีส่วนกระตุ้นให้คนเชื้อสายจีนมุ่งสู่อาชีพในภาคธุรกิจและสร้างความมั่งคั่งเป็นปีกแผ่นแก่คนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดด้วย

1.5 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้เริ่มตั้งแต่ ทศวรรษ 2470 ถึงทศวรรษ 2530 กล่าวคือ เป็นช่วงเวลาที่สามารถหลักฐานชัดเจนถึงบทบาทของคนเชื้อสายจีนที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคม ในเมืองร้อยเอ็ด จนกระทั่งสิ้นสุดทศวรรษ 2530 ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในด้านเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศไทย คือการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวเมือง ทำให้บทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองของคนเชื้อสายจีนเริ่มถูกแย่งชิงพื้นที่โดยคนท้องถิ่นมากขึ้น ส่วนขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาคือเมืองร้อยเอ็ดซึ่งหมายถึงเขตพื้นที่อำเภอเมืองร้อยเอ็ดในปัจจุบัน ทั้งนี้ “เมือง” ในวิทยานิพนธ์นี้หมายถึง “เขตชุมชนเมือง” อันเป็นศูนย์กลางการปกครองและเศรษฐกิจในแต่ละเขตการปกครอง และหมายความรวมถึงเขตการปกครองในระบบการปกครองสมัยโบราณด้วย หากเป็นช่วงเวลานับตั้งแต่ พ.ศ.2459 เป็นต้นมา ในวิทยานิพนธ์นี้จะใช้คำว่า “จังหวัด” เรียกแทนเขตการปกครองในระบบเมือง ส่วนคำว่า “เมือง” ยังคงใช้เรียกเขตชุมชนเมืองอันเป็นศูนย์กลางการปกครองและเศรษฐกิจของจังหวัดเช่นเดิม

ส่วนคำจำกัดความของคำว่า “ชาวจีน” ในวิทยานิพนธ์นี้หมายถึงผู้ที่เกิดในประเทศจีน หรือผู้ที่ถือสัญชาติจีน (หลังจากการออกพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2456 ซึ่งกำหนดให้พลเมืองถือสัญชาติตามดินแดนเกิด) สำหรับผู้ที่เกิดในประเทศไทยและถือสัญชาติไทย แต่มีบิดาเกิดในประเทศจีนหรือถือสัญชาติจีนจะเรียกว่า “ชาวไทยเชื้อสายจีน” หรือในบางกรณีจะเรียกว่า “ลูกจีน” โดยส่วนใหญ่จะนับถัดจากชาวจีนรุ่นแรกไม่เกินสองรุ่น ยกเว้นในบางกรณี เช่น ชาวไทยเชื้อสายจีนที่พูดภาษาจีนเป็นหลัก และแสดงตนว่ามีเชื้อสายจีนอย่างชัดเจนในโอกาสต่าง ๆ โดยทั่วไป แม้จะมีลำดับรุ่นห่างจากชาวจีนรุ่นแรกเกินกว่าสองรุ่นก็ยังคงนับเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนอยู่ ทั้งนี้จะใช้คำเรียกชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนทั้งสองกลุ่มรวมกันว่า “คนเชื้อสายจีน”

1.6 หลักฐานที่ใช้ในการศึกษา

1. เอกสารของหน่วยงานราชการ เช่น เอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติร้อยเอ็ด และเอกสารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
2. เอกสารขององค์กรต่าง ๆ ในจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น เอกสารของหน่วยงานเอกชน มูลนิธิ สมาคม และคณะกรรมการศาลเจ้า
3. หนังสืออนุสรณ์ เช่น หนังสืออนุสรณ์งานศพของคนเชื้อสายจีนที่มีบทบาทสำคัญในเมืองร้อยเอ็ด และเอกสารที่ตีพิมพ์ในวารสารพิเศษ
4. เอกสารประเภทอัตชีวประวัติ เช่น บันทึกความทรงจำ ประวัติตระกูลแซ่ต่าง ๆ

5. หลักฐานอื่น ๆ ได้แก่ ภาพถ่าย การสัมภาษณ์ จารึก ฯลฯ

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ด ด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม
2. ทำให้เข้าใจการก่อตัวและการพัฒนาการของชุมชนชาวจีนในเขตเมืองร้อยเอ็ด
3. ทำให้เข้าใจรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดกับชุมชนท้องถิ่นและรัฐส่วนกลาง

บทที่ 2

บทบาทของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดก่อนทศวรรษ 2470

ชาวจีนส่วนใหญ่ที่อพยพเข้ามาในภาคอีสานก่อนทศวรรษ 2470 ยังคงกระจุกตัวอยู่ในหัวเมืองใหญ่อย่างเช่นเมืองนครราชสีมาซึ่งเป็นศูนย์กลางเชื่อมต่อระหว่างภาคอีสานกับกรุงเทพฯ ส่วนในพื้นที่ภาคอีสานตอนในโดยเฉพาะเมืองร้อยเอ็ดมีหลักฐานเพียงเล็กน้อยที่ระบุถึงการมีตัวตนของชุมชนจีน แต่ก็ยังไม่อาจเห็นได้อย่างชัดเจนว่าชาวจีนเริ่มต้นเดินทางเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดตั้งแต่ยุคสมัยใดเป็นระยะแรก กระแสการอพยพของชาวจีนระลอกใหญ่เข้าสู่ภาคอีสานเพิ่งจะเห็นได้ชัดเจนจากการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมาเมื่อ พ.ศ.2443 ซึ่งกระแสการอพยพนี้ส่งผลให้ชาวจีนเดิมที่มักจะกระจุกตัวอยู่ในหัวเมืองใหญ่ เริ่มเดินทางเข้าสู่ภาคอีสานตอนในมากยิ่งขึ้น ดังนั้นหลักฐานแทบทั้งหมดที่กล่าวถึงชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดอย่างเป็นรูปธรรม เช่น บ้านทึก รูปถ่าย สถาปัตยกรรม และคำบอกเล่าเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในร้อยเอ็ด ล้วนปรากฏชัดเจนตั้งแต่ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ในบทนี้จึงแบ่งการอธิบายบทบาทของชาวจีนในร้อยเอ็ดก่อนทศวรรษ 2470 ออกเป็น 2 ระยะ ระยะแรกคือช่วงก่อนการสร้างเส้นทางรถไฟเข้าสู่ภาคอีสาน และช่วงที่สองคือนับตั้งแต่ พ.ศ. 2443 เป็นต้นไป โดยจะเริ่มจากการอธิบายเส้นทางการเดินทางของชาวจีนเข้าสู่ภาคอีสานก่อนการขยายเส้นทางรถไฟเข้าไปในภูมิภาคอีสานใต้ในช่วงทศวรรษ 2470

2.1 การเดินทางเข้าสู่ภาคอีสานของคนเชื้อสายจีนในยุคแรก (ก่อนทศวรรษ 2470)

ก่อนการสร้างทางรถไฟสู่นครราชสีมา ชาวจีนส่วนใหญ่ที่อพยพเข้าสู่ภาคอีสานในช่วงแรกมักจะเดินทางมาจากประเทศจีนด้วยเส้นทางทะเลเป็นหลัก โดยการโดยสารเรือมาจากเมืองบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกของจีน โดยเฉพาะเมืองซัวเถามาขึ้นฝั่งที่กรุงเทพฯ หรือพื้นที่ติดทะเลอื่น ๆ¹ เมื่อจะเดินทางเข้าสู่ภาคอีสานนิยมใช้สองเส้นทาง ดังนี้²

¹ ดูเพิ่มเติมใน จังเอียนชิว, “ผลกระทบจากภัยธรรมชาติและควมวุ่นวายทางสังคมที่มีต่อการอพยพของประชากร อำเภอเลิงไห่,” ใน ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคอื่นที่เฉาซันสมัยที่สอง ทำเรือชานโลว(พ.ศ.2403-2492 หรือ ค.ศ.1860-1949), วรศักดิ์ มัทธโนบล และ สุภากร จันทวนิช,บรรณาธิการ. (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 31-40.

² วรเทพ สันติวรภัฏ, “วิถีชีวิตชาวจีนในเขตสถานีรถไฟศรีสะเกษ,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,2542), หน้า 18.

1. เดินทางมาตามแนวแม่น้ำถึงสระบุรี แล้วจึงอาศัยเกวียนเดินทางข้ามเทือกเขาตองพระยาเย็นมายังเมืองนครราชสีมา
2. เดินทางตามแนวคลองแสนแสบ คลองบางขุนาก บางปะกง ถึงปราจีนบุรี แล้วจึงเข้าสู่หัวเมืองในอีสานใต้

จากนั้นจึงอาศัยเส้นทางเกวียนซึ่งเป็นการคมนาคมรูปแบบเดียวที่สามารถเดินทางเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดได้ เนื่องจากในเมืองร้อยเอ็ดไม่มีเส้นทางแม่น้ำลำคลองเชื่อมต่อกับหัวเมืองอื่นในภูมิภาค

ส่วนเส้นทางบกเป็นเส้นทางที่อาศัยการเดินทางจากภูมิลำเนาเดิมทางตอนใต้ของจีน ผ่านเข้าลาว แล้วจึงข้ามแม่น้ำโขงมาในภาคอีสานตอนบน ก่อนจะใช้เกวียนเดินทางเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดต่อไป เส้นทางนี้เป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าระหว่างจีนตอนใต้-อาณาจักรล้านช้าง-ภาคอีสานตอนบน-เขมร-เวียดนาม มาตั้งแต่สมัยโบราณ การเดินทางตามเส้นทางบกมักจะมาในลักษณะกองคาราวานขนส่งสินค้า ดังปรากฏว่ามีชุมชนจีนตั้งอยู่ตามแนวชายแดนบนเส้นทางดังกล่าวมาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20³ อย่างไรก็ตามแทบจะไม่ปรากฏหลักฐานเลยว่ามีชาวจีนในร้อยเอ็ดที่ใช้เส้นทางนี้อาจจะมีเพียงตระกูลผูกและการและปริญญะเท่านั้น ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

การขยายตัวของการผลิตเพื่อการค้าในพุทธศตวรรษที่ 25 ประกอบกับภัยความมั่นคงจากการรุกรานของฝรั่งเศสในดินแดนลาวทำให้รัฐบาลสยามตระหนักถึงความสำคัญของภาคอีสาน จึงเกิดการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปสู่นครราชสีมา เพื่อประโยชน์ในการขยายพื้นที่ทางเศรษฐกิจซึ่งยังมีพื้นที่ว่างเปล่าในภาคอีสานโดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าวเพื่อการส่งออกที่พร้อมจะตอบสนองความต้องการของรัฐบาลอันจะต้องอาศัยเส้นทางรถไฟในการขนส่งสินค้า และอีกประการคือเพิ่มความมั่นคงในพระราชอาณาเขต⁴ เส้นทางรถไฟจากกรุงเทพฯ มาสู่ปากช่องและนครราชสีมา พ.ศ. 2442-2443 นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เชื่อมต่อเส้นทางการค้าและคมนาคมระหว่างภาคกลางและภาคอีสานให้การเดินทางขนส่งสะดวกกว่าการขนส่งโดยเกวียนอย่างในอดีตมาก ชาวจีนรุ่นบุกเบิกบางกลุ่มก็ได้เดินทางเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดในช่วงนี้

หลังจาก พ.ศ. 2443 ปรากฏว่ามีชาวจีนอพยพเข้าสู่ภาคอีสานมากยิ่งขึ้น โดยใช้วิธีการโดยสารรถไฟเข้าสู่เมืองนครราชสีมาโดยตรง ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนแต้จิ๋วเป็นหลัก รองลงมาเป็นจีนแคะและ

³ พิภู บุชบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ. 1931-2016 (พ.ศ. 2474-2559) (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2560), หน้า 25-26.

⁴ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, "ผลกระทบของทางรถไฟในอีสานใต้ (พ.ศ. 2443-2503)," ใน เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนอีสานใต้, สุริยารักการศิลป์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2558), หน้า 30.

กวางตุ้ง ซึ่งแรงงานก่อสร้างทางรถไฟสายนี้ส่วนใหญ่ล้วนเป็นชาวจีนทั้งสิ้น⁵ ดังนั้นเมื่อการเดินทางโดยรถไฟกลายเป็นการคมนาคมกระแสหลัก เส้นทางเดิมทั้งสามทางจึงไม่ได้รับความนิยมอีกต่อไป เนื่องจากรถไฟช่วยแก้ไขปัญหาคายากลำบากในการเดินทางในรูปแบบเก่า ๆ โดยเฉพาะการย่นระยะเวลาเดินทางให้เหลือน้อยลง

จากการสำรวจสำมะโนประชากร พ.ศ.2447 พบว่าในเมืองนครราชสีมามีชาวจีนอาศัยอยู่ถึง 2,431 คน คิดเป็นประมาณหนึ่งในสามของชาวจีนทั้งหมดในภาคอีสานขณะนั้น⁶ อย่างไรก็ตามชาวจีนส่วนใหญ่ยังคงกระจุกตัวอยู่ในนครราชสีมาและบริเวณใกล้เคียงเท่านั้นเนื่องจากเส้นทางรถไฟไม่ได้ถูกสร้างขยายต่อไปในภาคอีสานตอนใน จนกระทั่ง พ.ศ.2468-2473 เส้นทางรถไฟจึงขยายไปสู่บุรีรัมย์ และอุบลราชธานี ในปีถัดมาได้ขยายเส้นทางรถไฟไปสู่เมืองพล บ้านไผ่ และขอนแก่น ประกอบกับการตัดถนนจากบ้านไผ่ ผ่านมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ไปสู่อุบลราชธานี เชื่อมพื้นที่อีสานตอนกลางกับเส้นทางรถไฟ เศรษฐกิจของภาคอีสานตอนในจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยมีกลุ่มชาวจีนเป็นแกนหลักสำคัญที่ตั้งรกรากถาวรตามแนวเส้นทางรถไฟเพื่อประกอบการค้าเป็นศูนย์กลางเชื่อมระหว่างเกษตรกรในพื้นที่กับเศรษฐกิจส่วนกลาง⁷

2.2 บทบาทคนเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาก่อนการสร้างทางรถไฟเข้าสู่เมืองนครราชสีมา (ก่อน พ.ศ.2443)

ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชาวจีนในร้อยเอ็ดสามารถย้อนกลับไปได้หลายร้อยปี จากการขุดค้นทางโบราณคดีได้พบหลักฐานคือเครื่องถ้วยจีนซึ่งมีลักษณะเป็นตลับเคลือบสีขาวยาวขนาดต่าง ๆ เรียกว่าเครื่องถ้วยชิงไป และพบเหรียญกษาปณ์จีนกับโบราณวัตถุสมัยลพบุรีในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นร่องรอยที่ทำให้ทราบว่าดินแดนร้อยเอ็ดมีการติดต่อกับชาวจีนมาอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17-18⁸ อย่างไรก็ตามโบราณวัตถุที่ค้นพบดังกล่าวยังไม่สามารถระบุได้ว่ามีชาวจีนตั้งถิ่นฐานในร้อยเอ็ดตั้งแต่ช่วงเวลาใดแน่ อาจเป็นเพียงการติดต่อค้าขายกันเท่านั้น

หลักฐานประเภทลายลักษณ์ที่กล่าวถึงชาวจีนในร้อยเอ็ดครั้งแรกคือพงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของพระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อ พ.ศ.2389 เกิดกรณีราชบุตร

⁵ สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), หน้า 87-88.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73-74.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 203-204.

⁸ กระทรวงวัฒนธรรม, ปฏิญญาวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด (กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2547), หน้า 57.

(สุวรรณ) ว่าที่อุปฮาดเมืองร้อยเอ็ดจ้าววานจิ้นขึ้นแท่งพระพิไลสุริยวงษ์เจ้าเมืองโพนพิสัยผู้เป็นพี่ชาย จนถึงแก่ความตายภายในจวนพระยาขัติยวงษา ข้อความในพงศาวดารระบุเพียงสั้น ๆ ว่า “ฯพณฯ ที่สมุหนายกจึงมีตราขึ้นมามาหาตัวราชบุตร (สุวรรณ) ว่าที่อุปฮาดราชวงศ์กรมการวงศ์วานของพระยาขัติยวงษาลงไปกรุงเทพมหานครทั้งสิ้น สั่งให้ไต่สวน ได้ความจริงว่าราชบุตร (สุวรรณ) ว่าที่อุปฮาดจ้าวจิ้นจิ้นเอาทวนแท่งพระพิไลสุริยวงษ์ แล้วโปรดให้เอาตัวจำขังไว้ในทมิ ยังหาได้ตัดสินลงโทษประการใดไม่”⁹ แม้ว่าพงศาวดารจะไม่ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าจิ้นจิ้นผู้นี้เป็นใครและมีความเป็นไปอย่างไรต่อ แต่อย่างน้อยก็พออนุมานได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีชาวจิ้นอยู่ในเมืองร้อยเอ็ดแล้ว ทั้งยังมีความสัมพันธ์กับชนชั้นนัรระดับเจ้าเมืองด้วย

2.2.1 ชาวจิ้นอพยพกลุ่มแรกและชุมชนจิ้นแห่งแรกในเมืองร้อยเอ็ด

หลักฐานที่ระบุถึงชาวจิ้นกลุ่มแรกซึ่งมีถิ่นฐานชัดเจนในเมืองร้อยเอ็ดไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่โดยการบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่นสามารถสืบย้อนกลับไปได้มากที่สุด ใน พ.ศ.2398 มีชาวจิ้นกลุ่มหนึ่งอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำการค้าที่เมืองร้อยเอ็ด นำโดยนายเหียบสุน แซ่ตั้ง¹⁰ เนื่องจากที่บ้านเดิมประสบภัยธรรมชาติจนไม่สามารถทำการเกษตรได้ จึงเดินทางอพยพออกจากประเทศจีนโดยเรือสำเภาหัวแดงมาขึ้นฝั่งที่กรุงเทพฯ ทำงานเป็นกุลีที่ทำเรืออยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาได้ชักชวนญาติพี่น้องและเพื่อนชาวจิ้นจำนวน 18 คน เดินทางเข้าไปแสวงหาอยู่ทางทำกินในภาคอีสานอาศัยเส้นทางบกทั้งการเดินเท้าและเกวียนเข้าไปยังเมืองนครราชสีมา ก่อนแล้วจึงเดินทางต่อไปยังเมืองสุรินทร์และเมืองสุวรรณภูมิ¹¹ ในระหว่างทางก็มีทั้งคนที่เสียชีวิตและคนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองที่ผ่านมา ส่วนหนึ่งเดินทางต่อไปยังเมืองยโสธร เหลือนายเหียบสุนกับเพื่อนอีก 8 คนได้เดินทางเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ด¹² โดยก่อสร้างตึกดินขนาด 6 คูหา ทำการค้าอยู่บริเวณถนนผดุงพานิชใกล้กับจวนเจ้าเมือง ชื่อร้านตั้งซุ่นฮะ¹³ บนถนนผดุงพานิชจึงเกิดเป็นชุมชนจิ้นขึ้นและกลายเป็ย่านการค้าแห่งแรกของเมืองร้อยเอ็ด การอพยพเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ดของนายเหียบสุนเป็นลักษณะของการเดินทางแสวงโชคที่ไม่ได้มีแบบแผนแน่นอน เกิดจากความต้องการขยายฐานะของตน อาศัยข้อได้เปรียบ

⁹ ขัติยวงษา, พระยา, พงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของ พระยาขัติยวงษา (เหลา ญร้อยเอ็ด), (พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2472), หน้า 17.

¹⁰ นายเหียบสุน แซ่ตั้ง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่หมู่บ้านเกาะท่าว ตำบลโคงไคว อำเภอกันทรวิชัย เมืองแต้จิ๋ว มณฑลท่งตั้ง เป็นต้นตระกูลเกษมทรัพย์; ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 36.

¹¹ ปัจจุบันคืออำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

¹² พิภู บุชบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ.1931-2016 (พ.ศ.2474-2559), หน้า 17.

¹³ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

จากการเป็นชาวต่างชาติที่ไม่มีข้อผูกมัดทางกฎหมายเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่ เมื่อสะสมทุนจากการเป็นกุลีในกรุงเทพฯ ได้ระดับหนึ่งแล้วจึงสามารถเดินทางไปยังพื้นที่ภาคอีสานตอนในได้

นายเหียบสุนสร้างครอบครัวและทำการค้าอยู่หลายสิบปี กระทั่งได้เดินทางกลับประเทศจีนเมื่อ พ.ศ.2437 ได้สร้างประโยชน์แก่บ้านเกิดจนได้รับพระราชทานตำแหน่งขุนนางฝ่ายขุนจากราชสำนักชิง¹⁴ และถึงแก่กรรมที่ประเทศจีนเมื่อ พ.ศ.2449 โดยไม่ได้กลับมายังร้อยเอ็ดอีกเลย¹⁵ เวลาต่อมาบุตรของนายเหียบสุนที่ถือกำเนิดในไทยได้เปลี่ยนมาใช้นามสกุลเกษมทรัพย์ พ.ศ.2559 บุตรทั้งสี่คนของนายเหียบสุน คือ นายกิมไถ่ นายกิมจิว นายกิมฮง และนางเอี่ยม ได้ร่วมกันใช้ทรัพย์มรดกในการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดเหนือ เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่บิดามารดาผู้ล่วงลับ นับแต่นั้นวัดเหนือจึงเปรียบเสมือนวัดประจำตระกูลเกษมทรัพย์ที่ทายาทต้องมาทำบุญอยู่เสมอ¹⁶

รูปภาพที่ 1 ภาพวาดนายเหียบสุน แ่ตั้ง ในเครื่องแบบขุนนางจีน
ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด และนายวิระ วุฒิจำนงค์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹⁴ ในช่วงปลายราชวงศ์ชิง ราชสำนักชิงมีนโยบายเรียไ้รทุนทรัพย์และความช่วยเหลือจากกลุ่มชาวจีนโพ้นทะเลผู้มีฐานะมั่งคั่งซึ่งอาศัยอยู่แถบทะเลจีนใต้ เพื่อนำไปใช้ในกิจการปฏิรูปประเทศจีนให้ทันสมัย โดยมีสิ่งตอบแทนเป็นผลประโยชน์จากการลงทุนหรือตำแหน่งขุนนาง ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงมีเจ้าสัวชาวจีนในไทยจำนวนมากบริจาคเงินให้กับรัฐบาลชิง โดยเฉพาะการสร้างความเจริญแก่หัวเมืองทางใต้ของจีนอันเป็นภูมิภาคเดิมของเจ้าสัวชาวจีนโพ้นทะเล การเดินทางกลับไปรับตำแหน่งขุนนางของนายเหียบสุนจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยปกติในช่วงเวลานั้น; Wasana Wongsurawat, *The Crown and the Capitalists* (Chiang Mai: Silkworm Books, 2020), p. 92-93.

¹⁵ ธานี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 36.

¹⁶ บริติ เกษมทรัพย์, ธรรมเนียมบรรณาการ เนื่องในงานทอดกฐินสามัคคี ญาติมิตร “เกษมทรัพย์” (กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์, 2527), คำปรารภ.

รูปภาพที่ 2 นายกิมไถ่ บุตรชายของนายเหียบสุน และนางปลั่ง เกษมทรัพย์ (นั่ง) พร้อมครอบครัว สันนิษฐานว่าถ่ายภาพก่อน พ.ศ.2460

ที่มา: อโนชา ทับทิม, ปกิณกะเมืองร้อยเอ็ดจากภาพถ่ายเก่า (เอกสารประกอบการนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด), หน้า 37.

ในช่วงเวลานายเหียบสุนเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ด ยังปรากฏชาวจีนอีกสามรายที่อพยพเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ดในขณะเดียวกันกับนายเหียบสุน ได้แก่ นายซื่อฮ้วง แซ่ตั้ง¹⁷ นายกาสี แซ่เซี่ย¹⁸ และ นายแซ แซ่เตีย¹⁹

รูปภาพที่ 3 นายซื่อฮ้วง แซ่ตั้ง กับนางหนูแดง ภรรยา ต้นตระกูลอิฐริษฐ์

ที่มา: อโนชา ทับทิม, ปกิณกะเมืองร้อยเอ็ดจากภาพถ่ายเก่า (เอกสารประกอบการนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด), หน้า 37.

นายซื่อฮ้วง แซ่ตั้ง ใช้เส้นทางทางทะเลเดินทางมาขึ้นฝั่งที่เกาะสีชัง แล้วจึงเดินทางต่อมายังเมืองร้อยเอ็ด²⁰ จากการสืบค้นไม่พบว่านายซื่อฮ้วงมีความสัมพันธ์กับนายเหียบสุนอย่างไร พบเพียงว่าทั้งสองเดินทางมาจากหมู่บ้านเดียวกันและใช้แซ่ตั้งเช่นเดียวกัน แต่จะเป็นเครือญาติกันหรือไม่นั้นยัง

¹⁷ นายซื่อฮ้วง แซ่ตั้ง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่หมู่บ้านแกะท่าว ตำบลโคงไต่ อำเภอกงไศย เมืองแต้จิ๋ว มณฑลทวนต้ง เป็นต้นตระกูลอิฐริษฐ์; สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์ อ้างถึงใน พิภู บุชบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ. 1931-2016 (พ.ศ.2474-2559), หน้า 22.

¹⁸ นายกาสี แซ่เซี่ย หรือภายหลังคือหลวงนุกุลกิจคดีจีน ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่หมู่บ้านแกะท่าว ตำบลโคงไต่ อำเภอกงไศย เมืองแต้จิ๋ว มณฑลทวนต้ง เป็นต้นตระกูลนุกุลการ; สัมภาษณ์ ปรีชา นุกุลการ อ้างถึงใน ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 38.

¹⁹ นายแซ แซ่เตีย ไม่ปรากฏภูมิลำเนาเดิม ทราบเพียงแต่อพยพมาจากประเทศจีน เป็นต้นตระกูลจุฑาทงกู; พิภู บุชบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ.1931-2016 (พ.ศ.2474-2559), หน้า 22.

²⁰ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

ไม่สามารถระบุได้ชัดเจน ปรากฏหลักฐานว่าหลังจากเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ดแล้วนายซื่อฮ้วงได้เปิดร้านค้าปลีกชื่อร้านฮ่วงหลี เป็นตึกใหญ่ขนาด 8 คูหา ตั้งอยู่บริเวณทิศใต้ของคุ้มสระสิม (ริมถนนผดุงพานิชฝั่งเหนือ ตรงข้ามวัดราษฎร์ศิริหรือวัดท่าแขก)²¹ ต่อมานายซื่อฮ้วงได้แต่งงานกับนางหนูแดง ธิดาของนายแซ แซ่เตีย²²

นายซื่อฮ้วงเป็นผู้มีความสามารถทางการค้ามาก ประกอบกับมีบ้านอยู่ติดกับจวนเจ้าเมือง จึงได้รับความไว้วางใจจากพระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) ให้เป็นที่ปรึกษาของเจ้าเมือง และได้รับการสนับสนุนให้เป็นผู้ผูกขาดสัมปทานต้มสุรา²³ (ราว พ.ศ.2448-2451) นับเป็นชาวจีนอพยพที่มีฐานะมั่งคั่งมากและเป็นที่พึ่งพิงให้กับญาติพี่น้องที่อพยพมาอาศัยด้วยในเวลาต่อมา ประวัติของนายซื่อฮ้วงยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนอพยพกับชนชั้นเจ้าเมืองที่มีความใกล้ชิดกัน

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนกับชนชั้นนำไม่เพียงแต่กรณีของนายซื่อฮ้วงเท่านั้น ยังมีกรณีที่ชัดเจนกว่าปรากฏในประวัติของนายกาสี แซ่เซียว ซึ่งเดินทางเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ดในขณะเดียวกันกับนายเหยียบสุนและนายซื่อฮ้วง เมื่อเข้ามาตั้งรกรากก็ประกอบอาชีพค้าขาย ตั้งร้านค้าชื่อร้านตั้งเฮียนเซ้ง อยู่บริเวณถนนผดุงพานิช ต่อมานายกาสีได้แต่งงานกับนางเหงา ธิดาหลวงโกคา²⁴ นายกาสีมีบทบาทสำคัญในการช่วยงานราชการอยู่เสมอ ครั้งหนึ่งได้บริจาคข้าวให้มณฑลทหารเป็นจำนวน 1 เล้า²⁵ ทางกรจึงแต่งตั้งให้เป็นหลวงนุกุลกิจคดีจีน มีหน้าที่ดูแลชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ด²⁶ จึงอาจกล่าวได้ว่าแม้นายกาสีจะไม่มีบทบาทด้านการค้าเด่นชัดเท่านายเหยียบสุนและนายซื่อฮ้วง แต่นายกาสีก็มีความสัมพันธ์กับชนชั้นนำในท้องถิ่น ทั้งการแต่งงานและการช่วยราชการ จนได้รับตำแหน่งเป็นนายอำเภอจีน

²¹ วีระ วุฒิจำนงค์, ประวัติ กังเซียงเหียน-คุณยาหล้าจัน อีจู้รัตน์, (ร้อยเอ็ด: ดาวร้อยเอ็ดการพิมพ์, 2537), หน้า 6.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

²³ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

²⁴ หลวงโกคา ไม่ทราบชื่อ ภูมิลำเนาเดิม หรือถิ่นฐานที่ชัดเจน แต่มีหลักฐานระบุว่าเป็นชาวจีนฮกเกี้ยนที่อพยพมาจากนครเวียงจันทน์เข้ามายังภาคอีสาน; วีระ วุฒิจำนงค์, ประวัติ กังเซียงเหียน-คุณยาหล้าจัน อีจู้รัตน์, หน้า 7.

²⁵ ในสมัยโบราณชาวอีสานนิยมสร้างยุ้งฉางเก็บข้าว (ชาวอีสานเรียกว่า “เล้าข้าว”) เป็นอาคารไม้ยกพื้นสูงไว้บริเวณหลังบ้านเพื่อเก็บรักษาข้าวเปลือกที่ได้จากการทำนา ตามมาตรฐานเล้าข้าวของชาวอีสานมี 3 ขนาด ได้แก่ ขนาดเล็ก เก็บข้าวได้ไม่เกิน 500 กระบุง (กระบุงหรือสัด เป็นหน่วยในมาตราตวงของไทยโบราณ โดย 1 กระบุง = 5 ทะนาน หรือประมาณ 96,000 เมล็ดข้าว) ขนาดกลาง เก็บข้าวได้ 500-1,000 กระบุง และขนาดใหญ่ เก็บข้าวได้ตั้งแต่ 1,000 กระบุงขึ้นไป ทั้งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานระบุชัดเจนว่าเล้าข้าวของนายกาสีที่บริจาคให้มณฑลทหารมีขนาดเท่าใด; ดูเพิ่มเติมใน ยง บุญอารีย์, “เล้าข้าวในวัฒนธรรมไท-อีสาน”, วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวิจัย 10 (2554): 30-32.

²⁶ สัมภาษณ์ ปรีชา นุกุลการ อ้างถึงใน ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 38.

ส่วนนายแซ แซ่เตีย แม้จะไม่ปรากฏภูมิลำเนาเดิม แต่จากคำสัมภาษณ์ของนายเต้า จูทางกูร จึงทราบว่านายแซเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ดในขณะเดียวกันกับนายเหียบสุน²⁷ โดยประกอบอาชีพค้าขาย ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณถนนผดุงพานิชเช่นเดียวกับชาวจีนคนอื่นที่มาพร้อมกัน²⁸ ภายหลังนายแซได้แต่งงานกับนางแจ้ ผู้เป็นน้องสาวนางเหง่า ภรรยาหลวงนุกลกิจคดีจีน (กาสี แซ่เซีย)²⁹ หลังจากมีพระราชบัญญัตินามสกุล หลวงประชาบาลผู้เป็นนายอำเภอสหัสขันธ์ จึงได้กำหนดให้ทายาทของนายแซและนางแจ้ใช้นามสกุลจูทางกูร³⁰

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกับที่ชาวจีนกลุ่มนี้เดินทางเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ด พงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของพระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ใน พ.ศ.2408 มีกรณีราชวงศ์ (सार) และพระเจริญราชเดชผู้ว่าราชการเมืองมหาสารคาม บุตรชายทั้งสองของพระขัติยวงษา (จัน) เจ้าเมืองร้อยเอ็ดในขณะนั้นเกิดข้อพิพาทฟ้องร้องกันไปถึงกรุงเทพฯ เนื่องจากราชวงศ์ (सार) เทียวเขียนตีและปรับสินไหมราษฎรในเมืองร้อยเอ็ด จนภาระหนี้สินต้องตกสู่พระขัติยวงษา (จัน) ผู้เป็นบิดาท้ายที่สุดพระขัติยวงษา (จัน) จึงสละตำแหน่งเจ้าเมืองให้แก่ราชวงศ์ (सार) โดยข้อความในพงศาวดารระบุไว้ดังนี้ “ครั้งนั้นเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายกเป็นผู้ตัดสิน... ให้พระขัติยวงษา (จัน) เป็นจางวางกำกับเมืองร้อยเอ็ด ส่วนพระขัติยวงษา (จัน) เป็นหนี้สินเงินไทยลาวมาน้อยเท่าใด ให้พระขัติยวงษา (सार) กับพระเจริญราชเดช รับใช้แทนให้คนละครึ่ง”³¹ ข้อความดังกล่าวระบุชัดเจนว่าภายในเมืองร้อยเอ็ดมีชาวจีนอาศัยอยู่ จึงอาจกล่าวได้ว่าชุมชนชาวจีนในร้อยเอ็ดช่วงแรกที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจนคือราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25

กลุ่มของนายเหียบสุน นายซือฮ้าง นายกาสี และนายแซ (อาจรวมถึงหลวงโศคา) นับเป็นชาวจีนอพยพกลุ่มแรกที่มีหลักฐานระบุได้ว่าเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ดประมาณ พ.ศ.2398 ชาวจีนกลุ่มนี้เมื่อมาถึงเมืองร้อยเอ็ดแล้วแม้ว่าจะไม่ได้มีฐานะมั่งคั่งร่ำรวยอยู่ก่อน แต่ก็ไม่ถึงกับเข้ามาอย่างเสื่อผืนหมอนใบอย่างที่ปรากฏมากในกรุงเทพฯ นี่เป็นลักษณะเด่นของชาวจีนอพยพในเมืองร้อยเอ็ดที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น เนื่องจากเมืองร้อยเอ็ดเป็นดินแดนทุรกันดารซึ่งตั้งอยู่ใจกลางภาคอีสาน การ

²⁷ สัมภาษณ์ เต้า จูทางกูร อ้างถึงใน ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,2544), หน้า 37.

²⁸ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายบัณฑิต จูทางกูร, (ร้อยเอ็ด: พันใจการพิมพ์, 2553), หน้า 2

²⁹ วีระ วุฒิจำนงค์, ประวัติ กังเซ่งเหียน-คุณย่าหล้าจัน อัฐรัตน์, หน้า 53.

³⁰ สัมภาษณ์ เต้า จูทางกูร อ้างถึงใน ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,2544), หน้า 37.

³¹ ขัติยวงษา, พระยา, พงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของ พระยาขัติยวงษา (เหลา ณร้อยเอ็ด), หน้า 20.

เดินทางเข้าถึงลำบากยิ่ง จึงยากที่จะมีชาวจีนอพยพเข้ามาตัวเปล่า อย่างน้อยการจะเดินทางมาถึงเมืองร้อยเอ็ดได้ก็ต้องใช้ทุนทรัพย์ที่สั่งสมไว้ระดับหนึ่ง และต้องเป็นการเดินทางโดยเจตนาจะเข้ามาแสวงหาโอกาสในการตั้งตัว ไม่ใช่การเดินทางเข้ามาอย่างไร้จุดหมาย

ชาวจีนรุ่นแรกทั้งหมดได้ทำอาชีพการค้าอยู่บริเวณถนนผดุงพานิช ซึ่งไม่ได้ตั้งอยู่บนถนนผดุงพานิชทั้งเส้น จะตั้งอยู่เฉพาะบริเวณใกล้จวนเจ้าเมืองเท่านั้น (ตั้งแต่ทิศตะวันออกของวัดคุ้มไปจนถึงหน้าวัดราชวรวิหาร)³² ยังไม่ได้ขยายพื้นที่ออกไปกว้างขวางนัก คาดว่าในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ยังคงมีครอบครัวจีนอยู่ไม่กี่หลังคาเรือน โดยชาวจีนทั้งหมดไม่ปรากฏว่ามีการแต่งงานกับคนท้องถิ่นเลย มีเพียงหลักฐานระบุถึงการแต่งงานในหมู่ชาวจีนด้วยกันเองเท่านั้น แม้แต่นายกาสีที่แต่งงานกับนางเหง่าและนายแชที่แต่งงานกับนางแจ้ ซึ่งสันนิษฐานว่านางเหง่าและนางแจ้เป็นชาวร้อยเอ็ดโดยกำเนิด แต่ก็นับเป็นคนเชื้อสายจีนฮกเกี้ยนอันสืบทอดมาแต่หลวงโกคาผู้เป็นบิดา ไม่ใช่คนท้องถิ่นที่มีเชื้อสายไทย-ลาวทั่วไป

เมื่อชาวจีนอพยพรุ่นแรกเริ่มตั้งตัวมีฐานะมั่นคงแล้วส่วนใหญ่จะจัดสรรเงินส่งกลับไปให้ญาติพี่น้องที่ยังคงอยู่ในประเทศจีนหรือที่เรียกว่าโพยก๊วน³³ คือการส่งจดหมายไปพร้อมเงินเพื่อแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษและเป็นการช่วยเหลือครอบครัวในภูมิลำเนาเดิมที่ยังยากจน ในบางกรณีที่ประสบความสำเร็จทางการค้ามากก็ปรากฏว่ามีการส่งเงินไปช่วยเหลือชาวจีนด้วย เช่น กรณีนายเทียบสุน แชะตั้ง ได้เดินทางกลับประเทศจีนเมื่อราว พ.ศ. 2437 และได้บริจาคเงินเพื่อสาธารณประโยชน์ สร้างคุณงามความดีจนได้รับพระราชทานตำแหน่งขุนนางฝ่ายบุนจากราชสำนักชิง การส่งเงินกลับไปยังภูมิลำเนาเดิมนับเป็นวัฒนธรรมสำคัญของชาวจีนอพยพในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีส่วนช่วยค้ำจุนความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลชาวจีนอพยพในดินแดนโพ้นทะเลกับเครือญาติในมาตุภูมิเดิม ขณะเดียวกันพ่อค้าจีนจะจัดสรรเงินทุนอีกส่วนหนึ่งไว้สำหรับการขยายกิจการ เพื่อขยายกิจการให้เติบโตมากยิ่งขึ้น

³² เมธา คำบุศย์, *คุ้มต่างๆในเขตกำแพงเมืองร้อยเอ็ด*, (อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ อาจารย์เมธา คำบุศย์, 2553), หน้า 29.

³³ ดูเพิ่มเติมใน สุชาติ ตันตสุรฤกษ์, *โพยก๊วน: การส่งเงินกลับประเทศโดยชาวจีนโพ้นทะเล ในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532).

2.2.2 ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนการสร้างทางรถไฟสู่เมืองนครราชสีมา

การเดินทางในช่วงนี้ยังคงใช้วิธีเดินเท้าและโดยสารเกวียนเป็นหลัก เช่นกรณีนายเซตตี้ แซ่เซีย³⁴ เพราะภูมิลำเนาเดิมประสพภัยธรรมชาติจึงออกเดินทางแสวงโชคมายังเมืองไทยพร้อมกับญาติและเพื่อนจำนวนหนึ่ง เมื่อโดยสารเรือใบมาขึ้นที่กรุงเทพฯ เนื่องจากไม่มีญาติพี่น้องที่กรุงเทพฯ จึงโดยสารเกวียนสลับกับเดินเท้ามาตามเส้นทางเมืองนครราชสีมา สุรินทร์ สุวรรณภูมิ จนถึงเมืองร้อยเอ็ดเมื่อ พ.ศ.2414 ก็ตั้งร้านค้าขายของเบ็ดเตล็ดอยู่บนถนนผดุงพานิช ได้สร้างครอบครัวแต่งงานกับนางหล้าโก่ง ธิดาของนายแซ แซ่เตีย³⁵ ในกรณีนี้สันนิษฐานว่านายเซตตี้น่าจะมีญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในร้อยเอ็ดมาก่อนจึงตั้งใจเดินทางมาโดยตรง

ในบันทึกประวัติของนายเซ่งเหียน อีรุตน์ กล่าวถึงนายชวนก่าว แซ่ตั้ง (จีนหงี) พี่ชายของนายซือฮ้วง ได้นำบุตรชายของตนคือนายเซ่งเหียน แซ่ตั้ง³⁶ โดยสารเรือหัวแดงอพยพเข้ามาในไทยราว พ.ศ.2437 ได้มาช่วยทำการค้าขายที่ร้านฮ่วงหลีของนายซือฮ้วงในเมืองร้อยเอ็ด³⁷ ต่อมา พ.ศ.2444 นายเซ่งเหียนได้แต่งงานกับนางหล้าจั้น นกุลการ ธิดาของหลวงนกุลกิจคดีจีน นายเซ่งเหียนจึงได้สืบทอดกิจการร้านตั้งเฮียนเซ่งจากหลวงนกุลกิจคดีจีนในฐานะบุตรเขย³⁸ จนกลายเป็นคนปกติใหญ่อีกผู้หนึ่ง เป็นผู้นำตระกูลเชื้อสายจีนที่มีเครือข่ายกว้างขวางที่สุดตระกูลหนึ่งในเมืองร้อยเอ็ด ภายหลังนายเซ่งเหียนได้เปลี่ยนมาใช้นามสกุลไทยคือ อีรุตน์ ตามนายซือฮ้วงผู้เป็นอาซึ่งให้ความอนุเคราะห์มาตั้งแต่ต้น แต่ด้วยเหตุผลด้านความไม่เชี่ยวชาญภาษาไทย ท้ายที่สุดนามสกุลของนายเซ่งเหียนจึงเขียนเพี้ยนเป็น อีรุตน์ ทั้งที่โดยแท้จริงแล้วตระกูลอีรุตน์และอีรุตน์ล้วนมาจากแหล่งเดียวกัน³⁹

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

³⁴ นายเซตตี้ แซ่เซีย ภูมิลำเนาเดิมอยู่เมืองแต้จิ๋ว มณฑลกวางตุ้ง เป็นต้นตระกูลไชยโคก; พิกุล บุชบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ.1931-2016 (พ.ศ.2474-2559), หน้า 23.

³⁵ สัมภาษณ์ สนั่น ไชยโคก อ้างถึงใน ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 39.

³⁶ นายชวนก่าว และนายเซ่งเหียน แซ่ตั้ง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่หมู่บ้านเถะท่าว ตำบลโง้งไต่ อำเภอกะทู้ เมืองแต้จิ๋ว มณฑลกวางตุ้ง เป็นต้นตระกูลอีรุตน์; สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์ อ้างถึงใน พิกุล บุชบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ.1931-2016 (พ.ศ.2474-2559), หน้า 23.

³⁷ วีระ วุฒิจำนงค์, ประวัติ กังเซ่งเหียน-คุณย่าหล้าจั้น อีรุตน์, หน้า 6.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-8.

³⁹ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

รูปภาพที่ 4 นายชวนก่าว (นั่ง) กับนายเซ่งเหียน แซ่ตั้ง (คนที่สามจากขวา) ต้นตระกูลอิฐรัตน์
ที่มา: อโนชา ทับทิม, ปกิณกะเมืองร้อยเอ็ดจากภาพถ่ายเก่า (เอกสารประกอบการนำชมพิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ ร้อยเอ็ด), หน้า 38.

ส่วนเส้นทางอพยพทางบกแม้จะไม่ได้ได้รับความนิยมมากนักแต่ก็ยังคงปรากฏหลักฐานว่ามีชาวจีนบางส่วนใช้เส้นทางทางบกข้ามแม่น้ำโขงเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ดเช่นกัน นอกจากกรณีหลวงโกคาที่มาจากเวียงจันทน์แล้วแล้วยังมีนายสงเมือง แซ่ต่าง⁴⁰ ซึ่งเดินทางเข้าสู่ประเทศไทยเมื่อ พ.ศ.2440 โดยนายสงเมืองและพรรคพวกได้เดินเท้าและล่องแพจากเมืองแต้จิ๋วมาที่เมืองหนองคาย แล้วจึงเดินทางมาตั้งถิ่นฐานในเมืองร้อยเอ็ดโดยการค้าอยู่บริเวณถนนผดุงพานิช ต่อมาได้แต่งงานกับนางสาย ธิตาหลวงนุกุลกิจคดีจีน หลังจากแต่งงานแล้วได้ซื้อที่ดินผืนหนึ่งบริเวณทุ่งม่องเพื่อทำนาและทำดินดิบขายสำหรับก่อสร้างตึกดิน ซึ่งขณะนั้นเริ่มมีการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนกันมาก⁴¹ อาชีพของนายสงเมืองค่อนข้างจะแตกต่างจากชาวจีนอื่น ๆ ในสมัยนั้น คือการขยับขยายออกมาอยู่นอกเขตชุมชนจีนเดิม และไม่ได้ขายสินค้าเบ็ดเตล็ดอย่างที่ชาวจีนทั่วไปนิยมกัน การค้าดินดิบสำหรับสร้างตึกดินสะท้อนให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีบ้านเรือนในเขตเมืองโดยเฉพาะชาวจีนมากขึ้นกว่าช่วงก่อนหน้านี้ เนื่องจากตึกดินเป็นรูปแบบการก่อสร้างที่ชาวจีนนำมาใช้ในเมืองร้อยเอ็ดอย่างแพร่หลาย

อิทธิพลของชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองร้อยเอ็ดส่งผลให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมผ่านลักษณะทางสถาปัตยกรรม เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาก็ได้นำองค์ความรู้การสร้างบ้านเรือนแบบจีนเข้ามาด้วย เรียกว่าบ้านดินหรือตึกดิน เป็นตึกชั้นเดียวสร้างด้วยดินเหนียวผสมฟางข้าว มีหลังคาสองชั้น ชั้นที่หนึ่งเรียกว่าคาดฟ้า ชั้นที่สองเรียกว่ากันมุง ผนังเป็นไม้ไผ่สานขัดแตะฉาบดินเหนียวและก่อดินดิบ กำแพงทำหน้าที่รับน้ำหนักหลังคา พื้นที่ใช้สอยภายในแบ่งเป็นส่วน ๆ ด้านหน้าเป็นพื้นที่สำหรับการค้า ด้านหลังเป็นพื้นที่สำหรับพักอาศัย ยังมีชั้นลอยเรียกว่าเล่าเต่งไว้สำหรับเก็บสิ่งของ ประตู

⁴⁰ นายสงเมือง แซ่ต่าง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ เมืองแต้จิ๋ว มณฑลกว๋างตุ้ง เป็นต้นตระกูลปริบูรณ์; พิภู บุซบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ.1931-2016 (พ.ศ.2474-2559), หน้า 23.

⁴¹ สัมภาษณ์ เกี้ยว ปริบูรณ์ อ้างถึงใน ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 41.

ด้านหน้าเป็นหน้าต่างแบบสอตและแบบฝาเพ็ญม ที่อยู่อาศัยลักษณะนี้มุ่งใช้ประโยชน์ทางการค้าและพักอาศัยไปพร้อม ๆ กัน⁴² ภายหลังสถาปัตยกรรมอย่างเรียบง่ายในยุคแรกได้ถูกพัฒนาขึ้นจนกลายเป็นสกุลช่างสายหนึ่ง หากวิเคราะห์ตามสกุลช่างในอีสานสามารถแบ่งออกเป็น 4 สกุล ได้แก่ สกุลช่างไทยลาวอีสาน สกุลช่างกรุงเทพ สกุลช่างเวียดนาม และสกุลช่างจีน ซึ่งสกุลช่างจีนมีลักษณะเด่นคือนิยมสร้างตึกแถวด้วยการก่ออิฐถือปูน มีทั้งแบบชั้นเดียวและสองชั้น บางแห่งทำแบบผสมเป็นครึ่งตึกครึ่งไม้ มีการนำอักษรมงคลเข้าไปอยู่ในองค์ประกอบอาคาร เช่น พันกระเปียงลูกกรง หรือเขียนไว้ที่ผนังด้านหน้าอาคารตามศาสตร์ฮวงจุ้ยที่เชื่อถือ⁴³ การสร้างบ้านเรือนเป็นตึกแถวเช่นนี้ต่างจากบ้านเรือนแบบเดิมในภาคอีสานที่มักจะสร้างเป็นเรือนไม้มุงแฝกหรือหญ้าคา ต่อมาการสร้างตึกดินและตึกแถวครึ่งปูนครึ่งไม้ได้รับความนิยมมากขึ้นโดยเฉพาะในเขตชุมชนเมือง ยกตัวอย่างเช่น ร้านตั้งซุ่นฮะ ของนายเหียบสุน แซ่ตั้ง เป็นตึกดิน 6 คูหา และร้านฮ่วงหลี ของนายซื่อฮ้วง แซ่ตั้ง เป็นตึกดินขนาด 8 คูหา เป็นต้น

รูปภาพที่ 5 แบบจำลองบ้านชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ด จำลองมาจากร้านตั้งซุ่นฮะ ของตระกูลเกษมทรัพย์⁴⁴
ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด

⁴² นิราศ ศรีขาวรส, “พัฒนาการของรูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), หน้า 194-195.

⁴³ ตึก แสนบุญ, “เฮือนแถว ร้านค้า...ถึง...กะต๊ิบ (ตึกดิน)” ผลงานช่างในวัฒนธรรมการค้าสู่สัญลักษณ์แห่งอาณานิคม...!?, [ออนไลน์], 27 กันยายน 2560. แหล่งที่มา https://www.silpa-mag.com/history/article_11725

⁴⁴ ปัจจุบันร้านตั้งซุ่นฮะถูกรื้อถอนออกหมดแล้ว นายวีระ วุฒิจำนงค์ เป็นผู้ดำเนินการลอกแบบมาสร้างจำลองในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด

2.3 บทบาทคนเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาหลังการสร้างทางรถไฟเข้าสู่เมืองนครราชสีมา (ตั้งแต่ พ.ศ.2443)

ตั้งแต่มีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ สู่เมืองนครราชสีมาเป็นต้นมา ปรากฏว่ามีชาวจีนอพยพเข้าสู่ภาคอีสานมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะกลุ่มกรรมกรสร้างทางรถไฟ ซึ่งปรากฏว่ามีการจ้างกรรมกรจีนสำหรับสร้างทางรถไฟสายนี้เป็นจำนวนหลายพันคน⁴⁵ ด้วยความยากลำบากในการสร้างทางรถไฟผ่านดงพญาเย็น กรรมกรจีนเหล่านี้จึงได้รับค่าจ้างสูงมากเป็นพิเศษ⁴⁶ เมื่อสิ้นสุดการก่อสร้างทางรถไฟแล้วจึงมีทุนทรัพย์มากพอที่จะขยายถิ่นฐานเข้าไปในภาคอีสานตอนในซึ่งยังคงมีโอกาสดำรงการค้าอยู่มาก เนื่องจากขณะนั้นเมืองนครราชสีมามีชาวจีนอาศัยอยู่อย่างแออัด จากการสำรวจสำมะโนประชากร พ.ศ.2447 พบว่าในเมืองนครราชสีมามีชาวจีนอาศัยอยู่ถึง 2,431 คน คิดเป็นประมาณหนึ่งในสามของชาวจีนทั้งหมดในภาคอีสานขณะนั้น⁴⁷ ด้วยเหตุนี้เมืองร้อยเอ็ดซึ่งมีชุมชนชาวจีนตั้งอยู่ชัดเจนเป็นรูปเป็นร่างแล้วแต่ไม่ได้มีประชากรหนาแน่นนักจึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่คอยรองรับชาวจีน ทั้งกลุ่มชาวจีนเก่าในเมืองนครราชสีมาและกลุ่มชาวจีนใหม่ที่เพิ่งอพยพเข้ามาในประเทศไทย

2.3.1 ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการค้า

เมื่อสามารถเก็บสะสมทุนทรัพย์ได้ในระดับหนึ่งชาวจีนก็มักจะเปิดกิจการค้าขายอันเป็นอาชีพที่ตนเองสันตติและสภาพสังคมไทยก็เอื้ออำนวยต่อการประกอบอาชีพดังกล่าว ในช่วงทศวรรษนี้ชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดมักจะประกอบการค้าที่ยังไม่ต้องใช้ต้นทุนสูงมากนัก โดยเริ่มจากการค้าอาหารหรือสินค้าเบ็ดเตล็ดในรูปแบบร้านค้าขนาดเล็กหรือหาบเร่ และเนื่องด้วยสภาพแวดล้อมเมืองร้อยเอ็ดเต็มไปด้วยป่าไม้และที่ราบลุ่มทำให้ต่อมาพ่อค้าชาวจีนจึงเปลี่ยนบทบาทเป็นพ่อค้าคนกลางแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมืองกับชนบท สินค้าสำคัญที่สุดคือข้าวเปลือก รองลงมาคือของป่า เช่น ผลไม้ หนังกวาง หนังสัตว์ และสินค้าอื่นจากป่า⁴⁸ พ่อค้าชาวจีนจะนำของป่าเหล่านี้บรรทุกเกวียนไปขายที่เมืองนครราชสีมาและขนส่งสินค้าจากนครราชสีมาขายในเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสินค้าจากกรุงเทพฯ เช่น ด้าย เข็ม ไม้ขีดไฟ เกลือทะเล น้ำมัน ฯลฯ⁴⁹ กิจการดังกล่าวได้สร้างความมั่งคั่งให้กับชาวจีนอย่างรวดเร็วเนื่องจากมีคู่แข่งทางการค้าน้อยและคนท้องถิ่นไม่นิยมหรือไม่คุ้นเคยกับการเป็น

⁴⁵ พระวิภาคภูวดล, บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม, แปลโดย สุมาลี วีระวงศ์ (กรุงเทพฯ: กรมแผนที่ทหาร, 2533), หน้า 25.

⁴⁶ สกีนเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 115.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73-74.

⁴⁸ กรมศิลปากร, เมืองร้อยเอ็ด (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2541), หน้า 72.

⁴⁹ พิภู บุชช, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ.1931-2016 (พ.ศ.2474-2559), หน้า 28-29.

พ่อค้า เช่นกรณีนายขาว แซ่หล่อ⁵⁰ ซึ่งอพยพมาจากบ้านหนองบัวลอง เมืองนครราชสีมา มาเปิดร้านค้าอยู่ที่ถนนผดุงพานิช (ทางทิศตะวันออกของคุ้มวัดราชวรค์ศิริ) โดยนำเข้าสินค้าอุปโภคบริโภค เช่น ไม้ขีดไฟ ด้าย เข็ม ปลาทุเค็ม ผลไม้ดอง น้ำมันก๊าด ฯลฯ เข้าไปขายหรือแลกเปลี่ยนกับข้าวเปลือกตามหมู่บ้านในชนบท บางครั้งนายขาวจะให้ชาวบ้านนำสินค้าไปก่อนโดยไม่ต้องชำระเงิน เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกมาชำระแทนเงิน เมื่อได้ข้าวเปลือกก็นำมาเก็บในยุ้งฉางของตน รอจนเมื่อราคาข้าวสูงค่อยบรรทุกลงเกวียนไปขายที่เมืองนครราชสีมาแล้วซื้อสินค้าจากเมืองนครราชสีมามาขายต่อ เป็นเช่นนี้วนเวียนไปจนสร้างรายได้ให้กับนายขาวเป็นอย่างมาก⁵¹

การซื้อขายสินค้าด้วยวิธีการนำสินค้าเข้าไปแลกเปลี่ยนกับข้าวเปลือกของชาวบ้านในท้องถิ่นสร้างผลกำไรให้กับพ่อค้าจีนมหาศาล เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ให้พ่อค้าจีนตัดข้าวเปลือกในเล้าของตนได้โดยไม่หวงข้าว และชาวบ้านไม่รู้ราคาของสินค้าที่พ่อค้าจีนนำมาแลกเปลี่ยน รวมทั้งยังไม่รู้ราคากลางของข้าวเปลือกด้วย ดังนั้นพ่อค้าจีนจึงสามารถกำหนดราคาสินค้าและข้าวเปลือกได้ตามความพอใจ⁵² จึงอาจกล่าวได้ว่าพ่อค้าจีนได้แสวงหาโอกาสจากความซ้ำซ้อนของการค้าที่มากกว่าเพื่อเอารัดเอาเปรียบชาวชนบทที่ยังไม่คุ้นชินกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและระบบเงินตรา อันเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวจีนสามารถสร้างความมั่งคั่งและมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจได้ภายในเวลาไม่นาน ในขณะที่ชาวบ้านในท้องถิ่นยังคงยากจนอยู่จนไม่อาจเลื่อนสถานะขึ้นมาเป็นนายทุนแข่งขันกับพ่อค้าจีนได้

ใน พ.ศ.2451 ยังมีชาวจีนอีกสองคนที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในเมืองร้อยเอ็ด คนแรกคือนายกววงเอี่ยม แซ่เอ็ง⁵³ โดยสารเรือกลไฟจากหัวเลมาถึงกรุงเทพฯ แล้วโดยสารรถไฟต่อไปยังนครราชสีมา จากนั้นจึงโดยสารเกวียนไปอยู่กับญาติที่เมืองมหาสารคามพักหนึ่ง แล้วจึงได้แต่งงานกับนางบุญถิ่นอิฐรัตน์ ธิดาของนายเซ่งเหียน จากนั้นจึงย้ายมาทำการค้าภายในเมืองร้อยเอ็ดตามภรรยา⁵⁴ อีกคน

⁵⁰ นายขาว แซ่หล่อ ไม่ทราบภูมิลำเนาเดิม เป็นต้นตระกูลวรามิตร; สัมภาษณ์ สุข วรามิตร อ้างถึงใน ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 39.

⁵¹ พิภู บุชบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ. 1931-2016 (พ.ศ. 2474-2559), หน้า 54.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 30-31.

⁵³ นายกววงเอี่ยม แซ่เอ็ง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอเตี้ยอัน เมืองแต้จิ๋ว มณฑลกวางตุ้ง เป็นต้นตระกูลอัครการ; พิภู บุชบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ. 1931-2016 (พ.ศ. 2474-2559), หน้า 23.

⁵⁴ สัมภาษณ์ วิเศษ อัครการ อ้างถึงใน ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 41.

หนึ่งคือนายกิม แซ่กิม⁵⁵ โดยสารเรือมาจากประเทศจีน จากนั้นโดยสารรถไฟต่อมายังเมือง นครราชสีมาแล้วจึงเดินทางเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดโดยทางเกวียน⁵⁶ ในระยะแรกนายกิมประกอบอาชีพ เป็นลูกจ้างในร้านถ่ายรูปทีโนเดกรงสยาม (Hinode) ตั้งอยู่บริเวณถนนสุริยเดชบำรุง เป็นกิจการร้าน ถ่ายรูปเชิงพาณิชย์แห่งแรก ๆ ในร้อยเอ็ด ของชาวญี่ปุ่นชื่อนายกุมมาไซ ชิโดตะ⁵⁷

เรื่องกิจการร้านถ่ายรูปเชิงพาณิชย์ในร้อยเอ็ดนี้ยังไม่มีหลักฐานสรุปได้ว่าผู้ใดเป็นคนนำ วิชาการถ่ายรูปเข้ามาเผยแพร่เป็นครั้งแรก นอกจากร้านทีโนเดแล้วยังมีอีกร้านหนึ่งซึ่งสันนิษฐานว่า เกิดก่อนทศวรรษ 2460 เช่นเดียวกัน คือร้านเซ่งหงวน ของนายเซ่งหงวน แซ่เตีย (จุฑาทงกูร)⁵⁸ บุตรชายของนายแซ แซ่เตีย ชาวจีนยุคบุกเบิกในเมืองร้อยเอ็ด ตั้งอยู่บนถนนผดุงพานิช นายเซ่งหงวน เป็นช่างภาพที่มีฝีมือ ร้านเซ่งหงวนก็มีสตูดิโอสำหรับถ่ายรูป จัดฉากหลังและมีอุปกรณ์ประกอบฉาก เหมือนร้านในกรุงเทพฯ⁵⁹ นายเซ่งหงวนจึงถือเป็นคนเชื้อสายจีนคนแรก ๆ ที่ได้ทำการบุกเบิกธุรกิจ แขนงใหม่ในเมืองร้อยเอ็ดคือร้านถ่ายรูป นอกจากนี้นายเซ่งหงวนยังประกอบธุรกิจเปิดร้านขายยาไป พร้อมกันด้วย ครอบครัวของนายเซ่งหงวนจึงกลายเป็นหนึ่งในคหบดีเชื้อสายจีนที่มั่งคั่งมากในช่วง ทศวรรษ 2460⁶⁰

ธุรกิจการค้าแบบใหม่ไม่เพียงแต่ธุรกิจร้านถ่ายรูปเท่านั้น ยังมีธุรกิจค้าทองเกิดขึ้นในเมือง ร้อยเอ็ดด้วย โดยยังไม่ได้เปิดเป็นร้านทองอย่างสมัยใหม่ แต่เป็นร้านช่างทองที่รับจ้างตีทองรูปพรรณ เป็นหลัก เท่าที่มีหลักฐานระบุไว้คือร้านของเจ้าแก้วเชียงซิม ตัวเจ้าแก้วไม่ได้ตีทองเองแต่อาศัยการว่าจ้าง ช่างพื้นเมืองทำแทน โดยมีการส่งช่างไปเรียนตีทองที่กรุงเทพฯ ก่อนหน้านั้นไม่เคยปรากฏว่ามีธุรกิจค้า ทองเช่นนี้มาก่อน มีเพียงช่างพื้นเมืองที่ใช้วิธีการแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นโบราณซึ่งทั้งหมดเป็นการใช้ ทองเกี่ยวกับศาสนา ไม่ใช่การตีทองเพื่อจำหน่ายในฐานะเครื่องประดับหรือทรัพย์สิน⁶¹

CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁵⁵ นายกิม แซ่กิม เป็นชาวจีนอพยพไม่ปรากฏภูมิถิ่นกำเนิด เป็นต้นตระกูลจรัลมาศ; พิภู บุซบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาค อีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ.1931-2016 (พ.ศ.2474-2559), หน้า 23.

⁵⁶ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ.2443-2488) (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551), หน้า 146.

⁵⁷ สัมภาษณ์ สัมพัทธ์ มาศมมาต และเกื้อจิตต์ จรัลมาศ อ้างถึงใน ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีน ในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 42.

⁵⁸ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁵⁹ อโนชา ทับทิม, ปณิกะเมืองร้อยเอ็ดจากภาพถ่ายเก่า, หน้า 1.

⁶⁰ ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพ คุณแม่เจียวแก้ว แซ่เล้ง (มหาสารคาม: สารคามการพิมพ์, 2552), หน้า 2.

⁶¹ บุญมี คำบุศย์, อดีตรำลึก (กรุงเทพฯ: นานอักษรการพิมพ์, 2541), หน้า 49.

รูปภาพที่ 6 ภาพถ่ายนายเซ่งหงวน จูทางกูร เจ้าของร้านถ่ายรูปเซ่งหงวน
(ในภาพคือนายเซ่งหงวนทั้งหมด ใช้เทคนิคการตัดต่อภาพให้กลายเป็น 3 คน)
ที่มา: อโนชา ทับทิม, ปกิณกะเมืองร้อยเอ็ดจากภาพถ่ายเก่า (เอกสารประกอบการนำชมพิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติ ร้อยเอ็ด), หน้า 2.

ในช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นายทิเต็ง แซ่เตีย⁶² ได้อพยพมาจากเมืองจีนเพราะความยากจนจึงต้องการแสวงหาโอกาสในการตั้งตัว เมื่อเดินทางมาถึงร้อยเอ็ดแล้วสันนิษฐานว่าประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก ต่อมา พ.ศ.2453 นายซ่งปิต แซ่เตีย⁶³ ญาติของนายทิเต็งจากประเทศจีนได้อพยพตามมาช่วยทำการค้า ภายหลังนายทิเต็งได้แต่งงานกับนางเอี่ยม เกษมทรัพย์ ผู้เป็นธิดาของนายเหียบสุน เมื่อ พ.ศ.2456 นายทิเต็งจึงได้รับการสนับสนุนจากนายเหียบสุนให้เปิดร้านทำการค้าบริเวณถนนสุริยเดชบำรุง ส่วนนายซ่งปิตได้แต่งงานกับนางตุ้มทอง ธิดาของนายกิมไถ่ เกษมทรัพย์ จึงแยกตัวออกมาทำการค้าเองบริเวณถนนผดุงพานิชใกล้กับร้านของนายขาว แซ่หล่อ⁶⁴

หลังจากการปฏิรูปการปกครองเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองร้อยเอ็ดมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อแยกมณฑลอีสานออกเป็นมณฑลร้อยเอ็ดและมณฑลอุบล เมืองร้อยเอ็ดจึงกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าและการเมืองของมณฑล จนกระทั่งใน พ.ศ.2455-2456 มีการตั้งกรมทหารขึ้นในเมืองร้อยเอ็ด ปรากฏหลักฐานจากบันทึกความทรงจำของนางบุญมี คำบุศย์⁶⁵ ในส่วนที่เล่า

⁶² นายทิเต็ง แซ่เตีย ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอเหยาผิง เมืองแต้จิ๋ว มณฑลกว๋างตุ้ง เป็นต้นตระกูลวุฒิจำนงค์; สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁶³ นายซ่งปิต แซ่เตีย ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอเหยาผิง เมืองแต้จิ๋ว มณฑลกว๋างตุ้ง; สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁶⁴ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁶⁵ นางบุญมี คำบุศย์ เป็นปราชญ์ชาวบ้าน และสืบเชื้อสายมาจากพระขัติยวงษา (สีลัง) เจ้าเมืองร้อยเอ็ดคนที่สอง เกิดเมื่อ พ.ศ. 2458 ที่คุ้มหินกอง (พื้นที่เนินดินสูงระหว่างวัดกลางและวัดสระทอง) เป็นชาวร้อยเอ็ดโดยกำเนิด ในบั้นปลายชีวิตได้เขียนหนังสือบันทึกความทรงจำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เมืองร้อยเอ็ดที่ตนเองพบเห็นตั้งแต่เด็ก; บุญมี คำบุศย์, อดีตรำลึก, หน้า 1.

ประวัติพ่อใหญ่แวน กัลยาสระคู ได้กล่าวถึงชาวจีนกวางตุ้งที่ได้มีส่วนร่วมในการสร้างกรมทหารครั้งนี้ด้วย ระบุว่า “ครั้งหนึ่งเมื่อท่าน (พ่อใหญ่แวน กัลยาสระคู - ผู้วิจัย) เคยเป็นช่างไม้ คือเมื่อช่างพวกกวางตุ้งมาทำกรมทหารท่านเคยทำงานร่วมเป็นลูกน้อง”⁶⁶ ข้อความดังกล่าวทำให้ทราบว่าชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดไม่ได้มีเฉพาะชาวจีนแต่จิวเท่านั้น แต่ยังมีชาวจีนกวางตุ้งอยู่ด้วย

ในบันทึกดังกล่าวยังปรากฏชื่อเจ้าของสัมปทานโรงต้มกลั่นสุราในเมืองร้อยเอ็ดคือหลวงพิศิษเกษมสวัสดิ์ ซึ่งพ่อใหญ่แวนเคยตัดฟันส่งให้โรงต้มกลั่นสุราของหลวงพิศิษ⁶⁷ แม้ว่าในบันทึกฉบับดังกล่าวจะไม่ได้ระบุช่วงเวลาและประวัติของหลวงพิศิษ เกษมสวัสดิ์อย่างชัดเจน แต่จากการสอบทานกับหลักฐานอื่นทำให้สันนิษฐานได้ว่าหลวงพิศิษผู้นี้จะเป็นคนเดียวกันกับหลวงพิศิษเกษมสวัสดิ์⁶⁸ ผู้เป็นบุตรเขยของนายชื้อฮ้าง แซ่ตั้ง ซึ่งได้รับสัมปทานโรงต้มเหล้ามาตั้งแต่สมัยเจ้าเมืองพระยาขัติยวงษา (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) ดังนั้นหลวงพิศิษเกษมสวัสดิ์น่าจะได้รับสืบทอดสัมปทานดังกล่าวจากนายชื้อฮ้างในช่วงทศวรรษ 2450 หรือ 2460

จากรายงานการตรวจราชการของพระยาราชเสนาใน พ.ศ.2469 ยังระบุว่าชาวเมืองร้อยเอ็ดส่วนใหญ่มีก้น้อยไม่พุ่มเฟิย ไม่นิยมเล่นพนันหรือสุบผีน แต่สิ่งเดียวที่นิยมกันมากคือการดื่มสุรา แม้กระทั่งสตรียังนิยมดื่มทั่วไป⁶⁹ ซึ่งให้เห็นว่าการเป็นเจ้าของโรงต้มกลั่นสุรานี้เป็นแหล่งรายได้สำคัญ of พ่อค้าจีนในเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งจากกรณีนายชื้อฮ้างสืบทอดมาถึงหลวงพิศิษเกษมสวัสดิ์แสดงว่ากิจการต้มกลั่นสุรามักจะตกอยู่ภายใต้การควบคุมของพ่อค้าจีนเสมอ และเป็นแหล่งรายได้สำคัญที่สร้างความมั่งคั่งให้กับพ่อค้าจีนมากกว่าการค้าฝิ่นหรือเปิดบ่อนพนันอย่างี่ปรากฏในหัวเมืองอื่น ๆ

นอกจากการผูกขาดกิจการบางชนิด บางครั้งพ่อค้าจีนก็ได้รับผลประโยชน์จากช่วงเวลาวิกฤตในบันทึกของนางบุญมี คำบุศย์ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เมืองร้อยเอ็ดประสบภาวะอดอยากจนราษฎรส่วนใหญ่แทบจะไม่มีข้าวบริโภคเมื่อ พ.ศ.2462 ความว่า

“...เมื่อเกิดฝนแล้ง 4 ปี การคมนาคมก็มีแต่เกวียนตัวอีสานก็แล้งด้วยกัน
แทบทั้งหมด คนก็เที่ยวขูดมันขูดกลอยเหง้าบัวมากิน... ครอบครัวของ
ข้าราชการก็ค่อยยังชั่วเพราะทางการเอาข้าวมาขายให้แต่ไม่กี่ครอบครัว ส่วน
ประชาชนคนทั่วไปก็ต้องซื้อจากพ่อค้าจีน บาทหนึ่ง 3 ชนนกเอี้ยง คือชน

⁶⁶ บุญมี คำบุศย์, อดีตรำลึก, หน้า 47.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

⁶⁸ หลวงพิศิษเกษมสวัสดิ์ (ไควหยงนี้ หรือจิ้นหยงหง) ไม่ทราบภูมิลำเนาเดิม เป็นต้นตระกูลพิศิษเกษม; วีระ วุฒิจำนงค์, ประวัติ กังเซียงเหียน-คุนยาหล่าจัน อัฐรัตน์, หน้า 51.

⁶⁹ กรมศิลปากร, เมืองร้อยเอ็ด, หน้า 72-74.

เล็กๆ ลายๆ ก็ประมาณ 2 ชั้นเห็นจะได้ลิตรหนึ่งทุกวันนี้ คนมีเงินเท่าไรก็

เอามาซื้อกินหมด”⁷⁰

จากบันทึกนี้ทำให้เห็นว่าในช่วงเวลาวิกฤตดังกล่าวพ่อค้าจีนยังสามารถพลิกแพลงจนสร้างผลกำไรมหาศาลจากการค้าข้าว เพราะเหตุด้วยชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งยังคงมีวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ยังไม่คุ้นเคยกับระบบการค้าแบบสมัยใหม่ ในแต่ละปีก็ทำนาเพียงเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน เมื่อเกิดฝนแล้งติดต่อกันหลายปี ชาวบ้านจึงไม่มีข้าวสำหรับบริโภคอย่างเพียงพอ ต่างกับชาวจีนที่สะสมทุนทรัพย์เป็นหลัก เมื่อเกิดวิกฤตขึ้นยังสามารถนำเงินไปซื้อข้าวจากที่อื่นมาจำหน่ายต่อได้ เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นภาพความแตกต่างทางเศรษฐกิจของพ่อค้าจีนและชาวบ้านทั่วไปได้อย่างชัดเจน

2.3.2 การขยายตัวของชุมชนชาวจีน

เป็นที่สังเกตว่าทศวรรษ 2450 เป็นต้นมา ชุมชนชาวจีนเริ่มขยายจากถนนผดุงพานิชไปทางทิศใต้สู่บริเวณถนนสุริยเดชบำรุงธานี พันแสง ตั้งข้อสังเกตว่าอาจเกิดจากการที่ทางราชการได้สร้างศาลว่าการมณฑลขึ้นบริเวณถนนสุริยเดชบำรุงธานี ทำให้ชุมชนชาวจีนเริ่มเคลื่อนย้ายตามไป⁷¹ แต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดจากการที่ชุมชนจีนขยายเข้าใกล้แหล่งพักสินค้ามากกว่า กล่าวคือนับแต่สมัยโบราณ บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบึงปลาญชัยเป็นที่พักของกองคาราวานเกวียนที่ขนสินค้าผ่านมายังเมืองร้อยเอ็ด⁷² ซึ่งก่อนที่พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ) จะให้ขุดขยายเป็นบึงใหญ่ใน พ.ศ.2469 พื้นที่รอบบึงปลาญชัยเป็นเพียงทุ่งรกร้าง เส้นทางเดียวที่เชื่อมต่อระหว่างที่พักกองคาราวานทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของบึงกับถนนผดุงพานิชซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้ามีเพียงทางเดียวคือตัดผ่านถนนสุริยเดชบำรุงซึ่งตัดเชื่อมกับถนนผดุงพานิชทางทิศใต้ของคุ้มวัดกลาง ถนนสายนี้จึงเป็นเส้นทางลำเลียงสินค้า ดังนั้นเมื่อชุมชนจีนบนถนนผดุงพานิชเริ่มหนาแน่นขึ้น ร้านค้าชาวจีนจึงขยายลงมาทางทิศใต้ตามแนวถนนสุริยเดชบำรุง เกิดเป็นย่านชุมชนใหม่เรียกว่าคุ้มวัดสว่าง แต่เพราะทางทิศตะวันตกของถนนสุริยเดชบำรุงส่วนที่ติดบึงปลาญชัยเป็นที่ราชพัสดุมาแต่เดิม จึงยังไม่มีชุมชนจีนเกิดขึ้นรอบบึงปลาญชัย⁷³

หลักฐานที่สนับสนุนข้อสันนิษฐานนี้ยังมีอีกสองประการ ประการแรกคือเมื่อ พ.ศ.2465 ชาวจีนที่อาศัยอยู่บนถนนผดุงพานิชเริ่มกว้านซื้อที่ดินของชาวบ้านบริเวณคุ้มผักก้านตง และถมที่หนองน้ำ

⁷⁰ บุญมี คำบุศย์, อดีตรำลึก, หน้า 52.

⁷¹ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 40.

⁷² เมธา คำบุศย์, คุ้มต่างๆในเขตกำแพงเมืองร้อยเอ็ด, หน้า 45.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

เดิมเพื่อปรับเปลี่ยนเป็นอาคารพาณิชย์ทั้งหมด⁷⁴ ประการที่สองคือการตัดถนนเกิดวรามิตรซึ่งเป็นถนนสั้น ๆ เชื่อมถนนผดุงพานิชกับถนนสุนทรเทพรอบบึงปลาญชัยให้ติดต่อกัน⁷⁵ ทั้งสองประการนี้ทำให้พื้นที่ตั้งแต่คุ้มวัดคุ้ม คุ้มวัดราชบุรีศิริ คุ้มวัดสว่าง และคุ้มผักก้านตงกลายเป็นชุมชนจีนเชื่อมต่อกันทั้งหมด จึงน่าเชื่อว่าชุมชนจีนขยายตามเส้นทางขนส่งสินค้าเป็นหลักมากกว่าที่จะไปตามหน่วยงานราชการ

2.4 ภาพรวมของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดก่อนทศวรรษ 2470

โดยสรุป สามารถจำแนกกลุ่มชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองร้อยเอ็ดได้ 4 กลุ่ม ดังนี้

1. ชาวจีนที่อพยพเข้ามาเพื่อแสวงโชคในดินแดนที่ยังไม่ถูกบุกเบิกด้านการค้า เช่น นายซื่อฮ้วง นายเหียบสุน นายกาสี และนายแซ เป็นต้น กลุ่มนี้ถือเป็นชาวจีนกลุ่มแรกที่มีหลักฐานระบุชัดเจนว่าได้เข้ามาตั้งรกรากถาวรในเมืองร้อยเอ็ด
2. ชาวจีนที่อพยพเข้ามาเพราะในเมืองร้อยเอ็ดมีชุมชนชาวจีนอยู่ก่อน เช่น นายสงเมือง นายกิม และนายทิเต็ง เป็นต้น กลุ่มนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการอพยพเข้ามาละลอกสอง
3. ชาวจีนที่อพยพเข้ามาตามญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ก่อน เช่น นายช่วงขาว นายเซ่งเหียน นายเซยตี และนายชงปิด เป็นต้น กลุ่มนี้เป็นรูปแบบหลักของปัจจัยเกี่ยวกับการอพยพของชาวจีนในทศวรรษต่อไป
4. ชาวจีนที่อพยพเข้ามาจากการแต่งงาน เช่น นายกวงเอี่ยม กลุ่มนี้พบเห็นได้น้อยที่สุด

นอกจากนี้ยังมีคนเชื้อสายจีนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเริ่มมีบทบาทมากขึ้นและกำลังจะกลายเป็นกลุ่มใหญ่คือชาวไทยเชื้อสายจีนซึ่งเป็นทายาทของชาวจีนอพยพทั้งสี่กลุ่มข้างต้น ชาวไทยเชื้อสายจีนผู้เป็นชาวจีนรุ่นสองหรือรุ่นสามในเมืองร้อยเอ็ดนี้เองที่ขยายกิจการของชาวจีนรุ่นบุกเบิกให้ขยายครอบคลุมมากยิ่งขึ้นด้วยเหตุปัจจัยที่เอื้ออำนวย เช่น ความกลมกลืนทางชาติพันธุ์ ความสามารถในการสื่อสารทั้งภาษาจีนและภาษาอีสาน และความพร้อมด้านข้อจำกัดทางกฎหมาย โดยเฉพาะกฎหมายเกี่ยวกับการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ทำให้คนเชื้อสายจีนกลุ่มนี้มีความยืดหยุ่นในการประกอบธุรกิจมากกว่าชาวจีนอพยพ

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

⁷⁵ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 39.

จากการสำรวจสำมะโนประชากรเมื่อ พ.ศ.2462 ปรากฏตัวเลขจำนวนชาวจีนในมณฑล ร้อยเอ็ดและมณฑลอุบลราชธานีมีจำนวน 515 คน⁷⁶ อย่างไรก็ตามนี้เป็นจำนวนรวมทั้งสองมณฑล ยังไม่พบว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีการสำรวจจำนวนชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดโดยเฉพาะ

กลุ่มชาวจีนทั้งหมดที่ยกตัวอย่างมาในบทนี้ล้วนเป็นต้นตระกูลจีนที่มีกสืบทอดกิจการการค้า จากรุ่นสู่รุ่นจนเกิดเป็นการสะสมทุนทรัพย์อย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาหลายสิบปี เช่น ตระกูลเกษม ทรัพย์ อิฐรัตน์ อิฐรักษ์ วุฒิจำนงค์ จุฑางกูร นุกูลการ วรามิตร อรรถการ จุริมาศ สีนะวัฒน์ เป็นต้น ประกอบกับสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับชนชั้นนำ จึงทำให้ตระกูลคนเชื้อสายจีนจึงมีฐานะทางการเงินมั่นคงและมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจท้องถิ่นมากกว่าชาวบ้านทั่วไป⁷⁷

ชาวจีนอพยพมักจะมีพื้นฐานเครือข่ายสังคมกว้างขวาง กล่าวคือชาวจีนมีพื้นฐานความเชื่อในระบบครอบครัวตามคติขงจื้อ การอพยพมายังประเทศสยามไม่ได้เดินทางมาอย่างอิสระ แต่บางรายถูกชักนำมาโดยนายหน้า บางรายอพยพมาเพราะมีญาติอาศัยอยู่ในสยาม หรือบางรายแม้จะมาอย่างโดดเดี่ยว แต่เมื่อมาถึงสยามก็จำเป็นต้องเข้ากลุ่มเข้าพวกเพื่อความสะดวกในการอยู่อาศัยในต่างแดน เช่น การถูกบังคับให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสมาคมจีนตั้งแต่ขึ้นฝั่ง⁷⁸ การต้องเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสมาคมลับ (ฮั้งฮี้) และอาจเข้ากลุ่มกับชุมชนจีนตามกลุ่มภาษาพูด ระบบตระกูลแซ่ หรือแม้แต่ชาวจีนที่มาจากหมู่บ้านเดียวกันก็มักจะเกิดความรู้สึกผูกพันกลมเกลียวเป็นกลุ่มก้อน⁷⁹ ภายหลังระบบเครือข่ายชุมชนชาวจีนได้พัฒนากลายเป็นชมรมตระกูลแซ่ สมาคมทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม มูลนิธิการกุศล และสมาคมการค้าต่าง ๆ ทำให้ชาวจีนอพยพและชาวไทยเชื้อสายจีนสามารถมีอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม รวมถึงอิทธิพลด้านอื่น ๆ ภายในเวลาไม่กี่ทศวรรษหลังจากมาอาศัยอยู่ในประเทศไทย เมื่อชาวจีนมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นมั่นคงแล้วจึงมีการประสานผลประโยชน์กับชนชั้นนำและข้าราชการไทยจึงมักประสบความสำเร็จทางการค้ามากกว่าชาวบ้านทั่วไป

⁷⁶ Ministry of Finance, *Statistical Year Book of the Kingdom of Siam* (Bangkok: The Department of Commerce and Statistics, 1923), p. 8.

⁷⁷ กระทรวงวัฒนธรรม, *ปกิณกัณฑ์วัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด*, หน้า 57.

⁷⁸ สัมภาษณ์ มุยจิง เจษฎาพรพันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562

⁷⁹ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562

บทที่ 3

บทบาทด้านเศรษฐกิจ

นับแต่โบราณชาวพื้นเมืองอีสานมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย แม้ว่าประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สมัยใหม่หรือเริ่มเกิดระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโดยใช้ระบบเงินตราแล้ว แต่ความเป็นอยู่ของราษฎรอีสานส่วนใหญ่ยังคงรูปแบบดั้งเดิมและมีเศรษฐกิจแบบยังชีพ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก สามารถผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคและอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพได้ภายในแต่ละชุมชนเองโดยไม่จำเป็นต้องเกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนกับต่างแดน

นอกจากปัญหาด้านภูมิศาสตร์ที่ตัดขาดภาคอีสานออกจากกรุงเทพฯ การคมนาคมภายในภูมิภาคก็ยากลำบากเนื่องจากภาคอีสานมีเส้นทางน้ำที่สามารถล่องเรือได้น้อยมาก โดยเฉพาะในหน้าแล้งที่แม่น้ำแห้งขอดยังไม่สามารถใช้สัญจรได้ เส้นทางการค้าหลักจึงเป็นเส้นทางบกโดยการใช้เกวียนขนส่งสินค้าซึ่งกองคาราวานเกวียนจำเป็นต้องใช้แรงงานคนและสัตว์มาก แต่ความสามารถในการจุสินค้ามีน้อย ทำให้การค้าในภาคอีสานไม่เกิดการพัฒนาเช่นที่เกิดขึ้นในภูมิภาคอื่น¹

พื้นที่เมืองร้อยเอ็ดตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงการจัดสรรเป็นมณฑลร้อยเอ็ด ไม่เคยตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าหลักของภูมิภาคนี้เลย สาเหตุสำคัญมีสองประการ ประการแรกคือเมืองร้อยเอ็ดไม่มีเส้นทางน้ำสายหลักเชื่อมถึงหัวเมืองอื่น ประการที่สองคือเส้นทางการค้าจากเมืองนครราชสีมาซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าในภาคอีสานถูกแบ่งเป็นสองสาย สายหนึ่งไปทางตะวันออกถึงเมืองอุบลราชธานี สายหนึ่งขึ้นเหนือถึงเมืองหนองคาย จนมาถึง พ.ศ.2469 เมื่อมีการสร้างทางรถไฟขยายออกจากเมืองนครราชสีมา เส้นทางรถไฟจึงถูกสร้างตามแนวเส้นทางการค้าเดิมโดยไม่ได้ขยายเข้ามาในพื้นที่ภาคอีสานตอนใน ทำให้มณฑลร้อยเอ็ดกลายเป็นมณฑลเดียวในภาคอีสานที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าเดิมหรือเส้นทางรถไฟที่สร้างขึ้นใหม่² การขยายตัวของทางรถไฟจึงดูเหมือนจะไม่ได้ส่งผลต่อเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดโดยตรง ทว่านโยบายขยายเส้นทางรถไฟสายอีสานใต้ในช่วงทศวรรษ 2470 ยังส่งผลสำคัญทำให้เกิดกระแสอพยพของคนเชื้อสายจีนกลุ่มใหม่เข้ามายังเมืองร้อยเอ็ด

¹ เกี่ยวกับเส้นทางการค้าและความยากลำบากด้านการคมนาคมในภาคอีสานก่อนการสร้างเส้นทางรถไฟสามารถดูเพิ่มเติมใน Smyth, Herbert Warington, *Five years in Siam, from 1891 to 1896* (London: Murray, 1898), p. 220-254.

² เจมส์ ซี อินแกรม, *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970*, แปลโดย ชูศรี มณีพฤกษ์ และเฉลิมพนธ์ เอี่ยมกมล (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2552), หน้า 174-175.

3.1 ความเปลี่ยนแปลงด้านการคมนาคมในภาคอีสานและเมืองร้อยเอ็ด ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2560

3.1.1 การขยายเส้นทางรถไฟออกจากเมืองนครราชสีมา

สถานีรถไฟ	ปีที่เปิดให้บริการ (พ.ศ.)
นครราชสีมา	2443
บุรีรัมย์	2468
สุรินทร์	2469
ศรีสะเกษ	2471
วารินชำราบ	2473
เมืองพล	2474
บ้านไผ่	2475
ขอนแก่น	2476
อุดรธานี	2484
หนองคาย	2499

ตารางที่ 1 ปีที่สถานีรถไฟสายอีสานที่สำคัญเปิดให้บริการ³

หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลไทยจึงเล็งเห็นถึงความสำคัญของเส้นทางรถไฟสายอีสานใต้ ในรายงานของกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน พ.ศ. 2468 ทรงเรียบเรียงตัวเลขผลกำไรที่กรมรถไฟหลวงได้สร้างให้กับรัฐบาล ความตอนหนึ่งระบุถึงจุดประสงค์ที่เส้นทางรถไฟจำเป็นต้องขยายเพิ่มเติมจากที่สร้างไว้ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อผลสามประการ ได้แก่ การขยายความเจริญสู่ชนบท การขยายเศรษฐกิจการค้าของประเทศ และการสร้างผลกำไรแก่รัฐบาล ความว่า⁴

“...กุศโลบายบำรุงประเทศโดยวิธีจัดสร้างทางรถไฟขึ้นนั้นตั้งแต่จะเป็นการเปิดประเทศทำให้ตำบลต่าง ๆ ที่ยังล้าหลังในทางความเจริญได้มีทางไปมาง่ายเข้า และขยายพาณิชย์การของประเทศให้ใหญ่โตขึ้น เท่านั้นหาได้ยังได้ปรากฏแล้วว่าเป็นการลงทุนอย่างที่จะได้รับกำไรมาอย่างขึ้นสำหรับรัฐบาลด้วย”

³ สุวิทย์ ชีรสาดวัต, กำเนิด “รถไฟสายอีสาน” เมื่อ “สนธิสัญญาเบาริ่ง” ทำให้เกิดทุนนิยมในพื้นที่ [ออนไลน์], 18 พฤศจิกายน 2564. แหล่งที่มา https://www.silpa-mag.com/history/article_29204

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.พ.ท.2/11 จดหมายเหตุแห่งสภาเผยแผ่พาณิชย์ ฉบับที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ.2470, หน้า 3.

ก่อนหน้านี้ในทศวรรษ 2440 มีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯไปยังเมืองนครราชสีมา ส่งผลให้เกิดกระแสอพยพเข้าสู่ภาคอีสานและมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากขึ้น อย่างไรก็ตามความเจริญที่มาพร้อมกับรถไฟยังคงกระจุกตัวอยู่ในนครราชสีมาและบริเวณใกล้เคียงเท่านั้นเนื่องจากเส้นทางรถไฟยังไม่ได้ถูกสร้างขยายต่อไปในภาคอีสานตอนใน จนกระทั่ง พ.ศ. 2468-2473 เส้นทางรถไฟจึงขยายไปสู่บุรีรัมย์และอุบลราชธานี ในปีถัดมาได้ขยายเส้นทางรถไฟไปสู่เมืองพล บ้านไผ่ และขอนแก่น เศรษฐกิจของภาคอีสานตอนในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยมีกลุ่มคนเชื้อสายจีนเป็นปัจจัยเร่ง โดยคนกลุ่มนี้นิยมตั้งถิ่นฐานถาวรตามแนวเส้นทางรถไฟเพื่อประกอบการค้า ทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมต่อระหว่างเกษตรกรในพื้นที่กับนายทุนในหัวเมืองใหญ่⁵

การขยายเส้นทางรถไฟสายอีสานใต้ในช่วง พ.ศ. 2468-2473 ส่งผลให้เศรษฐกิจของภาคอีสานตอนล่างเกิดการขยายตัวอย่างก้าวกระโดด สินค้าจากกรุงเทพฯ ทะลักเข้ามาในพื้นที่นี้อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนโดยการขนส่งผ่านรถไฟ เช่น เครื่องจักร ยาสูบ สุรา ผ้า น้ำตาล และฝิ่น⁶ ผลจากการเติบโตทางเศรษฐกิจทำให้ตลอดทศวรรษ 2470 รัฐบาลพยายามเร่งขยายเส้นทางรถไฟเพิ่มเติมไปยังอีสานเหนือ โดยในช่วงแรกได้ขยายไปถึงขอนแก่นเมื่อ พ.ศ. 2476

สถานีรถไฟสำคัญที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจเมืองร้อยเอ็ดมากที่สุดคือสถานีรถไฟบ้านไผ่ (เปิดใช้เมื่อ พ.ศ. 2475) บ้านไผ่กลายเป็นศูนย์กลางคมนาคมและการค้าในย่านนี้เพราะที่ตั้งของบ้านไผ่เป็นจุดที่สะดวกในการเดินทางเข้าสู่พื้นที่ภาคอีสานตอนใน เนื่องจากการตัดถนนจากบ้านไผ่เชื่อมต่อไปถึงเมืองอุบลราชธานีโดยตัดถนนผ่านเมืองร้อยเอ็ดด้วย ดังนั้นเส้นทางการค้าระหว่างร้อยเอ็ด-กรุงเทพฯ จึงเปลี่ยนจากการขนส่งสินค้าไปตามทางเกวียนถึงเมืองนครราชสีมา เป็นการเดินทางไปที่บ้านไผ่แทนซึ่งช่วยย่นย่อระยะทางลงกว่าครึ่ง จากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมภายในระยะเวลาไม่กี่ปี ทำให้เกิดธุรกิจรูปแบบใหม่ที่คนเชื้อสายจีนได้ริเริ่มขึ้นในเมืองร้อยเอ็ดหลายอย่าง หนึ่งในนั้นคือกิจการเกี่ยวกับการคมนาคม ทั้งการเดินรถบรรทุกสินค้าและผู้โดยสารระหว่างเมือง และบริการรถโดยสารภายในตัวเมืองร้อยเอ็ด

⁵ สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2548), หน้า 203-204.

⁶ ประนุช ทรัพย์สาร, “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2398-2475,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 38.

3.1.2 คนเชื้อสายจีนกับกิจการเดินรถและการคมนาคมในเมืองร้อยเอ็ด

ร้อยเอ็ดมีความสำคัญทางเศรษฐกิจในภาคอีสานตอนในเพราะเป็นแหล่งที่มีพื้นที่ราบกว้างสำหรับปลูกข้าวและยังคงมีพื้นที่ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นแหล่งของป่าอันเป็นสินค้าสำคัญสำหรับส่งเข้าไปขายในเขตเมืองหรือส่งไปยังกรุงเทพฯ เมืองร้อยเอ็ดเป็นศูนย์กลางขนถ่ายสินค้าระหว่างเมืองใกล้เคียงเพื่อลำเลียงไปสู่สถานีรถไฟบ้านไผ่ การคมนาคมจากเมืองร้อยเอ็ดถึงบ้านไผ่ก็เปลี่ยนจากการใช้เกวียนเป็นการใช้รถยนต์แทน จึงเกิดกิจการเดินรถยนต์ขนส่งสินค้าและผู้โดยสารขึ้นครั้งแรกในเมืองร้อยเอ็ดเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2469⁷ ทั้งนี้ยังไม่สามารถสืบค้นหลักฐานเพิ่มเติมจนระบุได้ว่าใครเป็นผู้บุกเบิกกิจการเดินรถในร้อยเอ็ดเป็นคนแรก อย่างไรก็ตามราวต้นทศวรรษ 2480 พบว่ากิจการเดินรถส่วนใหญ่มีเจ้าของกิจการเป็นคนเชื้อสายจีนทั้งสิ้น เส้นทางหลักร้อยเอ็ด-บ้านไผ่ มีเจ้าของคือนายเต็กกี้ (ไม่ทราบนามสกุล) เส้นทางออกต่างอำเภอสายร้อยเอ็ด-สุวรรณภูมิและร้อยเอ็ด-วาปีปทุม เป็นกิจการของนายอึ้งสง แซ่กัว ส่วนเส้นทางตรงสู่กรุงเทพฯ มีสองเจ้า ได้แก่ รถศรีอุดมของนายอุดม อิฐรัตน์ และรถเพิ่มพูล ของนายพูล สาระโกศ⁸

เมื่อคนเชื้อสายจีนดำเนินกิจการเดินรถเอง การใช้เกวียนขนสินค้าและอาชีพนายฮ้อยจึงเลือนหายจากเมืองร้อยเอ็ดไป เดิมทีชาวจีนแม้จะมีบทบาทด้านการค้าในเมืองร้อยเอ็ดมานานแต่จะไม่นิยมเป็นนายฮ้อยเพื่อเดินทางค้าขายไปนอกเขตเมืองด้วยตนเอง บทบาทนายฮ้อยจะเป็นของคนท้องถิ่นเสมอมา⁹ สิ่งที่ตามมากับการเปิดสถานีรถไฟบ้านไผ่คือการปรับปรุงถนนเชื่อมระหว่างบ้านไผ่ถึงร้อยเอ็ดซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงทางเกวียนสำหรับการเดินทางของขบวนนายฮ้อย มาเป็นถนนที่ขยายกว้างขึ้นเพื่อรองรับการวิ่งของรถยนต์ อย่างไรก็ตามสภาพพื้นผิวถนนดินที่ขรุขระก็ยังไม่เหมาะสมกับการเดินรถเท่าใดนัก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁷ จังหวัดร้อยเอ็ด, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ด, (กรุงเทพฯ: CURS ภาลาดพร้าว, 2542), หน้า 59.

⁸ สัมภาษณ์ จรัส อิฐรัตน์ อ้างถึงใน สังคม ค้อชากุล, “การขยายตัวของชุมชนเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดระหว่างปี พ.ศ.2480-2541,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543), หน้า 35-36.

⁹ เรื่องวัฒนธรรมการค้าโดยเกวียน ตลอดจนวิธีการขนส่งสินค้าและเส้นทางของกองคาราวานก่อนเกิดกิจการเดินรถในร้อยเอ็ด สามารถดูเพิ่มเติมได้ใน ก่อ สวัสดิ์พานิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, (กรุงเทพฯ: จีระการพิมพ์, 2546), หน้า 115-130.

ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์¹⁰ ได้เขียนบันทึกความทรงจำส่วนหนึ่งเกี่ยวกับการใช้รถยนต์สำหรับการขนส่งสินค้าและผู้โดยสารไว้ดังนี้¹¹

“...มีผู้นำรถยนต์ไปปรับจ้างในจังหวัดร้อยเอ็ดพร้อมกันกับการใช้จักรยาน รถยนต์ที่ใช้ในครั้งนั้นเป็นรถบรรทุกและรถโดยสารในเวลาเดียวกัน ถนนหนทางที่มีอยู่ไม่เหมาะสมกับการใช้รถยนต์เป็นอย่างยิ่ง แต่เจ้าของรถก็สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้โดยสารได้ตามสมควร ถึงอย่างไรก็ตาม รถยนต์ก็ยังดีกว่าเกวียนตรงที่บรรทุกคนได้เป็นจำนวนมาก และบรรทุกสินค้าได้ไม่น้อย ความเร็วของรถยนต์นั้นเหนือเกวียนเป็นอันมาก ผู้คนจึงหันมาใช้รถยนต์เป็นพาหนะเดินทางและขนส่งมากขึ้นเป็นลำดับ”

ส่วนรายละเอียดเส้นทางระหว่างร้อยเอ็ดถึงบ้านไผ่ ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ บันทึกไว้ว่า¹²

“...ถนนระหว่างบ้านไผ่ไปมหาสารคามและร้อยเอ็ด เป็นถนนที่ตัดขึ้นเพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินรถ แต่สภาพของถนนก็เลวมาก สะพานทุกแห่งจะเป็นสะพานไม้แคบๆ ขรุขระไม่ได้หยุด ทางส่วนใหญ่เป็นถนนดิน ตอนที่ผ่านทุ่งนา ก็เอาดินลูกรังไปใส่ไว้บ้างๆ ไม่ต้องบดไม่ต้องทับก็ใช้ได้ ทางจากบ้านไผ่ถึงร้อยเอ็ดยาวเพียง 108 กม. แต่ใช้เวลาวิ่งรถเกือบ 1 วันเต็มๆ คนที่จะเดินทางโดยรถไฟจะต้องนั่งรถยนต์จากร้อยเอ็ดตั้งแต่เช้าไปถึงบ้านไผ่ ตอนบ่ายแก่ๆ ต้องพักค้างคืนที่บ้านไผ่ 1 คืน รุ่งเช้าจึงจะขึ้นรถไฟไปนครราชสีมา ได้ ขากลับก็ลงรถไฟที่สถานีบ้านไผ่ พักค้างคืนที่นี่ 1 คืน รุ่งขึ้นจะขึ้นรถยนต์ไปร้อยเอ็ดได้”

สำหรับหลักฐานเกี่ยวกับการตัดถนนในตัวเมืองร้อยเอ็ดสามารถสืบค้นย้อนไปได้ไกลที่สุดคือเมื่อ พ.ศ.2443 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เสด็จมาตรวจราชการ เป็นครั้งแรกที่ปรากฏว่ามีการบันทึกชื่อถนนในเมืองร้อยเอ็ดคือถนนผดุงพานิช¹³ แต่ยังไม่สามารถสืบค้นจนทราบได้ว่าถนนเส้นนี้มีการสร้างขึ้นตั้งแต่ปีใด ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าการตัดถนนโดยทางการก่อนทศวรรษ 2470 ยังคงมีเฉพาะถนนผดุงพานิชและบริเวณรอบจวนเจ้าเมืองซึ่งเป็นเขตชุมชนมาตั้งแต่โบราณเท่านั้น ไม่ได้มีการขยายออกไปเกินรัศมีเขตวัดคุ้ม วัดสระทอง และวัดกลาง เพราะขณะนั้นยัง

¹⁰ ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ เกิดเมื่อ พ.ศ.2465 ที่อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นบุตรชายของนายฮวยกีและนางอ่อน สวัสดิ์พาณิชย์ เป็นบุคคลสำคัญทางการศึกษา และเขียนบันทึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อีสานโดยเฉพาะร้อยเอ็ด; ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, คำนำ.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

¹³ นิราศ ศรีขาวรส, “พัฒนาการของรูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), หน้า 32.

ไม่มีความจำเป็นในการตัดถนน การคมนาคมที่ให้ความสำคัญกับเกวียน ม้า และการเดินเท้า อาศัยเพียงทางเกวียนก็เพียงพอแล้ว จนกระทั่ง พ.ศ.2476 ถนนผดุงพานิชเป็นถนนสายแรกในร้อยเอ็ดที่เปลี่ยนจากทางดินสำหรับเกวียนเป็นถนนลูกรังสำหรับรถยนต์วิ่งได้ สิ่งที่มาคือรถสามล้อรับจ้างสำหรับวิ่งในเมือง¹⁴

การให้บริการรถสามล้อรับจ้างเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่คนเชื้อสายจีนโดยเฉพาะชาวจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามาใหม่นิยมกัน เนื่องจากเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ดี ชาวบ้านในเมืองนิยมใช้บริการ จึงเป็นส่วนหนึ่งที่กระตุ้นการจับจ่ายใช้สอยเงินตราภายในเมือง เพราะแต่เดิมการเดินทางในเมืองสำหรับชาวบ้านทั่วไปหากไม่ใช่ว่าจะเดินเท้าก็จะเป็นการใช้เกวียนเทียมโคซึ่งไม่ต้องอาศัยต้นทุน ส่วนผู้มีฐานะดีนิยมเลี้ยงม้าไว้สำหรับเป็นพาหนะหลัก¹⁵ แต่เมื่อสภาพถนนทันสมัยขึ้น ชาวบ้านจึงนิยมใช้บริการสามล้อรับจ้างกันมาก ชาวบ้านในชนบทที่จะเดินทางเข้าเมืองก็เปลี่ยนพาหนะจากเกวียนเป็นรถยนต์เมื่อเข้าเมืองแล้วก็ไม่เดินเท้า หันไปใช้บริการสามล้อรับจ้างแทน ทำให้ต้องเสียเงินมากในการเข้าเมืองแต่ละครั้ง ดร.ก่อ ได้บันทึกเรื่องนี้ไว้ว่า¹⁶

“สร้างถนน (หมายถึงการขุดถนนผดุงพานิชเพื่อให้รถยนต์ขับผ่านได้ – ผู้วิจัย) เสร็จแล้วไม่นานก็มีสามล้อมาวิ่งรับจ้าง... ชาวเมืองใช้สามล้อเป็นพาหนะเดินทางในตลาดเป็นประจำ ข้อที่น่าแปลกคือชาวบ้านที่เข้ามาทำธุระในเมืองก็นั่งสามล้อตามชาวเมืองไปด้วย ระยะทางที่เคยเดินได้สบายกลับต้องเสียสตางค์จ้างสามล้อนั่ง บ้านเมืองเจริญขึ้น การคมนาคมขนส่งสะดวกขึ้น ชาวบ้านซึ่งเคยเดินทางด้วยเท้าเข้าเมืองกลับนั่งรถยนต์แทน เข้าเมืองแล้วแทนที่จะเดินไปทำธุระ บัดนี้ต้องนั่งสามล้อ เสียเงินเพิ่มขึ้นอีก เงินทองที่หายากแสนยากต้องนำมาใช้จ่ายเป็นค่าโดยสารรถยนต์และรถสามล้อ”

รูปภาพที่ 7 สภาพถนนดินแห่งหนึ่งในเมืองร้อยเอ็ด ไม่ทราบข้อมูลว่าเป็นแห่งใด สันนิษฐานว่าถ่ายเมื่อ พ.ศ.2474 ในคราวที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสด็จจร้อยเอ็ด ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด

¹⁴ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, หน้า 139-140.

¹⁵ สัมภาษณ์ สันหัด สันะวัฒน์, 26 กุมภาพันธ์ 2564.

¹⁶ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, หน้า 140-141.

3.2 ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในเมืองร้อยเอ็ดและบทบาททางเศรษฐกิจ ทศวรรษ 2470 ถึงทศวรรษ 2500

3.2.1 เหตุแห่งการอพยพ

ไม่พบข้อมูลการเก็บสถิติจำนวนคนเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาในเมืองร้อยเอ็ดในช่วงทศวรรษ 2470 แต่ในหนังสืออนุสรณ์งานศพนายฉ่อนฟอง แซ่เท้น ได้กล่าวถึงชาวจีนตั้งแต่ช่วงที่มีการขยายเส้นทางรถไฟจนถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง (กลางทศวรรษ 2470 ถึงต้นทศวรรษ 2480) ที่เพิ่งอพยพเข้ามาใหม่ว่ามีจำนวนหลายสิบถึงหลักร้อยคน ซึ่งแทบทั้งหมดเป็นชาวจีนแท้จิว¹⁷ ส่วนช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ.2484 – พ.ศ.2504 มีการเก็บข้อมูลสถิติในทะเบียนคนต่างด้าวโดยสถานีตำรวจภูธรเมืองร้อยเอ็ดว่ามีชาวจีนอพยพเข้ามาในเมืองร้อยเอ็ดทั้งสิ้น 104 คน¹⁸ ลักษณะสำคัญของผู้ที่อพยพเข้ามาในเมืองร้อยเอ็ดในช่วงเวลานี้มีความแตกต่างกับในช่วงก่อนหน้า กล่าวคือไม่ใช่เป็นชาวจีนที่อพยพมาจากแผ่นดินใหญ่โดยตรง แต่เป็นชาวจีนที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองอื่นมาก่อน เช่น กรุงเทพฯ ขอนแก่น ชัยนาท ชลบุรี นครพนม นครปฐม นครราชสีมา นนทบุรี ปทุมธานี พระตะบอง มหาสารคาม ราชบุรี สุโขทัย สุรินทร์ หนองคาย อุบลราชธานี เป็นต้น¹⁹

สาเหตุสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดจากทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในประเทศ ดังนี้

ปัจจัยภายนอกประเทศคือสภาวะการณ์ในประเทศจีน ได้แก่ สงครามกลางเมือง สงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่สอง ความอดอยากแร้นแค้น และความต้องการแสวงหาโอกาสในดินแดนใหม่ กรณีที่พบมากคือชาวจีนที่เกิดในช่วงหลังการปฏิวัติซินไฮ่ เมื่อมีอายุเข้าสู่ช่วงวัยรุ่นแล้วจึงอพยพเข้ามาในไทยช่วงทศวรรษ 2470 โดยมีทั้งการอพยพมาทั้งครอบครัว และเดินทางมาเพียงลำพัง จากนั้นในช่วงปลายทศวรรษดังกล่าวจนถึงทศวรรษ 2480 จึงค่อยเคลื่อนย้ายมายังเมืองร้อยเอ็ดโดยการชักชวนจากญาติและเพื่อนพ้องที่เข้ามาอาศัยอยู่ก่อน ยกตัวอย่างเช่น นายเตียงเส็ง แซ่ปึง²⁰ จากบันทึกประวัติในหนังสืออนุสรณ์งานศพระบุว่านายเตียงเส็งอพยพเข้ามาประเทศไทยเมื่อ พ.ศ.2472 ขณะมีอายุ 6 ปี พร้อมกับครอบครัวคือบิดามารดาและน้องชาย โดยตั้งรกรากแห่งแรกที่กรุงเทพฯ จากการชักชวนของ

¹⁷ อนุสรณ์งานศพนายฉ่อนฟอง แซ่เท้น, (ร้อยเอ็ด: ดาวรุ่งการพิมพ์, 2534), หน้า 1.

¹⁸ ธานี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 69.

¹⁹ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

²⁰ นายเตียงเส็ง แซ่ปึง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ตำบลเก็กเคี้ยว อำเภโหวเล้ง เมืองแต้จิ๋ว ประเทศจีน; อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตียงเส็ง แซ่ปึง, (ร้อยเอ็ด: รัตนกิจการพิมพ์, 2548), หน้า 10.

ญาติผู้ใหญ่²¹ ต่อมาเมื่ออายุ 18 ปี (พ.ศ.2484) มารดาจึงส่งนายเตียงเส้งมาอยู่กับนายอดเชียง ญาติผู้ใหญ่ซึ่งเปิดห้างสรรพสินค้าไว้อัดเชียงในเมืองร้อยเอ็ด เพื่อเรียนรู้วิชาการค้า นับแต่นั้นมานายเตียงเส้งจึงตั้งรกรากอยู่ในเมืองร้อยเอ็ดอย่างถาวร²²

กรณีนายคองเจ้ง แซ่ก้วย²³ ที่อพยพมาอาศัยในบ้านไผ่เมื่อ พ.ศ.2475 ขณะมีอายุ 13 ปี ต่อมาเมื่อไม่ประสบความสำเร็จจากกิจการขายของชำจึงโยกย้ายมาที่เมืองร้อยเอ็ดเพื่อขายข้าวเป็นกิจการค้าของป่าและขายส่งสินค้าเมื่อ พ.ศ.2496²⁴ และนางเฮียะ แซ่ก้วย ภรรยาของนายคองเจ้ง ครอบครัวของนางเฮียะอพยพเข้ามาอยู่ที่นครราชสีมาเมื่อ พ.ศ.2470 ขณะที่นางเฮียะยังอยู่ในครรภ์มารดา ซึ่งอพยพเข้ามาด้วยเหตุผลคือต้องการหลุดพ้นจากความยากจนและต้องการแสวงหาโอกาส โดยได้รับการชักชวนของญาติที่อาศัยอยู่ในไทย²⁵ ภายหลังกนางเฮียะแต่งงานกับนายคองเจ้งแล้วจึงมาอาศัยอยู่ในร้อยเอ็ดพร้อมกับสามี

ยังมีกรณีที่ไม่ใช่การอพยพมาทั้งครอบครัว แต่เป็นการเดินทางมาเพียงลำพัง เช่น นายแซ แซ่เฮีย²⁶ จากการสัมภาษณ์นายสันทัต สีนะวัฒน์²⁷ ระบุว่านายแซเดิมมีอาชีพเป็นหมอยาจีนและช่างทอง ไม่ทราบสาเหตุการอพยพที่แน่ชัด แต่คาดว่าเกิดจากการหนีสงครามกลางเมือง ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 นายแซเดินทางออกจากประเทศจีนเพียงลำพังผ่านเส้นทางเรือ ขึ้นฝั่งที่เวียดนามแล้วเดินเท้าต่อมาที่ปากเซ ประเทศลาว อาศัยอยู่ที่ปากเซช่วงระยะเวลาหนึ่งจึงข้ามฝั่งมาไทยและเดินทางเข้าสู่ร้อยเอ็ดในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว นายแซตั้งร้านหมอยาจีนโบราณอยู่บริเวณทิศตะวันออกของคุ้มวัดคุ้ม นอกจากนี้ยังค้าขายของเบ็ดเตล็ดและทำสวนด้วย เนื่องจากเดิมเมื่อยังอยู่ประเทศจีนนายแซเป็นทั้งหมอยาจีนและช่างทอง เมื่อเดินทางออกจากประเทศจีนจึงได้ขนเอาสมบัติคือทองคำบรรจุในหีบกำปั่นติดตัวมาด้วย ต่อมานายแซได้ใช้ทองคำทั้งหมดเปลี่ยนเป็นทุนในการสร้างบ้านและกิจการร้านค้าหลายแห่ง²⁸ นับเป็นชาวจีนอพยพที่มีความพิเศษกว่ากรณีอื่นคือ

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

²³ นายคองเจ้ง แซ่ก้วย ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองแต้จิ๋ว ประเทศจีน; ที่ระลึกพิธีบรรจุศพ เตี้ยคองเจ้ง แซ่ก้วย, (ขอนแก่น: รัตน, 2550), หน้า 5.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

²⁵ อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณแม่เฮียะ แซ่ก้วย, (ขอนแก่น: รัตน, 2555), หน้า 3.

²⁶ นายแซ แซ่เฮีย ไม่ทราบภูมิลำเนาเดิม เป็นต้นตระกูลสินะวัฒน์; สัมภาษณ์ สันทัต สีนะวัฒน์, 26 กุมภาพันธ์ 2564.

²⁷ นายสันทัต สีนะวัฒน์ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นหลานของนายแซ แซ่เฮีย; สัมภาษณ์ สันทัต สีนะวัฒน์, 26 กุมภาพันธ์ 2564.

²⁸ สัมภาษณ์ สันทัต สีนะวัฒน์, 26 กุมภาพันธ์ 2564.

เดินทางมาด้วยฐานะที่มั่งคั่งอยู่ก่อนแล้ว ปัจจุบันจึงเหลือเพียงหีบกำปั้นที่บ้านตระกูลสินะวัฒน์ได้เก็บรักษาเอาไว้เป็นอย่างดี

อีกกรณีหนึ่งคือนายเอี่ยมไซ้ แซ่เตีย²⁹ อพยพเข้ามาในไทยหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ.2489 ขณะมีอายุ 14-15 ปี ด้วยเหตุผลคือความยากจนในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง นายเอี่ยมไซ้โดยสารเรือกลไฟเพียงลำพังเพื่อมาตามหามารดาซึ่งเคยอพยพเข้ามาอยู่ก่อนในภาคอีสาน เมื่อขึ้นฝั่งที่ไทยแล้วจึงเริ่มจากการโดยสารรถไฟจากกรุงเทพฯ มาอาศัยอยู่กับญาติที่ศรีสะเกษ ต่อมาจึงไปทำการค้าเกี่ยวกับอาหารกับญาติที่ขอนแก่น ก่อนที่จะแสวงหาโอกาสใหม่เพื่อประกอบธุรกิจของตนเองโดยการอพยพครอบครัวมายังเมืองร้อยเอ็ดราว พ.ศ.2501-2502 เนื่องจากกิจการค้าของชาวจีนในขอนแก่นหนาแน่นพอสมควรแล้ว ในขณะที่เมืองร้อยเอ็ดยังคงมีพื้นที่และโอกาสสำหรับผู้อพยพที่เข้ามาใหม่³⁰

ส่วนปัจจัยภายในประเทศที่สำคัญคือการที่รัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม เริ่มมีนโยบายปราบปรามและกดขี่ชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย อันเป็นผลมาจากการเข้าร่วมกับญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 นโยบายนี้ส่งผลให้คนเชื้อสายจีนที่อยู่อาศัยในหัวเมืองใหญ่เริ่มเคลื่อนย้ายไปสู่หัวเมืองขนาดเล็ก โดยเฉพาะในอุบลราชธานีและนครราชสีมาซึ่งมีจำนวนคนเชื้อสายจีนอาศัยอยู่มาก ตั้งแต่ก่อนทศวรรษ 2470

รัฐบาลไทยมีการออกพระราชกำหนดกำหนดเขตหวงห้ามคนต่างด้าว พ.ศ.2484 วันที่ 19 กันยายน ได้มีการกำหนดให้อำเภอเมือง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี และอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เป็นเขตหวงห้ามชาวต่างด้าว โดยให้ชาวต่างด้าวซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนต้องย้ายออกจากเขตนี้ภายใน 90 วัน ชาวจีนที่อยู่อาศัยในอำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา กว่าหนึ่งหมื่นคนต้องอพยพออกนอกเมือง เช่นเดียวกับชาวจีนราวหนึ่งพันคนในเขตอำเภอเมืองอุบลราชธานี ที่ต้องเลิกกิจการค้าและต้องไปเป็นเกษตรกรในชนบท นโยบายดังกล่าวสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวจีนในสองจังหวัดเป็นอย่างมาก และทำให้การสะสมทุนจากการค้าในพื้นที่ดังกล่าวต้องหยุดชะงัก³¹ ชาวจีนในภาคอีสานจึงต้องรับสภาวะกดดันอันหนักหน่วงทั้งจากปัจจัยภายนอกคือสงครามทั้งในพื้นที่ประเทศจีนและอินโดจีน กับปัจจัยภายในคือนโยบายกดขี่จากรัฐบาลไทยเอง ชาวจีนซึ่งมีจำนวนมากใน

²⁹ นายเอี่ยมไซ้ แซ่เตีย ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอไผ่หลวง เมืองแต้จิ๋ว ประเทศจีน; สัมภาษณ์ สมคิด พูนสวัสดิ์พงศ์, อดีตเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ด, 9 มกราคม 2564.

³⁰ สัมภาษณ์ สมคิด พูนสวัสดิ์พงศ์, อดีตเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ด, 9 มกราคม 2564.

³¹ ตงจ้วน (3, 11, 13 ตุลาคม 2484). อ้างถึงใน เออิจิ มูราซึกา, การเมืองจีนสยาม : การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941, แปลโดย เออิจิ มูราซึกา และวรศักดิ์ มหัทธโนบล (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 170-171.

เขตดังกล่าวจึงจำเป็นต้องอพยพออกไปหาหลักแหล่งที่อยู่อาศัยใหม่ เมืองร้อยเอ็ดซึ่งมีย่านชุมชนชาวจีนมาตั้งแต่โบราณและเป็นศูนย์กลางการปกครองของมณฑลร้อยเอ็ดในอดีตจึงกลายเป็นพื้นที่เหมาะสมต่อการรองรับกระแสการอพยพของชาวจีนในช่วงเวลาดังกล่าว

สถานการณ์ข้างต้นส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวจีนในเขตเมืองนครราชสีมาและอุบลราชธานีเป็นอย่างมาก กรณีนี้ปรากฏในประวัติของนางทองเจิม สุวรรณชาติ³² กล่าวถึงครอบครัวของตนในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐบาลจนทั้งครอบครัวต้องย้ายที่อยู่อาศัยจากเมืองนครราชสีมาไปอยู่อำเภอโนนสูง และต้องเปลี่ยนจากอาชีพค้าขายเป็นทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงชีพ อีกทั้งยังต้องขอเปลี่ยนนามสกุลจาก แซ่ฮั่ง เป็น สุวรรณชาติ เพื่อให้เกิดความกลมกลืนกับคนไทย เนื่องจากรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม มีนโยบายกดดันให้ชาวจีนต้องแสดงอัตลักษณ์ความเป็นไทย³³ จนเมื่อสิ้นสุดสงครามและพระราชกำหนดฉบับดังกล่าวยกเลิก นางทองเจิมและครอบครัวจึงได้เดินทางกลับเข้าเมือง ต่อมาเมื่อนางทองเจิมแต่งงานแล้วจึงย้ายมาอยู่กับสามีที่เมืองร้อยเอ็ดในช่วงปลายทศวรรษ 2490³⁴

3.2.2 การแสวงหาโอกาสทางการค้าและยุคเฟื่องฟูของกิจการพืชไร่ของป่า

นอกจากนโยบายจากรัฐบาลแล้ว ระหว่างทศวรรษ 2480-2500 ยังเป็นช่วงเวลาที่กิจการของคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดขยายตัวอย่างรวดเร็ว เนื่องจากช่องว่างของโอกาสทางการค้าในเมืองขนาดรองอย่างร้อยเอ็ดยังมีอยู่มาก ประกอบกับการพัฒนาเขตเมืองโดยเฉพาะการคมนาคมเชื่อมต่อระหว่างเมืองที่พัฒนาต่อเนื่องมาตั้งแต่ทศวรรษ 2470 ดังที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อ 3.1.2 ไปจนถึงช่วงรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งมีการเร่งพัฒนาภาคอีสานอันเป็นผลจากภาวะสงครามเย็นในภูมิภาคอินโดจีนที่มีความตึงเครียดเป็นอย่างสูง ในช่วงเวลาดังกล่าวเมืองตามทางรถไฟสายอีสานใต้และสายอีสานเหนือเติบโตขึ้นอย่างก้าวกระโดด เศรษฐกิจของพื้นที่ภาคอีสานตอนในแม้จะไม่ได้เติบโตอย่างรวดเร็วแต่ก็มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องเช่นกัน ชาวจีนที่อาศัยในเมืองใหญ่เริ่มหาช่องทางตั้งตัวในเมืองที่ยังไม่ค่อยมีธุรกิจการค้าแออัดนัก

ตั้งแต่ทศวรรษ พ.ศ.2470 เป็นต้นมา การค้าเบ็ดเตล็ดและการรับซื้อขายพืชไร่ของรายย่อยเฟื่องฟูมาก คนเชื้อสายจีนจึงเริ่มหันมาทำธุรกิจโรงสีเอง และรับซื้อข้าวเปลือกจากพ่อค้าเชื้อสายจีนที่

³² นางทองเจิม สุวรรณชาติ (อั้งเซาเกียง) เกิดเมื่อ พ.ศ.2473 ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นบุตรสาวของนายเทียม บัก แซ่ฮั่ง และนางซิวหลวน แซ่ตั้ง ชาวจีนอพยพที่ตั้งหลักแหล่งอยู่ในเมืองนครราชสีมา; อนุสรณ์งานบรรจุศพ คุณแม่ทองเจิม สุวรรณชาติ, (ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2547), หน้า 3.

³³ ดูเพิ่มเติมใน เออีจิ มูราซิม่า, การเมืองจีนสยาม, หน้า 166-171.

³⁴ อนุสรณ์งานบรรจุศพ คุณแม่ทองเจิม สุวรรณชาติ, หน้า 5-7.

อยู่ต่างอำเภอ โดยโรงสีข้าวแห่งแรกในเมืองร้อยเอ็ดสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2471 ชื่อโรงสีรัตนผลของตระกูลอิฐรัตน์³⁵

กิจการประเภทนี้ต้องอาศัยพื้นที่ก่อตั้งเก็บสินค้าค่อนข้างมาก ดังนั้นกิจการส่วนใหญ่จึงไม่ได้ตั้งอยู่บนถนนผดุงพานิชและถนนสุริยเดชบำรุงซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าของคนเชื้อสายจีนมาตั้งแต่โบราณและมีบ้านเรือนร้านค้าอยู่หนาแน่น แต่ขยายลงมาใกล้คลองคูเมืองด้านทิศใต้ กินพื้นที่ตั้งแต่ฝั่งเหนือของคลองคือบริเวณตลาดหนองแคนลงไปถึงฝั่งใต้คือบริเวณโรงพยาบาลร้อยเอ็ด เรียกกันว่าคุ้มโรงพยาบาลร้อยเอ็ด กลายเป็นศูนย์กลางแหล่งค้าพืชไร่ของป่าที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดร้อยเอ็ดในช่วงก่อนทศวรรษ 2500³⁶ ความนิยมประกอบกิจการค้าขายพืชไร่ของป่าโดยคนเชื้อสายจีนทำให้เกิดย่านการค้าของคนเชื้อสายจีนแห่งใหม่ขึ้นมาแทนที่ย่านถนนผดุงพานิช

ลักษณะของคนเชื้อสายจีนที่เข้ามายังร้อยเอ็ดเพื่อแสวงหาโอกาสทางอาชีพโดยไม่ได้เกิดจากการชักชวนจากญาติพี่น้อง นอกจากกรณีของนายแซและนายเอี่ยมไซ้ที่ได้กล่าวไปข้างต้นแล้ว ยังมีอีกหลายกรณีที่คล้ายกัน เช่น นายเอี่ยมคั่ง แซเอ็ง ชาวจีนอพยพที่เดินทางไปหลายเมืองก่อนจะเริ่มตั้งกิจการค้าขายเสื้อผ้าที่อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ราว พ.ศ.2482 ทศวรรษต่อมาจึงเดินทางเข้าไปยังเมืองร้อยเอ็ด ทำธุรกิจเปิดร้านขายอาหารประเภทก๋วยเตี๋ยว ลาบ และกาแฟ ที่ตลาด³⁷ และกรณีนายไผ่จั่ว แซฉั่ว เป็นชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในอำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ก่อนที่จะอพยพไปยังเมืองร้อยเอ็ดเมื่อ พ.ศ.2481 โดยหลังจากเข้ามาอยู่ในเมืองร้อยเอ็ดช่วงแรกยังคงทำงานเป็นกุลี เมื่อเริ่มมีเงินทุนจึงเปิดร้านขายกาแฟและรับจ้างเย็บผ้า ต่อมาจึงเปิดร้านขายของชำ ทายาทรุ่นหลังของนายไผ่จั่วยังคงสานต่อกิจการค้าขายและขยายให้ใหญ่โตมากขึ้น นายไผ่จั่วถือเป็นต้นตระกูลชัยคนรักษ์กุล ซึ่งเป็นตระกูลนักธุรกิจที่มีอิทธิพลมากในจังหวัดร้อยเอ็ด³⁸

ส่วนนายคั่งเจ็ง แซ่ก้วย แม้จะอพยพมาพร้อมกับครอบครัวและอาศัยอยู่กับพี่ชายโดยประกอบอาชีพรับจ้างและค้าขายในบ้านไผ่ แต่เมื่อไม่ประสบความสำเร็จทางการค้า จึงได้ตัดสินใจเดินทางมาค้าขายพืชไร่ของป่าที่เมืองร้อยเอ็ดเมื่อ พ.ศ.2496 ประกอบกิจการรับซื้อขายของป่าและสินค้าเกษตรระหว่างต่างอำเภอ ชื่อร้านคั่งเฮง อยู่บริเวณโรงพยาบาลเมืองร้อยเอ็ด จนประสบความสำเร็จทางการค้าและสามารถขยายเป็นกิจการอื่นได้อีกหลายประเภท โดยเฉพาะกิจการค้าพืช

³⁵ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 78.

³⁶ ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายประพจน์ สุขเสถียร, (ร้อยเอ็ด: รัตนกิจการพิมพ์, 2545), หน้า 3.

³⁷ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 45.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

ไร่และข้าวเปลือก³⁹ นอกจากนายคุงเจ็งที่ประกอบธุรกิจค้าของป่าในย่านนี้ ยังมี นายประพจน์ สุขเสถียร⁴⁰ ซึ่งเดิมทำงานรับจ้างอยู่ที่อุบลราชธานี ก็ได้เดินทางมายังร้อยเอ็ดเมื่อ พ.ศ.2497 และเปิดร้านก๋วยเตี๋ยวเป็นร้านซื้อขายพืชไร่ของป่าในย่านนี้เช่นกัน⁴¹

ส่วนตระกูลแซ่เซี่ย (ต่อมาเปลี่ยนเป็นนามสกุลไทยคือ สีนะวัฒน์) ในช่วงทศวรรษ 2490 นายสวน สีนะวัฒน์ บุตรชายของนายแซ่ แซ่เซี่ย ก็ได้หันมาทำธุรกิจค้าของป่าเช่นกัน นายสวนยังคงใช้พื้นที่บ้านเดิมของตนคือบริเวณทิศเหนือของบึงพลาญชัยติดถนนสุนทรเทพ เป็นทั้งร้านขายของชำที่สืบทอดมาจากบิดา ขายสินค้าประเภทดินดำ บุหรี่ ผ้าไหม และของใช้จำเป็น รวมถึงของป่าซึ่งมีสินค้าหลักคือครึ่งและหนังสัตว์ โดยในทศวรรษต่อมาหลังจากการค้าของป่าเสื่อมความนิยมลง ร้านของนายสวนก็เลิกกิจการนี้และเหลือเพียงร้านขายของชำ⁴²

หลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ธุรกิจค้าข้าวเริ่มซบเซาเนื่องจากการแข่งขันสูง ประมาณ พ.ศ. 2494 เกิดโรงสีรายย่อยตามหมู่บ้าน ทำให้พ่อค้าเชื้อสายจีนรายย่อยไม่สามารถรับซื้อข้าวเปลือกมาขายยังโรงสีในเมืองได้อีก จึงต้องปรับเปลี่ยนการค้ามาเป็นการค้าขายสินค้าเฉพาะอย่าง สินค้าส่วนใหญ่มาจากกรุงเทพฯ นครราชสีมา และบ้านไผ่

การดำเนินงานของกิจการค้าพืชไร่ของป่าสามารถเห็นได้ชัดจากบันทึกประวัติของนางทองเจิม สุวรรณชาติ และนายบั๊กแซ แซ่อึ้ง⁴³ นายบั๊กแซเป็นชาวจีนอีกคนหนึ่งที่อยู่พวยมาจากประเทศจีน เพราะต้องการแสวงหาโอกาสหลุดพ้นจากความยากจนและอีกเหตุผลคือต้องหลบหนีการเกณฑ์ทหารเมื่อ พ.ศ.2485⁴⁴ จึงโดยสารเรือเดินทางเข้ามาอาศัยอยู่กับญาติผู้ใหญ่ในร้อยเอ็ด เริ่มทำงานรับจ้างที่ร้านไทยสง ซึ่งเป็นร้านค้าพืชไร่ของป่า เมื่อ พ.ศ.2493 ได้รับเงินเดือนเดือนละ 400 บาท โดยกิจการหลักของร้านไทย-สงนอกจากเป็นพ่อค้าคนกลางแล้วยังรับซื้อข้าวเปลือกในต่างอำเภอมาสีเพื่อส่งให้โรงต้มเหล้า⁴⁵ นางทองเจิมกล่าวถึงร้านไทยสงว่าตั้งอยู่บนถนนสุริยเดชบำรุง⁴⁶ ผู้วิจัยพยายามค้นคว้า

³⁹ ที่ระลึกพิธีบรรจุศพ เตี่ยคุงเจ็ง แซ่ก้วย, หน้า 6.

⁴⁰ นายประพจน์ สุขเสถียร มีชื่อจีนว่า เต็งก้วย แซ่อื้อ เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่มารดาพากลับไปอยู่ประเทศจีนตั้งแต่ยังเด็ก เมื่อกลับมาประเทศไทยจึงเดินทางไปอาศัยกับญาติที่อุบลราชธานี; ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายประพจน์ สุขเสถียร, หน้า 3.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

⁴² สัมภาษณ์ สันทัด สีนะวัฒน์, 26 กุมภาพันธ์ 2564.

⁴³ นายบั๊กแซ แซ่อึ้ง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองซัวเถา ประเทศจีน; อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบั๊กแซ แซ่อึ้ง, (ร้อยเอ็ด: ทนใจการพิมพ์, 2555), หน้า 2.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

⁴⁶ อนุสรณ์งานบรรจุศพ คุณแม่ทองเจิม สุวรรณชาติ, หน้า 7.

ที่มาของร้านไทยสง แต่ยังไม่พบข้อมูลเพิ่มเติม จึงไม่ทราบว่าร้านไทยสงเริ่มกิจการตั้งแต่เมื่อใด ทราบเพียงชื่อเจ้าของซึ่งระบุไว้ในประวัติของนางเฮียะ แซ่ก๊วย ว่าเจ้าของร้านไทยสงคือ นายเย็กกิม แซ่จิ่ง ผู้เป็นพี่ชายของนางเฮียะ⁴⁷ อย่างไรก็ตามหากคำนวณตามเงินเดือนของนายบั๊กแซ่ที่ได้รับถึงเดือนละ 400 บาทใน พ.ศ.2493 ทำให้คาดการณ์ได้ว่าร้านไทยสงน่าจะเป็นทั้งร้านขายพืชไร่ของป่าและโรงสีข้าวที่มีขนาดกิจการใหญ่พอประมาณ ประกอบกับการตั้งร้านบนถนนสุริยเดชบำรุงอันเป็นย่านการค้าเก่าแก่ แทนที่จะเป็นคุ้มโรงพยาบาลร้อยเอ็ดซึ่งเป็นย่านการค้าแห่งใหม่ จึงคาดว่าร้านไทยสงน่าจะประกอบกิจการมาก่อนทศวรรษ 2490 นานพอสมควร เมื่อพิจารณาร่วมกับลักษณะการทำงานของนายบั๊กแซ่ในร้านไทยสงที่ปรากฏในบันทึกประวัติของนายบั๊กแซ่ซึ่งเขียนโดยนายบรรเจิด สุวรรณชาติ ผู้เป็นบุตรชาย จะพบว่าร้านไทยสงทำกิจการโรงสีข้าวตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษ 2480 เป็นอย่างน้อย โดยนายบรรเจิดได้บันทึกไว้ดังนี้⁴⁸

“...การดำรงชีพถือว่าง่ายมากสำหรับท่าน ได้งานกุลี กรรมกร โรงต้มเหล้าขาว ทำไม่นานประกอบญาติผู้ใหญ่อุปถัมภ์ มอบหมายให้ท่านคุมโรงสี ผัดข้าวเปลือก (เครื่องเป่ากลบมือหมุน) ส่งโรงต้มฯ ด้วยความซื่อสัตย์ขยันอดทน ท่านได้รับความไว้วางใจให้ดูแลร้านฯ มีการรับซื้อข้าวเปลือก (ซื้อขายโดยวิธีตวง โดยใช้ถังไม้ 20 ลิตร) การขนส่งใช้เกวียน หลายสิบเล่ม เวลาว่างเลยไปไถเหมือนสายฟ้าแลบ 7 ปี (พ.ศ.2492) กิจการมั่นคงก้าวหน้า เป็นที่นิยมของลูกค้า ชื่อตรงต่อนายจ้าง จึงเป็นที่รักใคร่ของญาติผู้ใหญ่ (นายเย็กกิม แซ่จิ่ง – ผู้วิจัย)”

นายบั๊กแซ่และนางทองเจิมสองสามีภรรยาเมื่อสั่งสมทุนทรัพย์และประสบการณ์การค้าได้พอสมควรแล้วจึงแยกออกมาเปิดร้านรับซื้อขายพืชไร่ของป่าเอง ชื่อร้านไทยแซ่ ตั้งอยู่บริเวณหัวมุมถนนแจ้งสนิทตัดกับถนนประชาธรรมรักษ์ ด้านทิศเหนือของคุ้มโรงพยาบาลร้อยเอ็ด เมื่อ พ.ศ.2501⁴⁹ สินค้าหลักที่รับซื้อขายได้แก่ ข้าวเปลือก ครั้ง ปอ และนุ่น⁵⁰ ร้านไทยแซ่ใช้กลยุทธ์การเลือกทำเลตั้งร้านคือปากทางเข้าออกเมือง⁵¹ ซึ่งดูจะสอดคล้องกับร้านค้าพืชไร่ของป่าอื่น ๆ เนื่องจากคุ้มโรงพยาบาลร้อยเอ็ดตั้งอยู่บริเวณทางออกเมืองร้อยเอ็ดทางทิศใต้ มีถนนเชื่อมต่อถึงอำเภอใหญ่อย่างสุวรรณภูมิ เกษตรวิสัย และพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้

⁴⁷ อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณแม่เฮียะ แซ่ก๊วย, หน้า 3.

⁴⁸ อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบั๊กแซ่ แซ่จิ่ง, หน้า 14.

⁴⁹ อนุสรณ์งานบรรจุศพ คุณแม่ทองเจิม สุวรรณชาติ, หน้า 17.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

ต่อมา พ.ศ.2505 ร้านไทยแซ่ได้เพิ่มสินค้าใหม่คือการซื้อขายสัตว์ปีกจำพวกเป็ดและไก่ ระยะแรกยังคงใช้รถยนต์ขนส่งสินค้าทั้งหมดไปขึ้นรถไฟที่สถานีบ้านไผ่เพื่อส่งไปขายที่กรุงเทพฯ จนกระทั่งทศวรรษ 2510 จึงมีการใช้บริการรถล้อซึ่งขนไถ่มังกรจากราขบุรีมาขายในภาคอีสาน เพื่อขนส่งสินค้าทั้งพืชไร่ของป่าและสัตว์ปีกกลับไปยังกรุงเทพฯ เป็นการส่งตรงสินค้าโดยไม่ต้องพึ่งรถไฟ ลดเวลาและต้นทุนในการจัดส่ง⁵²

นายบรรลุ สุวรรณชาติ บุตรชายของนายบั๊กแซและนางทองเจิมได้บันทึกรายละเอียดการดำเนินงานและกลยุทธ์ทางการค้าของร้านไทยแซ่ในช่วงทศวรรษ 2500 ถึง 2510 ไว้ในประวัติของนางทองเจิม ดังนี้⁵³

“...พอซื้อปอได้จำนวนมากอาเจ็ก (นายบั๊กแซ – ผู้วิจัย) ก็จะนำสินค้านี้ส่งไปขายที่บ้านไผ่ ขายได้แล้วก็นำเงินนี้กลับร้อยเอ็ดพร้อมกับกำไร คุณแม่ (นางทองเจิม – ผู้วิจัย) กับอาเจ็ก พอซื้อของได้มากมายก็จะซื้อสินค้า (ปอ นุ่น ข้าวเปลือก) ตอนต้นฤดูกาลจะราคาถูก ก็จะนำสินค้านั้นมาเก็บไว้ที่ฉางจนเต็มโกดัง และก็จะยอมขายสินค้านั้นเวลาที่ปลายฤดูออกมาน้อยก็จะได้ราคาดี มีกำไรมาก ...แต่ก่อนมีคนทำการค้าแบบเดียวกับคุณแม่ เราจึงต้องทำเครื่องหมายทางการค้าไว้บนกระสอบที่จะนำไปใส่สินค้าส่งมาขายให้กับทางร้านค้าต่อไป เช่น กระสอบนุ่น ก็จะเขียน แซ 4, แซ 18 แซนั้นหมายถึงร้านไทยแซ่ 18 หมายถึง พ.ศ. ที่ทำการค้าขาย การทำเครื่องหมายการค้าอย่างนี้เพื่อจะได้มีกระสอบไว้จ่ายให้ลูกค้ามากๆ เครื่องหมายการค้าของคุณแม่จะใช้เม็ดสีแดงผสมกับน้ำร้อน แปรงจะใช้ก้านไม้กวาดอ่อนนำมาผูกเป็นกระจุกผูกติดกับไม้ไผ่ คุณแม่มีความจำดีมีความสามารถจำลูกค้าได้แทบทุกหมู่บ้านในต่างอำเภอ จึงมีคนนำสินค้ามาขายให้คุณแม่มากมาย”

นอกจากวิธีการดำเนินธุรกิจและกลยุทธ์การค้า อีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญคือจังหวะเวลาที่ถูกต้อง โดยเฉพาะการค้าปอซึ่งอยู่ในช่วงเฟื่องฟูที่สุด จากข้อมูลของ เจมส์ ซี อินแกรม ระบุว่าช่วงทศวรรษ 2500 เป็นช่วงที่ปอแก้วมีราคาสูงจากปัญหาการขาดอุปทานจากต่างประเทศ และการขยายตัวทางอุตสาหกรรมทำให้ปอแก้วมีอุปสงค์พุ่งสูงขึ้นเนื่องจากปอแก้วเป็นวัตถุดิบหลักในการผลิตกระสอบที่ใช้ในโรงงาน ช่วงเวลานี้ภาคอีสานยังสามารถผลิตและส่งออกปอแก้วได้มากที่สุดด้วย⁵⁴ การทำธุรกิจแบบพ่อค้าคนกลางของร้านไทยแซ่ที่รับซื้อสินค้าจากต่างอำเภอส่งไปขายที่บ้านไผ่เพื่อส่งไปยังกรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง จึงสร้างผลกำไรได้เป็นอย่างมากในช่วงเริ่มต้นกิจการ อีกปัจจัยคือการอาศัย

⁵² อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบั๊กแซ แซ่อึ้ง, หน้า 16.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32-33.

⁵⁴ เจมส์ ซี อินแกรม, การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970, หน้า 379.

เครือข่ายสังคมเงินให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประวัติของนายบั๊กแซะบุถึงอุปสรรคในการค้าจากการประสบเหตุไฟไหม้หลายครั้ง เนื่องจากโกดังเก็บสินค้าหลักคือปอซึ่งเป็นเชื้อเพลิงติดไฟง่าย แต่ก็อาศัยการช่วยเหลือเกื้อกูลจากกลุ่มชาวจีนด้วยกันจนท้ายที่สุดก็ประสบความสำเร็จจากธุรกิจค้าของป่าก่อนที่จะขยายไปสู่ธุรกิจอื่นต่อไป⁵⁵ ทำให้ร้านไทยแซกลายเป็นร้านค้าพืชไร่ของป่าที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดร้านหนึ่งในร้อยเอ็ดและสามารถประกอบกิจการยี่นระยะได้ยาวนานถึงทศวรรษ 2530

จากการวิเคราะห์หลายกรณีข้างต้นพบว่าคนเชื้อสายจีนที่อพยพเข้ามาในลักษณะลำพังตัวหรือเป็นคู่สามีภรรยาที่ยังไม่ได้มีต้นทุนทางการค้ามากนัก มักเริ่มต้นจากการทำงานที่ไม่ต้องอาศัยต้นทุนทางการเงิน คืองานรับจ้างเพื่อส่งสมต้นทุนก่อน เมื่อมีเงินทุนในระดับหนึ่งแล้วจึงเปิดกิจการเอง ที่นิยมทำกันมากคือการรับซื้อขายพืชไร่ของป่า กลายเป็นกระแสนิยมในช่วงทศวรรษ 2470-2500 คนเชื้อสายจีนจึงนับเป็นผู้บุกเบิกกิจการค้าพืชไร่ของป่าในลักษณะพ่อค้าคนกลาง และเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลสูงสุดในกิจการประเภทนี้

3.2.3 กิจการสมัยใหม่ก่อนทศวรรษ 2500

บทบาทโดดเด่นที่สุดอีกอย่างหนึ่งของคนเชื้อสายจีนคือการนำอาชีพใหม่และธุรกิจสมัยใหม่เข้ามาในเมืองร้อยเอ็ด ยกตัวอย่างเช่น ร้านถ่ายรูปของนายกิม แซ่กิม (จूरिमात्) ช่วงทศวรรษ 2470 ห้างสรรพสินค้าโจ้วอิดเชียง ของนายอิดเชียง แซ่โจ้ว อันเป็นห้างสรรพสินค้าที่ใหญ่และทันสมัยที่สุดในเมืองร้อยเอ็ดช่วง พ.ศ.2484⁵⁶ ร้านขายยาเทียนอันตั้ง ขายยาจีนร่วมกับสมุนไพรไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2470 และเป็นร้านแรกที่นำยาฝรั่งมาขาย⁵⁷ นอกจากนี้ยังมีธุรกิจโรงแรมสมัยใหม่และโรงภาพยนตร์เกิดขึ้นเป็นแห่งแรกในเมืองร้อยเอ็ด คือโรงแรมศรีเกษม ของนายกิมฮง เกษมทรัพย์ ใน พ.ศ. 2470 โรงแรมสุริยา ของนายมานิต มาศเกษม ประมาณ พ.ศ.2471 โรงหนังเจ๊กเกิด สันนิษฐานว่าประกอบกิจการช่วงทศวรรษ 2470 ถึงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง และโรงน้ำแข็งร้อยเอ็ดของตระกูลลูจี้จ้านจ้ง ในช่วงทศวรรษ 2470 ถึง 2480 เป็นต้น

กิจการร้านถ่ายรูปในเมืองร้อยเอ็ดที่เก่าแก่ที่สุดมีอย่างน้อยสองแห่ง หนึ่งคือร้านหิโนเดกรุงสยามของนายกุมมาไซ ชิดตะ ขาวญี่ปุ่น อีกร้านหนึ่งเป็นกิจการของนายเซ่งหงวน แซ่เตีย (จุฑางกูร) ดังที่กล่าวในบทที่ 2 จนมาถึงทศวรรษ 2470 ปรากฏว่ามีคนเชื้อสายจีนอีกสองคนที่เข้ามามีบทบาทในธุรกิจประเภทนี้ ได้แก่ นายอรุณ เกษมทรัพย์ และนายกิม จूरिमात् โดยนายอรุณ เป็นบุตรชายของนาย

⁵⁵ อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบั๊กแซ แซ่อึ้ง. หน้า 2-3.

⁵⁶ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตียเง้ง แซ่ปึง, หน้า 14.

⁵⁷ สัมภาษณ์ จักรกฤษณ์ เกษมทรัพย์พันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562.

กิมไถ่ เกษมทรัพย์ มีกิจการร้านถ่ายรูปชื่อว่า ร้านฉายาร้อยเอ็ด⁵⁸ ไม่มีหลักฐานชัดเจนเกี่ยวกับข้อมูลของร้านถ่ายรูปแห่งนี้ แต่ปรากฏภาพถ่ายใบหนึ่งของนายอรุณ เมื่อพ.ศ.2471⁵⁹ จึงสันนิษฐานว่านายอรุณน่าจะประกอบกิจการร้านถ่ายรูปในช่วงต้นทศวรรษ 2470

ร้านถ่ายรูปของนายกิมปรากฏหลักฐานอยู่ในประวัติของนายสมควร จูรีมาศ บุตรชายของนายกิม เอกสารดังกล่าวระบุว่านายกิมประกอบกิจการร้านถ่ายรูปในช่วงทศวรรษ 2470 และได้เลิกกิจการเนื่องจากการเสียชีวิตอย่างกะทันหันของนายกิมในช่วงปลายทศวรรษ 2470 ถึงต้นทศวรรษ 2480 จนตระกูลจูรีมาศต้องออกจากเมืองร้อยเอ็ดไปอาศัยอยู่กับญาติที่อำเภอจตุรพักตรพิมานอยู่ช่วงหนึ่ง⁶⁰ ในประวัติของนายถวิล จูรีมาศ บุตรชายอีกคนหนึ่งของนายกิม ยังมีข้อมูลที่สอดคล้องกันระบุว่านายกิมได้เรียนรู้วิชาการถ่ายรูปมาจากนายกุมาไซ ชิดโตะ เจ้าของร้านหิโนเดกรุงสยามเมื่อครั้งที่นายกิมยังทำงานเป็นลูกจ้างหลังจากเข้ามาอาศัยในร้อยเอ็ดได้ไม่นาน⁶¹ อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานระบุว่านายกิมเป็นผู้สืบทอดกิจการร้านหิโนเดกรุงสยามต่อจากนายกุมาไซ หรือแยกออกมาทำกิจการของตัวเอง

ธุรกิจอีกประเภทที่เกิดขึ้นใหม่คือห้างสรรพสินค้าที่จำหน่ายสินค้านำเข้าจากกรุงเทพฯ และจำหน่ายสินค้าหลากหลายชนิด ร้านโรงวัดเชียง เป็นห้างสรรพสินค้าชื่อดังที่สุดในทศวรรษ 2480 เจ้าของคือนายอดิเชียง แซ่โล้ว ร้านเป็นตึกแถวสามห้องตั้งอยู่บนถนนสุริยเดชบำรุง กิจการหลักคือการนำเข้าสินค้ามาจากกรุงเทพฯ⁶² ในช่วงเวลานี้ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีห้างสรรพสินค้าแห่งอื่นในลักษณะนี้อีก จึงอาจกล่าวได้ว่านายอดิเชียงเป็นบุคคลแรก ๆ ที่เปิดห้างสรรพสินค้าจำหน่ายสินค้านำเข้าและถัดไปจากร้านโรงวัดเชียงไม่กี่คูหาเป็นที่ตั้งของโรงแรมสุริยา หนึ่งในสองโรงแรมใหญ่ของเมืองร้อยเอ็ดช่วงต้นทศวรรษ 2470 ซึ่งตั้งอยู่บนถนนสุริยเดชบำรุง ทางทิศตะวันออกของบึงปลาญชัย

⁵⁸ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁵⁹ อโนชา ทับทิม, ปณิกะเมืองร้อยเอ็ดจากภาพถ่ายเก่า (เอกสารประกอบการนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด), หน้า 40.

⁶⁰ ที่ระลึกงานฉานกิจศพ นายสมควร จูรีมาศ, (ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2558), หน้า 14.

⁶¹ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จูรีมาศ, (ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2556), หน้า 67.

⁶² สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

รูปภาพที่ 8 ร้านไฉ่ฮวดเชียง (ตึกแถวกลาง) ไม่ทราบปีที่ถ่าย
ที่มา: นายภาคภูมิ วุฒิจำนงค์

ร้านขายยาเทียนอันตั้ง เป็นร้านขายยาที่เก่าแก่ที่สุดในเมืองร้อยเอ็ดเท่าที่สามารถสืบค้นหาหลักฐานยืนยันได้ ในประวัติของนายพงษ์ เจษฎาพรพันธุ์⁶³ นายพงษ์เป็นชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่กับบิดามารดาในร้อยเอ็ดเมื่อราว พ.ศ.2480-2481 ซึ่งขณะนั้นบิดามารดาของนายพงษ์คือนายเจี้ยงเคี้ยวและนางจิ้ม แซ่ลิ้ม ได้ประกอบอาชีพเป็นจีนแสดหมอยาจีนขายยาสมุนไพรอยู่แล้ว คือร้านเทียนอันตั้งตั้งอยู่บนถนนสุริยเดชบำรุง⁶⁴ นั้นย่อมแสดงว่าร้านขายยาเทียนอันตั้งน่าจะมีมาก่อนทศวรรษ 2480 จากการสัมภาษณ์นายจักรกฤษณ์ เจษฎาพรพันธุ์ บุตรชายของนายเจี้ยงเคี้ยวและน้องชายของนายพงษ์ ระบุว่านายเจี้ยงเคี้ยวนอกจากเป็นหมอยาจีนแล้วยังนับเป็นผู้มากบารมีในกลุ่มคนเชื้อสายจีนเมืองร้อยเอ็ด เนื่องจากมีฐานะค่อนข้างดีและมีการศึกษา จึงอยู่ในฐานะคล้ายตัวเหี้ยที่เป็นผู้นำของชุมชนจีนและชาวจีนที่อพยพเข้ามาใหม่มักจะต้องอาศัยนายเจี้ยงเคี้ยวให้ช่วยอุปถัมภ์ โดยการให้ที่อยู่อาศัย อาหาร และติดต่อหางานให้⁶⁵ นายพงษ์ได้สืบทอดกิจการร้านขายยาต่อจากนายเจี้ยงเคี้ยว และเริ่มนำยาฝรั่งเข้ามาขายในช่วงทศวรรษ 2490⁶⁶

นายเจี้ยงเคี้ยวยังมีน้องชายคนหนึ่งคือนายเจี้ยงซิม แซ่ลิ้ม ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ร้อยเอ็ดพร้อมกันตั้งแต่ทศวรรษ 2470 โดยนายเจี้ยงซิมซึ่งมีอาชีพเป็นหมอยาจีนเช่นเดียวกับนายเจี้ยงเคี้ยว ได้แยกกิจการออกไปตั้งร้านขายยาคังเล้งตั้ง บริเวณคุ้มวัดสว่างอารมณ์ บนถนนสุริยเดชบำรุง ถัดไปจากร้านเทียนอันตั้งไม่ไกล⁶⁷

⁶³ นายพงษ์ เจษฎาพรพันธุ์ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่หมู่บ้านถ้ำท้าว อำเภอดงเจริญ จังหวัดกึ่งตัง ประเทศจีน; อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อพงษ์ เจษฎาพรพันธุ์, (กรุงเทพฯ: แชน โพร์ พรินต์ติ้ง, 2540), หน้า 13.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁶⁵ สัมภาษณ์ จักรกฤษณ์ เจษฎาพรพันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁶⁶ อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อพงษ์ เจษฎาพรพันธุ์, หน้า 14.

⁶⁷ สัมภาษณ์ จักรกฤษณ์ เจษฎาพรพันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562.

ธุรกิจโรงภาพยนตร์ปรากฏหลักฐานว่าโรงหนังเจ๊กเกิดเป็นโรงภาพยนตร์แห่งแรกในร้อยเอ็ดบันทึกของนายเมธา คำบุศย์⁶⁸ ระบุว่า “คนจีนที่อยู่ด้านทิศใต้ของวัดกลางประกอบอาชีพในการค้าขายสิ่งต่าง ๆ มีชาวจีนชื่อเจ๊กเกิด ได้สร้างโรงหนังโรงแรกขึ้นในร้อยเอ็ด ชาวบ้านเรียกว่าโรงหนังเจ๊กเกิด หนังที่นำมาฉายในยุคแรกเป็นหนังใบ้ใช้แต่วรรณบทประกอบ”⁶⁹ ไม่มีข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับรายละเอียดของโรงภาพยนตร์แห่งนี้ แต่คาดว่าตั้งอยู่บนถนนสุริยเดชบำรุงซึ่งอยู่ด้านทิศใต้ของคุ้มวัดกลาง เป็นไปได้ว่าอยู่บริเวณเดียวกับร้านโง้วอิดเซียง จากรูปภาพที่ 8 ด้านซ้ายมือของร้านโง้วอิดเซียงจะปรากฏอาคารขนาดใหญ่เขียนอักษรจีนอยู่ด้านหน้า นายภาคภูมิเจ้าของภาพระบุว่าโรงภาพยนตร์ (ไม่ทราบชื่อ) ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นรูปถ่ายของโรงหนังเจ๊กเกิด

บันทึกของนายเมธาไม่ได้ระบุว่าโรงภาพยนตร์แห่งนี้สร้างขึ้นและปิดกิจการเมื่อใด แต่ในบริบทที่กล่าวถึงเป็นเรื่องของสภาพชุมชนก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง จึงมีความเป็นไปได้ว่าโรงหนังเจ๊กเกิดน่าจะประกอบกิจการระหว่างทศวรรษ 2470 ถึงต้นทศวรรษ 2480 อย่างไรก็ตามนี่ถือเป็นบทบาทสำคัญของชาวจีนที่ได้บุกเบิกกิจการโรงภาพยนตร์ในเมืองร้อยเอ็ดเป็นครั้งแรก

ส่วนโรงงานน้ำแข็งแห่งแรกในร้อยเอ็ดคือโรงงานน้ำแข็งร้อยเอ็ดของตระกูลวุฒิจันทร์ ปรากฏอยู่ในประวัติของนายศิริ วุฒิจำนงค์⁷⁰ ระบุว่าใน พ.ศ.2480 นายศิริได้ทำงานเป็นผู้จัดการโรงงานน้ำแข็งแห่งนี้ ซึ่งโรงงานน้ำแข็งร้อยเอ็ดเป็นกิจการของนายติเต็ง แซ่เตีย บิดาของนายศิริ ได้ขยายกิจการจากการเปิดร้านค้าปลีกชื่อร้านเต็งฮะ มาทำกิจการโรงงานน้ำแข็งโดยให้บุตรชายเป็นผู้ดูแล⁷¹ ไม่ปรากฏหลักฐานเพิ่มเติมว่าโรงงานน้ำแข็งแห่งนี้มีวิธีการดำเนินการอย่างไรและปิดตัวไปเมื่อใด ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าโรงงานน้ำแข็งร้อยเอ็ดอาจเป็นการร่วมทุนระหว่างตระกูลวุฒิจันทร์กับตระกูลเกษมทรัพย์ เนื่องจากระหว่างที่นายศิริทำงานเป็นผู้จัดการโรงงานน้ำแข็งก็ได้แต่งงานกับนางสาวเจริญ เกษมทรัพย์ ซึ่งเป็นการแต่งงานระหว่างลูกจีนด้วยกันเหมือนกับรุ่นบิดา (นางเอี่ยมผู้เป็นมารดาของนายศิริ เป็นน้องสาวของนายกิมไถ่ผู้เป็นบิดาของนางสาวเจริญ) หลังจากแต่งงานนายศิริได้ย้ายเข้าไปอยู่ในบ้านเกษมทรัพย์ซึ่งขณะนั้นนายกิมไถ่ยังคงมีชีวิตอยู่ นายศิริกับภรรยาได้เปิดกิจการใหม่เป็นร้านค้าปลีกชื่อร้านสหพันธ์ ชื่อจีนคือร้านเตยเฮงเซียง⁷² ผู้วิจัยคาดว่านายศิริอาจจะไม่ได้ดูแลกิจการโรงงานน้ำแข็ง

⁶⁸ บุตรชายของนางบุญมี คำบุศย์; เมธา คำบุศย์, คุ้มต่างๆในเขตกำแพงเมืองร้อยเอ็ด, หน้า 2.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

⁷⁰ นายศิริ วุฒิจำนงค์ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองร้อยเอ็ด เป็นบุตรชายของนายติเต็ง แซ่เตีย กับนางเอี่ยม เกษมทรัพย์; ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ คุณตาศิริ วุฒิจำนงค์, (กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2543), หน้า 1.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

ร้อยเอ็ดต่อ อย่างไรก็ตามหลังจากนั้นหลายทศวรรษตระกูลฉิมจำนงค์ก็ได้เปิดโรงงานน้ำแข็งขึ้นอีก ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

นายเตี้ยเง่ง แซ่ปึง เป็นชาวจีนอีกผู้หนึ่งที่นิยมนำธุรกิจหรือสินค้าสมัยใหม่มาขายในเมืองร้อยเอ็ด ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองปรากฏว่านายเตี้ยเง่งนำเข้าผ้าสำเร็จรูปยี่ห้อฮอนปรัดน์ และน้ำมันใส่ผมเข้ามาขายในเมืองร้อยเอ็ด ภายหลังได้ขยายไปทำกิจการเครื่องรับวิทยุ นายเตี้ยเง่งเป็นผู้นำเข้าวิทยุยี่ห้อ “กุนดิก” จากประเทศเยอรมนีเข้ามาขายเป็นครั้งแรก⁷³ นายเตี้ยเง่งจึงขยายกิจการจากร้านขายแสงซึ่งตั้งใจเปิดเป็นร้านจำหน่ายจักรยานมาแต่เดิมบนถนนสุริยเดชบำรุง เป็นร้านจรัสสโตรที่มีสินค้าหลากหลาย ในบันทึกประวัติของนายเตี้ยเง่งระบุว่า⁷⁴

“...ขณะนั้น (ราวต้นทศวรรษ 2490 – ผู้วิจัย) ที่ร้อยเอ็ดยังไม่มีร้านขายเครื่องรับวิทยุ ใครจะซื้อเครื่องรับวิทยุ ต้องไปขออนุญาตทางการคือไปรษณีย์โทรเลขของจังหวัด เพราะทางการควบคุม คือต้องไปลงทะเบียนเป็นเจ้าของเครื่องรับวิทยุ ซึ่งไม่ใช่วิทยุมือถือเหมือนปัจจุบัน อาปา (นายเตี้ยเง่ง แซ่ปึง – ผู้วิจัย) ก็เริ่มทำกิจการขายเครื่องรับวิทยุเป็นร้านแรกของจังหวัดร้อยเอ็ด ชื่อร้าน จรัสสโตร อาปาเป็นคนต่างด้าว ขออนุญาตเปิดร้านขายเครื่องรับวิทยุไม่ได้ จึงขอให้พี่จรัส อัฐรัตน์ เป็นผู้ดำเนินการแทน...”

จากข้อความดังกล่าวนอกจากประเด็นที่นายเตี้ยเง่งเริ่มนำสินค้าใหม่เข้ามาในเมืองร้อยเอ็ดแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าผู้ถือสัญชาติจีนไม่ค่อยได้รับความสะดวกในการเปิดกิจการร้านค้าบางประเภท กรณีนายเตี้ยเง่งใช้วิธียืมชื่อของคนรู้จักมาใช้ทำธุรกิจแทน โดยใช้ชื่อนายจรัส อัฐรัตน์ ซึ่งเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนจากตระกูลเก่าแก่ในเมืองร้อยเอ็ด แต่สำหรับชาวจีนบางคนต้องเปลี่ยนชื่อแซ่เป็นชื่อสกุลไทย เช่น นายเจียบ แซ่ตัน หลงจูโรงน้ำแข็งแห่งหนึ่งในร้อยเอ็ด จำเป็นต้องเปลี่ยนชื่อและนามสกุลเป็นสัมพันธ์ ปฐมกสิวัฒนา และยังขอเปลี่ยนสัญชาติเป็นไทยด้วย เพื่อความสะดวกในการทำนิติกรรมต่างๆ⁷⁵

ราว พ.ศ.2494-2495 นายเตี้ยเง่งขยายกิจการจากขายจักรยานและวิทยุ ไปเป็นการทำโรงพิมพ์สุริยชัย⁷⁶ ก่อนจะขยับขยายไปสู่การทำธุรกิจสมัยใหม่อีกหลายอย่างซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อถัดไป นายเตี้ยเง่งจึงถือเป็นชาวจีนคนสำคัญอีกผู้หนึ่งที่มีบทบาทในการบุกเบิกธุรกิจสมัยใหม่ในเมืองร้อยเอ็ดหลายแขนง

⁷³ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตี้ยเง่ง แซ่ปึง, หน้า 17.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

⁷⁵ ด้วยความระลึกถึง คุณแม่จรรยา ปฐมกสิวัฒนา, (ร้อยเอ็ด: ดารารุ่งการพิมพ์, 2561), หน้า 9.

⁷⁶ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตี้ยเง่ง แซ่ปึง, หน้า 17-19.

3.2.4 ทศวรรษ 2500 กับความเปลี่ยนแปลงของเมืองและการดำเนินธุรกิจที่มีต้นทุนสูง

จุดเปลี่ยนสำคัญของการพัฒนาภาคอีสานคือการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ.2504 ภายใต้นโยบายตามแผนดังกล่าวทำให้สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานในภาคอีสานถูกวางอย่างเป็นระบบ ความเป็นเมืองขยายตัวในหลายพื้นที่รวมถึงเมืองร้อยเอ็ดด้วยเช่นกัน สิ่งที่ตามมาคือชุมชนเมืองที่มีประชากรหนาแน่น มีการสร้างตลาดสด อาคารร้านค้าซึ่งแต่เดิมกระจายตัวอยู่ตามชุมชนย่านต่าง ๆ เริ่มที่จะเชื่อมต่อถึงกันทั่วทั้งเมืองจนกระทั่งต้องประกาศขยายพื้นที่เขตเทศบาลเพิ่มขึ้นจาก 4.5 ตารางกิโลเมตร เป็น 11.63 ตารางกิโลเมตร เมื่อ พ.ศ.2509⁷⁷ นอกจากโครงการพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน อีกสิ่งหนึ่งที่สร้างผลประโยชน์แก่การค้าของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดคือนโยบายส่งเสริมการผลิตพืชไร่ในภาคอีสานให้เป็นพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก⁷⁸ กิจกรรมค้าพืชไร่ของป่าจึงเริ่มเปลี่ยนจากสินค้าหลักประเภท ข้าวเปลือก หนังสัตว์ ไม้ ครั่ง ฯลฯ มาเป็นสินค้าพืชไร่ที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลในแต่ละช่วงเวลา เช่น มัน ปอ ผ้าย เป็นต้น

ผลจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติทำให้มีการสร้างทางหลวงแผ่นดินเชื่อมต่อระหว่างบ้านไผ่-ร้อยเอ็ด-อุบลราชธานี คือถนนแจ้งสนิท ก่อให้เกิดอีกชุมชนหนึ่งขึ้นบนถนนเส้นนี้ โดยเฉพาะด้านทิศใต้และตะวันตกเฉียงใต้ของบึงปลาอุบได้กลายเป็นชุมชนใหม่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชาวไทยและชาวจีนที่ย้ายถิ่นฐานมาจากเมืองอื่น⁷⁹ การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกทั้งภายในจังหวัดและระหว่างจังหวัดทำให้ยังคงมีคนเชื้อสายจีนเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานหรือติดต่อทำการค้าในเมืองร้อยเอ็ดอยู่ แม้ว่ากระแสชาวจีนอพยพครั้งใหญ่หลังสงครามโลกครั้งที่สองจากประเทศจีนจะสิ้นสุดไปแล้ว อย่างไรก็ตามชุมชนเกิดใหม่บริเวณถนนแจ้งสนิทไม่ได้มีคนเชื้อสายจีนอาศัยอยู่หนาแน่นอย่างที่ถนนผดุงพานิช ถนนสุริยเดชบำรุง หรือคุ้มโรงพยาบาลร้อยเอ็ด สาเหตุหนึ่งอาจเป็นเพราะว่าสองฟากของถนนแจ้งสนิทส่วนใหญ่ถูกสร้างเป็นสถานที่ราชการ อีกทั้งชาวไทยที่เริ่มผันตัวมาเป็นพ่อค้ามากขึ้นก็ได้ลงหลักปักฐานในชุมชนนี้ ดังนั้นแม้ถนนแจ้งสนิทจะมีขนาดกว้างและเชื่อมต่อกับเมืองอื่นได้สะดวก แต่ก็ไม่ใช่เอื้ออำนวยให้คนเชื้อสายจีนมาประกอบกิจการค้าในบริเวณนี้เท่ากับแหล่งชุมชนจีนเดิมที่มีอยู่ก่อน

ธนาคารพาณิชย์เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเมืองที่เจริญขึ้นในทศวรรษนี้ ธนาคารกรุงเทพเป็นธนาคารพาณิชย์แห่งแรกที่ขยายสาขามายังจังหวัดร้อยเอ็ดเมื่อ พ.ศ.2506 โดย

⁷⁷ สำนักงานเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด, สรุปผลการปฏิบัติงานในรอบปีงบประมาณ 2539-2542, (กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2542), หน้า 4.

⁷⁸ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, (เชียงใหม่: ตรัสวิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์), 2542), หน้า 213.

⁷⁹ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 46.

สาขาแรกตั้งอยู่บนถนนสุริยเดชบำรุง⁸⁰ และแห่งที่สองคือธนาคารกรุงเทพ จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2511 บนถนนสุริยเดชบำรุงเช่นเดียวกัน⁸¹ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดที่ได้เข้าสู่ระบบทุนนิยมสมัยใหม่อย่างเต็มตัวแล้ว การประกอบธุรกิจเริ่มอาศัยการระดมทุนมากขึ้น และสาขาธนาคารในยุคแรกที่ต้องมีป้ายภาษาจีนกำกับไว้อย่างเด่นชัด อาจสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มลูกค้าหลักของธนาคารพาณิชย์ในช่วงเวลาดังกล่าวที่ยังคงเป็นพ่อค้าเชื้อสายจีน

รูปภาพที่ 9 พิธีเปิดที่ทำการธนาคารกรุงเทพสาขา ร้อยเอ็ดครั้งแรก เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2506 ณ อาคารเลขที่ 66/3 ถนนสุริยเดชบำรุง ที่มา: ธนาคารกรุงเทพ, 1,000 ล้าน สาขาร้อยเอ็ด, หน้า 35.

รูปภาพที่ 10 พิธีเปิดที่ทำการธนาคารกรุงเทพ สาขาร้อยเอ็ดแห่งใหม่ เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ.2509 ณ อาคารเลขที่ 23 ถนนสุริยเดชบำรุง ที่มา: ธนาคารกรุงเทพ, 1,000 ล้าน สาขาร้อยเอ็ด , หน้า 34.

จากรูปภาพที่ 9 จะเห็นได้ว่าในพิธีเปิดอาคารสำนักงานธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ดเมื่อ พ.ศ.2506 มีป้ายภาษาจีนกำกับอยู่เหนือทางเข้าสำนักงาน (มุมบนขวาของรูปภาพ) และในรูปภาพที่ 10 ก็มีป้ายภาษาจีนติดอยู่ทางขวาของประตูอาคารสำนักงานธนาคารกรุงเทพแห่งใหม่เช่นกัน อีกทั้ง การที่ธนาคารทั้งสองแห่งเลือกสร้างอาคารสำนักงานอยู่บนถนนสุริยเดชบำรุง ซึ่งเป็นศูนย์กลางย่าน

⁸⁰ ธนาคารกรุงเทพ, 1,000 ล้าน สาขาร้อยเอ็ด, (ม.ป.ท., 2535), หน้า 17.

⁸¹ ธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, สถิติการเงินการธนาคารภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประจำปี 2540, (ขอนแก่น: คลังนาวิทยา, 2541), หน้า 97.

ธุรกิจการค้าของคนเชื้อสายจีนมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ย่อมแสดงให้เห็นว่าพ่อค้านักธุรกิจเชื้อสายจีนยังคงมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจและระบบการเงินของเมืองร้อยเอ็ดอยู่มากในทศวรรษนี้

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา คนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดนิยมประกอบอาชีพค้าขายที่ต้องอาศัยต้นทุนหรือริเริ่มธุรกิจใหม่มากกว่าที่จะเป็นแรงงานรับจ้างหรือเกษตรกรอย่างในช่วงสามทศวรรษก่อนหน้า มีการรับบทบาทเป็นทั้งผู้ผลิตและพ่อค้าคนกลาง การเป็นพ่อค้าคนกลางที่ต้องเดินทางค้าขายระหว่างเมืองต่อเมืองหรือเมืองกับชนบททำให้คนเชื้อสายจีนมีความคุ้นเคยกับการขนส่งสินค้าตามเส้นทางต่าง ๆ และมีเครือข่ายธุรกิจที่กว้างขวางในระดับภูมิภาคซึ่งมักเป็นการค้ากับคนเชื้อสายจีนที่อยู่ต่างเมือง ความหลากหลายของการประกอบอาชีพจึงเพิ่มมากขึ้นจากความนิยมค้าพืชไร่ของป่าและขายของชำไม้กั้นชนิด กลายเป็นการประกอบกิจการที่ต้องอาศัยต้นทุนสูงขึ้นรวมถึงโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ

ยกตัวอย่างเช่นกรณีของนายเตียงเส็ง แซ่ปึง หลังจากวางมือจากธุรกิจโรงพิมพ์ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 เขาก็ได้บุกเบิกธุรกิจใหม่คือโรงงานผลิตไอศกรีมพลาญชัย นายเตียงเส็งเดินทางไปซื้อสูตรและเครื่องจักรจากโรงงานไอศกรีมแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ โรงงานไอศกรีมพลาญชัยผลิตไอศกรีมได้มากที่สุดในร้อยเอ็ด เนื่องจากขณะนั้นยังไม่มีโรงงานไอศกรีมใดใช้เครื่องมือที่ทันสมัยเท่าโรงงานไอศกรีมพลาญชัย⁸²

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้คนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดยังริเริ่มประกอบธุรกิจที่ทันสมัย หนึ่งในนั้นคืออุตสาหกรรมเกี่ยวกับภาพยนตร์โดยนายถวิล จูริมาศ⁸³ ธุรกิจนี้แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วนใน 3 ช่วงเวลา ส่วนแรกคือธุรกิจโรงภาพยนตร์ ส่วนที่สองคือกิจการหนังเร่ และส่วนที่สามคือธุรกิจสายหนัง

ร้อยเอ็ดเพิ่งจะมีโรงภาพยนตร์สมัยใหม่ที่ฉายภาพยนตร์สีและมีการพากย์เสียงสดเป็นแห่งแรกในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ดำเนินกิจการโดยนายกิมหง เกษมทรัพย์ ก่อนที่จะขายกิจการเมื่อ พ.ศ. 2506 ให้นายถวิล จูริมาศ ที่ผันตัวเองจากการเปิดร้านจำหน่ายสินค้าแฟชั่นมาดำเนินการโรงภาพยนตร์ต่อจากนายกิมหงในชื่อถวิลภาพยนตร์หรือชาวร้อยเอ็ดนิยมเรียกว่าโรงหนังถวิล ซึ่งเป็นโรงภาพยนตร์ Stand Alone ทันสมัยแห่งเดียวกลางเมืองร้อยเอ็ดในขณะนั้น⁸⁴ ในปีถัดมาโรงหนังถวิลถูกไฟไหม้เสียหายหมด นายถวิลจึงต้องใช้เวลาหลายปีในการสร้างโรงภาพยนตร์แห่งใหม่บนถนนเพลินจิต จนแล้วเสร็จเกือบ พ.ศ.2510 จึงได้เปิดฉายภาพยนตร์อีกครั้ง

⁸² อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตียงเส็ง แซ่ปึง, หน้า 19.

⁸³ นายถวิล จูริมาศ เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน บุตรชายของนายกิม และนางบัว จูริมาศ ภูมิลำเนาเดิมอยู่ในร้อยเอ็ด; ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จูริมาศ, หน้า 70.

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

นายถวิล เริ่มต้นอุตสาหกรรมภาพยนตร์จากกิจการโรงภาพยนตร์ จนประสบความสำเร็จแล้ว จึงมีความคิดขยายกิจการออกไปเป็นการทำหนังเร่ คือการออกไปฉายภาพยนตร์นอกสถานที่ตามแต่ผู้ว่าจ้าง และธุรกิจสายหนัง ซึ่งจะผูกขาดการนำเข้าภาพยนตร์มาฉายในภาคอีสานรวมถึงเป็นผู้ดำเนินการสร้างภาพยนตร์ด้วย ดังจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

3.3 บทบาททางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีน ทศวรรษ 2510 ถึงทศวรรษ 2530

ในช่วงทศวรรษ 2510-2530 เป็นช่วงเวลาที่การอพยพของชาวจีนเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ดน้อยลงมาก แต่ชาวไทยเชื้อสายจีนกลับเพิ่มจำนวนขึ้นมาก ดังนั้นการศึกษาบทบาททางเศรษฐกิจในช่วงเวลานี้ผู้วิจัยจะให้พื้นที่ของชาวไทยเชื้อสายจีนมากกว่าชาวจีนอพยพ ซึ่งในช่วงสามทศวรรษนี้การพัฒนาถนนระหว่างเมืองกับต่างอำเภอไปจนถึงเขตหมู่บ้านชนบทมีความสะดวกขึ้น คนเชื้อสายจีนส่วนใหญ่ขยายธุรกิจออกไปเขตชนเมืองหรือต่างอำเภอ ส่วนในเขตเมืองยังคงเป็นพื้นที่ของตระกูลจีนดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่ศตวรรษก่อนหน้า

3.3.1 ความสนิทสนมของพ่อค้าเชื้อสายจีนกับลูกค้าในต่างอำเภอ

ทศวรรษ 2510 ในช่วงปลายยุครุ่งเรืองของกิจการค้าพืชไร่ของป่า ความสนิทสนมระหว่างพ่อค้าเชื้อสายจีนกับลูกค้าชาวไทย-อีสานมีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น กลุ่มคนที่มีบทบาททางธุรกิจการค้าในเวลานี้ไม่ใช่ชาวจีนอพยพที่พูดภาษาจีนหรือพูดภาษาอีสานสำเนียงจีน แต่เป็นลูกจีนที่เกิดและเติบโตภายใต้สภาวะแวดล้อมของสังคมไทย รับการศึกษาจากโรงเรียนไทย พูดภาษาไทยหรืออีสานเมื่ออยู่นอกบ้าน และพูดภาษาจีนเฉพาะในบ้านหรือกับคนเชื้อสายจีนด้วยกันเท่านั้น ต่างกับลูกจีนช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ที่จำเป็นต้องเรียนภาษาจีนตั้งแต่เกิดจากพ่อแม่หรือถูกส่งไปเรียนที่ประเทศจีนเพื่อที่จะสามารถพูดและเขียนภาษาจีนได้อย่างชำนาญ เนื่องจากการติดต่อธุรกิจแทบทั้งหมดในขณะนั้นล้วนต้องใช้ภาษาจีนทั้งสิ้น⁸⁵ ทว่าลูกจีนที่มีบทบาททางเศรษฐกิจในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 26 นิยมใช้ภาษาไทยสำหรับเขียนอ่าน และใช้ภาษาอีสานในการพูดสำหรับติดต่อธุรกิจมากขึ้น สาเหตุหนึ่งเพราะการค้าไม่ได้กระจุกตัวอยู่เฉพาะในเขตเมืองที่เต็มไปด้วยชุมชนคนเชื้อสายจีนอีกต่อไป เกษตรกรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากนโยบายของรัฐบาลเป็นปัจจัยเร่งให้ลูกจีนในเมืองจำเป็นต้องขยายกิจการสู่ต่างอำเภอมากขึ้น แม้วก่อนหน้าจะมีชาวจีนอพยพบางกลุ่มออกไปทำการค้าในต่างอำเภออยู่บ้าง โดยชาวจีนเหล่านี้จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางเชื่อมต่อระหว่างชาวบ้านในต่างอำเภอกับคนเชื้อสายจีนที่เปิดร้านค้าในเมืองอีกต่อหนึ่ง เช่น นายขุนฮอง แซ่เซี่ย ซึ่งเป็นชาวจีนอพยพที่เคยอาศัยอยู่ใน

⁸⁵ วีระ วุฒิจำนงค์, ประวัติ กังเซ็งเหียน-คุนยาหล้าจัน อัฐรัตน์, (ร้อยเอ็ด: ดาวร้อยเอ็ดการพิมพ์, 2537), หน้า 8.

เมืองนครราชสีมา ก่อนจะย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อำเภอสุวรรณภูมิ ประกอบอาชีพรับสินค้าจากเมืองร้อยเอ็ดไปขายในอำเภอสุวรรณภูมิตั้งแต่ทศวรรษ 2450⁸⁶ หรือนายลิ่มเคี้ยง แซ่ลิ่ม อพยพมาจากประเทศจีนแล้วมาประกอบอาชีพรับสินค้าจากเมืองร้อยเอ็ดไปขายที่อำเภออาจสามารถ-พนมไพร ก่อน พ.ศ.2497⁸⁷ อย่างไรก็ตามชุมชนจีนในต่างอำเภอยังคงบางเบาและมีเฉพาะในอำเภอใหญ่ที่เป็นแหล่งชุมชนโบราณ เช่น อำเภอสุวรรณภูมิและอำเภอเกษตรวิสัย หรืออำเภอที่อยู่ไม่ห่างจากอำเภอเมืองมากนัก เช่น อำเภออาจสามารถ อำเภอธวัชบุรี และอำเภอจตุรพักตรพิมาน เป็นต้น

การพูดภาษาอีสาน เขียนอ่านภาษาไทย ทำให้ชาวบ้านไม่เกิดความรู้สึกเป็นอันต่อพ่อค้าเชื้อสายจีน ฝ่ายพ่อค้าเชื้อสายจีนเองก็มีกลยุทธ์ทางการค้าอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวคือการสร้างความกลมกลืนกับชาวบ้าน ความสนิทสนมระหว่างกันทำให้ทั้งสองฝ่ายสามารถทำการค้าได้อย่างวางใจ โดยเฉพาะกิจการที่ต้องพึ่งพาชาวบ้านในเขตชนบทเป็นพิเศษเช่นการค้าพืชไร่ของป่า ซึ่ง ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ บันทึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้าเชื้อสายจีนกับชาวบ้านในชนบท ดังนี้⁸⁸

“เจ๊กที่ตลาดรู้จักลูกค้าของตนเป็นรายบุคคล ไม่ใช่รู้จักตัว รู้จักหมดทั้งครอบครัว ใครมีลูกเต้าเท่าไร ลูกเหล่านั้ไปทำอะไรบ้าง ฝ่ายพ่อค้ามักจะรู้จักหมด นอกจากนั้น ฝ่ายพ่อค้ายังรู้จักหมู่บ้านของลูกค้าเป็นอย่างดี ถ้าวันไหนว่างพ่อค้าจะออกไปซื้อของป่าด้วยตนเอง ที่ไปเช่นนี้ก็ไปเพื่อเยี่ยมเยียนลูกค้าเท่านั้น ไม่มีความจำเป็นจะต้องออกไปซื้อแต่อย่างใด แต่การออกไปด้วยตนเองก็ทำให้เกิดความสนิทสนมกันยิ่งขึ้นเป็นผลดีแก่การค้าของเขาอยู่ไม่น้อย”

ไม่เพียงแต่การทำตัวกลมกลืนหรือสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันเท่านั้นที่ทำให้กิจการของพ่อค้าจีนขยายตัวจากเมืองสู่ชนบทมากขึ้น ทว่าความไว้วางใจที่เกิดขึ้นยังนำไปสู่จุดเริ่มต้นของระบบสินเชื่อในเวลาต่อมาอันจะนำไปสู่การเข้าไปมีบทบาททางการเงินของนักธุรกิจเชื้อสายจีน

3.3.2 บทบาทเกี่ยวกับธุรกิจการเงิน

โดยธรรมชาติชาวอีสานไม่นิยมทำการค้าหรือการสะสมทุนดังที่กล่าวไปแล้ว อาชีพหลักที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษจึงเป็นเกษตรกรรม ที่นิยมมากที่สุดคือการทำนาปลูกข้าวซึ่งสามารถทำได้เพียงปีละครั้งเท่านั้นด้วยข้อจำกัดของระบบชลประทาน ส่วนนอกฤดูเพาะปลูกนิยมประกอบอาชีพรับจ้างหรืออาจทำการค้าบ้างเล็กน้อยเพื่อสร้างกระแสเงินสดรอคอยฤดูเพาะปลูกในปีถัดไป ดังนั้นการ

⁸⁶ ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ อากงยรรยง วิสูตรานุกูล, (ภาพสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2553), หน้า 3.

⁸⁷ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 45.

⁸⁸ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, หน้า 151.

หมุนเวียนทุนทรัพย์จึงไม่เกิดสภาพคล่องเท่ากับคนเชื้อสายจีนส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพค้าขายตลอดทั้งปี โดยเฉพาะในฤดูเพาะปลูกจะเป็นช่วงที่ชาวบ้านไม่มีรายได้ระหว่างรอคอยเก็บเกี่ยวผลผลิต สิ่งที่มาคือการใช้ของเชื่อ ซึ่งพ่อค้าเชื้อสายจีนจะให้สินค้าที่ชาวบ้านต้องการไปก่อนโดยยังไม่ต้องชำระค่าสินค้าในช่วงฤดูเพาะปลูก จนกระทั่งเก็บเกี่ยวและขายผลผลิตแล้วเสร็จค่อยชำระหนี้สิน โดยระยะแรกยังเกิดขึ้นเฉพาะกับพ่อค้าและชาวบ้านที่สนิทสนมกันเป็นพิเศษเท่านั้น การทำหนังสือสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรยังคงไม่แพร่หลายเนื่องจากอัตราการรู้หนังสือและความรู้ด้านกฎหมายยังไม่แพร่หลายมากพอ เพียงอาศัยความไว้นื้อเชื่อใจระหว่างกัน⁸⁹ แม้ว่าการกู้หนี้ยืมสินจะไม่ใช่วิสัยปกติแต่เดิมของชาวอีสาน แต่การที่สังคมชนบทเข้าสู่ความเป็นทุนนิยมอย่างเต็มตัวจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงการอาศัยระบบของเชื่อ ฝ่ายพ่อค้าที่มีทุนสำรองมากพอก็สามารถรองรับการให้ของเชื่อและสามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้ อีกทั้งพื้นฐานนิสัยชาวบ้านก็ค่อนข้างซื่อสัตย์ต่อเจ้าหนี้ ดร.ก๋อ สวัสดิ์พาณิชย์ บันทึกเรื่องนี้ไว้ว่า⁹⁰

“ตามปกติฝ่ายพ่อค้าจะให้ชาวบ้านซื้อของเชื่อในฤดูทำนาอยู่บ้าง เมื่อซื้อไปแล้วก็ไม่ต้องติดตามทวงถามเพราะชาวบ้านโดยทั่วไปไม่หนีหนี้ ถ้าปีไหนชาวนาทำนาไม่ได้ผล เขาก็มาบอก เขาอาจเสนอว่าจะใช้หนี้เป็นของอื่นแทนบ้าง ฝ่ายพ่อค้าก็มักตกลงด้วยดี ถ้าเห็นว่าลูกค้าของตนตกอยู่ในฐานะลำบาก เขาก็จะผ่อนปรนการชำระหนี้ได้มาก ๆ ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ทำให้ลาวกับเจ๊กอยู่ด้วยกันได้ด้วยความราบรื่น”

การเกิดระบบของเชื่อจึงกลายเป็นการสมประโยชน์ต่อกันทั้งสองฝ่าย ยิ่งเอื้ออำนวยให้พ่อค้าเชื้อสายจีนมีความได้เปรียบทางการค้าเหนือกว่าชาวบ้านทั่วไป เพราะพ่อค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่สืบทอดกิจการมาจากบรรพบุรุษหลายรุ่นจนมีเงินทุนมากพอที่จะให้ของเชื่อแก่ลูกค้าโดยไม่กระทบต่อสภาพคล่องทางการเงิน ส่วนคนกลุ่มอื่นที่เพิ่งเริ่มประกอบอาชีพค้าขายหากไม่มีทุนทรัพย์มากพอก็ยากที่จะให้ของเชื่อแก่ลูกค้าได้ ในขณะที่ชาวบ้านเองก็นิยมซื้อของเชื่อเพราะทำให้ตนสามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้อย่างเต็มที่โดยไม่ต้องคำนึงถึงปัญหาการขาดแคลนทุนทรัพย์หรือสินค้าอุปโภคบริโภคในช่วงฤดูเพาะปลูก

จากงานศึกษาของสกินเนอร์ซึ่งอ้างอิงการสำรวจของ อีริช จาโคบี, เจมส์ แอนดรูวส์ และคาร์ล ซิมเมอร์แมน ที่ได้สำรวจเศรษฐกิจในชนบทของไทยช่วงทศวรรษ 2470 พบว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนายทุนจีนในชนบททางภาคเหนือและภาคกลางนิยมทำการค้าของเชื่อรวมถึงปล่อยเงินกู้ให้

⁸⁹ สัมภาษณ์ สมนิต พูนสวัสดิ์พงศ์, อดีตเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ด, 9 มกราคม 2564.

⁹⁰ ก๋อ สวัสดิ์พาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, หน้า 151.

เกษตรกรจนกลายเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลต้องเร่งแก้ไข ซึ่งนายทุนจีนกลุ่มแรกที่เริ่มคือกลุ่มพ่อค้าข้าวเปลือก ทำให้พ่อค้าจีนสามารถควบคุมตลาดการค้าข้าวเปลือกได้อย่างเบ็ดเสร็จในขณะที่เกษตรกรไทยยังคงยากจนและนำไปสู่ปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกิน⁹¹ อย่างไรก็ตามในงานสำรวจทั้งหมดไม่ได้ลงรายละเอียดเกี่ยวกับภาคอีสานหรือร้อยเอ็ด เมื่อพิจารณาร่วมกับเอกสารของ ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ ที่อ้างอิงแล้วข้างต้น ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าการค้าของเชื้อในเมืองร้อยเอ็ดน่าจะเกิดขึ้นพร้อมกันกับภูมิภาคอื่น ๆ หรืออาจล่าช้ากว่าเล็กน้อย โดยกลุ่มผู้ริเริ่มคือพ่อค้าพืชไร่ของป่า ส่วนการปล่อยเงินกู้อาจจะเริ่มในทศวรรษ 2490

นายพล สาระโก (แซ่เซีย) เจ้าของบริษัทเดินรถเพิ่มพูล อาจเป็นคนเชื้อสายจีนรายแรก ๆ ที่ปล่อยเงินกู้โดยใช้หนังสือสัญญาตั้งแต่ยังไม่มีธนาคารพาณิชย์ในเมืองร้อยเอ็ดตั้งแต่ พ.ศ.2498 เป็นสัญญาที่กำหนดระยะเวลาชำระหนี้ไว้อย่างชัดเจน กรณีนี้ปรากฏในประวัติของ นายทองสุข รัตนศิลป์ ความว่า⁹²

“...พ.ศ.2498 คิดไม่ออกจะทำอย่างไร คิดไปยืมเงินกับ เสี่ยพล สาระโกเศรษฐีเมืองร้อยเอ็ดในขณะนั้นและเขาบอกว่าการทำสัญญายืมเงินต้อง 3 ปี ต้องส่งเงินต้นและดอกเบี้ยด้วยนะ คุณตาทองสุขว่าถ้าทำแบบนี้ผมบ่เซ็น เสี่ยพลถามว่า “มีสินไหมให้กู” คุณตาทองสุขบอกว่า “ไปว่าแม่ใหญ่หมุ่มพ่อใหญ่ครุต นูถูลการ ไ่ว่แล้วเพิ่นบอกเอาโลด อัยกูสิช่วยมีง” เสี่ยพลถามคืนว่า “เฮ็ดจั่งได้มีงจั่งสิเซ็น” คุณตาทองสุขตอบว่า “บ่มีกำหนดช่วยจั่งสิเซ็นให้” ในที่สุดเสี่ยพลเลยฉีกสัญญาเก่าทิ้งแล้วเขียนสัญญาขึ้นใหม่ว่าโดยไม่มีกำหนด เวลาถึงเดือนมาเสี่ยพลเดินผ่านหน้าบ้านก็จะถามอยู่เรื่อย...”

ในเอกสารดังกล่าวไม่ได้ระบุว่าในขณะนั้นจำเป็นต้องมีการใช้ที่ดินหรือสินทรัพย์ใด ๆ เพื่อค้ำประกันเงินกู้หรืออาศัยเพียงความเชื่อใจกันเท่านั้น

ธนาคารพาณิชย์เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สะท้อนว่าคนเชื้อสายจีนมีบทบาททางการเงินมากในช่วงทศวรรษ 2520-2530 ภาษาจีนเป็นอีกหนึ่งภาษาที่เจ้าหน้าที่ธนาคารต้องเรียนรู้ เนื่องจากลูกค้าเงินฝากบางคนเป็นชาวจีนที่ไม่สามารถอ่านเขียนภาษาไทยได้ โดยลูกค้าสินเชื่อและเงินฝากแทบทั้งหมดเป็นพ่อค้าเชื้อสายจีนที่เปิดร้านค้าส่งและค้าปลีกอยู่ในตัวเมือง และพนักงานธนาคารกรุงเทพขณะนั้นส่วนใหญ่ก็เป็นคนเชื้อสายจีน แม้แต่เอกสารบางฉบับและป้ายต่าง ๆ ก็มีการใช้ภาษาจีนร่วมด้วย⁹³

⁹¹ สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2564), หน้า 343-347.

⁹² 94 ปีที่ยาวนาน ฝากสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน, (ม.ป.ท., 2550), หน้า 23.

⁹³ สัมภาษณ์ สมนิต พูนสวัสดิ์พงศ์, อดีตเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ด, 9 มกราคม 2564.

รูปภาพที่ 11 ป้ายภาษาจีนภายในอาคารธนาคารกรุงเทพ สาขาร้อยเอ็ด
ถ่ายราว พ.ศ.2534-2535

ที่มา: ธนาคารกรุงเทพ, 1,000 ล้าน สาขาร้อยเอ็ด, หน้า 92.

นางสาวสมคิด พูนสวัสดิ์พงศ์⁹⁴ ได้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ระบุว่า การเข้ามาของธนาคารพาณิชย์อย่างเต็มตัวในทศวรรษ 2510 ทำให้พ่อค้าเชื้อสายจีนและชาวบ้านเกิดความคุ้นชินกับระบบการเงินสมัยใหม่ ทั้งการฝากออมเงินและการขอสินเชื่อ ดังนั้นระบบการให้ของเชื่อที่อาศัยความเชื่อใจกันระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ซึ่งมีมานานแล้วจึงพัฒนาเป็นการให้สินเชื่อที่ต้องมีหนังสือสัญญาตามกฎหมายอย่างชัดเจน⁹⁵ ในช่วงเวลานี้กลุ่มคนเชื้อสายจีนผู้มีฐานะดีนิยมปล่อยเงินกู้นอกระบบโดยให้ลูกหนี้นำโฉนดที่ดินมาค้ำประกัน หากลูกหนี้ไม่ชำระหนี้สินตามกำหนดก็อาจใช้กระบวนการบางอย่างเพื่อยึดที่ดินผืนนั้นโดยชอบธรรม เช่น บังคับให้ลูกหนี้ขายที่ดินในราคาถูก ซึ่งลูกหนี้ก็มักจะยินยอมแต่โดยดี⁹⁶ ด้วยเหตุนี้คนเชื้อสายจีนหลายคนจึงนิยมสะสมทรัพย์สินในรูปอสังหาริมทรัพย์ประเภทที่ดินเมื่อเกิดการสะสมที่ดินว่างเปล่าแถบชานเมืองจึงเกิดการปล่อยเช่าเพื่อทำการเกษตร ชาวนาที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองจึงจำเป็นต้องเช่าที่ดินจากพ่อค้าเชื้อสายจีน แม้ว่าค่าเช่าที่ดินจะไม่ได้สูงนักแต่ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ฐานะทางการเงินของเกษตรกรไม่ก้าวหน้า ดังนั้นจากการสำรวจใน พ.ศ. 2526 จึงพบว่ามีเกษตรกรในภาคอีสานเพียงร้อยละ 3 เท่านั้นที่มีกรรมสิทธิ์เหนือพื้นที่ทำกินของตนเอง⁹⁷ และยังมีชาวนาอีกไม่น้อยที่เคยมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองแต่ต้องเสียให้กับคนเชื้อสายจีนเพราะการกู้ยืมเงิน อย่างไรก็ตามชาวจีนผู้ไม่มีสัญชาติไทยยังคงไม่สามารถทำนิติกรรมเกี่ยวกับการเงินหรือที่ดินได้โดยสะดวก วิธีแก้ไขอุปสรรคนี้นี้คือการทำนิติกรรมทุกอย่างโดยอาศัยชื่อของภรรยาสัญชาติ

⁹⁴ นางสาวสมคิด พูนสวัสดิ์พงศ์ เป็นอดีตเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ด ระหว่าง พ.ศ.2516-2536 ตำแหน่งสุดท้ายคือหัวหน้าหน่วยบริการกลาง; สัมภาษณ์ สมคิด พูนสวัสดิ์พงศ์, อดีตเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ด, 9 มกราคม 2564.

⁹⁵ สัมภาษณ์ สมคิด พูนสวัสดิ์พงศ์, อดีตเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ด, 9 มกราคม 2564.

⁹⁶ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, *อีสานเมื่อวันวาน*, หน้า 184.

⁹⁷ Jonathan Rigg, "Forces and Influences behind the Development of Upland Cash Cropping in North-East Thailand," *The Geographical Journal* 153,3 (Nov 1987): 374.

ไทย หรือบุตรที่บรรลุนิติภาวะแล้ว นี่จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ชาวจีนอพยพนิยมหาภรรยาชาวไทย แม้ว่าในบางกรณีจะมีภรรยาชาวจีนอยู่แล้วก็ตาม⁹⁸

ตระกูลเชื้อสายจีนที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับสินเชื่อย่างครบวงจรมากที่สุดคือตระกูลเสรีรัตน์ ซึ่งเป็นตระกูลจีนเก่าแก่ในเมืองมหาสารคาม⁹⁹ ภายหลังทายาทส่วนหนึ่งได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากในเมืองร้อยเอ็ด นำโดย นายวิชัย เสรีรัตน์ (แซ่เอ็ง) ก่อนหน้าจะทำธุรกิจเกี่ยวกับสินเชื่อก็เคยประกอบกิจการหลายประเภท เช่น โรงงานสุรา¹⁰⁰ รับเหมาก่อสร้าง¹⁰¹ โรงแรม¹⁰² ฯลฯ จนมาถึงราว พ.ศ.2527-2528 นายวิชัยและบุตรได้ร่วมกันก่อตั้งธุรกิจสินเชื่อเต็มรูปแบบ และจดทะเบียนเป็นห้างหุ้นส่วนจำกัด สหไพบุลย์ร้อยเอ็ด เมื่อ พ.ศ.2530 โดยเริ่มจากสาขาแรกที่ถนนผดุงพานิช ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัดกลางมิ่งเมือง กระทั่งตลอดทศวรรษ 2530 ก็ได้ขยายกิจการหลายสาขาทั่วตัวเมืองร้อยเอ็ด¹⁰³

3.3.3 คนเชื้อสายจีนที่มีบทบาทโดดเด่นด้านเศรษฐกิจ

3.3.3.1 นายเตียงเส็ง แซ่ปึงกับการขยายธุรกิจ

หลายปีหลังจากที่นายเตียงเส็ง แซ่ปึง ประกอบกิจการโรงงานไอศกรีมพลาญชัย ธุรกิจนี้ก็เริ่มซบเซาลง นายเตียงเส็งจึงยกกิจการให้ญาติที่อำเภอเสลภูมิ ส่วนตนเองได้ขยับขยายจากโรงงานไอศกรีมไปเป็นโรงงานผลิตน้ำแข็ง ซึ่งก่อนหน้านี้ภายในเมืองร้อยเอ็ดมีโรงงานน้ำแข็งเพียงโรงเดียว นายเตียงเส็งมองเห็นช่องทางเจริญเติบโตจึงร่วมทุนกับญาติฝ่ายภรรยา คือสมาชิกตระกูลวุฒิจำนงค์และอิฐรัตน์ เปิดโรงงานน้ำแข็งจำนงค์รัตน์ เมื่อ พ.ศ.2515 โดยนายเตียงเส็งทำหน้าที่ตั้งแต่การออกแบบควบคุมงานก่อสร้าง พนักงานบัญชี ผู้จัดการการผลิตและจัดจำหน่าย รวมถึงนายช่างประจำโรงงานด้วย¹⁰⁴ ปลายทศวรรษ 2510 นายเตียงเส็งกลับมาขยายกิจการแรกที่ยังคงทำอยู่คือร้านขายจักรยาน

⁹⁸ สัมภาษณ์ สมคิด พูนสวัสดิ์พงศ์, อดีตเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ด, 9 มกราคม 2564.

⁹⁹ ต้นตระกูลเสรีรัตน์คือ นายไช่บุน แซ่เอ็ง ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่เมืองแต้จิ๋ว มณฑลกว๋างตุ้ง ประเทศจีน อพยพเข้ามาอยู่เมืองมหาสารคามเมื่อ พ.ศ.2440; พิกุล บุชบก, พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย ค.ศ.1931-2016 (พ.ศ.2474-2559) (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2560), หน้า 24.

¹⁰⁰ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 75.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

¹⁰³ สัมภาษณ์ ขจิต เสรีรัตน์, 29 พฤศจิกายน 2563.

¹⁰⁴ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตียงเส็ง แซ่ปึง, หน้า 20.

รถจักรยานยนต์ยามาฮ่าแต่เพียงผู้เดียวในจังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อ พ.ศ.2521 ในนามห้างหุ้นส่วนจำกัดชัยแสงยนต์¹⁰⁵

3.3.3.2 ธุรกิจสมัยใหม่ของนายถวิล จูรีมาศ

ช่วงต้นทศวรรษ 2510 โรงหนังถวิลแห่งใหม่ของนายถวิล จูรีมาศ ประสบความสำเร็จอย่างสูง โรงภาพยนตร์ใหม่นี้มีความใหญ่โต หรุหระ และทันสมัยกว่าเดิมมาก เป็นโรงภาพยนตร์สองชั้น มีการติดตั้งเครื่องปรับอากาศ เปลี่ยนจากเก้าอี้ไม้แบบเก่าเป็นเก้าอี้เหล็กหุ้มเบาะ ติดตั้งระบบจอยักษ์และระบบเสียงอย่างดี เป็นโรงภาพยนตร์สองชั้นที่สามารถบรรจุผู้ชมได้นับพันคน จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นโรงภาพยนตร์ที่ใหญ่ที่สุดในภาคอีสานขณะนั้น¹⁰⁶

จากความสำเร็จของกิจการโรงภาพยนตร์ นายถวิลจึงขยายกิจการไปสู่การทำหน่วยหนังเร่ในนามถวิลภาพยนตร์ ทำการฉายภาพยนตร์ทั่วทั้งภาคอีสานและขยายไปสู่ภูมิภาคอื่นด้วย กิจการหนังเร่ของนายถวิลเติบโตขึ้นจนมีหน่วยหนังเร่ถึง 9 หน่วย¹⁰⁷ นายถวิลใช้กลยุทธ์ในการเชื่อมโยงกิจการโรงภาพยนตร์และหน่วยหนังเร่โดยการผันตัวเองเป็นนายทุนสร้างภาพยนตร์ เมื่อสร้างเสร็จจะได้ลิขสิทธิ์ในภาคอีสานทันที ทำให้โรงภาพยนตร์และหน่วยหนังเร่ของนายถวิลได้โอกาสฉายภาพยนตร์ใหม่ที่สุดกว่าบริษัทอื่นในภาคอีสาน ดังนั้นนายถวิลจึงถือเป็นนักธุรกิจสายหนังรายใหญ่ของภาคอีสานตั้งแต่ทศวรรษ 2510 ถึง 2520 บริษัทภาพยนตร์ส่วนใหญ่จำเป็นต้องอาศัยสายหนังของนายถวิลเพื่อเข้าฉายในภาคอีสาน เช่น สหมงคลฟิล์ม ไฟว์สตาร์ เป็นต้น¹⁰⁸ ลักษณะการประกอบธุรกิจของนายถวิลคือการดึงเอาน้องชายและลูกชายทั้งหมดมาช่วยงานด้วย อาจกล่าวได้ว่าธุรกิจของนายถวิลก็คือธุรกิจของตระกูลจูรีมาศ และการทำธุรกิจในอุตสาหกรรมภาพยนตร์โดยเฉพาะหน่วยหนังเร่ได้เป็นประโยชน์อย่างมากต่องานทางการเมืองของตระกูลจูรีมาศ ดังจะกล่าวถึงในบทถัดไป

ในช่วงที่ทำธุรกิจเกี่ยวกับภาพยนตร์ นายถวิลยังดำเนินธุรกิจอื่นควบคู่ไปด้วย เช่น สวนสนุกที่บึงพลาญชัย ธุรกิจนี้มีความน่าสนใจเพราะถือเป็นความแปลกใหม่ในยุคสมัยนั้น จากประวัติของนายถวิลในหนังสือที่ระลึกพระราชทานเพลิงศพได้บันทึกลักษณะกิจการสวนสนุกนี้ว่า¹⁰⁹

“คุณพ่อถวิลได้ตัดสินใจประมูลสัมปทานบึงพลาญชัย ซึ่งในสมัยเกือบ 50-60 ปีก่อน (ราว พ.ศ.2496-2506) นั้นยังเป็นสถานที่ที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้สวยงามเช่นในปัจจุบันนี้ ...คุณพ่อถวิลได้ทำการปรับปรุงบริเวณบึง

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

¹⁰⁶ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จูรีมาศ, หน้า 58.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61-62.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

พลาญชัยให้สวยงามกว่าเดิม และได้จัดเป็นสวนสนุกในเทศกาลต่าง ๆ โดยเฉพาะช่วงปีใหม่ได้ไปติดต่อให้ร้านค้ามาตั้งร้านขายของและอุปกรณ์ชิงช้าสวรรค์ รถไถ่ถึง รวมทั้งเวทีร่าย ดังนั้นรายได้ที่มาจากการขายตั๋วเข้ามาในบริเวณงานจึงมีเพียงพอต่อการจ่ายเงินให้กับทางราชการ และยังมีเหลือสำหรับค่าใช้จ่ายในการดูแลบำรุงตกแต่ง ปรับปรุงบริเวณบึงพลาญชัยให้สวยงาม”

ต่อมาหลังจากหมดระยะเช่าสัมปทาน นายถวิลจึงเลิกกิจการสวนสนุกแล้วปล่อยให้ทางราชการดำเนินการเอง ส่วนนายถวิลได้หันไปให้ความสำคัญกับกิจการฉางข้าวเพื่ออาศัยเป็นฐานเสียงในการทำงานการเมือง โดยการใช้กลยุทธ์ซื้อแพ่งขายถูก ได้กำไรน้อยแต่ซื้อขายในปริมาณมาก ทำให้นายถวิลได้รับความนิยมชมชอบจากกลุ่มชาวนาเป็นอย่างมาก แต่กิจการฉางข้าวอยู่ในช่วงเดียวกับที่ทำหน่วยหนึ่งไร่ เมื่อหน่วยหนึ่งไร่เติบโตขึ้นมากจึงต้องเลิกกิจการฉางข้าวไป¹¹⁰

ภายหลังธุรกิจเกี่ยวกับภาพยนตร์ได้ยุติลงเพราะเสื่อมความนิยมจากการเติบโตของวงการโทรทัศน์และวงดนตรีลูกทุ่ง แต่นายถวิลยังแสวงหาโอกาสในธุรกิจใหม่ที่ต่อยอดความสำเร็จอย่างต่อเนื่อง ในช่วงทศวรรษ 2530 นายถวิลได้ให้บุตรชายบุตรสาวเข้ามาช่วยทำธุรกิจอย่างเต็มตัว มีทั้งธุรกิจโรงแรม สถานบันเทิง โรงพยาบาลเอกชน ตลอดจนการร่วมทุนกับบริษัทญี่ปุ่นเปิดโรงงานอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์

พ.ศ.2535 นายถวิลมอบพื้นที่เดิมของโรงหนังถวิลบนถนนเพลินจิตแก่บุตรสาวและบุตรชายเพื่อเปิดกิจการเป็นสถานบันเทิงสไมล์ไฮเทค นับเป็นสถานบันเทิงใจกลางเมืองที่ได้รับความนิยมสูงสุดในขณะนั้น¹¹¹ ในช่วงเวลาเดียวกันนายถวิลได้ซื้อกิจการโรงแรมเก่าบนถนนเพลินจิตมาจากญาติแล้วปรับปรุงใหม่เป็นโรงแรมแพรวทอง และธุรกิจใหญ่ที่สุดคือการร่วมมือกับนักลงทุนชาวญี่ปุ่นเพื่อสร้างโรงงานผลิตอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ขึ้นในจังหวัดร้อยเอ็ด ถือเป็นธุรกิจที่มีการร่วมมือกับนักลงทุนต่างชาติดรายแรกในจังหวัดร้อยเอ็ด¹¹² ในช่วงปลายทศวรรษ 2530 นายถวิลเป็นต้นคิดให้บุตรสาวสร้างโรงพยาบาลเอกชนขึ้นในเมืองร้อยเอ็ดเพราะในขณะนั้นยังไม่มีโรงพยาบาลเอกชนที่ทันสมัย เป็นจุดเริ่มต้นของโรงพยาบาลกรุงเทพจรัลเวชในเครือโรงพยาบาลกรุงเทพ โดยมี พญ.กฤษณา และ นาง ไข่มุกข์ จุริมาศ บุตรสาวของนายถวิลเป็นผู้บริหาร¹¹³

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

¹¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68-69.

3.3.3.3 นายธีระ แซ่ฉั่ว กับธุรกิจค้าน้ำมันเชื้อเพลิง

ธุรกิจค้าน้ำมันเชื้อเพลิงในร้อยเอ็ดเริ่มขยายตัวมาตั้งแต่ทศวรรษ 2500 มาถึงทศวรรษ 2520 เป็นช่วงที่ตระกูลคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดหันมาสนใจธุรกิจนี้มากเป็นพิเศษ เช่น ตระกูลชัยคนารักษ์กุล สุริยวานกุล ศิริพานิช อัฐรัชฎ์ ทรัพย์ศิริ อุตถากร โพธินาม เป็นต้น¹¹⁴ ในจำนวนนี้ต้องนับว่าตระกูลชัยคนารักษ์กุลภายใต้การนำของนายธีระ แซ่ฉั่ว ประสบความสำเร็จมากที่สุด

นายธีระ แซ่ฉั่ว สืบทอดกิจการร้านขายของชำจากบิดา (นายโหล้ว แซ่ฉั่ว) คือร้านฉั่วจั่วจี้ที่ตั้งอยู่บนถนนนายโศรกตัดกับถนนผดุงพานิช จากจดหมายติดต่อบริษัทระหว่างนายธีระ แซ่ฉั่ว และนางวิภาดา ทักษะเทวีศิริ¹¹⁵ กล่าวถึงกิจการร้านฉั่วจั่วจี้ เมื่อ พ.ศ.2510 ยังคงเป็นเพียงร้านค้าปลีกเล็กๆ ในเมืองร้อยเอ็ดเท่านั้น จนกระทั่ง พ.ศ.2522 นายธีระได้เปลี่ยนรูปแบบธุรกิจเป็นบริษัทจดทะเบียนเพื่อค้าส่งเชื้อเพลิงปิโตรเลียมโดยเฉพาะ¹¹⁶ นายธีระขยายธุรกิจเป็นสถานีบริการน้ำมันโดยเริ่มจากในเขตเมืองร้อยเอ็ดแล้วจึงขยายไปสู่ต่างอำเภอรวมถึงจังหวัดอื่นในภาคอีสานด้วย ภายในเวลาสิบกว่าปีก็สามารถสร้างธุรกิจนี้ในเครือข่ายให้มีมูลค่าหลายร้อยล้านบาท¹¹⁷ เส้นทางธุรกิจของนายธีระและบริษัทในเครือแสดงให้เห็นความสำคัญของเครือข่ายธุรกิจที่สามารถเชื่อมต่อท้องถิ่นเข้ากับหน่วยงานใหญ่ของประเทศอย่างการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยจนสามารถพัฒนาธุรกิจจากร้านขายของชำไปเป็นบริษัทค้าน้ำมันเชื้อเพลิงรายใหญ่ของภาคอีสาน ธุรกิจค้าน้ำมันเชื้อเพลิงสร้างผลกำไรให้นายธีระอย่างมหาศาลจนสามารถนำเงินทุนไปสร้างธุรกิจประเภทอื่น เช่น รับเหมาก่อสร้าง โรงแรม ไนท์คลับ โรงเรียนเอกชน ฯลฯ ส่งผลให้นายธีระกลายเป็นเศรษฐีแถวหน้าของเมืองร้อยเอ็ด¹¹⁸

3.3.3.4 ตระกูลเชื้อสายจีนอื่น ๆ ที่มีความโดดเด่นด้านธุรกิจ

การค้าสินค้าเบ็ดเตล็ดหรือร้านขายของชำยังคงเป็นหนึ่งในธุรกิจที่คนเชื้อสายจีนนิยมมากที่สุดในทุกยุคสมัย งานศึกษาของ ธาณี พันแสง ถึง พ.ศ.2540 สืบพบว่าร้านค้าเบ็ดเตล็ดซึ่งเริ่มจากกลุ่มพ่อค้าจีนบนถนนผดุงพานิช สุริยเดชบำรุง เทวภิบาล และราชการดำเนิน ได้แผ่ขยายไปบนถนน

¹¹⁴ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 97-98.

¹¹⁵ นายธีระ แซ่ฉั่ว (นามสกุลปัจจุบันคือ ชัยคนารักษ์กุล) เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ภูมิลำเนาเดิมอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ด นางวิภาดา ทักษะเทวีศิริ เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดขอนแก่น; ที่ระลึกในงานบรรจุศพ นางวิภาดา ชัยคนารักษ์กุล. (ภาพสันธู: ประสานการพิมพ์, 2545), หน้า 4.

¹¹⁶ ที่ระลึกในงานบรรจุศพ นางวิภาดา ชัยคนารักษ์กุล, หน้า 6.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-8.

ทุกสาย เฉพาะในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดเป็นกิจการของคนเชื้อสายจีนกว่าร้อยละ 58.67¹¹⁹ ในจำนวนนี้รวมถึงร้านโง้วอิดเซียงของตระกูลเกษมทรัพย์ และร้านสินะวัฒน์พานิชย์ของตระกูลสินะวัฒน์ ซึ่งสืบทอดกิจการมาตั้งแต่ทศวรรษ 2480

ทศวรรษ 2530 ตระกูลเชื้อสายจีนที่โดดเด่นเรื่องธุรกิจค้าของชำมากที่สุดคือ ตระกูลสุริยวงกุลและตระกูลชาติบัญชากร โดยตระกูลสุริยวงกุล เริ่มต้นธุรกิจร้านค้าเบ็ดเตล็ดบนถนนสุริยเดช บำรุง ได้แก่ ร้านวิบูลพาณิชย์ วิบูลซุเปอร์ และคลังวิทยา¹²⁰ บุคคลสำคัญคือ นายวิthur สุริยวงกุล ซึ่งเริ่มต้นจากการประกอบธุรกิจรับเหมาก่อสร้างใน พ.ศ. 2523 ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2531 จึงเปิดร้านค้า สุภัณท์และฮาร์ดแวร์ชื่อร้านร้อยเอ็ดฟาร์ม กระทั่ง พ.ศ.2538 นายวิthurเริ่มวางแผนสร้างห้างค้าปลีก วัสดุก่อสร้างแบบโมเดิร์นเทรดโดยดัดแปลงรูปแบบจากห้างสรรพสินค้า Home Depot ในประเทศสหรัฐอเมริกา สองปีต่อมาห้างค้าปลีกวัสดุก่อสร้างขนาดใหญ่ของนายวิthurชื่อโกลบอลเฮ้าส์ จึงเปิดสาขาแรกขึ้นบนถนนรอบเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด¹²¹

ส่วนตระกูลชาติบัญชากรเริ่มต้นจากการเปิดห้างสรรพสินค้าขนาดย่อมบริเวณรอบบึงพลาญชัยและถนนผดุงพานิช เช่น ห้างเพอร์เฟ็ค ร้านเซฟมาร์ท ฯลฯ กลยุทธ์หลักคือการเลือกทำเลเปิดร้านในย่านชุมชนหนาแน่นและมีกำลังซื้อ ความได้เปรียบเหนือร้านขายของชำทั่วไปคือความหลากหลายของสินค้าที่นำเข้าจากกรุงเทพฯ ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีร้านสะดวกซื้อหรือห้างสรรพสินค้ารายใหญ่จากกรุงเทพฯ เข้ามาตีตลาดในร้อยเอ็ด ทำให้ธุรกิจของตระกูลชาติบัญชากรเฟื่องฟูมาก กระทั่ง พ.ศ.2536 ได้ขยายเป็นห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ใจกลางเมืองชื่อห้างสรรพสินค้าร้อยเอ็ดพลาซ่า ถือเป็นห้างสรรพสินค้าสมัยใหม่แห่งแรกในร้อยเอ็ดที่มีเครื่องปรับอากาศ บันไดเลื่อน และโรงภาพยนตร์อยู่ภายใน¹²²

¹¹⁹ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 84.

¹²⁰ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 84.

¹²¹ พัชรศักดิ์ ว่องไชยกุล, วิthur สุริยวงกุล บุคเบิกร้านวัสดุแนวคิดใหม่ ‘โกลบอลเฮ้าส์’ ค้าปลีกฉีกกฎของคนสร้างบ้าน [ออนไลน์], 24 มีนาคม 2561. แหล่งที่มา

<https://forbesthailand.com/people/%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%97%E0%B8%B9%E0%B8%A3-%E0%B8%AA%E0%B8%B8%E0%B8%A3%E0%B8%B4%E0%B8%A2%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B8%81%E0%B8%B8%E0%B8%A5-%E0%B8%9A%E0%B8%B8%E0%B8%81%E0%B9%80%E0%B8%9A%E0%B8%B4>

¹²² สัมภาษณ์ เสถียร ชาติบัญชากร, หุ้นส่วนห้างสรรพสินค้าร้อยเอ็ดพลาซ่า, 9 มกราคม 2564.

ธุรกิจโรงสีข้าวเป็นธุรกิจเก่าแก่อีกประเภทหนึ่งที่คนเชื้อสายจีนนิยมกันโดยเฉพาะช่วงหลัง พ.ศ.2515¹²³ เช่น โรงสีไฟไทยเพิ่มพูลของตระกูลสุริยวานกุล โรงสีไฟให้คุณหลีของตระกูลพนารมย์ โรงสีไฟชัยมงคลของตระกูลลีศิริกุล โรงสีไฟสมหมายของตระกูลสมทรัพย์ และโรงสีไฟทุ่งทองของตระกูลอารยสังพงษ์ เป็นต้น ธุรกิจเหล่านี้มักจะตั้งอยู่บริเวณชานเมืองเพราะเป็นแหล่งสร้างมลภาวะ แก่ชุมชนเช่นเดียวกับกิจการปศุสัตว์ ดังนั้นจึงมีคนเชื้อสายจีนบางกลุ่มนิยมซื้อที่ดินบริเวณรอบนอก เขตเทศบาลเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมหรือฟาร์มปศุสัตว์

ธุรกิจค้ายาและเวชภัณฑ์ก็ได้รับความนิยมมากเช่นกัน เนื่องจากธุรกิจเหล่านี้ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตชุมชนเมืองและมีการสืบทอดมานานในกลุ่มคนเชื้อสายจีน¹²⁴ นอกจากตระกูลเจษฎาพรพันธุ์ซึ่งเริ่มบุกเบิกธุรกิจประเภทนี้มาตั้งแต่ทศวรรษ 2470 ยังมีอีกหลายตระกูลที่ประกอบกิจการประเภทนี้ ในช่วง พ.ศ.2504 ถึง พ.ศ.2540¹²⁵ เช่น ตระกูลวุฒิจำนงค์ จุฑางกูร โอวาทกานนท์ เล่งเวหาสถิตย์ ฉัตรเที่ยงธรรม โชติช่วงนิรันดร์ วงศ์มังกร จรุงเรือง มงคลศรีสวัสดิ์ ชูลิขสิทธิ์ ตปนิยากร เป็นต้น และมีคนเชื้อสายจีนบางตระกูลที่ประกอบธุรกิจโรงพยาบาลเอกชน นอกจากโรงพยาบาลกรุงเทพจุรีเวชของตระกูลจูรีมาศที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังมีการก่อตั้งโรงพยาบาลร้อยเอ็ด-ธนบุรี อันเป็นผลมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 และ 7 ที่ทำให้มีการขยายตัวของเมืองร้อยเอ็ดและสร้างความต้องการด้านสาธารณสุขมากขึ้น¹²⁶ จึงเกิดการร่วมทุนระหว่างเครือโรงพยาบาลธนบุรีและคณะแพทย์กับนักธุรกิจร้อยเอ็ดซึ่งนำโดยตระกูลสุวรรณชาติ รวมถึงตระกูลเชื้อสายจีนอีกหลายตระกูลที่ร่วมลงทุนด้วย เริ่มดำเนินธุรกิจเมื่อ พ.ศ.2539¹²⁷ ตระกูลจูรีมาศและตระกูลสุวรรณชาติจึงถือเป็นผู้นำด้านธุรกิจโรงพยาบาลเอกชนของเมืองร้อยเอ็ด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹²³ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 79.

¹²⁴ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

¹²⁵ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 90.

¹²⁶ โรงพยาบาลร้อยเอ็ด-ธนบุรี, ประวัติความเป็นมา [ออนไลน์], 1 กรกฎาคม 2564. แหล่งที่มา <https://101thon.com/aboutus/>

¹²⁷ อนุสรณ์งานบรรจุศพ คุณแม่ทองเจิม สุวรรณชาติ, หน้า 28.

3.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จทางธุรกิจของคนเชื้อสายจีน

เมื่อพิจารณาเหตุปัจจัยที่ทำให้คนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดประสบความสำเร็จทางธุรกิจ ในช่วงทศวรรษ 2470 ถึง พ.ศ.2530 จะพบว่าเหตุผลด้านความชำนาญในการค้าและอุปนิสัยขยัน อดทนอาจไม่ใช่ปัจจัยหลักไปเสียทั้งหมด ทว่ายังมีเหตุผลอีกหลายประการที่ทำให้คนเชื้อสายจีน ประสบความสำเร็จในทางธุรกิจมากกว่าคนกลุ่มอื่น ดังนี้

1. ชาวจีนอพยพมีพื้นฐานเครือข่ายสังคมกว้างขวาง กล่าวคือคนเชื้อสายจีนมีพื้นฐานความเชื่อในระบบครอบครัวตามคติขงจื้อ การอพยพมายังประเทศไทยไม่ได้เดินทางมาอย่างอิสระ บางรายถูกชักนำมาโดยนายหน้า บางรายอพยพมาเพราะมีญาติอาศัยอยู่ในไทย หรือบางรายแม้จะมาอย่างโดดเดี่ยว แต่เมื่อมาถึงไทยก็ต้องเข้ากลุ่มเข้าพวกเพื่อความสะดวกในการอยู่อาศัยในต่างแดน เช่น การถูกบังคับให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสมาคมจีนตั้งแต่ขึ้นฝั่ง การต้องเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสมาคมลับ (อั้งยี่) หรือสมาคมจีนอื่นๆ และอาจเข้ากลุ่มกับชุมชนจีนตามกลุ่มภาษาพูด¹²⁸ หรือแม้แต่ชาวจีนที่มาจากหมู่บ้านเดียวกันก็มักช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นพิเศษ เช่น กรณีนายเตียงเส่งที่ได้สั่งสมประสบการณ์การค้าขายจากการทำงานกับนายอิตเซียงและอาศัยเพื่อนพ้องที่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนเพื่อช่วยเหลือในการแก้ไขข้อขัดขัดทางธุรกิจ หรือนายบั๊กแซและนางทองเจิมที่สั่งสมทั้งเงินทุน ประสบการณ์ และเครือข่ายธุรกิจค้าพืชไร่ของป่ามาจากการเริ่มทำงานที่ร้านไทยสง และนายเจียงเคี้ยวที่เป็นผู้อุปถัมภ์ชาวจีนที่เพิ่งเข้ามาอาศัย เป็นต้น เครือข่ายสังคมที่เข้มแข็งทำให้คนเชื้อสายจีนสามารถมีอำนาจทางเศรษฐกิจภายในเวลาไม่กี่ทศวรรษหลังจากมาอาศัยอยู่ในประเทศไทย ต่างกับราษฎรไทยที่หากจะประสบความสำเร็จทางการค้าต้องอาศัยอำนาจรัฐหรือข้าราชการท้องถิ่นเข้าช่วย ดังนั้นราษฎรทั่วไปจึงยากที่จะมีโอกาสประสบความสำเร็จทางการค้าได้ เงินทุนจึงกระจุกตัวอยู่เพียงชนชั้นนำ ข้าราชการ และพ่อค้าเชื้อสายจีนเท่านั้น
2. วัตถุประสงค์หลักของชาวจีนที่อพยพเข้ามาในช่วงทศวรรษ 2470-2490 คือการหนีภัยสงคราม (สงครามกลางเมืองและสงครามจีน-ญี่ปุ่น) หนีการเกณฑ์ทหาร ภัยธรรมชาติ หรือความยากจนจากประเทศจีนเพื่อแสวงหาเส้นทางทำกินใหม่ อย่างที่เห็นจากประวัติชาวจีนที่อพยพเข้ามาร้อยเอ็ดในช่วงนี้ ชาวจีนกลุ่มดังกล่าวแตกต่างจากชาวจีนเก่าแก่ที่อาศัยอยู่ในไทยมานาน เพราะชาวจีนที่อพยพมาใหม่มีความคิดชาตินิยมสูงกว่าและมีความปรารถนาจะกลับไปสู่ถิ่นฐานเดิมเมื่อสามารถสั่งสมทุนทรัพย์ได้มากพอ ไม่ได้คิดจะ

¹²⁸ สัมภาษณ์ มยุจิน เจษฎาพรพันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562

ตั้งรกรากถาวรในไทย¹²⁹ อีกประการที่สืบเนื่องต่อมาคือวัฒนธรรมการส่งโปยกั๊ว ทำให้ชาวจีนอพยพในไทยไม่เคยขาดการติดต่อสื่อสารกับครอบครัวของตนที่ประเทศจีน โดยการส่งโปยกั๊วซึ่งประกอบไปด้วยจดหมายสื่อสารและเงินกลับไปยังประเทศจีน ทั้งวัตถุประสงค์ดั้งเดิมและการส่งโปยกั๊วทำให้ชาวจีนอพยพต้องแสวงหาหนทางสร้างความมั่งคั่งให้ได้มากที่สุดเพื่อจะส่งกลับไปยังบ้านเดิม¹³⁰ การค้าขายจึงเป็นวิธีสร้างฐานะที่ดีกว่าการทำเกษตรกรรม และพ่อค้าจีนในเมืองร้อยเอ็ดก็ไม่มีเงินทุนมากพอจะประกอบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ได้ จึงมักจะมียศเป็นพ่อค้าคนกลางที่เชื่อมเศรษฐกิจส่วนกลางกับเศรษฐกิจส่วนภูมิภาคหรือเชื่อมเศรษฐกิจเมืองกับเศรษฐกิจชนบทเป็นส่วนใหญ่

3. ภาคอีสานเป็นพื้นที่ช่องโหว่ในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ของไทย กล่าวคือราษฎรในภาคอีสานไม่นิยมทำการค้า แต่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก อาจเป็นด้วยปัจจัยทางภูมิประเทศที่ไม่เอื้ออำนวยหรือวัฒนธรรมความเชื่อที่ชาวอีสานไม่นิยมการซื้อขายมาตั้งแต่โบราณ¹³¹ การเกษตรในภาคอีสานยังคงพึ่งพาแต่ปัจจัยธรรมชาติ แม้ว่าผลผลิตที่ได้จะไม่มากพอที่จะนำไปขายที่ภาคกลาง แต่ก็ยังเพียงพอให้ดำรงชีพได้ตามสมควร ปัจจัยทั้งหมดจึงไม่เอื้ออำนวยให้ราษฎรอีสานสั่งสมทุนเป็นนายทุนน้อยหรือพัฒนาอุตสาหกรรมขึ้นในภูมิภาค ในขณะที่ชาวจีนได้รับอภิสิทธิ์เหนือพ่อค้าต่างประเทศชาติอื่นๆ คือสามารถเดินทางไปได้ทั่วพระราชอาณาจักรโดยไม่มีข้อจำกัดด้านการยึดติดถิ่นที่อยู่มาตั้งแต่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์¹³² (ยกเว้นบางช่วงที่รัฐบาลไทยมีนโยบายกีดกันหรือกีดกันชาวจีน) และสามารถทำการค้าได้ค่อนข้างเสรีเพียงแต่ต้องเสียค่าผูกปิ่นท่อนั้น ส่วนชาวไทยต้องถูกเกณฑ์แรงงานตามระบบไพร่ ชาวจีนจึงมีความยืดหยุ่นเป็นอิสระมากกว่าชาวพื้นเมือง กระทั่งยกเลิกระบบไพร่จนเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยแล้ว เกษตรกรรมก็ยังคงเป็นอาชีพหลักของคนท้องถิ่นอย่างเดิม จึงถือว่าพ่อค้าเชื้อสายจีนมีทั้งประสบการณ์และเครือข่ายสั่งสมมานานก่อนที่ชาวท้องถิ่นจะผันตัวเองไปทำการค้า

¹²⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 น.25/1. ร่างพระราชบัญญัติลักษณะจีนใหม่เข้าเมือง รัตนโกสินทรศก 127 (พ.ศ.2451).

¹³⁰ ดูเพิ่มเติมใน สุชาติ ตันตสุรฤกษ์, โปยกั๊ว : การส่งเงินกลับประเทศโดยชาวจีนโพ้นทะเล ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532).

¹³¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ.2.47/69. บันทึกรายงานเสด็จตรวจราชการมณฑลอีสานของจอมพลสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต (24 พ.ค. 2470).

¹³² ไสว วิกวานันท์, "บทบาทของชาวจีนช่วงหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง," ใน ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคอื่นๆ (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 121.

4. กฎหมายและนโยบายของรัฐบาลไทยหลายอย่างเป็นข้อจำกัดทางอ้อมไม่ให้นักลงทุนมีโอกาสครอบครองที่ดินทำกินและทำให้ให้นักลงทุนจำเป็นต้องยึดถืออาชีพค้าขายเป็นหลัก เนื่องจากรัฐบาลไทยวิตกกังวลว่าชาวจีนจะควบคุมทั้งการค้าและการเกษตรทั้งสองทาง และต้องการเผื่อช่องทางให้ชาวไทยยังคงปราศจากคู่แข่งในทางเกษตรกรรม ความวิตกกังวลนี้ปรากฏในคำประกาศเปิดเดินรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ พระราชดำรัสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน ความว่า “...เรื่องจีนนั้น ถ้าไปตั้งร้านขายของอย่างที่ทำกันอยู่โดยมากก็ไม่สู้เป็นไรนัก เพราะถ้าจีนไม่ทำในเรื่องส่งของไปขายหรือเป็นคนกลางในการค้าขายก็อาจไม่มีใครทำเพราะไทเรายังไม่ค่อยจะทำและทำไม่เป็นเสียด้วย แต่ถ้าจีนไปจับจองที่ดินทำนาและขายของพร้อมกันทั้ง 2 อย่าง ก็น่าวิตกอยู่บ้าง แปลว่าเป็น Colony จีนแน่...”¹³³ กฎหมายและนโยบายบางประการได้กีดกันชาวจีนออกจากการประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่น การห้ามไม่ให้ต่างด้าวมีกรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินผ่านประมวลกฎหมายที่ดิน เป็นเหตุให้ชาวจีนไม่สามารถขยายอำนาจทางเศรษฐกิจผ่านการถือครองที่ดินได้¹³⁴ ทว่าราษฎรไทยยังคงมีสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน แม้ว่าจะมีชาวจีนบางส่วนใช้ช่องโหว่ของกฎหมายทำการซื้อที่ดินในนามของภรรยาชาวไทย หรือซื้อในนามบุคคลอื่นที่เป็นคนไทยโดยการทำหนังสือสัญญาไว้ก่อน หรือแม้กระทั่งการซื้อที่ดินในนามของบุตรที่เกิดในไทย สัญชาติไทย และบรรลุนิติภาวะแล้ว อย่างไรก็ตามกฎหมายดังกล่าวก็เป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้นักลงทุนมีโอกาสถือครองที่ดินขนาดใหญ่สำหรับการเกษตร มีแต่เพียงการปลูกพืชผักในปริมาณเล็กน้อยเท่านั้น โดยนิยมทำควบคู่กับกิจการค้าขายและส่วนใหญ่จะไม่นำไปสู่การพัฒนาเป็นอุตสาหกรรม การเกษตร แต่ชาวจีนยังสามารถเช่าที่ดินจากคนไทยโดยทำสัญญาระยะยาวหลายสิบปี หรือการเช่าที่ดินในทำเลการค้าโดยเป็นเจ้าของสิ่งปลูกสร้างบนที่ดินและเป็นผู้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากสิ่งปลูกสร้างนั่นเอง¹³⁵ ทำให้ชาวจีนยังสามารถเช่าที่ดินย่านการค้าในเมืองใหญ่สำหรับแสวงหาผลประโยชน์จากการพาณิชย์ ส่วนคนไทยยังคงมีกรรมสิทธิ์ที่ดินในชนบทที่ไม่ค่อยมีราคาแต่มีพื้นที่กว้างขวาง สามารถทำการเกษตรได้โดยไม่ต้องช่วงชิง

¹³³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.7 พ.5 2/3. ประกาศการเดินรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ ก.817/71 วันที่ 13 กรกฎาคม 2471.

¹³⁴ สุวิทย์ อิศราศวัต และ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน, (ขอนแก่น: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541), หน้า 42.

¹³⁵ ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยม ในสยามประเทศไทย, แปลโดย รัตนา โตสกุล (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556), หน้า 85-86.

ที่ดินราคาแพงในเขตเมือง ดังนั้นภาพของชาวจีนที่อาศัยอยู่เฉพาะในเขตเมืองและประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลักจึงชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในขณะที่ราษฎรไทยในเขตเมืองผู้ใดไม่สามารถค้าขายแข่งขันกับชาวจีนได้ก็จำเป็นต้องออกไปประกอบอาชีพเกษตรกรรมในเขตชนบท อีกประการคือในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองรัฐบาลไทยยังประกาศใช้พระราชบัญญัติช่วยอาชีพและวิชาชีพ พ.ศ.2484 จำกัดอาชีพบางประเภทไว้สำหรับผู้มีสัญชาติไทยเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาชีพที่ต้องอาศัยทักษะความชำนาญเฉพาะทาง¹³⁶ กลับเป็นการดึงดูดให้ราษฎรไทยไม่เกิดการตื่นตัวที่จะทำการค้าแข่งขันกับชาวจีน และทำให้ชาวจีนไม่สามารถประกอบอาชีพอย่างหลากหลาย การทำธุรกิจการค้าจึงเป็นเป้าหมายทางอาชีพอันดับหนึ่งของชาวจีน อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 26 ชาวจีนอพยพเริ่มลดบทบาททางเศรษฐกิจลง ลูกจีนที่ถือสัญชาติไทยกลายเป็นกลุ่มหลักที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจในเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งคนกลุ่มนี้สามารถซื้อขายที่ดินได้อย่างอิสระ ดังปรากฏว่าในช่วงทศวรรษหลังมีคนเชื้อสายจีนหลายครอบครัวเริ่มสะสมทรัพย์สินในรูปแบบอสังหาริมทรัพย์ประเภทที่ดินเป็นหลัก เนื่องจากกฎหมายยกเว้นการถือครองที่ดินของต่างด้าวไม่เป็นอุปสรรคต่อลูกจีนสัญชาติไทยอย่างที่เคยเป็นอุปสรรคต่อชาวจีนอพยพที่ยังคงเป็นต่างด้าวตามกฎหมาย

5. ผู้ประกอบการอุตสาหกรรม เช่น โรงน้ำแข็ง โรงเลื่อย โรงสีไฟ โรงฟอกหนัง เหล่านี้เกือบทั้งหมดเป็นคนเชื้อสายจีน โรงงานเหล่านี้กระจายอยู่ตามเมืองใหญ่ใกล้ทางรถไฟ เพื่อสะดวกในการขนส่งวัตถุดิบและนำผลผลิตไปสู่ตลาด¹³⁷ จนกระทั่งเมืองที่มีเส้นทางรถไฟผ่านเริ่มมีประชากรและการค้าหนาแน่นแออัด ชาวจีนก็ยังสามารถแสวงหาเส้นทางประกอบอาชีพใหม่โดยการอพยพเข้าไปพื้นที่ภาคอีสานตอนในที่มีการคมนาคมค่อนข้างดี โดยเฉพาะเมืองร้อยเอ็ดซึ่งเป็นศูนย์กลางของภาคอีสานที่มีเส้นทางเชื่อมต่อกับพื้นที่หลายจังหวัดและยังมีคู่แข่งทางธุรกิจค่อนข้างน้อย แม้เมืองร้อยเอ็ดจะไม่เหมาะกับการทำโรงงานอุตสาหกรรมใหญ่ที่จำเป็นต้องอาศัยเส้นทางรถไฟขนส่งสินค้า แต่การเป็นพ่อค้าคนกลางแทนที่จะเป็นผู้ผลิตก็ทำให้คนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดสามารถส่งสมความมั่งคั่งได้อย่างรวดเร็ว
6. คนเชื้อสายจีนมีกลยุทธ์ทางการค้าอันเป็นที่พึงใจของคนท้องถิ่น เช่น การทำตัวสนิทสนมกับชาวบ้านถึงขั้นไว้วางใจกันจนสามารถทำการค้าแบบให้ของเชื่อโดยอาศัยเพียงความ

¹³⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สร.0201.8/90. การประชุมคณะรัฐมนตรี (16 เม.ย. 2484).

¹³⁷ สุวิทย์ ธีรศาศวัต. “ทางรถไฟสายอีสานในสมัยรัชกาลที่ 5-7,” ศิลปวัฒนธรรม 28 (มีนาคม 2550): 122-123.

ชื่อสัตย์เชื่อใจซึ่งกันและกันเท่านั้น และพ่อค้าเชื้อสายจีนมีความยืดหยุ่น ผ่อนหนักผ่อนเบา ไม่บีบเค้นบังคับลูกค้าจนเกินไป ในบางครั้งเมื่อเกิดกรณีลักษณะเล็ก ๆ น้อย ๆ พ่อค้าเชื้อสายจีนก็เลือกที่จะไม่ถือสา แต่บางรายที่ไม่ยินยอมผ่อนปรนก็อาจจะกลายเป็นการทำลายฐานลูกค้าของตัวเองไป กรณีเช่นนี้ปรากฏในบันทึกของ ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ ความว่า¹³⁸

“กรณีดังกล่าวนี้ (การลักขโมยเล็กน้อย – ผู้วิจัย) เป็นเรื่องซึ่งทั้งสองฝ่ายยอมรับว่าเป็นเกมกีฬาที่เล่นเพื่อความสนุก เขาจะทำการกันเฉพาะรายที่สนิทสนมกันมาก ๆ เท่านั้น ตามปกติชาวอีสานไม่เป็นคนมือไว เพราะเขากลัวบาป ที่หยิบฉวยเอาของจากร้านไปบ้างก็ทำเพื่อความสนุก ทำไปแล้วก็บอกให้รู้ เจิกบางคนก็ชอบสนุก จึงเล่นกับชาวบ้านด้วยความเต็มใจ แต่เจิกบางคนก็ไม่ยินยอม จะเรียกร้องเอาเงินเต็มราคาของที่ถูกลักขโมยไป ฝ่ายชาวบ้านเมื่อถูกเรียกร้องเช่นนี้ก็ยอมจ่ายโดยดี แต่ก็หมายความว่าฝ่ายพ่อค้าอาจเสียลูกค้าไปได้”

7. พ่อค้าเชื้อสายจีนสามารถตอบสนองความต้องการของคนท้องถิ่นได้ เขตชนบทซึ่งเดิมอยู่ด้วยเศรษฐกิจแบบยังชีพ การสั่งสมทุนและการแข่งขันทางการค้าต่ำมาก แต่เมื่อพ่อค้าเชื้อสายจีนมารับบทบาทเป็นตัวกลางเชื่อมโยงเศรษฐกิจในเขตเมืองกับชนบท ทำให้ชาวบ้านนอกเมืองได้มีโอกาสจำหน่ายสินค้าเกษตรที่ตนเองสามารถผลิตเกินความต้องการในครัวเรือน เริ่มเกิดการสั่งสมทุนทรัพย์ เกิดการจ้างงานในภาคการเกษตร และสินค้าจากเมืองก็ส่งออกสู่ต่างอำเภอได้มากขึ้น กิจกรรมของคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดที่ต้องติดต่อกับชาวยกับชาวท้องถิ่นในเขตชนบท เช่น กิจกรรมโรงสีและการค้าพืชไร่ของป่า จึงดำเนินไปได้ด้วยดี ในอีกแง่หนึ่งอาจสามารถกล่าวได้ว่าพ่อค้าเชื้อสายจีนเป็นผู้นำระบบทุนนิยมความความนิยมการใช้เงินตราเข้าสู่ชนบทมากยิ่งขึ้นผ่านบทบาทพ่อค้าคนกลาง
8. นโยบายส่งเสริมการเกษตรของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ภาคอีสานตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา ทำให้พ่อค้าเชื้อสายจีนได้รับประโยชน์จากการเป็นพ่อค้าคนกลางโดยที่ไม่ต้องลงทุนทำการเกษตรเอง ยกตัวอย่างเช่นนโยบายส่งเสริมการปลูกปอ เนื่องจากอุปสงค์กระสอบป่านเพิ่มสูงมากตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ภาคอีสานกลายเป็นพื้นที่เป้าหมายที่รัฐบาลสนับสนุนให้ชาวไร่ปลูกปอแก้วอันเป็นพืชที่สามารถเติบโตได้ดีบนพื้นที่แห้งแล้ง ไม่เพียงส่งเสริมการเพาะปลูกเท่านั้น รัฐบาลยังมีนโยบายประกันราคาขั้นต่ำซึ่ง

¹³⁸ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, หน้า 150.

เริ่มเมื่อ พ.ศ.2496 และในปีถัดมาได้จัดตั้งโรงงานทอกระสอบป่านชื่อ บริษัทกระสอบอีสาน จำกัด ทำให้การปลูกปอแก้วรุ่งเรืองมากในภาคอีสานตั้งแต่นั้นมา¹³⁹ ราษฎรชาวอีสานนิยมปลูกปอกันมากโดยเฉพาะช่วงหลัง พ.ศ.2500 จนมีคำกล่าวว่า “ปอมาป่าแปน” หรือ “ปอมาป่าหมด”¹⁴⁰ แต่กลับไม่ปรากฏว่ามีคนเชื้อสายจีนผันตัวไปเป็นชาวไร่ปลูกปอ เพราะคนกลุ่มนี้นิยมค้าพืชไร่ของป่าอยู่แล้ว เมื่อของป่าแบบเดิมเสื่อมความนิยมลง พื้นที่ป่าถูกปรับสภาพเป็นไร่ปอ พ่อค้าเชื้อสายจีนก็ปรับตัวเปลี่ยนมาค้าปอเช่นกัน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่านโยบายส่งเสริมการเกษตรของรัฐบาลแม้ว่าเป้าประสงค์จะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพ่อค้าเชื้อสายจีน แต่คนกลุ่มนี้กลับได้รับประโยชน์โดยตรง

9. คนเชื้อสายจีนไม่ได้มีเฉพาะบทบาทด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังมีบทบาททางการเมืองและสังคมด้วย โดยเฉพาะบทบาททางสังคมด้านการสังคมสงเคราะห์และการศาสนาซึ่งจะกล่าวถึงอย่างละเอียดในบทที่ 5 จะแสดงให้เห็นว่าคนเชื้อสายจีนมีความสัมพันธ์อันดีกับชาวบ้าน ความขัดแย้งระหว่างชาวจีนอพยพกับคนท้องถิ่นเกี่ยวกับการทำธุรกิจการค้าแทบจะไม่เคยปรากฏให้เห็น ส่วนลูกจีนที่เกิดในไทยหากไม่ใช้เชื้อสายชาวพื้นเมืองเจี๋ยนอยู่ด้วย ก็มักจะเป็นลูกจีนที่มีความผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับชาวท้องถิ่น จึงเกิดความกลมกลืนกับคนท้องถิ่นจนไม่เกิดการแบ่งแยกชาติพันธุ์ หรือแม้แต่ความเชื่อทางศาสนาที่คนเชื้อสายจีนให้ความเคารพนับถือและอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ในขณะที่คนท้องถิ่นก็มีการร่วมกิจกรรมกับทางสมาคมศาลเจ้าโดยไม่มีการกีดกันหรือรังเกียจเด็ดขาดแต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้การค้าของคนเชื้อสายจีนไม่ถูกต่อต้านจากชาวบ้านในทางตรงกันข้ามสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างกลุ่มคนเชื้อสายจีนกับคนท้องถิ่นยิ่งส่งเสริมให้การค้าของคนเชื้อสายจีนสามารถเติบโตและแผ่ขยายไปทั่วเขตเมืองร้อยเอ็ด
10. อำเภอมืองร้อยเอ็ดยังคงเป็นศูนย์กลางทางธุรกิจของคนเชื้อสายจีนกระทั่งในทศวรรษหลัง ๆ แม้จะมีพ่อค้าเชื้อสายจีนกระจายตัวออกไปอยู่ในเขตพื้นที่อื่นตามความเจริญด้านการคมนาคม เช่น จังหวัดกาฬสินธุ์ มหาสารคาม ยโสธร และในอำเภอต่าง ๆ แต่คนเชื้อสายจีนจำนวนมากก็ยังคงกลับมาทำธุรกิจการค้าในเมืองร้อยเอ็ด งานวิจัยของสุวิทย์ ธีร

¹³⁹ วีรวัฒน์ กาญจนกุล, “บทบาทของรัฐบาลในการส่งเสริมพืชไร่ : การศึกษาเฉพาะกรณีปอ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2505), หน้า 91.

¹⁴⁰ สุวิทย์ ธีรศาสตร์ และ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน, (ขอนแก่น: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541), หน้า 22.

ศาสดา และคณะ เรื่อง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำชี ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2528¹⁴¹ ได้สรุปว่าพ่อค้าเชื้อสายจีนที่กระจายตัวออกจากเมืองร้อยเอ็ดไปตั้งถิ่นฐานการค้าในพื้นที่ใกล้เคียง เมื่อสืบทอดกิจการถึงรุ่นลูกแล้วส่วนหนึ่งถูกกลืนกลายเป็นคนไทย แต่มีหลายกลุ่มกลับเข้ามาทำธุรกิจการค้าในเมือง ด้วยเหตุผลส่วนหนึ่งดังนี้

- 1.) กลัวถูกปล้น
- 2.) ทำเลการค้าในเมืองดีกว่าเพราะมีประชากรหนาแน่น
- 3.) การคมนาคมระหว่างเมืองกับชนบทที่พัฒนาขึ้นมาก การผูกขาดการค้าในฐานะพ่อค้าคนกลางทำได้ยากขึ้น หากมีการกดราคาสินค้ามากจนเกินไปชาวบ้านก็สามารถค้าขายเองโดยไม่ต้องผ่านคนกลาง

3.5 สรุป

คนเชื้อสายจีนมีบทบาทสำคัญทำให้เศรษฐกิจเมืองร้อยเอ็ดเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ช่วยเร่งให้ธุรกิจการค้าในเมืองร้อยเอ็ดเติบโตอย่างรวดเร็วและทำหน้าที่เป็นนายทุนจนสามารถสะสมทรัพย์สินจนมั่งคั่งกว่ากลุ่มคนอื่น การทำหน้าที่นายทุนของคนเชื้อสายจีนได้เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจของพื้นที่ภาคอีสานตอนในให้กลายเป็นระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว นอกจากนี้คนเชื้อสายจีนยังเป็นผู้นำในการริเริ่มประกอบธุรกิจสมัยใหม่ เกิดอาชีพใหม่ ๆ และทำให้เกิดการขยายตัวของความเป็นเมืองอย่างรวดเร็วจนชุมชนจีนกลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้าของเมืองร้อยเอ็ด สอดประสานกับชุมชนคนเชื้อสายจีนที่มีการเคลื่อนที่ในระนาบเดียวกับความเป็นเมืองที่ขยายใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ ประกอบกับกฎหมายและนโยบายบางประการของรัฐบาลก็มีส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อบทบาทด้านเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ด เช่น นโยบายส่งเสริมการเกษตรของรัฐบาลที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ภาคอีสานตั้งแต่ทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา ทำให้พ่อค้าเชื้อสายจีนได้รับประโยชน์จากการเป็นพ่อค้าคนกลางโดยที่ไม่ต้องลงทุนทำการเกษตรเอง ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าพ่อค้าเชื้อสายจีนเป็นหนึ่งในองค์ประกอบที่ไม่อาจขาดหายไปของเศรษฐกิจเมืองร้อยเอ็ด โดยปรากฏความสำคัญชัดเจนตั้งแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา

บทบาททางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนในแต่ละช่วงเวลามีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางเศรษฐกิจ ในช่วงแรกชาวจีนที่เพิ่งอพยพเข้ามาใหม่ยังคงเป็นเพียงพ่อค้าเล็ก ๆ ในเขตเมือง โดยจุดเด่น

¹⁴¹ สุวิทย์ ธีรศาสดา, ขอบ ดิสนโคก และสุเมธ แก่นมณี, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำชี ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2528 : รายงานการวิจัย, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2528).

ของชาวจีนที่อพยพไปยังเมืองร้อยเอ็ดหลังจากการขยายเส้นทางรถไฟส่วนใหญ่คือเป็นชาวจีนที่อพยพมาจากเมืองอื่น ไม่ใช่ชาวจีนที่อพยพจากประเทศจีนโดยตรงแบบเสื่อผืนหมอนใบ ดังนั้นชาวจีนอพยพกลุ่มนี้จึงมีทุนทรัพย์อยู่ระดับหนึ่งและมีญาติพี่น้องอยู่ในร้อยเอ็ด แทบจะไม่ปรากฏกรณีที่อพยพเข้าไปอย่างตัวเปล่า โดยอาชีพหลักในช่วงแรกคือเป็นพ่อค้าคนกลาง ดังนั้นอาชีพค้าพืชไร่ของป่าจึงได้รับความนิยมมากในช่วงเวลาหนึ่ง ส่วนคนเชื้อสายจีนที่สั่งสมทุนทรัพย์ได้ระดับหนึ่งแล้วจะเริ่มประกอบอุตสาหกรรม เช่น โรงสีข้าว โรงภาพยนตร์ โรงแรม โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ กระทั่งในช่วงหลังที่คนไทยเชื้อสายจีนกระจายตัวออกไปต่างอำเภอ และยังประกอบอาชีพอื่นด้วยโดยไม่จำกัดเฉพาะธุรกิจการค้าขาย แต่ในเมืองร้อยเอ็ดยังคงมีนักธุรกิจเชื้อสายจีนอยู่มาก และตระกูลเชื้อสายจีนก็ยังมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจเสมอมา

บทที่ 4

บทบาทด้านการเมือง

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาบทบาททางการเมืองของคนเชื้อสายจีน เช่น ความสัมพันธ์ของชาวจีนกับกลุ่มชนชั้นนำในท้องถิ่นก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง การสนับสนุนนักการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง การมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรงของคนไทยเชื้อสายจีนในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและนักการเมืองท้องถิ่น การสร้างกลุ่มการเมืองท้องถิ่นและการสืบทอดอำนาจของตระกูลการเมือง เป็นต้น โดยจะชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในแต่ละช่วงเวลา

ชาวจีนอพยพในเมืองร้อยเอ็ดมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนชั้นนำพื้นเมืองมาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 จนกระทั่งเมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ชาวจีนแม้จะไม่สามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองได้โดยตรงแต่ก็มีบทบาทในการสนับสนุนนักการเมืองท้องถิ่น และพบว่ามือนักการเมืองทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่นจากร้อยเอ็ดหลายคนเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนซึ่งนักการเมืองกลุ่มดังกล่าวส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกลุ่มพ่อค้าเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ด

4.1 คนเชื้อสายจีนที่มีบทบาททางการเมืองก่อน พ.ศ.2475

ร้อยเอ็ดถูกสถาปนาขึ้นเป็นเมืองของสยามเมื่อ พ.ศ.2318 ในสมัยกรุงธนบุรี โดยมีความสัมพันธ์กับส่วนกลางในลักษณะหัวเมืองประเทศราช ไม่ได้ใกล้ชิดกับศูนย์กลางอำนาจเท่ากับเมืองนครราชสีมาซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ที่สุดในภาคอีสาน เมืองร้อยเอ็ดจึงมีระบอบการปกครองของตนเองเรียกว่าอาญาสี่หรืออาญาสี่ตามแบบอาณาจักรล้านช้าง¹ อำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองจากส่วนกลางมีความลดหลั่นกันไปตามระยะทางความห่างไกลจากเมืองหลวง ร้อยเอ็ดจึงค่อนข้างมีอิสระในการปกครองตนเองโดยไม่ถูกควบคุมจากกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์โดยตรง เจ้าเมืองมีอำนาจเต็มในการบริหารจัดการ ตำแหน่งเจ้าเมืองก็ได้รับสืบทอดทางสายเลือดมาอย่างต่อเนื่องตามครรลอง

¹ อาญาสี่หรืออาญาสี่ เป็นระบอบการปกครองของหัวเมืองอีสานช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วยตำแหน่งเจ้าผู้ปกครองสูงสุดของเมืองสี่ตำแหน่งได้แก่ เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ และราชบุตร ซึ่งทั้งสี่ตำแหน่งต้องสืบทอดทางสายเลือดเท่านั้น; เติม วิชาญพนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 293-295.

ปกติโดยไม่เคยถูกกำหนดจากส่วนกลาง เพียงแต่ต้องได้รับการรับรองจากราชสำนักไทยเท่านั้น² การปกครองภายใต้ระบบอาญาสิทธิ์ทำให้ตำแหน่งทางราชการในหัวเมืองอีสานแทบทั้งหมดตกเป็นของเครือญาติเจ้าเมืองทั้งสิ้น เนื่องจากเจ้าเมืองต้องการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้วงศ์ตระกูลของตนเอง ด้วยสาเหตุนี้เองทำให้ราษฎรทั่วไปไม่สามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองได้³ ดังนั้นแม้ว่าในเมืองร้อยเอ็ดจะมีชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 กลับไม่ปรากฏว่ามีชาวจีนที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเลย

เมื่อพิจารณาจุดเริ่มต้นชุมชนจีนจะพบว่าชาวจีนอพยพกลุ่มแรกนิยมตั้งบ้านเรือนใกล้กับจวนเจ้าเมืองเป็นหลัก เนื่องจากชุมชนโบราณเมื่อแรกตั้งเมืองร้อยเอ็ดใน พ.ศ.2318 ตั้งแต่สมัยท้าวทนเจ้าเมืองคนแรกยังครอบคลุมพื้นที่ไม่กว้างขวางนัก ทิศเหนือติดคลองคูเมือง ทิศตะวันออกติดคุ้มวัดกลาง ทิศตะวันตกติดวัดสระทอง พื้นที่นี้เรียกว่าคุ้มโนนหินกอง-คุ้มสระคู-คุ้มสระสิม ซึ่งจวนเจ้าเมืองและเครือญาติทั้งหมดอยู่บริเวณคุ้มโนนหินกอง⁴ ดังนั้นจึงเหลือเพียงพื้นที่ด้านทิศใต้ยังคงว่างอยู่ อาจเป็นสาเหตุที่ชาวจีนอพยพกลุ่มแรกเลือกตั้งบ้านเรือนทางทิศใต้ของจวนเจ้าเมือง จะเห็นได้ว่าบ้านของกลุ่มผู้นำชาวจีนยุคแรก ทั้งนายกาสี แซ่เซียว นายเหียบสุน แซ่ตั้ง นายซ้อฮ้วง แซ่ตั้ง และนายแซ แซ่เตีย ล้วนตั้งอยู่ใกล้จวนเจ้าเมืองทั้งสิ้น ชาวจีนกลุ่มนี้ทำให้แหล่งชุมชนของเมืองเคลื่อนที่จากทิศเหนือซึ่งเป็นชุมชนโบราณ ลงสู่ทิศใต้ที่มีถนนผดุงพานิชเป็นแหล่งชุมชนใหม่ และทำให้คุ้มวัดราชวรวิหารหรือคุ้มวัดท่าแขกกลายเป็นแหล่งพักสินค้าของพ่อค้าต่างถิ่นแทนคุ้มวัดหัวรอหรือคุ้มวัดบูรพาซึ่งเป็นแหล่งพักของพ่อค้าและนายฮ้อยต่างถิ่นมาตั้งแต่เริ่มตั้งเมืองร้อยเอ็ด⁵

เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลสยามต้องการกระชับอำนาจในดินแดนอีสานจึงเกิดการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ ระบบอาญาสิทธิ์ถูกยกเลิกแล้วเปลี่ยนมาใช้การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลแทน ตำแหน่งเจ้าเมืองถูกเปลี่ยนเป็นผู้ว่าราชการเมืองและไม่ได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จอย่างในอดีต⁶ ตำแหน่งข้าราชการหัวเมืองจึงเปิดกว้างขึ้นไม่จำกัดเฉพาะในเครือญาติของผู้ว่าราชการเมืองเท่านั้น⁷ ช่วงเวลานี้เริ่มปรากฏบทบาททางการเมืองของชาวจีนในร้อยเอ็ดอย่างน้อยสองคน ได้แก่ นายกาสี แซ่เซียว และ

² อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, (กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2558), หน้า 14.

³ เดิม วิภาคย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, หน้า 292.

⁴ เมธา คำบุศย์, คุ้มต่างๆในเขตกำแพงเมืองร้อยเอ็ด, (อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ อาจารย์เมธา คำบุศย์, 2553), หน้า 32-33.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

⁶ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด, เจ้าเมืองร้อยเอ็ด, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 3.

⁷ ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยม ในสยามประเทศไทย, แปลโดย รัตนา โตสกุล (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556), หน้า 40-41.

นายซื่อฮ้าง แซ่ตั้ง โดยทั้งสองรายมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชนชั้นนำในท้องถิ่น นายกาสีได้รับราชการเป็นหลวงนุกลกิจคดีจีน ทำหน้าที่ดูแลชุมชนชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ด ส่วนนายซื่อฮ้างมีความสนิทสนมกับพระยาขัติยวงษาเอกาธิก-สถานันท์ (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) ผู้ว่าราชการเมืองร้อยเอ็ดในขณะนั้น จึงได้รับสิทธิผูกขาดสัมปทานต้มสุรา ดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 ทั้งนายกาสีและนายซื่อฮ้างล้วนเป็นชาวจีนอพยพกลุ่มเดียวกับนายเหียบสุน แซ่ตั้ง ซึ่งเป็นชาวจีนที่เข้าไปยังเมืองร้อยเอ็ดเป็นคณะแรกเท่าที่ปรากฏหลักฐานระบุถึงเมื่อ พ.ศ.2398 ดังนั้นจึงสามารถกล่าวได้ว่าคนเชื้อสายจีนเริ่มมีบทบาททางการเมืองมาตั้งแต่ชาวจีนอพยพรุ่นแรก ความสัมพันธ์กับชนชั้นนำอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนอพยพรุ่นแรกแรกสามารถตั้งบ้านเรือนค้าขายได้โดยสะดวก

บทบาททางการเมืองของคนเชื้อสายจีนเป็นสิ่งที่พัฒนามาจากบทบาททางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ชาวจีนอพยพเมื่อแรกเข้ามาอาศัยอยู่ในร้อยเอ็ดไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองอย่างชัดเจนนัก ส่วนใหญ่กล่าวถึงการประกอบอาชีพและความเป็นอยู่ การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระยะแรกจึงจำกัดอยู่ที่ชาวจีนผู้มีฐานะมั่งคั่งไม่กี่คนที่สามารถไต่เต้าจนมีตำแหน่งทางราชการหรือมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าเมืองอันเป็นศูนย์กลางอำนาจของแต่ละท้องถิ่นในขณะนั้น อย่างไรก็ตามไม่ได้หมายความว่าชาวจีนอพยพกลุ่มแรกจะสามารถเข้าถึงอำนาจทางการเมืองได้ตั้งแต่เพิ่งอพยพมาถึง ยกตัวอย่างเช่นกรณีนายซื่อฮ้างที่ได้รับสัมปทานต้มสุรานั้น ไม่ได้มีหลักฐานระบุว่าได้รับสัมปทานเมื่อใด แต่เมื่อวิเคราะห์ร่วมกับช่วงเวลาพระยาขัติยวงษาเอกาธิกสถานันท์ (เหลา ณ ร้อยเอ็ด) ได้รับตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองร้อยเอ็ด คือระหว่าง พ.ศ.2448-2451⁸ ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่านายซื่อฮ้างน่าจะได้รับสัมปทานต้มสุราในช่วงเวลานี้ อันเป็นเวลาห่างจากที่นายซื่อฮ้างเข้ามายังเมืองร้อยเอ็ดนานถึง 50 ปี สาเหตุที่ชาวจีนอพยพเพิ่งเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 นอกจากเหตุผลด้านการปฏิรูปการปกครองยกเลิกระบบอาญาสี่ดังที่กล่าวไปข้างต้น อีกสาเหตุหนึ่งคือการทำที่ชาวจีนอพยพเมื่อแรกเริ่มตั้งถิ่นฐานยังไม่มีคามมั่งคั่ง จึงอาจไม่ได้รับความใส่ใจจากกลุ่มชนชั้นนำและชาวจีนก็มีความสนใจด้านการค้ามากกว่าการเมือง จนกระทั่งสังคมความมั่งคั่งได้มากพอแล้วจึงเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านการให้ความอุปถัมภ์ชนชั้นนำ เช่น นายกาสีที่บริจาคข้าวสารแก่ทางราชการได้รับแต่งตั้งเป็นหลวงนุกลกิจคดีจีน หรือนายซื่อฮ้างซึ่งเป็นคหบดีผู้มั่งคั่งที่สุดในเมืองร้อยเอ็ดและเป็นที่ปรึกษาส่วนตัวของผู้ว่าราชการเมือง เป็นต้น

ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การมีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวจีนยังคงถูกจำกัดอยู่ในหมู่ตระกูลจีนไม่กี่ตระกูลเท่านั้น และชาวจีนเหล่านั้นล้วนเป็นเครือญาติกันทั้งสิ้น นายกาสี

⁸ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด, เจ้าเมืองร้อยเอ็ด, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 31.

ซึ่งเป็นหลวงนุกลกิจคดีจีนมีบิดาเป็นชาวจีนฮกเกี้ยนได้รับราชการในตำแหน่งหลวงโศกา ส่วนนายชื่อฮ้างเป็นบุตรเขยของนายกาสีที่อพยพเข้าไปยังเมืองร้อยเอ็ดพร้อมกัน ต่อมาราวทศวรรษ 2450-2460 นายไคว-หยงนี้หรือจีนหยงหงี้ผู้เป็นบุตรเขยของนายชื่อฮ้างได้รับราชการในตำแหน่งหลวงพิสิษฐเกษมสวัสดิ์และได้รับสืบทอดสัมปทานต้มสุราต่อจากนายชื่อฮ้างด้วย⁹ นอกจากคนกลุ่มนี้แล้วไม่ปรากฏชาวจีนอื่นว่ามีส่วนร่วมทางการเมืองอีกเลยจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองอย่างแท้จริงของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ด

4.2 ความวุ่นวายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และการมีส่วนร่วมทางการเมือง

จุดพลิกผันสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองไทยร่วมสมัยคือการที่คณะราษฎรทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ เมื่อ พ.ศ.2475 เหตุการณ์นี้ก่อให้เกิดการสร้างอัตลักษณ์ทางการเมืองของชาวอีสาน การถือกำเนิดของระบบรัฐสภานับเป็นครั้งแรกที่ผู้นำท้องถิ่นระดับจังหวัดมีโอกาสแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ อันส่งผลกระทบต่ออนาคตของภูมิภาคของตน ในเวทีระดับชาติ ประชาชนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับชาติผ่านผู้แทนราษฎร การเลือกตั้งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้มีสิทธิพลในท้องถิ่นเริ่มมีสิทธิมีเสียงในรัฐสภา ภาคอีสานก็มีความสำคัญในสายตาของรัฐบาลกลางมากยิ่งขึ้น เห็นได้จากจดหมายของนายฟอง สิทธิธรรม สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ.2480 ที่เขียนถึงปลัดกระทรวงมหาดไทย ความตอนหนึ่งว่า¹⁰ “...สำหรับภาคอีสานแล้วข้าพเจ้ากลัวว่า รัฐบาลเพิ่งจะสนใจต่อราษฎรในภาคนี้เมื่อภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมานี้เอง ก่อนหน้านั้นรัฐบาลสนใจแต่เพียงว่าทำอะไรภาคนี้จึงจะไม่หลุดมือไปเป็นของฝรั่งเศสเท่านั้น...”

4.2.1 ความเปลี่ยนแปลงหลังการปฏิวัติ

พ.ศ.2476 เกิดเหตุหลายประการที่ส่งผลกระทบต่ออนาคตทางการเมืองของร้อยเอ็ด ประการแรกคือ รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช

⁹ ดูเพิ่มเติมในบทที่ 2

¹⁰ สุวิทย์ ธีรศาศวัต และ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน, (ขอนแก่น: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541), หน้า 19.

2476 สารสำคัญคือการยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาล จัดแบ่งส่วนราชการออกเป็นส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น ในส่วนภูมิภาคนั้นได้แบ่งออกเป็นระดับจังหวัดและอำเภอ¹¹

ประการที่สองคือรัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน ซึ่งเป็นการเลือกตั้งทางอ้อม คือมีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลก่อน แล้วผู้แทนตำบลค่อยเลือกตั้งผู้แทนราษฎรอีกทอดหนึ่ง การเลือกตั้งครั้งนี้จังหวัดร้อยเอ็ดได้ผู้แทนราษฎร 2 คน ได้แก่ พันตรีพระไพศาลเวชกรรม (สวาสดิ์ โสมเกษตริน) และ จ.ส.ต.ขุนเสนาสัสดี (ถั่ว ทองทวี)¹² ซึ่งทั้งสองท่านล้วนเคยเป็นข้าราชการในค่ายมณฑลทหารบก จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อครั้งที่จังหวัดร้อยเอ็ดยังคงเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองในระบบมณฑลเทศาภิบาล¹³ ในการเลือกตั้งครั้งแรกยังไม่ปรากฏบทบาทของคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ด

ประการที่สามคือการเกิดขึ้นของกบฏบวรเดชในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 แม้ว่ารัฐบาลคณะราษฎรจะสามารถปราบปรามกบฏลงได้อย่างรวดเร็ว แต่ผลที่ตามมาคือความเคลื่อนไหวทางการเมืองในภาคอีสานถูกรัฐบาลจับตามองอย่างเข้มงวด ส่วนหนึ่งเพราะผู้นำท้องถิ่นในภาคอีสานมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการก่อการของพระองค์เจ้าบวรเดช หลังจากกลุ่มกบฏล่มสลายแล้วยังคงมีกองกำลังบางส่วนหลงเหลืออยู่ในภาคอีสาน¹⁴ ยกตัวอย่างเช่นกรณีกบฏหมอลำน้อยชาดา ซึ่งได้พยายามใช้ประโยชน์จากสถานการณ์การเมืองอันปั่นป่วนวุ่นวายเพื่อปลุกระดมผู้คนให้ต่อต้านรัฐบาลต่อต้านการเสียภาษี การศึกษาในโรงเรียนรัฐบาล รวมถึงยกเลิกการนับถือพระสงฆ์¹⁵ โดยหมอลำน้อยชาดาก่อการในเขตจังหวัดมหาสารคาม เป้าหมายคือการรื้อฟื้นอาณาจักรเวียงจันทน์ขึ้นมาใหม่ แยกตัวเป็นอิสระจากกรุงเทพฯ หมอลำน้อยชาดาอ้างตนเป็นผู้วิเศษเพื่อเกลี้ยกล่อมผู้คน อย่างไรก็ตามความพยายามดังกล่าวปะทุขึ้นเพียงสองถึงสามเดือนก็ต้องสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2477 เพราะหมอลำน้อยชาดาถูกจับกุมและถูกตัดสินจำคุกสี่ปี¹⁶ การปลุกระดมของหมอลำน้อยชาดาแม้จะไม่ประสบความสำเร็จในแง่ของการปฏิวัติ แต่สิ่งหนึ่งที่สะท้อนว่าการเคลื่อนไหวครั้งนี้ได้รับความสนใจจากราษฎรอยู่มากน้อย คือเกิดเหตุการณ์รื้อธงขาวในเมืองมหาสารคามขาดตลาด เนื่องจากหมอลำน้อยชาดาชอบนุ่งขาวห่มขาวและใส่ธงขาว เหล่าสานุศิษย์จำนวนมากก็แต่งกายแบบเดียวกัน การ

¹¹ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 15.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 53-54.

¹³ ประสพ วงศ์หนองหัว, “บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด กับการพัฒนาสู่ระบอบการเมือง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2537), หน้า 36.

¹⁴ ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยม ในสยามประเทศไทย, หน้า 52-53.

¹⁵ บุญช่วย อัตถากร, ประวัติศาสตร์ภาคอีสาน และเมืองมหาสารคาม และผลงานต่าง ๆ, (ม.ป.ท., 2522), หน้า 95.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96-97.

เคลื่อนไหวครั้งนี้จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กบฏเกือกขาว”¹⁷ อีกทั้งเมื่อหมอลำน้อยชาดาถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำก็มีกลุ่มผู้สนับสนุนหลายสิบคนชุมนุมตะโกนโห่ร้องอยู่ใกล้เรือนจำให้ปล่อยตัวหมอลำน้อยชาดา ทำายที่สุดผู้ชุมนุมเหล่านี้ก็ถูกจับกุมและตัดสินจำคุกทั้งหมด¹⁸

4.2.2 งานฉลองรัฐธรรมนูญ

เหตุการณ์กบฏบวรเดชทำให้งานฉลองรัฐธรรมนูญใน พ.ศ.2476 ถูกจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่เป็นพิเศษทั้งในแง่ขนาดของพื้นที่จัดงานและในแง่ของการเผยแพร่แนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับคณะราษฎร อันสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองหลังจากรัฐบาลสามารถปราบกบฏบวรเดชสำเร็จในเดือนตุลาคม งานฉลองรัฐธรรมนูญครั้งนี้จึงเสมือนเป็นงานเฉลิมฉลองชัยชนะของฝ่ายคณะราษฎรเหนือฝ่ายกบฏ รวมถึงสะท้อนบรรยากาศของยุคสมัยที่คณะราษฎรเริ่มมีอำนาจเด่นชัดเหนือฝ่ายปฏิบัติ

งานฉลองรัฐธรรมนูญจัดขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2475 ณ ท้องสนามหลวง ซึ่งเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญ จัดขึ้นเพื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้เข้าใจความหมายของรัฐธรรมนูญและหลัก 6 ประการ¹⁹ นอกเหนือจากการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญในกรุงเทพฯ ยังมีการจัดงานในต่างจังหวัดนับตั้งแต่วันที่ 10 ธันวาคม 2475 ต่อเนื่องกันมาทุกปี ทั้งนี้งานฉลองรัฐธรรมนูญในต่างจังหวัดมีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดกับงานในกรุงเทพฯ โดยงานฉลองรัฐธรรมนูญที่จัดขึ้นในกรุงเทพฯ รัฐจะมีบทบาทสูงมากโดยเฉพาะในเรื่องงบประมาณในการจัดงานและการระดมทรัพยากร ทว่าในต่างจังหวัดนั้นรัฐจัดสรรงบประมาณให้เพียงบางส่วน ดังนั้นประชาชนในท้องถิ่นจึงเข้าไปมีส่วนร่วมในการระดมทุนเพื่อใช้จัดงานดังกล่าวนี้ อันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่างานฉลองรัฐธรรมนูญในต่างจังหวัดนั้นเป็นงานรื่นเริงของประชาชนอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากการที่บรรดาหีบห่อ ข้าวสารอาหาร พืชผัก และประชาชนร่วมใจกันในการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญให้มีความยิ่งใหญ่ และจัดให้มีกิจกรรมคล้ายคลึงกับงานฉลองรัฐธรรมนูญในกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นในด้านของพิธีกรรม โดยนำรัฐธรรมนูญมาประดิษฐาน และประกอบพิธีกรรมทั้งแบบพุทธและพราหมณ์ จัดขบวนพาเหรด จัดมหรสพงานเฉลิมฉลอง²⁰

¹⁷ สุวิทย์ ชีรสอวต, ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488, (ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2557), หน้า 202.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 203.

¹⁹ บุญทริก เชมาชีวะ, งานฉลองรัฐธรรมนูญ-มหรสพที่ใหญ่ที่สุดแห่งยุค [ออนไลน์], 1 สิงหาคม 2563. แหล่งที่มา <https://parliamentmuseum.go.th/ar63-feast.html>

²⁰ ศรัณยู เทพสงเคราะห์, งานรื่นเริงของพลเมืองในระบอบใหม่ เพื่อชาติและรัฐธรรมนูญ [ออนไลน์], 6 กรกฎาคม 2565. แหล่งที่มา <https://pridi.or.th/th/content/2022/07/1164>

รูปภาพที่ 12 คณะกรรมการโรงเรียนกวางก๊ก ถ่ายในงานฉลองรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม พ.ศ.2476 ที่ปิงพลาญชัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ที่มา: โอนชา ทับทิม, ปกิณกะเมืองร้อยเอ็ดจากภาพถ่ายเก่า (เอกสารประกอบการนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติร้อยเอ็ด), หน้า 31.

ในจังหวัดร้อยเอ็ดปรากฏว่าคนเชื้อสายจีนได้มีส่วนร่วมในงานฉลองครั้งนี้ด้วย เป็นการออกร้านของคณะกรรมการโรงเรียนกวางก๊ก (ดูรูปภาพที่ 12) ในรูปจะเห็นป้ายเชิญชวนบริจาคบำรุงการศึกษาของโรงเรียน และข้อความ “รัฐธรรมนูญจงเจริญ” อยู่ใต้ป้ายชื่อโรงเรียน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดต้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองและเกิดสำนึกทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย นอกจากการออกร้านหรือแสดงมหรสพเช่นเดียวกับในกรุงเทพฯ ยังได้มีการประยุกต์รูปแบบของงานให้สอดคล้องกับท้องถิ่น เช่น ในพื้นที่ภาคอีสานใช้กิจกรรมประกวดกลอนลำในการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องรัฐธรรมนูญและหลัก 6 ประการด้วยภาษาถิ่น²¹

สกินเนอร์ได้ตั้งข้อสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับการแสดงออกทางการเมืองของชาวจีนในกรุงเทพฯ อย่างน่าสนใจว่า หัวหน้าชุมชนชาวจีนและสมาคมจีนต่าง ๆ มักแสดงความจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์และรัฐบาลมาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ชาวจีนแสวงหาโอกาสมีส่วนร่วมในราชพิธีและรัฐพิธีเสมอ กระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วชาวจีนก็ยังแสดงความยินดีในงานฉลองรัฐธรรมนูญด้วย²² โดยสกินเนอร์ให้ความเห็นว่าเป็นความต้องการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติจากทั้งสองฝ่ายคือชาวไทยและจีน (หรืออีกแง่หนึ่งคือรัฐบาลและผู้นำชุมชนชาวจีน)²³ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าในกรณีคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดก็คล้ายคลึงกันกับในกรุงเทพฯ โดยความเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดที่แตกต่างจากพื้นที่ใกล้เคียงคือเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองเฉพาะความร่วมมือกับรัฐบาลคณะราษฎรเท่านั้น ไม่ปรากฏว่าเกิดเหตุการณ์ต่อต้านรัฐบาลอย่างกรณีหมอลำน้อยชาดาใน

²¹ เรื่องเดียวกัน.

²² สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2564), หน้า 383.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 384.

มหาสารคาม หรือการถูกกล่าวหาจากรัฐบาลว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” อย่างที่ชาวจีนในภาคอีสาน จังหวัดอื่นถูกกระทำ

กระทั่งถึง พ.ศ.2477 งานฉลองรัฐธรรมนูญในต่างจังหวัดจึงเริ่มจัดอย่างยิ่งใหญ่มากขึ้น เนื่องมาจากทางรัฐบาลได้จัดทำรัฐธรรมนูญฉบับจำลองส่งไปตั้งไว้ในทุกจังหวัดทั่วประเทศ ส่งผลให้แต่ละจังหวัดมีการนำรัฐธรรมนูญฉบับจำลองไปประกอบพิธีเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่นับตั้งแต่นั้นมา เช่นเดียวกับงานฉลองรัฐธรรมนูญที่กรุงเทพฯ²⁴ นอกจากการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญแล้วนั้น ในบางพื้นที่ยังมีการสร้างอนุสรณ์สถานขึ้นมาเพื่อเป็นสัญลักษณ์สำคัญในแต่ละจังหวัดเพื่อที่จะสร้างความเชื่อมโยงผู้คนในท้องถิ่นเข้ากับการปกครองในระบอบใหม่ อันสะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์ของคนท้องถิ่นซึ่งอยู่ห่างไกลจากส่วนกลางที่มีต่อรัฐธรรมนูญและแนวคิดหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ซึ่งร้อยเอ็ดก็เป็นหนึ่งในจังหวัดที่มีการสร้างอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญขึ้นที่เกาะกลางบึงปลาชัยใกล้ศาลหลักเมือง มีพิธีเปิดอนุสาวรีย์เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2479²⁵

รูปภาพที่ 13 อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยจำลอง จังหวัดร้อยเอ็ด ถ่ายโดย ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ เมื่อ พ.ศ.2507

ที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_76213

4.2.3 ความเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านรัฐบาล

เหตุการณ์ความวุ่นวายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้รัฐบาลคณะราษฎรกวาดล้างกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยเฉพาะในภาคอีสานที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เวอร์จิเนีย ทอมป์สัน และริชาร์ด ออดอล์ฟ ได้ตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าเกิดจากผู้ลี้ภัยทางการเมืองจากอินโดจีนได้มารวมตัวกันตั้งสมาคมขึ้นที่จังหวัดสกลนครและพิบูลย์ ซึ่งน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มคอมมิวนิสต์ในประเทศจีนและเวียดนาม มีการแจกใบปลิวโฆษณาชวนเชื่อในหลายจังหวัดของภาค

²⁴ ศรีบุญ เทพสงเคราะห์, งานรื่นเริงของพลเมืองในระบอบใหม่ เพื่อชาติและรัฐธรรมนูญ [ออนไลน์], 6 กรกฎาคม 2565. แหล่งที่มา <https://pridi.or.th/th/content/2022/07/1164>

²⁵ วิภา จิรภาไพศาล, “อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ” ในอีสาน “อนุสรณ์รำลึกประชาธิปไตย” แห่งแรกของไทย [ออนไลน์], 10 ธันวาคม 2564. แหล่งที่มา https://www.silpa-mag.com/history/article_17795

อีสาน ทำให้รัฐบาลไทยต้องเพ่งเล็งเป็นพิเศษ²⁶ อย่างไรก็ตาม ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ มีความเห็นแย้งว่าผู้ลี้ภัยชาวเวียดนามที่อยู่ในภาคอีสานเพียงถูกดึงเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้านอาณานิคมฝรั่งเศสเท่านั้น แต่ไม่แน่ว่าจะถึงขั้นเป็นคอมมิวนิสต์²⁷ เออีจิ มูราชิม่า ได้ตั้งข้อสังเกตว่าความเคลื่อนไหวของกลุ่มใต้ดินในภาคอีสานอย่างเช่นการแจกใบปลิวนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกับที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ข้อแตกต่างคือใบปลิวที่แจกในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยนักเคลื่อนไหวชาวจีนที่แจกใบปลิวทั้งภาษาจีนและภาษาไทย ในขณะที่ภาคอีสานนั้นเป็นปฏิบัติการของชาวเวียดนามซึ่งแจกใบปลิวเป็นภาษาไทยเท่านั้น โดยแพร่หลายมากช่วง พ.ศ.2477 ปรากฏในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา อุบลราชธานี นครพนม สกลนคร และหนองคาย²⁸ เป็นที่น่าสังเกตว่าเนื้อหาในใบปลิวเหล่านี้คล้ายคลึงกับการปลุกกระดมของหมอลำน้อยชาดาในจังหวัดมหาสารคามโดยเฉพาะการฝ่าฝืนมาตรการรัฐและต่อต้านการจ่ายภาษี

บทบาทการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลทั้งหมดตกเป็นของชาวเวียดนามหรือในกรณีหมอลำน้อยชาดาคือชาวพื้นเมืองเชื้อสายลาว (เป็นข้อสมมติฐานของผู้วิจัยจากเป้าหมายของหมอลำน้อยชาดาที่ต้องการฟื้นฟูอาณาจักรเวียงจันทน์) โดยชาวจีนแทบจะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเลย ต่างกับที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ โดยกลุ่มเคลื่อนไหวในภาคอีสานจะปฏิบัติการเฉพาะในเมืองใหญ่และจังหวัดติดชายแดนที่มีชาวเวียดนามอพยพอาศัยอยู่มากเท่านั้น จังหวัดที่มีอาณาเขตติดต่อกับร้อยเอ็ดทั้งหมดล้วนมีเหตุการณ์เคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลทั้งสิ้น²⁹ ส่วนจังหวัดร้อยเอ็ดเนื่องจากตั้งอยู่ในภาคอีสานตอนในอันมีชุมชนชาวเวียดนามอพยพอยู่อย่างเบาบาง อีกทั้งโฮจิมินห์ผู้เป็นนักเคลื่อนไหวทางการเมืองคนสำคัญของเวียดนามก็เคลื่อนไหวอยู่ในภาคอีสานตอนบนเป็นหลัก จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ร้อยเอ็ดกลายเป็นจังหวัดเดียวในบริเวณนี้ที่ไม่มีปฏิบัติการทางการเมืองเพื่อต่อต้านรัฐบาลดังที่เกิดขึ้นทั่วภาคอีสาน

²⁶ Virginia Thompson and Richard Adloff, *The left wing in Southeast Asia*, (New York: William Sloane, 1950), p.56.

²⁷ ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, *อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยม ในสยามประเทศไทย*, หน้า 55.

²⁸ เออีจิ มูราชิม่า, *การเมืองจีนสยาม : การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941*, แปลโดย เออีจิ มูราชิม่า และวรศักดิ์ มหัทธโนบล (กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 109.

²⁹ จังหวัดที่มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ดในขณะนั้น ได้แก่ จังหวัดมหาสารคาม นครพนม อุบลราชธานี สุรินทร์ และศรีสะเกษ โดยขณะนั้นจังหวัดกาฬสินธุ์เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดมหาสารคาม จังหวัดมุกดาหารเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดนครพนม และจังหวัดยโสธรเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดอุบลราชธานี

4.2.4 สมาคมจีนที่มีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางการเมือง

โรงเรียนกวดก็อาจเป็นสมาคมจีนในร้อยเอ็ดแห่งแรกที่มีหลักฐานระบุถึงอย่างชัดเจน ทั้งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับปีที่เริ่มดำเนินการหรือลักษณะการดำเนินงานของโรงเรียนจีนแห่งนี้ จึงไม่สามารถทราบได้ว่าโรงเรียนกวดก็มีการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองด้วยหรือไม่ ทราบเพียงว่าโรงเรียนนี้ถูกปิดตัวลงในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง³⁰ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าสาเหตุสืบเนื่องมาจากการที่รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2487) ดำเนินนโยบายควบคุมโรงเรียนจีนอย่างเข้มงวด และกวาดล้างโรงเรียนจีนทั่วประเทศ³¹ และหากในเมืองร้อยเอ็ดมีสมาคมจีนอื่นใดอยู่ก็คงถูกปิดตัวลงในช่วงเวลาเดียวกัน แม้ว่าโรงเรียนกวดก็จะมีส่วนร่วมออกร้านในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2476 ที่บึงพลาญชัย แต่ก็ไม่สามารถสรุปได้ว่าเป็นโรงเรียนจีนที่ดำเนินกิจการทางการเมืองด้วย เหตุการณ์นั้นเพียงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดเริ่มเกิดสำนึกทางการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยซึ่งถือเป็นสิ่งใหม่แล้ว

สมาคมจีนในร้อยเอ็ดที่มีบทบาททางการเมืองโดยตรงมีสองสมาคม ได้แก่ สมาคมหัวเฉียวกุงสั่ว และสมาคมหัวเฉียวกุงฮ่วย จากการศึกษาของสกินเนอร์พบว่าหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองมีความพยายามของกลุ่มนิคมคอมมิวนิสต์ที่จะจัดตั้งสมาคมจีนขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ นอกกรุงเทพฯ แต่ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก ระหว่าง พ.ศ.2489-2490 เกิดสมาคมจีนหลายแห่งในภาคอีสานซึ่งส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อิทธิพลของฝ่ายก๊กมินตั๋ง ในร้อยเอ็ดใช้ชื่อว่าสมาคมหัวเฉียวกุงสั่ว³² มีสมาชิกคนสำคัญคือคนในตระกูลเกษมทรัพย์ ได้แก่ นายกิมฮอง เกษมทรัพย์³³ และบุตรชาย ซึ่งบุตรชายคนหนึ่งของนายกิมฮองยังได้มีส่วนร่วมทางการเมืองกับคณะรัฐบาลของเจียงไคเช็คด้วย โดยได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดแห่งหนึ่งในได้หวัน³⁴ ส่วนในจังหวัดมหาสารคามก็มีสมาคมหัวเฉียวกุงสั่วเช่นเดียวกัน ในจังหวัดหนองคาย อุตรธานี ขอนแก่น สกลนคร นครพนม สุรินทร์ และบุรีรัมย์ ใช้ชื่อว่าสมาคมหัวเฉียวซ่งฮ่วย สมาคมเหล่านี้ล้วนมีโครงสร้างและหน้าที่เหมือนกัน เพียงแต่ใช้ชื่อต่างกันเท่านั้น³⁵

สมาคมหัวเฉียวกุงฮ่วยเป็นฝ่ายสนับสนุนฝ่ายคอมมิวนิสต์ สมาชิกส่วนใหญ่เป็นจีนใหม่ที่อพยพมาจากกรุงเทพฯ³⁶ ทั้งนี้ไม่ปรากฏว่าทั้งสองสมาคมเกิดความขัดแย้งกัน ต่างฝ่ายต่างก็ทำกิจกรรมของ

³⁰ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

³¹ เออีจิ มูราซึมา, การเมืองจีนสยาม, หน้า 169.

³² สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 441.

³³ บุตรชายของนายเหียบสุน เกษมทรัพย์ เป็นชาวร้อยเอ็ดโดยกำเนิด แต่ได้รับการศึกษาจากประเทศจีน

³⁴ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

³⁵ สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 441.

³⁶ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

ตนโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับ มีข้อน่าสังเกตว่าสมาชิกสมาคมฝ่ายสนับสนุนก็มิได้ตั้งเป็นตระกูลจีนที่เก่าแก่ที่สุดของร้อยเอ็ดซึ่งมีฐานะมั่นคงทั้งทางการเงินและสังคม ย่อมมีความสัมพันธ์กับเครือข่ายคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดที่เข้มแข็งกว่ากลุ่มชาวจีนอพยพเข้ามาใหม่ผู้เป็นฝ่ายสนับสนุนคอมมิวนิสต์ สันนิษฐานว่าด้วยสาเหตุนี้กลุ่มสนับสนุนก็มิได้ตั้งซึ่งมีความพร้อมมากกว่าจึงประสบความสำเร็จในการขยายสมาคมและอุดมการณ์ทางการเมืองของฝ่ายตน

4.3 คนเชื้อสายจีนกับการเมืองในระบบเลือกตั้ง

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดของพันตรีพระไพศาลเวชกรรม (สวาสดี โสมเกษตริณ) และ จ.ส.ต.ขุนเสนาสดี (ถั่ว ทองทวี) สิ้นสุดวาระลงเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ.2480 การเลือกตั้งเพื่อสรรหาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดใหม่ถูกจัดขึ้นในวันที่ 7 พฤศจิกายน ปีเดียวกัน ครั้งนี้เป็นการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ซึ่งเป็นการเลือกตั้งทางตรงครั้งแรกโดยใช้ระบบแบ่งเขต แต่ละเขตมีผู้แทนราษฎรได้หนึ่งคน อัตราส่วนผู้แทนราษฎรต่อประชากรคือ 1:200,000 การจัดการเลือกตั้งเป็นไปตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.2475 ซึ่งกำหนดให้ฝ่ายนิติบัญญัติมีระบบสภาเดียว และพรรคการเมืองที่มีบทบาทในการเลือกตั้งยังคงมีเพียงพรรคเดียวคือพรรคคณะราษฎร³⁷ สำหรับจังหวัดร้อยเอ็ดถูกแบ่งเป็น 2 เขตเลือกตั้ง จึงมีผู้ได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสองคน ได้แก่ นายถวิล อุดล (เขต 1) และ นายเขมชาติ บุญรัตน์พันธ์ (เขต 2)³⁸

4.3.1 นายถวิล อุดล

นายถวิล อุดล เกิดเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ.2452 ที่คุ้มวัดเหนือ ถนนผดุงพานิช บิดามารดาคือ นายฟัก และ นางนิ่ม แซ่จู้ เป็นครอบครัวพ่อค้าฐานะดีและนายฟักก็ถือว่าเป็นผู้กว้างขวางคนหนึ่งของเมืองร้อยเอ็ด³⁹

เดิมครอบครัวของนายฟักอยู่ที่เมืองนครราชสีมาแล้วจึงย้ายมาทำการค้าที่ร้อยเอ็ด ประกอบอาชีพรับซื้อขายข้าวเปลือกโดยใช้เรือกระแซงขนส่งสินค้าระหว่างเมืองร้อยเอ็ด มหาสารคาม และ อุบลราชธานี⁴⁰ นายถวิลจึงมีพื้นเพเดิมคล้ายกับลูกจันทน์ทั่วไปในเมืองร้อยเอ็ดคือเติบโตในครอบครัว

³⁷ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 54.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

³⁹ อติเรก บุญคง, “บทบาทของขบวนการเสรีไทยสายอีสานและบทบาททางการเมืองของสมาชิกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484-2495,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2536), หน้า 78.

⁴⁰ สุวัฒน์ชัย แสนราช, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายถวิล อุดล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2480-2492,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), หน้า 10.

พ่อค้าที่ทำการค้าอยู่ในชุมชนชาวจีน แต่สิ่งที่แตกต่างคือหลังจากนายถวิลจบการศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัยแล้วนายถวิลไม่ได้เลือกที่จะรับช่วงต่อกิจการของครอบครัว แต่เลือกศึกษาต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบ และมีโอกาสเข้าศึกษาวิชากฎหมายจนกระทั่งสอบไล่ได้เนติบัณฑิตเมื่อ พ.ศ. 2473⁴¹ ซึ่งในโรงเรียนกฎหมายขณะนั้นมี นายปรีดี พนมยงค์ เป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมาย นายถวิลจึงได้รับการถ่ายทอดความคิดด้านการเมืองแนวทอถิ่นนิยม⁴² ปัจจัยส่วนหนึ่งที่ผลักดันให้เกิดแนวคิดดังกล่าว เนื่องมาจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในลักษณะตอบสนองความต้องการและปกป้องผลประโยชน์ของราษฎรในกรุงเทพฯ มากกว่าทอถิ่น โดยเฉพาะภาคอีสาน ยิ่งกว่านั้นนโยบายการจัดสร้างโครงสร้างพื้นฐานของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การชลประทาน และการคมนาคมขนส่ง ก็เป็นสิ่งที่รัฐบาลให้ความสำคัญกับภูมิภาคอื่น ๆ มากกว่าภาคอีสาน⁴³ ด้วยแนวคิดที่สอดคล้องกันกับนายปรีดี ส่งผลให้เกิดความผูกพันทางความคิดและได้รับเอาแนวคิดในแนวเสรีนิยมจากนายปรีดี ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาทอถิ่นเป็นสำคัญ เพื่อให้ให้ทอถิ่นของตนมีความเจริญก้าวหน้า

เมื่อสำเร็จการศึกษาวิชากฎหมายแล้วจึงประกอบอาชีพทนายความที่กรุงเทพฯ และอุบลราชธานี ต่อมาได้เข้ารับราชการในกรมราชทัณฑ์ จากนั้นก็ได้ย้ายไปเป็นที่ปรึกษาเทศบาลผู้ตรวจการเทศบาลจังหวัดอุบลราชธานี⁴⁴ ทั้งนี้อาจนับได้ว่าตระกูลอุดลเป็นตระกูลการเมืองแรกของร้อยเอ็ด เนื่องจากในการเลือกตั้ง พ.ศ.2476 นายทองอินทร์ อุดล พี่ชายของนายถวิล เคยลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในจังหวัดอุบลราชธานี และนายฉัตร อุดล ญาติของนายถวิล เคยลงสมัครรับเลือกตั้งในจังหวัดร้อยเอ็ด แต่ทั้งคู่ไม่ได้รับการเลือกตั้ง⁴⁵ กระทั่งเกิดการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2480 นายถวิลจึงได้ตัดสินใจลงสมัครรับเลือกตั้งในจังหวัดร้อยเอ็ด ครั้งนี้นายถวิลได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และการเลือกตั้งในปีถัดมา พ.ศ.2481 นายถวิลก็ยังคงได้รับความนิยมจากประชาชนชาวเมืองร้อยเอ็ดมาก โดยเฉพาะกลุ่มคนเชื้อสายจีนในเมืองที่เป็นหัวคะแนนและมีส่วนช่วย

⁴¹ ประสพ วงศ์หนองหัว, “บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด กับการพัฒนาสู่ตระกูลการเมือง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2537), หน้า 38.

⁴² สุวัฒน์ชัย แสนราช, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายถวิล อุดล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2480-2492,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), หน้า 12.

⁴³ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517), (กรุงเทพฯ: มูลนิธิธนาครกรุงเทพ, 2526), หน้า 118-119.

⁴⁴ ประสพ วงศ์หนองหัว, “บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด กับการพัฒนาสู่ตระกูลการเมือง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2537), หน้า 38.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39-40.

ในการหาเสียง⁴⁶ เป็นที่น่าสังเกตว่าแม่นายถวิลจะไม่ได้แสดงตนในที่สาธารณะโดยทั่วไปว่าเป็นคนเชื้อสายจีน แต่เมื่อเข้าสู่วงการการเมืองแล้วกลับได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มลูกจีนซึ่งเป็นประชากรกลุ่มหลักในเขตเมือง นอกจากความสามารถเฉพาะตัวของนายถวิลคือการพูดจาโน้นน้ำว่แงและมีการศึกษาดี ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากความกว้างขวางของตระกูลอุดล (แซ่จู) ที่ลงหลักปักฐานในร้อยเอ็ดมานานจนมีความใกล้ชิดกับกลุ่มตระกูลจีน เช่น ตระกูลวุฒิจำนงค์ และตระกูลจรีมาศ⁴⁷ นอกจากนี้ยังอาจเป็นเพราะลูกจีนที่มีสิทธิเลือกตั้งตามกฎหมายมีความสนใจต่อกิจกรรมทางการเมืองเป็นพิเศษ

ชัยชนะในการเลือกตั้ง พ.ศ.2481 ส่งผลให้นายถวิลดำรงตำแหน่งต่อเนื่องยาวนานจนถึง พ.ศ. 2488 เนื่องมาจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อ้างว่าประเทศอยู่ในภาวะสงครามไม่สามารถจัดการเลือกตั้งได้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดนี้จึงได้รับการขยายวาระต่อไปอีกคราวละไม่เกิน 2 ปี ใน พ.ศ.2485 และ พ.ศ.2487⁴⁸ ตามรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2485 ดังนั้นสมาชิกภาพของสภาผู้แทนราษฎรชุดนี้จึงสามารถอยู่ในวาระได้เกิน 4 ปี จนสิ้นสุดวาระลงด้วยการยุบสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2488 เนื่องจากสภาไม่เห็นชอบกับร่างพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงครามตามที่รัฐบาลเสนอ⁴⁹

ระหว่างดำรงตำแหน่ง นายถวิลเป็นนักการเมืองฝ่ายค้านที่มีบทบาทโดดเด่นในสภา โดยเฉพาะการนำข้อขัดแย้งระหว่างราษฎรกับข้าราชการมาตั้งกระทู้ถามรัฐบาล⁵⁰ และยังเสนอญัตติขอแก้ไขข้อบังคับของสภาผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับวิธีการเสนอร่างพระราชบัญญัติงบประมาณ เมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2481 แต่รัฐบาลโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังคือพระยาไชยยศสมบัติ (เสริม กฤษณามระ) ชี้แจงว่าทำไม่ได้ หลังการอภิปรายและก่อนจะลงมติ พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) นายกรัฐมนตรีก็ยังยืนยันว่ารัฐบาลทำไม่ได้ ถ้าสภาลงมติรับข้อเสนองานก็จะลาออก ในที่สุดรัฐบาลก็แพ้มติสภา จนเป็นเหตุให้พระยาพหลพลพยุหเสนาดำรงตำแหน่งลาออก และยุบสภาผู้แทนราษฎรลงเมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ.2481⁵¹

⁴⁶ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁸ สุวัฒน์ชัย แสนราช, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายถวิล อุดล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2480-2492,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), หน้า 14.

⁴⁹ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 56.

⁵⁰ อติเรก บุญคง, “บทบาทของขบวนการเสรีไทยสายอีสานและบทบาททางการเมืองของสมาชิกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484-2495,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2536), หน้า 79.

⁵¹ นรนิติ เศรษฐบุตร, ถวิล อุดล [ออนไลน์], 29 ธันวาคม 2565. แหล่งที่มา

http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%96%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%A5_%E0%B8%AD%E0%B8%B8%E0%B8%94%E0%B8%A5

ความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สำคัญที่สุดของนายถวิล คือการเข้าร่วมเป็นหนึ่งในแกนนำ ขบวนการเสรีไทย ส่วนหนึ่งมาจากความใกล้ชิดทางความคิดกับนายปรีดี พนมยงค์ ตั้งแต่เรียนวิชา กฎหมาย กระทั่งได้ร่วมงานกันในฐานะนักการเมือง ทำให้กลุ่มนักการเมืองสี่เสืออีสาน⁵² ซึ่งมีความ สนิทสนมกับนายปรีดี ตัดสินใจเข้าร่วมกับขบวนการเสรีไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้พื้นที่ ขุมกำลังสำคัญของขบวนการเสรีไทยอยู่ในภาคอีสาน โดยนายถวิล อุดล ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบ ขบวนการเสรีไทยในฐานะหัวหน้าหน่วยจังหวัดร้อยเอ็ด รับผิดชอบที่จัดหาผู้ร่วมอุดมการณ์เข้าไป ผูกอบรมบ่มเพาะกำลังที่ค่ายนาคว (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์) ซึ่งเป็นค่ายที่มีศักยภาพและมีความ สำคัญเป็นอันดับต้น ๆ คู่ขนานไปกับค่ายฝึกอาวุธที่จังหวัดสกลนคร⁵³ หน่วยพลพรรคในจังหวัด ต่าง ๆ จัดตั้งขึ้นเพื่อให้ความร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านญี่ปุ่นในภาคอีสาน เป็นที่น่าสังเกตว่า การมอบหมายภาระหน้าที่ให้รับผิดชอบในหน่วยจังหวัดต่าง ๆ จะแต่งตั้งจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในจังหวัดที่สังกัดอยู่ทั้งสิ้น ด้วยเหตุผลคือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเหล่านี้ความใกล้ชิดกับประชาชน และได้รับความนิยมจากคนท้องถิ่น ทำให้เกิดความสะดวกในการหาสมาชิกเพื่อร่วมขบวนการ⁵⁴

นอกจากการจัดหากำลังพลเข้าไปฝึกอาวุธที่ค่ายนาควแล้ว นายถวิลยังได้รับความไว้วางใจจาก นายปรีดี พนมยงค์ ให้ปฏิบัติภารกิจสำคัญอยู่หลายครั้ง หนึ่งในนั้นคือการได้รับมอบหมายให้ไป ร่วมงานกับหลวงบรรณากรโกวิท (เปา จักกะพาก) หัวหน้าเสรีไทยสายสุลการ เดินทางไปที่หัวหิน เมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ.2487 เพื่อไปรับสารและเครื่องรับส่งวิทยุที่ลอร์ดหลุยส์ เม้าท์แบทเทน (Louis Francis Albert Victor Nicholas Mountbatten) ผู้บัญชาการกองเรือฝ่ายสัมพันธมิตรใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งมาให้ นายปรีดี พนมยงค์ ทางเครื่องบิน⁵⁵ ภารกิจดังกล่าวมีความสำคัญ เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นครั้งแรกของการทำงานร่วมกันระหว่างขบวนการเสรีไทยในประเทศและฝ่าย สัมพันธมิตร หากเกิดความผิดพลาดขึ้นย่อมหมายความว่าความช่วยเหลือจากฝ่ายสัมพันธมิตร ในครั้งถัดไปอาจเป็นเรื่องที่ลำบากยากเย็นมากขึ้น ในเดือนเดียวกัน นายถวิลยังได้รับภารกิจสำคัญคือ การเดินทางไปประเทศจีนเพื่อส่งสารของนายปรีดี ถึงเจียงไคเช็ค โดยในสารดังกล่าวมีการอ้างถึงการ

⁵² นักการเมืองกลุ่มสี่เสืออีสาน มีบุคคลสำคัญนอกจากนายถวิล ได้แก่ นายเตียง ศิริขันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัด สกลนคร, นายจำลอง ดาวเรือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดมหาสารคาม และ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทน ราษฎร จังหวัดอุบลราชธานี

⁵³ กษิดิศ พรหมรัตน์, ผู้นำสารจากปรีดีถึงเจียง ไค เชก - ถวิล อุดล: บุรุษไพรชณีย์แห่งเสรีไทย [ออนไลน์], 29 กรกฎาคม 2563. แหล่งที่มา <https://pridi.or.th/th/content/2020/07/361>

⁵⁴ สุวัฒน์ชัย แสนราช, การรับแนวความคิดทางการเมือง จากปรีดี พนมยงค์ ถึงถวิล อุดล [ออนไลน์], 31 สิงหาคม 2563. แหล่งที่มา https://pridi.or.th/th/content/2020/08/403#_ftn3

⁵⁵ กษิดิศ พรหมรัตน์, ผู้นำสารจากปรีดีถึงเจียง ไค เชก - ถวิล อุดล: บุรุษไพรชณีย์แห่งเสรีไทย [ออนไลน์], 29 กรกฎาคม 2563. แหล่งที่มา <https://pridi.or.th/th/content/2020/07/361>

ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยอันเกิดจากความร่วมมือระหว่างชาวไทยผู้รักชาติและชาวจีนโพ้นทะเล นอกจากนี้นายถวิลยังมีหน้าที่เป็นผู้เจรจากับรัฐบาลจีนคณะชาติเพื่อเป็นหลักประกันถึงความปลอดภัยของสถานภาพประเทศไทยหลังจากสิ้นสุดสงคราม ต่อมาเจียงไคเช็คจึงให้รับรองว่าขบวนการเสรีไทยมีปฏิบัติการร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรมาตั้งแต่ในระหว่างสงคราม⁵⁶

หลังจากความพ่ายแพ้ของญี่ปุ่น รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม สิ้นสุดอำนาจลง สมาชิกขบวนการเสรีไทยหลายคนได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีในช่วงเวลาสั้น ๆ โดยนายถวิลก็เป็นหนึ่งในจำนวนนั้น ต่อมานายถวิลได้เป็นตัวแทนของเสรีไทยชุดที่ 5 ในการเดินทางไปประเทศจีนเพื่อติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร เกี่ยวกับการเจรจาเรื่องสถานะของกองทัพไทยในเชียงตุงและภาคพายัพ เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2489⁵⁷ การเดินทางไปเจรจากับรัฐบาลจีนของนายถวิลในฐานะตัวแทนขบวนการเสรีไทยหลายครั้ง เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยได้รับการยอมรับจากฝ่ายสัมพันธมิตรว่าเป็นกลุ่มประเทศผู้ชนะสงคราม ผ่านการสนับสนุนจากรัฐบาลจีนคณะชาติ โดยรัฐบาลไทยได้ประกาศสันติภาพซึ่งมีใจความสำคัญว่า การประกาศสงครามกับประเทศสหรัฐอเมริกาและอังกฤษเป็นโมฆะ เพราะขัดต่อรัฐธรรมนูญและเจตจำนงของประชาชนชาวไทย⁵⁸

ในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2489 นายถวิล ไม่ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งโดยไม่ปรากฏเหตุผลแน่ชัด ในงานศึกษาของ สุวัฒน์ชัย แสนราช ได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะนายถวิลเคยได้รับแต่งตั้งเป็นถึงรัฐมนตรีแล้ว จึงมีการตกลงกันภายในกลุ่มผู้สมัครด้วยกันขอยกย่องเชิดชูให้เป็นบุคคลที่มีเกียรติของจังหวัด ไม่ต้องลงสมัครรับเลือกตั้งในครั้งนี้อีก แต่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกวุฒิสภา⁵⁹ อย่างไรก็ตามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ดที่ได้รับเลือกตั้งในครั้งนี่ยังคงเป็นผู้สนับสนุนแนวความคิดของฝ่ายนายถวิล หลังจากนั้นนายถวิลยังคงประกอบกิจกรรมทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง เช่น การสนับสนุนขบวนการชาตินิยมในประเทศต่าง ๆ ร่วมกับกลุ่มเสรีไทยสายอีสานและขบวนการชาตินิยมในประเทศเพื่อนบ้านจัดตั้งองค์กรสันนิบาตแห่งเอเชียขึ้น โดยนายถวิลทำหน้าที่เป็นกรรมการฝ่ายต่างประเทศ⁶⁰ และร่วมก่อตั้งพรรคสหชีพ ซึ่งเป็นพรรคที่มี

⁵⁶ Wasana Wongsurawat, *The Crown and the Capitalists* (Chiang Mai: Silkworm Books, 2020), p. 129-130.

⁵⁷ อติเรก บุญคง, “บทบาทของขบวนการเสรีไทยสายอีสานและบทบาททางการเมืองของสมาชิกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484-2495,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2536), หน้า 49.

⁵⁸ พระบรมราชโองการ ประกาศ สันติภาพ. (2488, 16 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 62 ตอนที่ 44 ก. หน้า 503.

⁵⁹ สุวัฒน์ชัย แสนราช, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายถวิล อุดล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2480-2492,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), หน้า 14-15.

⁶⁰ ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, *อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยม ในสยามประเทศไทย*, หน้า 72-73.

อุดมการณ์สังคมนิยม สมาชิกพรรคคนสำคัญก็ล้วนเป็นแกนนำขบวนการเสรีไทยกลุ่มของนายปรีดี และสี่เสืออีสานทั้งสิ้น

หลังจากการรัฐประหารใน พ.ศ.2490 ขั้วการเมืองฝ่ายของนายปรีดี พนมยงค์ หมดอำนาจลง กระทั่งฝ่ายผู้สนับสนุนนายปรีดีพยายามจะยึดอำนาจคืนในเหตุการณ์กบฏวังหลวง ในที่สุดจึงเกิดการกวาดล้างกลุ่มผู้สนับสนุนนายปรีดีครั้งใหญ่ นายถวิล อุดล ถูกจับกุมพร้อมกับ นายจำลอง ดาวเรือง นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และนายทองเปลว ชลภูมิ ทั้งสี่คนถูกวิสามัญฆาตกรรมเมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ.2492⁶¹

ในการเลือกตั้งเพิ่มเติมเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2489 ปรากฏว่ามีคนเชื้อสายจีนหลายคน เริ่มมีบทบาททางการเมือง เช่น นายฉันท จันทชุม นาย ช. สายเชื้อ⁶² และ นายสมพร จูรีมาศ เป็นต้น การเลือกตั้งครั้งนี้ นายฉันท จันทชุม ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดที่ 5 (เพิ่มเติม)⁶³ ส่วน นาย ช. และนายสมพร ยังไม่ประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งเนื่องจากชาวร้อยเอ็ดยังคงมีความนิยมในกลุ่มการเมืองที่มาจากฝ่ายเสรีไทย กระทั่งมีการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2491 นาย ช. สายเชื้อ จึงสามารถชนะนายฉันทในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ด เขต 1⁶⁴

จากการศึกษาค้นคว้าของ ประสพ วงศ์หนองหัวา พบว่านายฉันทสืบเชื้อสายมาจากพ่อค้าชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ด และมีความเกี่ยวข้องเป็นญาติกับนายถวิล อุดล⁶⁵ โดยนายฉันทชนะการเลือกตั้งหลายสมัย ได้แก่ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดที่ 5 (พ.ศ.2489) ชุดที่ 7 (พ.ศ. 2495) ชุดที่ 8 (เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2500) และชุดที่ 9 (เดือนธันวาคม พ.ศ.2500)⁶⁶ หลังจากการเลือกตั้ง พ.ศ.2501 เป็นต้นมา นายฉันทแพ้การเลือกตั้งอย่างต่อเนื่อง จึงตัดสินใจยุติบทบาททางการเมืองโดยไม่มีทายาทรับช่วงต่อ⁶⁷

4.3.2 ทศวรรษ 2500: การแข่งขันในระบบพรรคการเมืองหลายพรรค

เมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2498 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติพรรคการเมืองต่อสภา โดยให้เหตุผลว่ารบอบประชาธิปไตยได้ดำเนินมาก

⁶¹ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, การเมืองสองฝั่งโขง, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 448.

⁶² นาย ช. สายเชื้อ เป็นบุตรชายของขุนประเสริฐพาณิชย์ (ทองปาน แซ่เซียว); สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁶³ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 58.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

⁶⁵ ประสพ วงศ์หนองหัวา, “บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด กับการพัฒนาสู่ระบอบการเมือง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2537), หน้า 68.

⁶⁶ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 121.

⁶⁷ ประสพ วงศ์หนองหัวา, “บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด กับการพัฒนาสู่ระบอบการเมือง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2537), หน้า 70.

ว่ายี่สิบปีแล้ว สมควรที่จะให้มีการก่อตั้งพรรคการเมืองขึ้นเพื่อแข่งขันในการเลือกตั้ง สภาเห็นชอบด้วยและลงมติประกาศใช้เป็นกฎหมายเมื่อวันที่ 26 กันยายน พ.ศ.2498 ตั้งแต่นั้นมาจึงได้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นหลายพรรค ทำให้การเลือกตั้งทั่วไปในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2500 มีผู้สมัครรับเลือกตั้งส่วนใหญ่ล้วนสังกัดพรรคการเมือง⁶⁸

ในการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2500 เป็นการเลือกตั้งแบบรวมเขต นายฉันท จันทุม ลงสมัครรับเลือกตั้งภายใต้พรรคเสรีนิยมนักศึกษาและได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด ร่วมกับ นายอัมพร สุวรรณบล (พรรคเสรีประชาธิปไตย) นายเทพเจริญ พูลลาภ (พรรคเสรีประชาธิปไตย) และนายสมพร จูริมาศ (พรรคประชาธิปไตย) แต่เพราะการทุจริตในการเลือกตั้งจนก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ประชาชนจนท้ายที่สุดนำไปสู่การรัฐประหาร ทำให้ผู้แทนราษฎรชุดนี้สิ้นสุดวาระลงอย่างรวดเร็ว และมีการจัดการเลือกตั้งใหม่ในเดือนธันวาคม ปีเดียวกัน โดยนายฉันทยังคงชนะการเลือกตั้ง แต่ได้ออกจากพรรคเสรีนิยมนักศึกษาเป็นผู้สมัครอิสระ และในการเลือกตั้งเพิ่มเติม พ.ศ.2501 นาย ช. สายเชื้อ คือผู้ได้รับเลือกเพิ่มขึ้นมาภายในนามพรรคชาติสังคม⁶⁹ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดที่ 9 (พ.ศ.2500-2501) เป็นการดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรวาระสุดท้ายของ นายฉันท จันทุม และ นาย ช. สายเชื้อ เนื่องจากจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2501 และตั้งรัฐบาลเผด็จการทหารครองอำนาจเบ็ดเสร็จยาวนานหลายปี จนนักการเมืองในระบบเลือกตั้งต้องยุติบทบาทลง

4.3.3 ตระกูลจูริมาศ

จุดเริ่มต้นเส้นทางสายการเมืองของตระกูลจูริมาศเริ่มต้นจากการเสียชีวิตของนายกิม แซ่กิม ในช่วงปลายทศวรรษ 2470 ทำให้บุตรธิดาของนายกิมส่วนหนึ่งต้องย้ายไปอยู่อำเภอจตุรพักตรพิมาน แต่นายสมพร จูริมาศ บุตรชายคนโตของนายกิม กับน้องชายน้องสาวอีก 4 คน เลือกที่จะยังอาศัยในเมืองร้อยเอ็ดโดยประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป นายสมพรมีความสนใจทางการเมืองมากและเริ่มเข้าสู่เส้นทางการเมืองด้วยการเป็นผู้ติดตามใกล้ชิดของนายถวิล อุดล ทำหน้าที่ช่วยหาเสียงเลือกตั้ง และเป็นหนึ่งในขบวนการเสรีไทย⁷⁰ ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2489 โดยพยายามเข้าสังกัดพรรคสหชีพตามนายถวิล อุดล แต่ไม่ได้รับการคัดเลือกเพราะคู่แข่งคือ นายจำรัส ทับแสง มี

⁶⁸ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 62.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁷⁰ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จูริมาศ, (ร้อยเอ็ด: ทนใจการพิมพ์, 2556), หน้า 75.

การศึกษาสูงกว่า⁷¹ และในครั้งนั้นนายจรัสก็ได้รับการเลือกตั้ง ส่วนนายสมพรไม่ปรากฏว่ามีความพยายามลงสมัครรับเลือกตั้งใน พ.ศ.2491 ซึ่งในการเลือกตั้งครั้งนี้พรรคประชาธิปัตย์เป็นพรรคการเมืองที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในภาคอีสาน อันเป็นผลจากการที่กลุ่มอำนาจเดิมของนายปรีดีถูกกวาดล้างไปหลังจากเหตุการณ์รัฐประหาร พ.ศ.2490⁷² ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง นายสมพรจึงเลือกสังกัดพรรคประชาธิปัตย์เป็นพรรคแรก

นายสมพรมีโอกาสลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ดอีกครั้งใน พ.ศ.2500 และชนะการเลือกตั้งทั้งสองครั้งในปีเดียวกันภายในนามพรรคประชาธิปัตย์⁷³ โดยนายสมพรได้รับความร่วมมือจากพี่น้องในครอบครัวที่มีความสนใจด้านการเมืองเช่นเดียวกัน นายถวิล จูรีมาศ น้องชายของนายสมพรเป็นผู้วางแผนการหาเสียง ส่วนนางสมพักตร์ นายสมควร และนางสมพิศ จูรีมาศ น้องชายและน้องสาวของนายสมพรเป็นผู้ช่วยหาเสียงตามชุมชนหมู่บ้าน⁷⁴

นับตั้งแต่การเลือกตั้ง พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ตระกูลจูรีมาศก็เป็นหนึ่งในตระกูลการเมืองที่ได้รับความนิยมจากประชาชนมากที่สุดของจังหวัดร้อยเอ็ด และกลายเป็นกำลังสำคัญของพรรคประชาธิปัตย์ ท่ามกลางนักการเมืองชื่อดังคนอื่นในร้อยเอ็ดและภาคอีสานที่ส่วนใหญ่หากไม่ใช่สนับสนุนฝ่ายซ้ายก็สนับสนุนกองทัพหรือเป็นผู้สมัครอิสระ⁷⁵ พ.ศ.2500 นายควง อภัยวงศ์ และ ม.ร.ว.เสรีย์ ปราโมช นักการเมืองระดับชนชั้นนำของพรรคประชาธิปัตย์ได้เดินทางไปเยี่ยมนายสมพรถึงจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีนายถวิลและนายสมควร น้องชายของนายสมพรเป็นผู้ให้การต้อนรับ⁷⁶

รูปภาพที่ 14 นายควง อภัยวงศ์ กับ นายสมควร จูรีมาศ ถ่ายเมื่อนายควงเดินทางไปหานายสมพร ที่จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ.2500
ที่มา: ที่ระลึกงานฉาบปูนกิจศพ นายสมควร จูรีมาศ, หน้า 7.

⁷¹ ประสพ วงศ์หนองหัว, “บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด กับการพัฒนาสู่ตระกูลการเมือง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2537), หน้า 78.

⁷² ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยม ในสยามประเทศไทย, หน้า 74.

⁷³ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 63-64.

⁷⁴ ที่ระลึกงานฉาบปูนกิจศพ นายสมควร จูรีมาศ, (ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2558), หน้า 20.

⁷⁵ ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยม ในสยามประเทศไทย, หน้า 101-102.

⁷⁶ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จูรีมาศ, หน้า 75.

นายสมพรสนับสนุนให้นายถวิลและนายสมควรผู้เป็นน้องชายลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดใน พ.ศ.2510 และได้รับการเลือกตั้งต่อเนื่องมาอีกหลายครั้งตลอดจนถึง ทศวรรษ 2530⁷⁷ เป็นจุดเริ่มต้นที่ตระกูลจรีมาศแผ่ขยายอิทธิพลเหนือการเมืองท้องถิ่น ในขณะที่นายสมพรยังคงมีบทบาทในการเมืองระดับชาติต่อไป

เมื่อมีการเลือกตั้งอีกครั้งหลังจากการครองอำนาจต่อเนื่องยาวนานของรัฐบาลทหารเมื่อเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ.2512 นายสมพรยังคงได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในนามพรรค ประชาธิปัตย์ ในการหาเสียงเลือกตั้งครั้งนี้นายถวิลซึ่งกำลังประสบความสำเร็จอย่างสูงในธุรกิจโรง ภาพยนตร์และหนังเร่ ได้ใช้หน่วยหนังเร่เป็นตัวช่วยในการเดินทางหาเสียงไปตามอำเภอหมู่บ้านนอก เมือง⁷⁸ นับแต่นั้นเป็นต้นมาธุรกิจหนังเร่ของนายถวิลก็กลายเป็นหนึ่งในเครื่องมือหาเสียงที่สำคัญของ ตระกูลจรีมาศ

ข้อจำกัดเกี่ยวกับกฎหมายเลือกตั้งกลายเป็นอุปสรรคทางการเมืองประการหนึ่งของลูกจิ้นที่ จะลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เนื่องจากกฎหมายพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2494 กำหนดว่าผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งต้องมีบิดาเป็นคนสัญชาติไทย⁷⁹ กฎหมายนี้ส่งผลกระทบต่อ นายสมพรเป็นอย่างมากหลังจากได้รับการเลือกตั้งใน พ.ศ.2512 กลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามที่แพ้การ เลือกตั้งไปได้ใช้กฎหมายนี้เป็นเครื่องมือในการรื้อร่อนนายสมพรขาดคุณสมบัติในการสมัครรับเลือกตั้ง เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เนื่องจากนายสมพรเป็นบุตรชาวต่างด้าว⁸⁰ และไม่จบการศึกษาชั้น มัธยม⁸¹ ทำให้นายสมพรต้องพยายามใช้ทุกวิธีเพื่อไม่ให้ตนเองหลุดพ้นจากตำแหน่งที่พึงได้รับ โดย การสร้างพยานบุคคลเพื่อยืนยันพื้นเพที่มาจากตระกูลจรีมาศ การวิ่งเต้นติดต่อกับผู้พิพากษา การใช้

⁷⁷ ที่ระลึกงานฉกฉก นายสมควร จรีมาศ, หน้า 20.

⁷⁸ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จรีมาศ, หน้า 75.

⁷⁹ มีเงื่อนไขบางประการที่อนุญาตให้ผู้มีบิดาเป็นต่างด้าวสามารถรับสมัครเลือกตั้งได้ ตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ.2494 มาตรา 14 วงเล็บ 1 (ก) ความว่า “ถ้าบิดาเป็นคนต่างด้าว ต้องเป็นผู้ที่ไดเรียนภาษาจนได้รับประกาศนียบัตรไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่ 6 ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ หรือได้รับราชการตามกฎหมายว่าด้วยการรับราชการทหาร หรือเป็นข้าราชการ พนักงานเทศบาล พนักงานสุขาภิบาล หรือครูโรงเรียนประชาบาล โดยมีเงินเดือนประจำมาแล้วไม่น้อยกว่าห้าปี”; พระราชบัญญัติ การเลือกตั้ง พ.ศ.2494. (2494, 24 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 68 ตอนที่ 77. หน้า 7.

⁸⁰ นายกิม แซ่กิม บิดาของนายสมพร เป็นชาวจีนอพยพ ไม่ปรากฏภูมิถิ่นกำเนิด

⁸¹ ตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ.2494 มาตรา 16 ความว่า “ผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง ...ต้องมีคุณสมบัติเพิ่มเติมดังต่อไปนี้ ด้วย...(2) มีความรู้สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ 6 หรือกว่านั้นขึ้นไป ตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ หรือมีความรู้ซึ่ง กระทรวงศึกษาธิการรับรองว่าเทียบได้ไม่ต่ำกว่านั้น หรือเป็นข้าราชการประจำตั้งแต่ชั้นโทขึ้นไป หรือมีชื่อเรียกอย่างอื่น ซึ่ง คณะกรรมการข้าราชการพลเรือนรับรองว่าเทียบได้ไม่ต่ำกว่าชั้นโทขึ้นไป หรือเคยเป็นข้าราชการประจำดังกล่าวมาข้างต้นและ ออกจากราชการโดยมีสิทธิได้รับบำเหน็จบำนาญ”; พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ.2494. (2494, 24 ธันวาคม). ราชกิจจา นุเบกษา. เล่ม 68 ตอนที่ 77. หน้า 8-9.

อิทธิพลทางการเมืองเพื่อแทรกแซงรูปคดีหรืออาจรวมถึงการเปลี่ยนแปลงเอกสารการเกิดของตนซึ่งถูกรวบรวมไว้ที่สำนักงานเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด รวมไปถึงการหาหลักฐานยืนยันว่าตนเองจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนศรีศิลป์วิทยาลัย อันเป็นโรงเรียนเอกชนที่มีนายสมพรเป็นผู้จัดการ ท้ายที่สุดนายสมพรจึงรอดพ้นจากข้อร้องเรียนดังกล่าว⁸² นี่จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่นายสมพรไม่นิยมแสดงตัวในที่สาธารณะว่าเป็นลูกจีน ต่างกับกลุ่มการเมืองท้องถิ่นซึ่งมีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายจีนซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

หลังจาก พ.ศ.2512 นายสมพรเริ่มเปลี่ยนความคิดทางการเมืองที่ยึดมั่นกับพรรคประชาธิปัตย์ กลายเป็นการย้ายไปสังกัดพรรคอื่น ๆ ตามกระแสอำนาจทางเศรษฐกิจ เพื่อแสวงหาอำนาจทางการเมือง แนวคิดที่สืบทอดมาจาก นายถวิล อุดล ก็เป็นอันยุติไป⁸³ เขายังได้รับการเลือกตั้งในเดือนเมษายน พ.ศ.2519 จังหวัดร้อยเอ็ด เขต 1 สังกัดพรรคเกษตรสังคม และครั้งสุดท้ายคือการเลือกตั้งในเดือนเมษายน พ.ศ.2522 จังหวัดร้อยเอ็ด เขต 1 สังกัดพรรคชาติประชาชน⁸⁴ นายสมพรได้เสียชีวิตลงระหว่างดำรงวาระใน พ.ศ.2524 เมื่อตำแหน่งว่างลงจึงเกิดการเลือกตั้งซ่อมเพื่อสรรหาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนใหม่ โดยผู้ชนะการเลือกตั้งซ่อมคือ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ในขณะที่ตระกูลจรีมาศไม่ได้ส่งผู้สมัครลงเลือกตั้งซ่อม ทำให้การเมืองระดับชาติของตระกูลจรีมาศจึงขาดช่วงลงระยะหนึ่ง

หลังจากการเสียชีวิตของนายสมพร นายถวิลจึงได้ขึ้นมาเป็นผู้นำทางการเมืองของตระกูลจรีมาศแทน เมื่อมีการเลือกตั้งในเดือนเมษายน พ.ศ.2526 นายถวิลได้ส่งนางศิริพันธ์ จรีมาศ บุตรสาวของตนให้ลงสมัครรับเลือกตั้งใน เขต 1 สังกัดพรรคกิจสังคมและสามารถชนะการเลือกตั้งได้ และในการเลือกตั้งครั้งถัดมาเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2529 นายสมควร ได้ส่งนายอนุรักษ จรีมาศ บุตรชายของตนให้ลงสมัครรับเลือกตั้งใน เขต 1 สังกัดพรรคสหประชาธิปไตยและสามารถชนะการเลือกตั้งได้เช่นเดียวกัน⁸⁵ นางศิริพันธ์และนายอนุรักษสลับกันดำรงตำแหน่งคนละวาระระหว่าง พ.ศ.2526-2531 กระทั่งมีการเลือกตั้งในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2531 ตระกูลจรีมาศได้ส่งทั้งนางศิริพันธ์และนายอนุรักษลงสมัครรับเลือกตั้งในเขต 1 และได้รับการเลือกตั้งทั้งสองคน โดยนางศิริพันธ์และนายอนุรักษย้ายไปสังกัดพรรคชาติไทย⁸⁶ นับแต่นั้นมาคนของตระกูลจรีมาศที่ลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน

⁸² ประสพ วงศ์หนองหัว, “บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด กับการพัฒนาสู่ตระกูลการเมือง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2537), หน้า 147-150.

⁸³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 101.

⁸⁴ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 68-69.

⁸⁵ ที่ระลึกงานฉาปนกิจศพ นายสมควร จรีมาศ, หน้า 21.

⁸⁶ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 72-73.

ราษฎรล้วนสังกัดพรรคชาติไทยทั้งสิ้น นอกจากนี้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 1 อีกหนึ่งคนที่ได้รับเลือกตั้งร่วมกันคือ นายประณต เสริฐวิธา⁸⁷ สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นคนเชื้อสายจีนเช่นเดียวกัน

นางศิริพันธ์ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสองวาระก็วางมือไป ในขณะที่นายอนุรักษสามารถชนะการเลือกตั้งต่อเนื่องได้หลายสมัยในพื้นที่เดิม ได้แก่ ในการเลือกตั้งเดือนมีนาคม พ.ศ.2535 การเลือกตั้งเดือนกันยายน พ.ศ.2535 การเลือกตั้งเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2538 และการเลือกตั้งเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2539⁸⁸ นับเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ด เขต 1 ที่ชนะการเลือกตั้งต่อเนื่องยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ ได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีและรัฐมนตรีช่วยอีกหลายสมัย และเป็นสมาชิกพรรคคนสำคัญของพรรคชาติไทย

4.3.4 คนเชื้อสายจีนกับการเมืองระดับท้องถิ่น (เทศบาล)

นายถวิลและนายสมควร จูริมาศ ทั้งสองคนไม่เคยลงสมัครรับเลือกตั้งในเวทีการเมืองระดับชาติ แต่มุ่งเน้นไปที่การทำงานการเมืองระดับท้องถิ่น โดยนายถวิล นายสมควร และนางสมพิศ ทรัพย์ศิริ (จูริมาศ) ผู้เป็นน้องสาว ได้ร่วมกันก่อตั้งกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นขึ้นใน พ.ศ.2516 ร่วมกับคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดอีกหลายตระกูล ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือเป็นเพื่อนสนิทของนายถวิล⁸⁹ เช่น นายทรงยุทธ ชัยคนารักษ์กุล นายองอาจ ณะแพสย์ นายสุพจน์ ณะแพสย์ นายธงชัย เกษมทรัพย์ นายวินัย ศุภคุณภิญโญ นายจรัส อธิรัตน์ นายเรวัตร มาศมมาตล เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนายสมนคร จูริมาศ บุตรชายของนายสมพร เป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมายของกลุ่ม⁹⁰ กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นกลายเป็นกลุ่มการเมืองท้องถิ่นของร้อยเอ็ดที่เข้มแข็งที่สุดและชนะการเลือกตั้งท้องถิ่นหลายครั้ง พี่น้องตระกูลจูริมาศจึงผูกขาดอำนาจในสภาเทศบาลมาทุกยุคสมัย ต่อมายังขยายฐานอำนาจผ่านการแต่งงานกับตระกูลจีนต่าง ๆ เช่น ตระกูลมาศมมาตล ตระกูลไชยศิริพันธ์ ฯลฯ

ก่อนการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดในเดือนธันวาคม พ.ศ.2517 ยังไม่ปรากฏว่ามีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลใดสามารถผูกขาดอำนาจบริหารงานเทศบาลได้ต่อเนื่องยาวนาน การเลือกตั้งในปีนี้เป็นการแข่งขันของกลุ่มการเมืองท้องถิ่น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่น นำโดยพี่น้องตระกูลจูริมาศ กับกลุ่มหนุ่มน้อย ซึ่งเป็นกลุ่มคนเชื้อสายจีนที่มีอำนาจการเมืองท้องถิ่นอยู่แล้วแต่เดิม

⁸⁷ นายประณต เสริฐวิธา เป็นบุตรชายของนายทองสุข และนางเนียม แซ่ลี นอกจากเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแล้วยังดำรงตำแหน่งสำคัญในจังหวัดร้อยเอ็ดอีกหลายอย่าง เช่น ประธานหอการค้าจังหวัด สมาชิกสภาจังหวัด ประธานสภาจังหวัด เป็นต้น; อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณยายเนียม แซ่ลี, (ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2559), หน้า 3.

⁸⁸ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 128.

⁸⁹ ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพ นายสมควร จูริมาศ, หน้า 20.

⁹⁰ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จูริมาศ, หน้า 52.

นำโดย นายหวน ศิริพานิช นักธุรกิจเดินรถร้อยเอ็ด-บ้านไผ่ และเคยดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีมาก่อน กับนายนิรันดร์ โอสายไทย อดีตสมาชิกสภาเทศบาล ร่วมกับนักธุรกิจเชื้อสายจีนหลายตระกูล รวมถึงนายเสมอ อัครปรีดี เจ้าของโรงภาพยนตร์หลักเมือง ซึ่งเป็นคู่แข่งทางธุรกิจโรงภาพยนตร์คนสำคัญของนายถวิลด้วย⁹¹

สาเหตุของการตั้งกลุ่มการเมืองท้องถิ่นทั้งสองกลุ่มมีลักษณะร่วมกัน ได้แก่⁹²

1. ต้องการต่อสู้กับคู่แข่งทางเศรษฐกิจ ผ่านการเมือง
2. ต้องการมีชื่อเสียงในระดับท้องถิ่น ได้รับการยกย่องจากกลุ่มนักธุรกิจ พ่อค้า ประชาชนในเขตเมือง
3. ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างตระกูลต่าง ๆ จึงเข้าร่วมกลุ่มกันโดยสมาชิกบางคนก็ไม่ได้มีความคิดทางการเมืองเลย

ผลจากการเลือกตั้งครั้งนี้ กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นเอาชนะกลุ่มหนุ่มน้อยอย่างเด็ดขาด ได้รับตำแหน่งสมาชิกสภาเทศบาล 16 ที่ จากทั้งหมด 18 ที่⁹³ ตั้งแต่นั้นลักษณะการแข่งขันทางการเมืองระดับเทศบาลจึงเปลี่ยนไปจากในอดีต จากที่เคยเป็นการต่อสู้ระหว่างชาวคุ้มกับชาวคุ้ม กลายเป็นการต่อสู้ระหว่างพ่อค่านักธุรกิจเชื้อสายจีนกับชาวคุ้ม หรือกลุ่มคนเชื้อสายจีนด้วยกันเอง ทำให้นักการเมืองท้องถิ่นในแต่ละคุ้มค่อย ๆ ลดบทบาทลง และเปิดโอกาสให้กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นสามารถผูกขาดอำนาจบริหารเทศบาลได้

ตลอดวาระที่กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นบริหารงานเทศบาล (พ.ศ.2518-2523) กลับไม่สามารถสร้างความพึงพอใจให้กับประชาชนอย่างที่ถูกคาดหวังไว้ โดยเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวกับระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น การสร้างถนนลาดยางและการสร้างทอระบายน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งที่ประชาชนต้องการมากที่สุด ทำให้กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นเสื่อมความนิยมลง ทั้งยังถูกครหาว่าพัฒนาเมืองเฉพาะบริเวณบึงปลาอุบเท่านั้น⁹⁴ ดังนั้นเมื่อมีการเลือกตั้งเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดครั้งต่อมาใน พ.ศ. 2523 จึงเกิดกระแสความต้องการเปลี่ยนแปลงคณะผู้บริหารเทศบาล เกิดกลุ่มการเมืองใหม่ขึ้นมาแข่งขันกับกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นคือกลุ่มปลาอุบ ซึ่งเป็นกลุ่มที่สมาชิกกลุ่มหนุ่มน้อยเดิมก่อตั้งขึ้น ด้วยเหตุนี้กลุ่มหนุ่มน้อยซึ่งเพิ่งเคยลงสมัครรับเลือกตั้งเพียงครั้งเดียวจึงสลายตัวไป

⁹¹ จิตรจรรยา ศรีวินัย, “การแข่งขันการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2517-2533,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 35-36.

⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

⁹³ นุชากร มาศฉมดต์, “บทบาทของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นในการแข่งขันเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2517-2538,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 92.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

สมาชิกกลุ่มพลาญชัยนอกจากประกอบด้วยสมาชิกเดิมของกลุ่มหนูน้อยแล้ว ยังได้รวบรวมพ่อค้านักธุรกิจเชื้อสายจีนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มธุรกิจยานยนต์⁹⁵ เช่น นายบุญเสริม อุทัยรัตนกิจ เจ้าของธุรกิจจำหน่ายรถจักรยานยนต์ และนายวีระศักดิ์ พัฒนศิริมงคล เจ้าของธุรกิจจำหน่ายอะไหล่ยนต์ เป็นต้น โดยมีนายนรินทร์ โอสายไทย เป็นหัวหน้ากลุ่ม ซึ่งในการแข่งขันเลือกตั้ง พ.ศ.2523 นายนรินทร์ถูกกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นร้องเรียนว่าขาดคุณสมบัติรับสมัครเลือกตั้ง เนื่องจากนายนรินทร์มีบิดาเป็นคนต่างด้าว และไม่จบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 6⁹⁶ อันเป็นข้อหาเดียวกันกับที่นายสมพรเคยได้รับทว่าครั้งนี้ศาลวินิจฉัยว่านายนรินทร์ขาดคุณสมบัติจริง ต้องพ้นจากตำแหน่งหัวหน้ากลุ่มพลาญชัย นายบุญเสริม อุทัยรัตนกิจ จึงขึ้นดำรงตำแหน่งแทน⁹⁷

กลุ่มพลาญชัยมีลักษณะเด่นคือสมาชิกส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจเชื้อสายจีนรุ่นใหม่เกือบทั้งหมด ต่างกับกลุ่มการเมืองท้องถิ่นก่อนหน้านี้ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่มาจากกลุ่มข้าราชการ⁹⁸ หรือแม้แต่กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นที่มีแกนนำหลักส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจเชื้อสายจีน แต่สมาชิกกลุ่มก็มีทั้งนักกฎหมาย ทนายความ และข้าราชการปะปนกัน จากงานศึกษาของ ธาณี พันแสง สรุปว่านักธุรกิจเชื้อสายจีนรวมตัวกันทำงานการเมืองท้องถิ่นนามกลุ่มพลาญชัยโดยมาจากวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่⁹⁹

- (1) เพื่อพัฒนาท้องถิ่นให้เป็นไปตามความต้องการ
- (2) ต้องการสร้างชื่อเสียงให้กับตนเองและวงศ์ตระกูล
- (3) เพื่อเอื้อประโยชน์ให้กับธุรกิจของตนเองและเครือญาติ

ในการเลือกตั้ง พ.ศ.2523 กลุ่มพลาญชัยได้รับการเลือกตั้ง 10 ที่นั่ง ส่วนกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นได้รับการเลือกตั้ง 8 ที่นั่ง นับเป็นความพ่ายแพ้ครั้งแรกของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นภายใต้การนำของ นายถวิล จูริมาศ อย่างไรก็ตามเมื่อทำงานในสภาเทศบาลได้เพียง 2 ปี กลุ่มพลาญชัยก็เกิดความขัดแย้งภายในเนื่องจากการแย่งชิงตำแหน่งนายกเทศมนตรี กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นจึงฉวยโอกาสชิงตัวสมาชิกคนสำคัญของกลุ่มพลาญชัยสองคน ได้แก่ นายปรีชา กฤตลักษณ์ และนายนที ศิริพานิช ให้มาสนับสนุนกลุ่มของตน ดังนั้นนับตั้งแต่ พ.ศ.2525 เป็นต้นมา กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นจึงสามารถควบคุม

⁹⁵ จิตรจรรยา ศรีวินิชย์, “การแข่งขันการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2517-2533,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 43.

⁹⁶ นุชากร มาศฉมาดล, “บทบาทของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นในการแข่งขันเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2517-2538,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 97.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁹⁸ จิตรจรรยา ศรีวินิชย์, “การแข่งขันการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2517-2533,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 44.

⁹⁹ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 125.

เสียงข้างมากในสภาเทศบาลได้อีกครั้ง¹⁰⁰ และกลุ่มพลาญชัยก็เสื่อมลงจนต้องสลายตัวหลังจากสิ้นสุดวาระ

การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล พ.ศ.2528 กลุ่มพลาญชัยสลายตัวลง ส่งผลให้นักการเมืองเชื้อสายจีนจำนวนมากไหลไปสู่กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่น อย่างไรก็ตามในการเลือกตั้งครั้งนี้ก็ได้เกิดการรวมกลุ่มการเมืองใหม่ขึ้นอีก ชื่อกลุ่มพลังใหม่ ซึ่งมาจากการรวมตัวของบุคคลหลากหลายกลุ่ม ทั้งชาวคุ้มวัดต่าง ๆ พ่อค่านักธุรกิจ ข้าราชการ หรือแม้แต่คนที่เพี้ยย้ายภูมิลำเนามาจากจังหวัดอื่น¹⁰¹ โดยกลุ่มพลังใหม่ใช้วิธีหาเสียงคล้ายกับที่กลุ่มพลาญชัยเคยทำ คือการไม่แจกเงิน และประกาศแผนนโยบายอย่างชัดเจน จนสามารถสร้างความไว้วางใจในหมู่ประชาชนได้ ในขณะที่กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นยังคงหาเสียงด้วยวิธีการเดิมคือการแจกเงินแจกสิ่งของเพื่อซื้อเสียง จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการต่อสู้ระหว่างกลุ่มการเมืองร่ำรวยกับยากจน¹⁰² ในที่สุดครั้งนี้กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นจึงแพ้การเลือกตั้งอีกครั้ง ทว่าด้วยเหตุผลที่กลุ่มพลังใหม่ก่อตั้งขึ้นมาจากกลุ่มคนที่หลากหลาย สัมพันธภาพภายในกลุ่มไม่แน่นแฟ้นอย่างกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่น เมื่อทำงานในสภาเทศบาลจึงประสบกับปัญหาเดิมอย่าง ที่กลุ่มพลาญชัยเคยประสบ คือเกิดการแก่งแย่งตำแหน่งจนสมาชิกแตกออกเป็นหลายกลุ่ม กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นจึงใช้วิธีการเดิมคือการแทรกแซงเพื่อดึงคนเข้ามาเป็นพวก ท้ายที่สุดกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นจึงมีอำนาจเหนือสภาเทศบาลได้อีกครั้งในช่วงปลายวาระ¹⁰³

การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล พ.ศ.2533 เป็นการเลือกตั้งท้องถิ่นที่มีกลุ่มการเมืองเกิดขึ้นมากกว่าครั้งก่อนหน้า เนื่องจากสมาชิกเดิมของกลุ่มหนุ่มน้อย กลุ่มพลาญชัย และกลุ่มพลังใหม่ ที่สลายตัวไปและไม่ได้เข้าร่วมกับกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่น ได้ก่อตั้งกลุ่มการเมืองใหม่ขึ้นอีก 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่ม 101 กลุ่มก้าวหน้า กลุ่มรวมพลัง กลุ่ม 70 และกลุ่มอาสาพัฒนา โดยนอกจากกลุ่ม 101 แล้ว อีกสี่กลุ่มล้วนมีคนจากตระกูลเชื้อสายจีนเป็นสมาชิกสำคัญทั้งสิ้น¹⁰⁴ เช่น ตระกูลบริบูรณ์ (แซ่ต่าง) สาย

¹⁰⁰ นุชากร มาศมามาตล, “บทบาทของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นในการแข่งขันเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2517-2538,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 99-102.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 104.

¹⁰² จิตรจรรณ ศรีวนิชย์, “การแข่งขันการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2517-2533,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 55.

¹⁰³ นุชากร มาศมามาตล, “บทบาทของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นในการแข่งขันเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2517-2538,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 108-109.

¹⁰⁴ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 126-127.

เชื้อ (แช่เชียว) อุทัยรัตนกิจ (แช่ปิง) วิสูตรานุกุล (แช่เตียว) เกษมทรัพย์ (แช่ตั้ง) นกุลการ (แช่เชียว) เป็นต้น

ทั้งนี้กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นยังคงเป็นกลุ่มการเมืองที่มีฐานอำนาจแข็งแกร่งที่สุดเนื่องจากก่อตั้งกลุ่มมานานและมีส่วนร่วมบริหารงานเทศบาลในทุกสมัย ดังนั้นกลุ่มใหม่ทั้งหลายจึงร่วมมือกันปราศรัยโจมตีกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นซึ่งถูกคาดหวังว่าจะเป็นผู้ชนะในการเลือกตั้งครั้งนี้ โดยข้อโจมตีหลักคือกล่าวหาว่ากลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นเป็นการรวมตัวของเศรษฐกิจที่มุ่งแสวงหาเพียงผลประโยชน์เท่านั้น และการทำงานที่ผ่านมาได้เต็มไปด้วยปัญหาทุจริต ถึงขั้นกล่าวหาว่า “เป็นกลุ่มเจ๊กที่จะมาครอบเมือง”¹⁰⁵ ทั้งยังกล่าวหานายถวิล จูริมาศ หัวหน้ากลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นว่าไม่มีความสามารถในการพูด เนื่องจากนายถวิลแม้จะเป็นผู้นำกลุ่มมานานแต่ก็ไม่เคยขึ้นเวทีปราศรัยเลย¹⁰⁶

นายถวิลจึงใช้ยุทธวิธีคือการไม่จัดปราศรัยย่อย และให้กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นจัดปราศรัยใหญ่เพียงครั้งเดียวเมื่อใกล้วันเลือกตั้ง โดยนายถวิลเป็นผู้นำการปราศรัยเอง แก้อ้อกล่าวหาเรื่องการทุจริตประกาศนโยบายที่มุ่งเน้นการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน ที่สำคัญคือกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นได้รับการสนับสนุนจากพรรคชาติไทย โดยในช่วงก่อนเลือกตั้ง นายบรรหาร ศิลปอาชา ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย ได้เดินทางมาตรวจราชการที่จังหวัดร้อยเอ็ดและกล่าวสนับสนุนให้กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นเข้าไปบริหารเทศบาล อีกทั้งนายอนุรักษ จูริมาศ ซึ่งดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ดขณะนั้นก็ช่วยเหลือกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นในการหาเสียงและปราศรัยอย่างเต็มที่ โดยอ้างว่าจะสนับสนุนงบประมาณลงสู่ร้อยเอ็ดอย่างเต็มที่หากกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นชนะการเลือกตั้ง¹⁰⁷ ท้ายที่สุดกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นก็ได้รับชัยชนะเหนือคู่แข่งทุกกลุ่มอย่างเด็ดขาด นายถวิลจึงได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรี ด้วยชัยชนะอย่างเด็ดขาดและความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นภายในกลุ่ม ทำให้กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นสามารถบริหารเทศบาลได้อย่างราบรื่นโดยไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งภายในอย่างที่กลุ่มการเมืองอื่นเคยเป็น

การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลครั้งถัดมาเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2538 ครั้งนี้มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญภายในกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นคือ นายถวิลและนายสมควร จูริมาศ ได้ตัดสินใจวางมือทางการเมือง

¹⁰⁵ นุชากร มาศมณฑล, “บทบาทของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นในการแข่งขันเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2517-2538,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 123.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

¹⁰⁷ จิตรจรรยา ศรีวนิชย์, “การแข่งขันการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2517-2533,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 66.

และส่งผ่านอำนาจต่อให้กับนายบรรจง โฆษิตจรีนันท์ ผู้เป็นบุตรเขยของนายถวิล¹⁰⁸ นายบรรจงเคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ด 2 สมัย (พ.ศ.2535-2538)¹⁰⁹ เมื่อสิ้นสุดวาระสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2538 และพ่ายแพ้การเลือกตั้งในปีเดียวกัน ประกอบกับนายถวิลต้องการวางมือ ทำให้นายบรรจงมีโอกาเข้ามาทำงานการเมืองท้องถิ่นแทนในตำแหน่งหัวหน้ากลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่น โครงสร้างภายในของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นจึงเปลี่ยนไป สมาชิกสายตรงของตระกูลจรีมาศ ได้แก่ นายถวิล นายสมควร นายอนุรักษ์ นายทินกร (บุตรชายของนายสมควร) และนายคมกริช (บุตรชายของนายถวิล) ทั้งหมดได้เปลี่ยนสถานะตนเองไปเป็นผู้อยู่เบื้องหลังในฐานะกรรมการที่ปรึกษา ทั้งนี้คณะผู้บริหารกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นยังคงเป็นคนสนิทที่ใกล้ชิดตระกูลจรีมาศทั้งสิ้น

การเลือกตั้งครั้งนี้เกิดกลุ่มการเมืองใหม่สองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มรักร้อยเอ็ด และกลุ่มหลักเมือง ทั้งสองกลุ่มล้วนมีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อสายจีน กลุ่มรักร้อยเอ็ด เกิดจากประชาชนที่เบื่อหน่ายกลุ่มเทศบาลเดิมที่มาจากความร่ำรวย นำโดยนายประณต เสริฐวิธา (แซ่ลิ้) ซึ่งเป็นนักการเมืองอาชีพที่เคยได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใน พ.ศ.2531 ส่วนกลุ่มหลักเมือง เกิดจากกลุ่มนักธุรกิจเชื้อสายจีนที่ไม่พอใจเทศบาลเกี่ยวกับการขออนุญาตปลูกสร้างอาคาร นำโดยนายวิฑูร สุริยวนากุล (แซ่ลิ้ม) นักธุรกิจค้าปลีกรุ่นใหม่¹¹⁰

กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งเหนืออีกสองกลุ่มอย่างเด็ดขาด แม้ว่ากลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นจะยังคงใช้วิธีการแบบเดิม ๆ คือการแจกเงินและสิ่งของ มากกว่าการปราศรัยประกาศนโยบาย แต่กลุ่มรักร้อยเอ็ดและกลุ่มหลักเมืองมีความไม่พร้อมในหลายด้าน โดยเฉพาะประสบการณ์การเมืองท้องถิ่นในเขตเทศบาลซึ่งเต็มไปด้วยหวัหระแวนของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่น อีกทั้งในวาระก่อนหน้าที่กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นได้ครองเสียงส่วนใหญ่ในสภาเทศบาลก็สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และตัวของนายบรรจงผู้นำกลุ่มก็ได้รับความนิยมจากประชาชนมากกว่าผู้นำอีกสองกลุ่ม¹¹¹ นับจากนั้นนายบรรจงจึงมุ่งเน้นการทำงานเทศบาลโดยไม่เคยเข้าสู่เวทีการเมืองระดับชาติอีกเลย

¹⁰⁸ นายบรรจง โฆษิตจรีนันท์ เป็นบุตรชายของนายธนศ โฆษิตจรีนันท์ และเป็นหลานชายของนายชุม่วย แซ่ไคว้ ต่อมาได้สมรสกับแพทย์หญิงกฤษณา จรีมาศ บุตรีของนายถวิล จรีมาศ; อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อธนศ โฆษิตจรีนันท์, (ร้อยเอ็ด: ดาวรุ่งการพิมพ์, 2555), หน้า 5-7.

¹⁰⁹ อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง, นักการเมืองท้องถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า 128.

¹¹⁰ ธาณี พันแสง, “บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398 ถึง พ.ศ.2540,” (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2544), หน้า 127.

¹¹¹ นุชากร มาศมามาตล, “บทบาทของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นในการแข่งขันเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2517-2538,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540), หน้า 165.

4.4 สรุป

คนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดพยายามมีบทบาททางการเมืองมาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 โดยเฉพาะตระกูลที่มีฐานะมั่งคั่ง มักจะมีความสัมพันธ์อันดีกับชนชั้นนำจนได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางราชการ ดังนั้นบทบาททางการเมืองจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากบทบาททางเศรษฐกิจ เมื่อชาวจีนอพยพสามารถค้าขายจนร่ำรวยแล้วจึงสามารถเข้าสู่อำนาจทางการเมืองได้

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นการเปิดช่องทางให้คนเชื้อสายจีนมีโอกาสแสดงออกทางการเมืองมากขึ้น เช่น การเข้าร่วมงานฉลองรัฐธรรมนูญ หรือการตั้งสมาคมการเมือง แต่สิ่งที่ไม่ปรากฏในกลุ่มคนเชื้อสายจีนของเมืองร้อยเอ็ดคือความเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลจนถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์อย่างที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่น ๆ

บทบาททางการเมืองปรากฏมากขึ้นเมื่อเกิดการเลือกตั้ง คนเชื้อสายจีนรุ่นต่อมาที่ถือสัญชาติไทยจึงมีโอกาสเข้าทำงานด้านการเมืองโดยตรง บุคคลที่โดดเด่นในการเมืองระดับชาติ เช่น นายถวิล อุดล แม้จะไม่ได้มีเจตนาแสดงออกในที่สาธารณะว่าตนเองเป็นคนเชื้อสายจีน แต่ก็ได้รับการสนับสนุนจากคนเชื้อสายจีนในเขตเมืองเป็นอย่างดี จากนั้นคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดหลายคนก็ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ดังนั้นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของร้อยเอ็ดทุกชุดจึงมีคนเชื้อสายจีนได้รับการเลือกตั้งด้วยทุกครั้ง

นายสมพร จุริมาศ เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับมรดกความคิดทางการเมืองจากนายถวิล จนประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งหลายสมัย เกิดเป็นกลุ่มการเมืองตระกูลจุริมาศซึ่งมีบทบาททั้งการเมืองระดับชาติและระดับท้องถิ่น นายสมพรเป็นผู้บุกเบิกเส้นทางสายการเมืองให้สมาชิกในตระกูลเข้ามาสู่วงการนี้ โดยนายถวิล นายสมควร และนางสมพิศ น้องชายและน้องสาวของนายสมพร ได้ร่วมกันก่อตั้งกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่น เป็นกลุ่มการเมืองที่รวมพ่อค้านักธุรกิจเชื้อสายจีนที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับตระกูลจุริมาศ เพื่อแข่งขันเลือกตั้งในการเมืองระดับเทศบาลโดยตรงใน พ.ศ.2517 หลังจากนั้นก็มีกลุ่มการเมืองหลายกลุ่มเกิดขึ้นจากการรวมตัวของคนเชื้อสายจีน แต่ก็นับว่ากลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นประสบความสำเร็จมากที่สุด

กลยุทธ์การหาเสียงของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่น เนื่องจากสมาชิกแทบทั้งหมดเป็นพ่อค้านักธุรกิจเชื้อสายจีนที่มีฐานะมั่งคั่ง การหาเสียงจึงมุ่งเน้นไปที่การแจกเงินและสิ่งของมากกว่าการปราศรัยอย่างที่กลุ่มการเมืองอื่นนิยมกัน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นมักจะถูกโจมตีเรื่องการใช้จ่ายเพื่อหาเสียงและการทุจริตคอร์รัปชัน แต่เพราะความเข้มแข็งแน่นแฟ้นของ

สมาชิกในกลุ่ม และความสำเร็จทางการเมืองของตระกูลจุริมาศ จึงทำให้กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นสามารถควบคุมอำนาจสภาเทศบาลมาได้ต่อเนื่องยาวนาน

ทั้งนี้ความเป็นลูกจีนที่เข้าสู่การเมืองในระบบเลือกตั้งก็ไม่ใช่มีเพียงข้อได้เปรียบในแง่สถานะทางการเงินหรือเครือข่ายทางสังคมที่กว้างขวาง แต่ยังมีข้อเสียเปรียบคือกฎหมายเลือกตั้งซึ่งกำหนดคุณสมบัติข้อห้ามสำคัญคือการมีบิดาเป็นชาวต่างด้าวและการกำหนดระดับการศึกษาขั้นต่ำ ทำให้ลูกจีนบางคนไม่สามารถเข้าสู่อำนาจทางการเมืองในระบบเลือกตั้งได้

บทที่ 5

บทบาทด้านสังคม

บทบาททางสังคมของชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดก่อตัวขึ้นพร้อมกับการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เริ่มจากปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชนชาวจีน ปฏิสัมพันธ์กับคนท้องถิ่น จนเมื่อชุมชนเมืองขยายตัวขึ้น ประกอบกับความมั่งคั่งทางการเงินและอำนาจอิทธิพลทางการเมือง บทบาททางสังคมของคนเชื้อสายจีนก็เป็นสิ่งที่เพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษารูปแบบบทบาททางสังคมของคนเชื้อสายจีนที่พัฒนาไปในแต่ละช่วงเวลา เช่น การมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคม มุมมองที่คนเชื้อสายจีนมีต่อคนในท้องถิ่นและมุมมองที่คนในท้องถิ่นมีต่อคนเชื้อสายจีนโดยสะท้อนผ่านความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งสองกลุ่ม ความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม การปรับตัวเพื่อให้เกิดความกลมกลืนกับคนในชุมชน รูปแบบวิถีชีวิต คติความเชื่อทางศาสนา การศึกษา การประกอบกิจกรรมทางศาสนาและงานสาธารณกุศล เงื่อนไขทางสังคมรวมไปถึงค่านิยมในประเด็นต่าง ๆ ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับบทบาททางเศรษฐกิจและการเมือง ในบทที่ 3 และ 4 เป็นต้น

5.1 สังคมคนเชื้อสายจีนก่อนทศวรรษ 2470

สังคมจีนในเมืองร้อยเอ็ดเดิมเป็นสังคมที่มีความผูกพันแน่นแฟ้นระหว่างกันสูง เนื่องจากชาวจีนยังอยู่อาศัยอย่างเบาบาง ชุมชนจีนมีเพียงแห่งเดียวคือบริเวณถนนผดุงพานิชซึ่งยังไม่ได้ขยายไปตลอดแนวถนนเส้นนี้ เพียงอยู่ในขอบเขตพื้นที่รอบจวนเจ้าเมืองเท่านั้น บ้านชาวจีนมีเพียงหลักหลายสิบหลังคาเรือน ครอบครัวตระกูลจีนต่าง ๆ ส่วนใหญ่จึงรู้จักกันหมด¹ ขนาดชุมชนชาวจีนน่าจะขยายตัวมากหลังจาก พ.ศ.2443 ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวจีนอพยพเข้าสู่ภาคอีสานมากที่สุด ข้อมูลจากการสำรวจสำมะโนประชากรระบุว่าใน พ.ศ.2460 มีชาวจีนอพยพเข้ามาในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดถึง 163 ราย² ชาวจีนอพยพบางคนใช้วิธีการแต่งงานกับคนท้องถิ่นเพื่อจะสามารถซื้อที่ดินได้ ทำให้ชุมชน

¹ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

² สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2533 จังหวัดร้อยเอ็ด, (กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2533), หน้า 60-61.

ชาวจีนขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็วและเป็นศูนย์กลางของชุมชนเมือง ในขณะที่ชุมชนคนท้องถิ่นเดิมถูกผลักดันให้เคลื่อนที่ลงสู่ทิศใต้ของเมือง³

บ้านเรือนของชาวจีนมักปลูกรวมกันเป็นกลุ่มหรือคุ่ม ที่อยู่อาศัยในยุคแรกเป็นตึกดินมีลักษณะเป็นแถวแนวยาวตามถนน แบ่งเป็นห้อง ๆ มีชั้นเดียว หันหน้าบ้านออกถนน วัสดุที่ใช้ก่อสร้างเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ดินเหนียว ไม้ หญ้าคา ฯลฯ ลักษณะโครงสร้างที่รับน้ำหนักเป็นผนังดินดิบ อาจมีชั้นลอย (เล้าเต็ง) เพื่อใช้เก็บสินค้า ตึกดินของชาวจีนจึงมีลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมต่างจากบ้านเรือนของชาวอีสานทั่วไป เพราะเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ทั้งการอยู่อาศัยและการค้า⁴ ส่วนชาวจีนที่ประกอบอาชีพปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ แม้จะไม่จำเป็นต้องอยู่อาศัยในตึกดินเพื่อค้าขาย แต่ก็ยังคงปลูกตึกดินไว้ตามสวนของตนเองเพื่อพักผ่อน เวลาต่อมาลักษณะการสร้างตึกดินแบบดั้งเดิมจึงถูกพัฒนาเป็นการสร้างห้องแถวไม้ เปลี่ยนพื้นเป็นปูน และกลายเป็นอาคารสองชั้นกึ่งไม้กึ่งปูน⁵

5.1.1 ความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา

ศาลเจ้าจีนเป็นศูนย์กลางความเชื่อของชุมชนชาวจีนในไทย ศาลเจ้าแห่งแรกของเมืองร้อยเอ็ดเป็นศาลเจ้าชั่วคราว เรียกว่า สิ่งเฉียง ตั้งอยู่ในวัดราษฎร์ศิริ ถนนผดุงพานิช สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับการก่อตัวของชุมชนชาวจีนบนถนนเส้นนี้เพื่อให้เป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งอัญเชิญมาจากประเทศจีน⁶

ต่อมาจึงมีการสร้างศาลเจ้าถาวร ภายหลังเรียกว่าศาลเจ้าปู่เถ่ากง-ม่า ตั้งอยู่ใกล้แยกถนนผดุงพานิชตัดกับถนนหายโศรก ใกล้กับวัดราษฎร์ศิริ ไม่ปรากฏหลักฐานระบุปีที่สร้าง แต่สันนิษฐานว่าสร้างก่อนทศวรรษ 2460 เริ่มต้นจากการที่มีชาวจีนตระกูลเซีย อพยพเข้ามาในร้อยเอ็ดพร้อมกับได้นำกระถางธูปมาจากศาลเจ้าในหมู่บ้านของตนที่ประเทศจีนเข้ามาบูชาด้วย โดยมีความเชื่อว่าจะได้รับความคุ้มครองดูแลจากวิญญาณบรรพบุรุษ⁷ นายย่งเค็ง แซ่เตีย คหบดีผู้เป็นต้นตระกูลศาสตรา

³ สังคม ค้อชากุล, "การขยายตัวของชุมชนเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดระหว่างปี พ.ศ. 2480-2541," (รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2543), หน้า 41-42.

⁴ สมชาย นิลอาธิ, "เรือนอีสานและประเพณีการอยู่อาศัย," ใน สัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสานงานนิทรรศการวิสตูก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสำจร, (กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม, 2530), หน้า 138.

⁵ นิราศ ศรีขาวรส, "พัฒนาการของรูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด," (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), หน้า 39.

⁶ สัมภาษณ์ ตรงมิตร เตชะมหาศรานุกูล, ประธานมูลนิธิอิกลักเชียงตุง ร้อยเอ็ดการกุศล (ขณะให้สัมภาษณ์), 2 ธันวาคม 2562.

⁷ วีระ วุฒิจำนงค์, "สถานที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด," ใน เล่าเรื่องเมืองร้อยเอ็ด เทศบาลเมืองร้อยเอ็ด, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 32.

วาทะ จึงได้บริจาคที่ดินเพื่อสร้างศาลเจ้าจีนให้เป็นที่ประดิษฐานของกระถางธูปนี้และเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมทางจิตใจของชุมชนชาวจีน โดยก่อสร้างเป็นตึกดินมุงสังกะสี มีพื้นที่เพียงพอสำหรับตั้งกระถางธูปเท่านั้น⁸ ดังนั้นสังคมชาวจีนในร้อยเอ็ดยุคแรกจึงยังคงมีความเชื่อตามขนบธรรมเนียมจีนที่เคารพบูชาวิญญาณบรรพบุรุษหรือเทพเจ้าในท้องถิ่นของตน

ทั้งนี้ชาวจีนอพยพในร้อยเอ็ดก็มีความล้นหลามทางคติความเชื่อสูง การเคารพบูชาวิญญาณบรรพบุรุษและเทพเจ้าท้องถิ่นดำรงอยู่ควบคู่กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น นี่อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนมีความกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับผู้คนในชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยครอบครัวชาวจีนตระกูลใหญ่มักจะเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยการสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่าง ๆ

ตระกูลวุฒิจำนงค์และตระกูลเกษมทรัพย์ เป็นตระกูลเก่าแก่ที่มีบทบาทเป็นผู้อุปถัมภ์วัดเหนือมาตั้งแต่บรรพบุรุษรุ่นแรกที่ย้ายเข้ามาในร้อยเอ็ด เมื่อพิจารณาจากเอกสารประกาศคณะสงฆ์วัดเหนือที่ระบุข้อความว่า⁹ “เนื่องด้วย นายวีระ นามสกุล วุฒิจำนงค์ ...ได้มีจิตศรัทธาเป็นมหากุศลบูรณะอุโบสถขนาด 9.75x12.50 เมตร ของวัดเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งบุพการีได้สร้างมาแล้วประมาณ 80 ปี ให้มีสภาพถาวรสืบไป...” คำวนแล้วพบว่าอุโบสถวัดเหนือหลังที่ถูกระบุในเอกสารนี้น่าจะถูกสร้างในช่วงทศวรรษ 2440 ถึง 2450 ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าผู้สร้างคือนายชงปิด วุฒิจำนงค์ (แช่เตี้ย) ซึ่งเป็นบิดาของนายวีระ วุฒิจำนงค์

ต่อมาบุตรธิดาทั้งสี่คนของนายเทียบสุน แช่ตั้ง ผู้เป็นต้นตระกูลเกษมทรัพย์ ได้แก่ นายกิมไถ่ นายกิมจิว นายกิมฮง และนางเอี่ยม เกษมทรัพย์ ได้ร่วมกันใช้ทรัพย์มรดกในการปฏิสังขรณ์พระอุโบสถวัดเหนือ เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่บิดามารดาผู้ล่วงลับ ในครั้งนั้นนายกิมฮงได้เขียนอักษรจีน 4 ตัวเหนือประตูทางเข้าพระอุโบสถ อ่านว่า “เอ็งเลี้ยงเซยกั้ว” แปลความได้ว่า “วิญญาณอันศักดิ์สิทธิ์จงสถิตชั่วกาลปาวสาน” ใต้อักษรสี่ตัวเป็นกลอนคู่ (ดุษฺเหลิยน) แปรแถว ถัดลงมาเป็นข้อความภาษาจีนระบุว่า “สร้างด้วยจิตศรัทธาสุจริตในปีเต็งจี่” จากการคำนวณของ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ บุตรชายของนายกิมฮง จึงพบว่าอุโบสถหลังนี้ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ.2459¹⁰ นับแต่นั้นมาตระกูลวุฒิจำนงค์และตระกูลเกษมทรัพย์จึงเป็นผู้อุปถัมภ์วัดเหนือมาโดยตลอด

⁸ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ศาลเจ้า 100 ปี, (กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, 2563), หน้า 365.

⁹ “ประกาศของคณะสงฆ์วัดเหนือ เรื่อง อนุโมทนาแก่ผู้บำเพ็ญกุศล”, 15 มีนาคม 2526. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹⁰ ปรีดี เกษมทรัพย์, ธรรมเนียมการ เนื่องในงานทอดกฐินสามัคคี ญาติมิตร “เกษมทรัพย์” (กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์, 2527), คำปรารภ.

รูปภาพที่ 15 อักษรจีนลายมือของ นายกิมฮง เกษมทรัพย์ เหนือประตูพระอุโบสถวัดเหนือ

ที่มา: ปรีดี เกษมทรัพย์, ธรรมบรรณาการ เนื่องในงานทอดกฐินสามัคคี ญาติมิตร “เกษมทรัพย์” (กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์, 2527), ปกหลัง.

5.1.2 การศึกษาและความผูกพันกับถิ่นฐานเดิม

ชาวจีนอพยพในรุ่นแรก ๆ ยังคงมีความสัมพันธ์กับญาติมิตรที่อาศัยอยู่ในประเทศจีน การส่งเงินและจดหมายกลับไปยังภูมิลำเนาเดิมที่เรียกว่าโพยก๊วน เป็นวัฒนธรรมสำคัญของชาวจีนอพยพในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีส่วนช่วยดำรงความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลชาวจีนอพยพในดินแดนโพ้นทะเลกับเครือญาติในมาตุภูมิเดิม ทำให้ชาวจีนอพยพในร้อยเอ็ดกับชาวจีนในภูมิลำเนาเดิมยังคงไม่ถูกตัดขาดจากกัน เนื่องจากชาวจีนอพยพเหล่านี้ยังคงมีความมุ่งหมายว่าจะต้องกลับไปยังบ้านเกิดดังเช่นกรณี นายเหียบฮุน แซ่ตั้ง ที่มีครอบครัวในร้อยเอ็ดแล้วยังคงกลับไปรับราชการที่ประเทศจีนในช่วงบั้นปลายชีวิตโดยไม่ได้กลับมายังร้อยเอ็ดอีกเลย

ความผูกพันกับภูมิลำเนาเดิมทำให้ครอบครัวจีนนิยมส่งบุตรหลานให้กลับไปรับการศึกษาที่ประเทศจีนตั้งแต่เด็ก ในบางกรณีอาจเป็นเพียงการศึกษาระยะสั้น เช่นกรณีของ นายศิริ วุฒิจำนงค์ บุตรชายของ นายทิเต็ง แซ่เตีย ที่ได้รับการศึกษาส่วนตัวที่บ้าน และถูกส่งไปเรียนภาษาจีนที่บ้านเกิดของบิดา (อำเภอเหยาผิง เมืองแต้จิ๋ว) ถึงสองครั้ง โดยไม่เคยเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนไทยเลย จากนั้นจึงกลับมาทำการค้าในร้อยเอ็ด¹¹ แต่ในบางกรณีก็เป็นความต้องการให้บุตรหลานได้รับการศึกษาแบบจีน นายเหียบฮุนซึ่งกลับไปรับราชการที่ประเทศจีนก็ได้้นำบุตรชายคนเล็กคือ นายกิมฮง เกษมทรัพย์ ไปอยู่อาศัยด้วย จนนายเหียบฮุนเสียชีวิต นายกิมฮงจึงได้เดินทางกลับมายังร้อยเอ็ด¹² สาเหตุหนึ่งอาจเป็นเพราะต้องการให้บุตรหลานซึ่งเป็นลูกจีนที่เกิดในไทยมีความรู้สึกผูกพันกับแผ่นดินเกิดของบิดา และสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้พ่อแม่ชาวจีนส่งบุตรหลานกลับไปศึกษาที่

¹¹ ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ คุณตาศิริ วุฒิจำนงค์, (กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2543), หน้า 1.

¹² ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ เล่ม 1, (ม.ป.ท., 2562), หน้า 23.

ประเทศจีนในช่วงก่อนทศวรรษ 2480 คือต้องการการทำให้ลูกจีนสัญชาติไทยเหล่านี้ไม่ต้องถูกการเกณฑ์ทหารในไทย¹³

ในขณะที่ชาวจีนในร้อยเอ็ดก็ทำการปรับปรุงศาลเจ้าซึ่งเดิมเป็นเพียงตึกดินเล็ก ๆ ให้เป็นอาคารไม้ชั้นเดียวและมีพื้นที่กว้างขวางขึ้น มีการสร้างโรงเรียนจีนขึ้นในบริเวณเดียวกัน คือโรงเรียนกวงก๊ก เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาที่ใช้ทั้งภาษาจีนแต้จิ๋วและภาษาไทย¹⁴ ลูกจีนที่ไม่ได้ถูกส่งไปศึกษาต่อที่ประเทศจีนยังคงมีโรงเรียนจีนในร้อยเอ็ดที่ให้การศึกษาค้นต้น และหากจะศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมก็มักจะเข้าเรียนที่โรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดร้อยเอ็ด และเป็นโรงเรียนเพียงแห่งเดียวในร้อยเอ็ดและจังหวัดใกล้เคียงที่มีการสอนจนจบชั้นมัธยมศึกษา เนื่องจากก่อน พ.ศ.2475 จังหวัดที่เคยเป็นที่ตั้งมณฑลเท่านั้นจึงจะมีโรงเรียนใหญ่ที่มีการสอนจนจบระดับชั้นมัธยมศึกษา¹⁵ ดังนั้นทั้งลูกจีนและคนท้องถิ่นที่ต้องการศึกษาในระดับสูงจึงต้องเรียนร่วมกันในโรงเรียนประจำจังหวัด หรือต้องเดินทางไปศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ

5.2 ความสัมพันธ์กับสังคมต่าง ๆ

ตั้งแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา อัตลักษณ์ความเป็นจีนมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เนื่องจากชุมชนชาวจีนในช่วงเวลานี้มีทั้งคนเชื้อสายจีนรุ่นสองรุ่นสามซึ่งเป็นลูกหลานของกลุ่มชาวจีนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาตั้งแต่ พ.ศ.2398 ในขณะเดียวกันก็เป็นช่วงเวลาที่ชาวจีนใหม่อพยพเข้ามาเพิ่มขึ้น

5.2.1 ความผูกพันกับชุมชนชาวไทยอีสาน

เนื่องจากกลุ่มชาวจีนอพยพตั้งแต่รุ่นแรกเป็นต้นมาแทบทั้งหมดล้วนเป็นผู้ชายทั้งสิ้น เมื่อตั้งถิ่นฐานในร้อยเอ็ดจึงเกิดการแต่งงานกับคนในท้องถิ่นซึ่งอาจเป็นชาวไทยอีสานหรือเป็นลูกจีน ชาวจีนจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องซึมซับวัฒนธรรมบางอย่างของชาวไทยอีสาน กระทั่งชาวจีนบางคนยังปฏิบัติตามประเพณีอีสานอย่างเคร่งครัดกว่าชาวบ้านทั่วไป¹⁶ ดังนั้นวัฒนธรรมจีนจึงไม่แพร่หลาย ในบ้านครอบครัวชาวจีนยังคงมีการตั้งป้ายบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ แต่เมื่อออกนอกบ้านแล้วส่วนใหญ่ดำเนิน

¹³ สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2564), หน้า 384.

¹⁴ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ศาลเจ้า 100 ปี, หน้า 365-366.

¹⁵ ดารารัตน์ เมตดาริกานนท์, “การเคลื่อนไหวทางการศึกษาและความคิดของกลุ่มต่าง ๆ ในอีสาน ในช่วงทศวรรษ 2470,” มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 19,2 (มกราคม-มีนาคม 2544): 51.

¹⁶ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, (กรุงเทพฯ: จีระการพิมพ์, 2546), หน้า 152.

ตามประเพณีวัฒนธรรมไทยอีสาน ยังไม่มีการสร้างศาลเจ้าขนาดใหญ่ และไม่มีประเพณีเงินที่ออกสู่สาธารณชน

ลูกจิ้นรุ่นแรกซึ่งเติบโตมาในวัฒนธรรมจิ้น ได้รับการศึกษาแบบชาวจิ้น ใช้ภาษาจิ้นเป็นหลัก แต่ในอีกทางหนึ่งก็เป็นการเติบโตภายใต้สภาวะแวดล้อมของสังคมชาวไทยอีสานด้วย คนกลุ่มนี้จึงมีความสัมพันธ์อันดีกับคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมกับพุทธศาสนา แม้ว่าลูกจิ้นเหล่านี้ไม่มีธรรมเนียมการบวชเรียนอย่างคนอีสานโดยทั่วไป แต่ก็มิบทบาทเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาอยู่เสมอ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชุมชนชาวจิ้นดั้งเดิมบนถนนผดุงพานิชตั้งอยู่ท่ามกลางคุ้มวัดโบราณในเมืองร้อยเอ็ดซึ่งตั้งขนานชุมชนชาวจิ้นทั้งสี่ด้าน ทางทิศเหนือติดคุ้มวัดสระทอง (วัดศรีมงคล) ทิศตะวันออกติดคุ้มวัดกลางและวัดบูรพาภิราม (วัดหัวรอ) ทิศตะวันตกติดคุ้มวัดเหนือและวัดคุ้ม ทิศใต้ติดคุ้มวัดราษฎร์ศิริ (วัดท่าแขก) โดยวัดเหล่านี้ล้วนเป็นวัดโบราณที่เกิดขึ้นมาก่อนชุมชนชาวจิ้นทั้งสิ้น กิจกรรมทางศาสนาของคนเชื้อสายจิ้นซึ่งขนาดชุมชนยังไม่ได้ขยายขอบเขตออกไปกว้างขวางจึงยังจำกัดอยู่เฉพาะวัดเหล่านี้ โดยคนเชื้อสายจิ้นก็ถือว่าเป็นวัดในชุมชนของตนเองเช่นกัน¹⁷

ส่วนชาวจิ้นกลุ่มใหม่ที่เพิ่งอพยพเข้ามารวมถึงลูกจิ้นบางกลุ่มได้ขยายชุมชนออกไปทางทิศใต้บนถนนสุริยเดชบำรุงจนเกิดเป็นคุ้มวัดสว่างอารมณ์ ซึ่งเป็นคุ้มเกิดใหม่ที่ขยายตัวออกมาจากคุ้มวัดกลางและคุ้มวัดราษฎร์ศิริ คุ้มนี้เกิดจากความหนาแน่นแออัดของย่านการค้าบนถนนผดุงพานิชทำให้ชุมชนเมืองมีการขยายขยาย ชาวไทยและจิ้นบางส่วนเลือกสร้างชุมชนใหม่ในคุ้มนี้ โดยชาวไทยและจิ้นยังคงมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน แต่สิ่งที่ชาวจิ้นในคุ้มนี้แตกต่างกับชาวจิ้นกลุ่มเดิมคือวิถีชีวิตที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำการค้าเพียงอย่างเดียวเท่านั้นโดยละเลยความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนในท้องถิ่น เช่น การมีส่วนร่วมในงานประเพณีต่าง ๆ¹⁸ ดังนั้นปฏิสัมพันธ์ของคนไทยและจิ้นในคุ้มนี้จึงไม่ผูกพันแน่นแฟ้นเหมือนในชุมชนชาวจิ้นบนถนนผดุงพานิช

การคมนาคมทางบกที่ดีขึ้นมากในช่วงทศวรรษ 2490-2500 ทำให้การค้าระหว่างเมืองและชนบทขยายตัวขึ้น ก่อให้เกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมจากเมืองสู่ชนบท วัฒนธรรมอาหารจิ้นเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ขยายตัวออกไปมากในช่วงเวลานี้ แต่เดิมการรับประทานอาหารจิ้นจะกระจุกตัวอยู่เพียงชุมชนจิ้นในเขตเมืองเท่านั้น ในอดีตเมื่อชาวชนบทเดินทางเข้าเมืองมักจะประกอบอาหารห่อมารับประทานเอง ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นการซื้ออาหารในตลาดแทน โดยอาหารที่นิยมรับประทานนอกจากอาหารไทยประเภทแกงกะทิซึ่งหารับประทานยากในชนบท ยังมีอาหารจิ้นและก๋วยเตี๋ยวที่ถือเป็นของใหม่ซึ่งยังไม่

¹⁷ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

¹⁸ เมธา คำบุศย์, คุ้มต่างๆในเขตกำแพงเมืองร้อยเอ็ด, (อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ อาจารย์เมธา คำบุศย์, 2553), หน้า 39.

ค่อยมีจำหน่ายนอกเมือง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้วิธีการปรุงอาหารของชาวบ้านในชนบทเริ่มนิยมการผัดและทอดตามแบบอาหารจีน¹⁹

5.2.2 ความกลืนกลืนระหว่างลูกจีนกับคนในท้องถิ่น

คนเชื้อสายจีนมีลักษณะพิเศษในแง่ของการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะลูกจีนรุ่นหลังลงมา²⁰ บางคนดำรงอัตลักษณ์ความเป็นจีนเฉพาะในบ้าน เมื่อออกนอกบ้านก็ถือว่าตัวเองเป็นคนไทย ใช้ภาษาไทยอีสานเป็นหลัก ได้รับการศึกษาในโรงเรียนไทย อาจพูดภาษาจีนในบ้านบ้าง กลุ่มลูกจีนเหล่านี้จึงสามารถสร้างความรู้สึกลมกลืนไปกับชาวไทยอีสานได้ และทำให้ชาวไทยอีสานส่วนหนึ่งเกิดความรู้สึกว่าลูกจีนไม่มีความแปลกแยกจากคนในท้องถิ่น โดยถือว่าลูกจีนเหล่านี้มีความเป็นคนไทยมากกว่าคนจีน ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า²¹

“...เด็กที่มาจากเมืองจีนเป็นคนต่างด้าว ส่วนลูกเจ๊กที่เกิดในเมืองไทยก็เป็นคนไทย ชาวอีสานเรียกคนจีนว่า เจ๊ก เรียกคนไทยซึ่งเป็นลูกจีนว่า ลูกเจ๊ก เขาจะไม่เรียกลูกเจ๊กเป็นเจ๊ก เขายอมรับว่า ลูกเจ๊กเป็นไทย ลูกเจ๊กบางคนก็เรียกตนเองว่า ลาว²² เพื่อแสดงตนให้ทราบว่าเป็นคนพื้นเมืองไม่ใช่คนชาติอื่น ลูกเจ๊กในภาคอีสานเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนประชาบาลแทบทั้งสิ้น เมื่อเรียนแล้วก็ป็นลาวอย่างสมบูรณ์ แต่พวกลูกลาวก็ยังเรียกว่าเจ๊กอยู่ดี ถึงแม้เขาจะเรียกเช่นนั้น เขาก็ได้มีความรังเกียจลูกเจ๊กแต่ประการใด”

ในงานศึกษาของสกินเนอร์แสดงให้เห็นว่าตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นต้นมา เกิดแนวคิดชาตินิยมจากชนชั้นนำที่มีอำนาจทางการเมือง ทำให้ความรู้สึกเป็นปรีดิ์กับชาวจีนมีมากขึ้นโดยที่คนเหล่านั้นก็เป็นคนไทยเชื้อสายจีน²³ เป็นเหตุให้กลุ่มชาวจีนชาตินิยมเกิดกระแสต่อต้านชนชั้นนำที่มีความคิดนี้เช่นเดียวกัน เพราะถือว่าเป็นความคิดปรีดิ์ต่อคนสายเลือดเดียวกัน²⁴ ซึ่งสกินเนอร์ได้ให้ความเห็นว่าการที่ชนชั้นนำอันเป็นคนไทยเชื้อสายจีนมีแนวคิดดังกล่าวเป็นเพราะลูกจีนที่เกิดในไทยโดยปกติมีความกลมกลืนเป็นไทยอยู่แล้ว การที่รัฐบาลให้ยศถาบรรดาศักดิ์และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทำให้ลูกจีนยินดีที่จะแสดงตนเป็นคนไทยอย่างเต็มที่ จนกลายเป็นการมองชาวจีนด้วยโลกทัศน์แบบชนชั้นนำไทยซึ่งมองว่าชาวจีนไม่เจริญ เห็นแก่ตัว และมีความวัตถุนิยมมาก

¹⁹ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, หน้า 140-141.

²⁰ หมายถึงผู้ที่มิบิดามารดาเป็นลูกจีนซึ่งเกิดในไทย มีบรรพบุรุษรุ่นปู่ย่าตายายเป็นชาวจีนอพยพ

²¹ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, (กรุงเทพฯ: จีระการพิมพ์, 2546), หน้า 148-149.

²² ในขณะนั้นคนอีสานเรียกตัวเองว่าลาว คนในภูมิภาคอื่น ๆ ก็เรียกคนอีสานว่าลาวเช่นกัน การเรียกเช่นนั้นถูกเลิกใช้ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งรัฐบาลมีนโยบายชาตินิยม ถือว่าคนอีสานเป็นคนไทย

²³ สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 372.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 373.

เกินไป รวมถึงการที่ลูกจีนเหล่านั้นรับการศึกษาแบบจีนมาอย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ โดยไม่เคยอยู่ในสภาพแวดล้อมแบบชนชั้นนำจีน ทำให้ลูกจีนไม่มีความผูกพันกับความเป็นจีนมากนัก²⁵ ในขณะที่รัฐบาลหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็มีนโยบายหลายประการเพื่อกลืนจีนเป็นไทยโดยมูลเหตุมาจากการต้องการให้ระบบเศรษฐกิจหลุดพ้นจากเงื้อมมือชาวจีน เช่น นโยบายการศึกษาภาคบังคับ มาตรการจำกัดจำนวนผู้อพยพ สนับสนุนการเปลี่ยนสัญชาติเป็นไทย หรือการเพิ่มภาษีและค่าธรรมเนียมในกิจการของชาวจีน เป็นต้น²⁶ อย่างไรก็ตามสกีนเนอร์ได้สรุปว่า ความรังเกียจชาวจีนยังคงเป็นเพียงทัศนคติที่ถูกจำกัดอยู่ในกลุ่มชนชั้นนำหรือปัญญาชนในกรุงเทพฯ มากกว่าเกษตรกรในชนบทซึ่งต้องติดต่อซื้อขายกับพ่อค้าจีน²⁷ จึงไม่น่าแปลกใจที่จะไม่พบความขัดแย้งระหว่างลูกจีนกับคนท้องถิ่นในร้อยเอ็ด

ประเพณีทางสังคมอย่างหนึ่งในอีสานซึ่งแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอันแนบแน่นคือการผูกเสี่ยว คำว่า “เสี่ยว” ในภาษาอีสานหมายถึงมิตรแท้ที่มีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน มีความผูกพันทางด้านจิตใจกันแน่นแฟ้น โดยความผูกพันของเสี่ยวนี้ไม่มีเฉพาะกับเสี่ยวเท่านั้น ทว่ายังมีความหมายผูกพันเชื่อมโยงไปถึงครอบครัว ญาติ พี่น้อง และหมู่บ้านของเสี่ยวด้วย การผูกเสี่ยวจึงมีประโยชน์ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การมีเสี่ยวคือมีความรัก ความจริงใจ ความเข้าใจต่อกันเป็นอย่างดี นับตั้งแต่ตัวของเสี่ยวเอง ครอบครัวต่อครอบครัว หมู่บ้านต่อหมู่บ้าน ซึ่งความรักความเข้าใจนี้จะช่วยให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขฉันท์พี่น้อง เป็นระบบการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนของชาวอีสานมาตั้งแต่โบราณ²⁸ ประเพณีผูกเสี่ยวถูกนำมาใช้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างลูกจีนกับคนในท้องถิ่นด้วยเช่นกัน ในบันทึกของ ดร.ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ กล่าวไว้ดังนี้²⁹

“ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างลาวกับเจ๊กยังลึกซึ้งไปถึงขั้นที่ว่าถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งประสบความวิบัติ เขาจะให้ความช่วยเหลือแก่กันและกันด้วยความเต็มใจ บางรายเจ๊กกับลาว “ผูกเสี่ยว” กันก็มี แต่รายเช่นนี้มีน้อย ส่วนใหญ่จะมีการ “ผูกเสี่ยว” กันระหว่างลูกลาวกับลูกเจ๊ก เมื่อผูกแล้วครอบครัวของเจ๊กกับครอบครัวของลาวก็เป็นญาติสนิทกัน”

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 374-375.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 379-381.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 382.

²⁸ กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, คำสัญญาแห่งมิตรแท้และเพื่อนตาย “ประเพณีผูกเสี่ยว” [ออนไลน์], 7 มกราคม 2563. แหล่งที่มา http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=5073&filename=i

²⁹ ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, หน้า 151.

จะเห็นได้ว่าชาวจีนค่อนข้างเปิดรับวัฒนธรรมอีสาน ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะแกนหลักของการผูกเสี่ยวมีความใกล้เคียงกับวัฒนธรรมโบราณของจีนคือการสาบานเป็นพี่น้องหรือการรวมกลุ่มเป็นสมาคม อันเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวต่อครอบครัวคล้ายการแต่งงาน เมื่อเกิดการผูกเสี่ยวแบบนี้มากขึ้นในกลุ่มลูกจีน ก็ทำให้ช่องว่างระหว่างชาวไทยกับชาวจีนลดลง ในกรณีนี้เป็นข้อแตกต่างเรื่องความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นของชาวจีนในร้อยเอ็ดกับชาวจีนในกรุงเทพฯ เนื่องจากในช่วงกระแสการอพยพครั้งใหญ่ก่อนที่รัฐบาลจะจำกัดจำนวนผู้อพยพ ชาวจีนอพยพส่วนหนึ่งเป็นผู้หญิงหรืออพยพมาทั้งครอบครัว ทำให้การแต่งงานระหว่างชาวจีนกับไทยลดลง ลูกจีนที่มีมารดาเป็นคนไทยก็ลดลง การผสมกลมกลืนเป็นไทยในระดับครอบครัวจึงลดลงตามไปด้วย³⁰ ประเด็นนี้อาจแสดงให้เห็นว่าชาวจีนในร้อยเอ็ดมีความกลมกลืนกับคนในท้องถิ่นมากกว่าที่ชาวจีนในกรุงเทพฯ เป็น

5.2.3 ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ความสัมพันธ์ของครอบครัวจีนในร้อยเอ็ดก่อนจะเกิดนโยบายกลืนจีนเป็นไทยส่วนใหญ่ยังคงยึดถือตามธรรมเนียมโบราณ เนื่องจากกลุ่มตระกูลใหญ่ล้วนเป็นชาวจีนที่อพยพมาตั้งแต่ยุคราชวงศ์ภายในครอบครัวจึงยึดถือขนบประเพณีโบราณอย่างเข้มงวด แตกต่างกับชาวจีนกลุ่มใหม่ที่เพิ่งอพยพเข้ามาซึ่งมีความเข้มงวดน้อยกว่า³¹ ชาวจีนในร้อยเอ็ดมีระบบครอบครัวที่ไม่แตกต่างจากชาวจีนทั่วไป ภายใต้ระบบครอบครัวมีการแบ่งอำนาจมากน้อยไปตามระดับฐานะของบุคคล มีเส้นแบ่งระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่อย่างชัดเจน อำนาจของผู้ใหญ่ยังแบ่งออกไปตามเพศและอายุ บิดาเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในครอบครัว เป็นผู้มีหน้าที่จัดการแต่งงานให้บุตรหลาน ซึ่งบุตรที่ไม่ปฏิบัติตามโอวาทของบิดาจะต้องถูกลงโทษอย่างหนัก³² ส่วนสตรีต้องอยู่ในอำนาจผู้ชายทั้งหมด แม้ในวัยชราก็ต้องเชื่อฟังบุตรชาย ญาติทางฝ่ายชายมีความสำคัญมากกว่าฝ่ายหญิง บุตรชายซึ่งเป็นผู้สืบสกุลจึงได้รับความดูแลเป็นอย่างดี สตรีต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสามี เมื่อเป็นม่ายแล้วจะแต่งงานใหม่ไม่ได้ แต่ผู้ชายสามารถมีอนุภรรยาได้โดยปกติ³³

ส่วนใหญ่การแต่งงานระหว่างคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดเป็นลักษณะแต่งงานเข้า หมายถึงฝ่ายหญิงต้องย้ายเข้ามาอยู่ในครอบครัวฝ่ายชาย เป็นการย้ายทั้งร่างกายและสถานะทางสังคม เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงจะถือเป็นสมาชิกครอบครัวฝ่ายชายและหลุดพ้นจากสถานะภายในครอบครัวเดิมของตน นี้

³⁰ สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 384.

³¹ สัมภาษณ์ มุยจิง เจษฎาพรพันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562

³² นิราศ ศรีขาวรส, “พัฒนาการของรูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2541), หน้า 171.

³³ สัมภาษณ์ มุยจิง เจษฎาพรพันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562

เป็นข้อแตกต่างอย่างหนึ่งระหว่างชาวจีนกับชาวไทยอีสาน เนื่องจากชาวไทยอีสานนิยมให้ฝ่ายชายย้ายเข้าไปอยู่ในครอบครัวฝ่ายหญิงมากกว่า³⁴ อย่างไรก็ตามมีบางกรณีที่มีการแต่งงานระหว่างคนเชื้อสายจีนเป็นฝ่ายชายย้ายเข้าไปอยู่ในครอบครัวฝ่ายหญิง เช่น นายศิริ วุฒิจำนงค์ บุตรชายของนายทิเต็ง แซ่เตีย ได้แต่งงานกับนางสาวเจริญ เกษมทรัพย์ บุตรสาวของนายกิมไถ่ เกษมทรัพย์ แล้วนายศิริได้ย้ายเข้าไปอยู่ในบ้านของนายกิมไถ่³⁵ ไม่ทราบสาเหตุแน่ชัดของการแต่งงานในลักษณะนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพราะตระกูลเกษมทรัพย์เป็นตระกูลที่มีความมั่งคั่งมาก นายกิมไถ่ก็เป็นเจ้าของกิจการหลายอย่าง จึงเป็นการให้ฝ่ายชาย “แต่งงานเข้า” เพื่อให้ช่วยมาดูแลกิจการ นอกจากนี้ นายศิริกับนางสาวเจริญยังมีฐานะเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน เนื่องจากนายกิมไถ่เป็นพี่ชายของนางเอี่ยมผู้เป็นมารดาของนายศิริ การแต่งงานในลักษณะนี้จึงถือเป็นกรณีพิเศษที่ไม่ได้พบเห็นเป็นปกติ

5.2.4 การติดต่อกับครอบครัวเดิมที่ประเทศจีน

การติดต่อกับครอบครัวเดิมที่ประเทศจีนเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่มาตลอดตั้งแต่ชาวจีนอพยพรุ่นแรก โดยเป็นลักษณะการส่งเงินกลับไปช่วยเหลือครอบครัวเดิม ส่วนชาวจีนที่อพยพเข้ามาใหม่หลังทศวรรษ 2470 ในระยะแรกอาจจะไม่ได้ติดต่อกับครอบครัวเดิมมากนักเนื่องจากยังไม่มีฐานะมั่นคงเพียงพอ ชาวจีนเหล่านี้อพยพเข้ามาเพื่อต้องการชีวิตใหม่ที่ดีกว่าเดิม แต่ก็ไม่เคยตัดความสัมพันธ์กับครอบครัวเดิม ดังนั้นจึงเกิดการอพยพตามญาติพี่น้องเข้ามาเป็นระยะ ๆ

กระทั่งประกอบอาชีพมั่นคงแล้วจึงเริ่มปรากฏว่ามีการติดต่อกลับไปยังญาติพี่น้องในประเทศจีน กรณีนายคุงเจ็ง แซ่ก้วย ซึ่งประกอบกิจการล้มเหลวหลายครั้งและอพยพไปอยู่หลายที่ จนประสบความสำเร็จในกิจการค้าพืชไร่ของป่าในร้อยเอ็ดแล้วก็ได้ส่งเงินและของใช้ต่าง ๆ ไปให้พี่ชายกับญาติที่ยังคงอาศัยในประเทศจีนอย่างสม่ำเสมอ³⁶ เช่นเดียวกับนายบักแซ แซ่อึ้ง ที่เป็นเจ้าของธุรกิจค้าพืชไร่ของป่าเช่นกัน นายบรรเจิด สุวรรณชาติ บุตรชายของนายบักแซได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของนายบักแซกับครอบครัวเดิมที่ประเทศจีน ดังนี้³⁷

“ตลอดระยะเวลาสี่สิบปี (พ.ศ.2485-2505) เมื่อท่าน (นายบักแซ แซ่อึ้ง – ผู้วิจัย) พอมจะมีทรัพย์สินเหลือ ท่านได้จัดส่งเงิน (ไปยกเว้น) จนเจือเลี้ยงดูบิดามารดาและน้อง ๆ โดยตลอด ด้วยความเห็นพ้องจากมารดาผู้เขียนทุก ๆ ครั้งสม่ำเสมอได้ขาด อีกทั้งสร้างบ้านหลังใหม่ให้กับครอบครัว ช่วยงานการกุศลประจำปีต่าง ๆ ของหมู่บ้าน (ซีเนี่ยเถ้า) ในความรู้สึกลึก ๆ คิดว่ามาอยู่

³⁴ สัมภาษณ์ จักรกฤษณ์ เกษภูพรพันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562.

³⁵ ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ คุณตาศิริ วุฒิจำนงค์, (กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2543), หน้า 3.

³⁶ ที่ระลึกพิธีบรรจุศพ เตี่ยคุงเจ็ง แซ่ก้วย, (ขอนแก่น: รัตน, 2550), หน้า 16.

³⁷ อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบักแซ แซ่อึ้ง, (ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2555), หน้า 16-17.

เมืองไทยไม่นานคงกลับถิ่นเกิด แต่เนื่องจากภาวะทางการเมืองภายในประเทศจีนไม่เอื้อ ยากแค้นลำเค็ญเพราะเผด็จการเหมาหมินนโยบายปิดประเทศ ทุก ๆ ครั้งที่ท่านกลับไปเยี่ยมญาติจะเก็บเสื้อผ้าใช้แล้ว อาทิ เสื้อกางเกงนักเรียน เสื้อผ้าและกางเกงเก่า ๆ นำกลับไปมอบให้ญาติ สร้างความปลื้มปิติให้กับญาติและหลาน ๆ เดินทางกลับไปสองครั้ง โดยทางเครื่องบินถึงฮ่องกง แล้วต่อรถไฟถึงเมืองซัวเถา จากนั้นต่อรถยนต์ไปถึงหมู่บ้าน กล่าวได้ว่าท่านกตัญญูและดูแลครอบครัวของท่านสม่ำเสมอได้ขาด มารดาผู้เขียนเห็นด้วยมิได้เคยคัดค้าน”

“เมื่อปี พ.ศ.2526 เมื่อท่านอายุ 60 ปี กิจการได้ประสบความสำเร็จระดับหนึ่ง มีโอกาสได้กลับคืนภูมิลำเนาเยี่ยมญาติบิ๊ยขึ้น บิดามารดาของท่านเมื่อล่วงลับ ท่านก็จัดหาสุสานรองรับเรียบร้อย ช่วยเหลือเกื้อกูลน้องชายน้องสาว น้องสะใภ้ น้องเขย และหลาน ๆ มิได้ตกหล่น จากนั้นจึงมีโอกาสดำรงเที่ยวไปทั่วจีนแผ่นดินใหญ่...”

นอกจากนายบั๊กจะติดต่อให้ความช่วยเหลือญาติพี่น้องที่ประเทศจีนอยู่เสมอแล้ว สิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นจากข้อความดังกล่าวคือความคิดของชาวจีนอพยพที่ต้องการกลับไปอยู่บ้านเกิดของตนอยู่เสมอ การอพยพมาประเทศไทยเป็นเพียงเพื่อเอาตัวรอดเฉพาะหน้าเท่านั้น สิ่งนี้เป็นความคิดที่สืบทอดมาตั้งแต่ชาวจีนอพยพรุ่นแรกดังปรากฏในกรณีนายเหียบฮุน แซ่ตั้ง ที่ได้กลับไปใช้ชีวิตบั้นปลายในบ้านเกิดของตน ต่อเนื่องมาจนชาวจีนอพยพรุ่นใหม่ก็ยังคงมีความคิดเช่นนี้ อย่างไรก็ตามปรากฏว่ามีน้อยกรณีที่ชาวจีนเมื่อตั้งตัวได้แล้วจะได้กลับไปอยู่ประเทศจีน เนื่องจากส่วนใหญ่จะมีครอบครัวและกิจการที่มั่นคงในประเทศไทยแล้ว จึงทำได้เพียงเดินทางกลับไปประเทศจีนเป็นครั้งคราว

5.3 กิจกรรมทางสังคม

5.3.1 กิจกรรมด้านการศึกษา

การดำเนินงานของโรงเรียนกวางก๊กซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณศาลเจ้าค่อนซำงประสบความสำเร็จเมื่อมีจำนวนนักเรียนมากขึ้นจนพื้นที่คับแคบไป ราว พ.ศ.2475 เหล่าพ่อค้าชาวจีนจึงได้เรียกริเงินจัดซื้อที่ดินสร้างโรงเรียนจีนขึ้นใหม่ชื่อว่า โรงเรียนฮั่วเคี้ยววงลิม ตั้งอยู่บริเวณคุ้มสระส้ม³⁸ โดยมีนาย กิมฮอง เกษมทรัพย์ เป็นผู้จัดการ³⁹ เมื่อรัฐบาลมีนโยบายกวาดล้างโรงเรียนจีนทั่วประเทศใน พ.ศ. 2482-2483 รัฐบาลได้ออกประกาศว่าด้วยรัฐนิยมฉบับที่ 9 สาระสำคัญคือต้องการให้คนสัญชาติไทย

³⁸ ทางทิศเหนือของคุ้มวัดราชวรวิหาร อยู่กึ่งกลางระหว่างคุ้มวัดกลางกับคุ้มวัดสระทอง ปัจจุบันคือที่ตั้งของศิริมณฑลศาลา

³⁹ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ศาลเจ้า 100 ปี, หน้า 366.

ทุกคนใช้ภาษาไทย มาตรการนี้มีจุดมุ่งหมายที่ลูกจีนผู้ไม่เคยเรียนหรือใช้ภาษาไทยเลย⁴⁰ ด้วยเหตุนี้ โรงเรียนจีนทั่วประเทศรวมถึงโรงเรียนangkakและฮั่วเคี้ยวกงลึงจึงต้องปิดตัวลง

ส่วนครอบครัวจีนที่ต้องการปลูกฝังให้ลูกหลานยังคงความเป็นจีนหรือต้องการให้เรียนรู้ภาษาจีนเพื่อทำการค้า หากมีทุนทรัพย์และมีเครือข่ายสังคมในประเทศจีนอยู่ก็ยังคงนิยมส่งบุตรหลานกลับไปศึกษาที่จีน เช่นกรณีของนายกิมฮอง เกษมทรัพย์ ได้ส่งบุตรชายสองคนไปศึกษาที่จีนโดยมีความเชื่อแบบโบราณคือให้บุตรชายได้รับการศึกษาสูงอย่างจอหงวน ในประวัติของ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ ซึ่งถูกบิดาส่งไปศึกษาที่ประเทศจีนตั้งแต่อายุแปดขวบระบุว่า⁴¹

“อาทง (นายกิมฮอง เกษมทรัพย์ – ผู้วิจัย) เป็นคนที่ใฝ่เรื่องการให้บุตรหลานได้รับการศึกษาสูงตามแบบฉบับคนจีนสมัยเก่าที่อยากให้ลูก ๆ เป็นจอหงวน ท่านมีความพิการคือตาบอดหนึ่งข้าง จึงหมดโอกาสที่จะสอบเข้าเป็นจอหงวนในประเทศจีนจึงส่งลูก ๆ ผู้ชายไปรับการศึกษาที่ประเทศจีนถึงสองคน คือ อาอีแปะ และ อาเตี้ย (นายปรีดี เกษมทรัพย์ – ผู้วิจัย) ซึ่งเป็นค่านิยมของคนจีนที่ต้องการให้ลูกหลานกลับไปรับการศึกษาแบบจีน โดยปรกติชาวจีนผู้ที่มาเผชิญโลกในต่างแดนเมื่อตั้งตัวได้ก็จะกลับไปสร้างบ้านที่เมืองจีนรวมถึงกลับไปใช้ชีวิตบั้นปลายที่นั่น อาเตี้ยเล่าว่าชาวจีนรวมทั้งเหล่ากง (นายเหียบฮุน แซ่ตั้ง – ผู้วิจัย) ยังคิดว่าบ้านเกิดของท่านคือเมืองจีนจึงต้องกลับไปอยู่ที่นั่น ส่วนเมืองไทยเป็นบ้านสำหรับทำมาหากินเท่านั้น”

หลังจาก ดร.ปรีดี ไปศึกษาที่ประเทศจีนสี่ปี ก็กลับมาร้อยเอ็ดและไปศึกษาต่อในระดับชั้นมัธยมที่โรงเรียนจีนในอุบลราชธานี กระทั่งเกิดมาตรการปิดโรงเรียนจีนทั่วประเทศในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ดร.ปรีดีจึงกลับบ้านเดิมมาศึกษาต่อในโรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัยจนกระทั่งจบการศึกษาระดับมัธยม⁴² ความคิดเกี่ยวกับการส่งบุตรหลานกลับไปศึกษาที่ประเทศจีนยังสะท้อนให้เห็นทัศนคติของความต้องการกลับไปยังมาตุภูมิเดิมของตนเช่นเดียวกับการส่งเงินหรือติดต่อกับญาติพี่น้องในประเทศจีนอยู่เสมอ

สำหรับครอบครัวที่ไม่มีความพร้อมก็ทำได้เพียงสอนภาษาจีนกันเองภายในครัวเรือน ดังนั้นการศึกษาในระบบจึงเป็นการศึกษาในโรงเรียนไทยเท่านั้น กระทั่งการเมืองในประเทศจีนเกิดความเปลี่ยนแปลงเมื่อฝ่ายคอมมิวนิสต์เอาชนะฝ่ายก๊กมินตั๋งได้ใน พ.ศ.2492 ทำให้คนเชื้อสายจีนถูกตัดขาดความรู้เรื่องเกี่ยวกับประเทศจีน ความนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่ประเทศจีนจึงลดลง⁴³ ลูกจีนรุ่น

⁴⁰ สกินเนอร์, จี วิลเลียม, สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์, หน้า 410-411.

⁴¹ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ เล่ม 1, หน้า 24.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 25-26.

⁴³ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

ใหม่จึงต้องเรียนหนังสือร่วมกับคนท้องถิ่นและมีความผูกพันกับความเป็นไทยมากขึ้น เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง มีความพยายามก่อตั้งโรงเรียนฮั่วเคี้ยวกงลิบขึ้นอีกครั้ง แต่โรงเรียนดำเนินงานได้เพียงไม่นานก็ต้องปิดตัวลงเพราะขาดทุน จากนั้นจึงไม่มีโรงเรียนจีนเกิดขึ้นอีก⁴⁴ เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อเกิดการกวาดล้างโรงเรียนจีน ลูกจีนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในโรงเรียนไทยและเกิดการผสมผสานอัตลักษณ์อย่างมีนัยอย่างที่ว่า ดร.ก่อ สวัสดิ์พานิชย์ ได้บันทึกไว้ว่า “ลูกเจ๊กในภาคอีสานเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนประชาบาลแทบทั้งสิ้น เมื่อเรียนแล้วก็กลายเป็นลาวอย่างสมบูรณ์ แต่พวกลูกลาวก็ยังเรียกว่าเจ๊กอยู่ดี”⁴⁵ น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ในเวลาต่อมาสังคมคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดใช้ภาษาจีนในการติดต่อสื่อสารน้อยลงมาก อัตราการรู้ภาษาจีนก็น้อยลงเช่นกัน ดังนั้นเมื่อมีการสร้างโรงเรียนจีนขึ้นใหม่จึงไม่ได้รับความนิยมอย่างในอดีต

รูปภาพที่ 16 คณะครูและนักเรียนโรงเรียนฮั่วเคี้ยวกงลิบ

ที่มา: อโนชา ทับทิม, ปกิณกะเมืองร้อยเอ็ดจากภาพถ่ายเก่า (เอกสารประกอบการนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด), หน้า 31

คนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดไม่เพียงมีบทบาทในการสร้างโรงเรียนจีนเท่านั้น ยังมีการเปิดโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษแห่งแรกในร้อยเอ็ด โดยมีคนเชื้อสายจีน ได้แก่ นายครุฑ นุกุลการ และนายเซ่งหงวน จุฑาทูการ เป็นผู้จัดการ ทั้งนี้ไม่ปรากฏรายละเอียดว่าโรงเรียนแห่งนี้มีใครเป็นเจ้าของ มีหลักฐานปรากฏเพียงรูปถ่ายที่แสดงให้เห็นคณะกรรมการโรงเรียนและนักเรียน ลงวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2477

⁴⁴ สัมภาษณ์ จักรกฤษณ์ เจษฎาพรพันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁴⁵ ก่อ สวัสดิ์พานิชย์, อีสานเมื่อวันวาน, หน้า 149.

รูปภาพที่ 17 คณะกรรมการและนักเรียนโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ ถ่ายเมื่อวันที่ 1 เมษายน ค.ศ.1934
ที่มา: อโนชา ทับทิม, ปกิณกะเมืองร้อยเอ็ดจากภาพถ่ายเก่า (เอกสารประกอบการนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
ร้อยเอ็ด), หน้า 32.

ชาวจีนบางคนมีบทบาทในการสนับสนุนทุนการศึกษาแก่นักเรียนที่มีผลการเรียนดีได้ศึกษาต่อในระดับสูง ปรากฏในกรณีของ นายจำลอง ดาวเรือง นักเรียนชาวจังหวัดมหาสารคามซึ่งได้ศึกษาในโรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัยจนจบระดับมัธยมศึกษาปีที่ 5 และต้องการศึกษาต่อแต่ขาดทุนทรัพย์ นายจำลองมีผลการเรียนดี และยังมีความสามารถด้านชกมวยจนได้เป็นนักกีฬาโรงเรียนความสามารถของนายจำลองเป็นที่ถูกใจของหลวงพิสิษฐเกษมสวัสดิ์ (ไคว่หยงนี้) ซึ่งขณะนั้นประกอบกิจการเป็นเจ้าของบริษัทเดินรถโดยสารชื่อบริษัทหวดเซียมเฮง เห็นว่านายจำลองมีความสามารถจึงสนับสนุนทุนทรัพย์ให้ไปศึกษาวิชาช่างกลที่กรุงเทพฯ โดยหลวงพิสิษฐเกษมสวัสดิ์เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ทั้งหมด จนนายจำลองเรียนจบแล้วจึงกลับมาทำงานเป็นช่างเครื่องและคนขับรถรับส่งผู้โดยสารสายร้อยเอ็ด-สุรินทร์ ให้กับหลวงพิสิษฐเกษมสวัสดิ์อยู่ช่วงหนึ่ง⁴⁶ ก่อนที่จะไปอยู่ประเทศลาวและภายหลังได้เป็นนักการเมืองชื่อดังร่วมสมัยกับ นายถวิล อุดล

การสนับสนุนการศึกษแก่นักเรียนด้วยโอกาสเป็นหนึ่งในสิ่งที่คนเชื้อสายจีนนิยมปฏิบัติ ยกตัวอย่างเช่นร้านก๊วยเซ็งซึ่งเป็นร้านค้าพิซไร่ของป่าในย่านโรงพยาบาลร้อยเอ็ดก็เป็นอีกครอบครัวหนึ่งที่สนับสนุนการศึกษาให้ผู้ยากไร้มาตั้งแต่เริ่มต้นประกอบกิจการใน พ.ศ.2497 โดยการรับบุตรหลานของลูกน้องเก่า หรือลูกค้าที่เคยค้าขายด้วยกัน แต่มีบ้านอยู่ต่างอำเภอหรือในชนบทที่การคมนาคมไม่สะดวก หากต้องการมาเรียนหนังสือในตัวเมือง นายประพจน์ สุขเสถียร (เต็งก๊วย แซ่อื้อ) และนางคิม สุขเสถียร สามีภรรยาเจ้าของร้านก๊วยเซ็ง ก็จะให้ที่พักอาศัย อาหาร และทุนการศึกษาโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย⁴⁷

⁴⁶ ชีววัชร ประนัดสุดจำ, “แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายจำลอง ดาวเรือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม ในช่วงปี พ.ศ. 2480-2492,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ,2542), หน้า 16-19.

⁴⁷ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่คิม สุขเสถียร, (ร้อยเอ็ด: รัตนกิจการพิมพ์, 2557), หน้า 7.

ส่วนผู้หญิงเชื้อสายจีนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการสนับสนุนด้านการศึกษา หน้าที่ในครอบครัว นอกจากจัดการงานบ้านก็คือการช่วยสามีทำการค้า ดังนั้นทักษะสำคัญของผู้หญิงนอกจากงานบ้านก็คือการใช้ภาษาจีนเพื่อการค้า และการใช้ลูกคิดเพื่อคำนวณ⁴⁸ ในบางกรณีผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาในโรงเรียนก็มักจะจบเพียงการศึกษาขั้นต้น ไม่ได้ศึกษาต่อในระดับสูงหรือถูกส่งไปศึกษาที่ประเทศจีนอย่างผู้ชาย เช่นกรณีนางเจียวแกก จูทางกูร บุตรสาวของนายเซ่งหงวน แซ่เตีย (จูทางกูร) นางเจียวแกกเติบโตมาในครอบครัวคหบดีที่มีกิจการร้านถ่ายรูปและร้านขายยา นายเซ่งหงวนเป็นผู้มีบทบาทด้านการศึกษาเนื่องจากเป็นผู้จัดการโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ แต่นางเจียวแกกจบการศึกษาเพียงระดับชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนวัดเมื่อ พ.ศ.2473 และต้องช่วยครอบครัวทำธุรกิจจนแต่งงานออกไป⁴⁹ การศึกษาของผู้หญิงเชื้อสายจีนได้รับการสนับสนุนมากขึ้นในช่วงสงครามเย็นเนื่องจากเศรษฐกิจของภาคอีสานขยายตัวอย่างรวดเร็วทำให้เกิดความต้องการแรงงานมากขึ้น อีกทั้งธรรมเนียมปฏิบัติแบบเก่าเริ่มเสื่อมคลายลง ผู้หญิงสามารถออกไปทำงานนอกบ้านได้อ่างอิสระ บางส่วนรับราชการ บางส่วนประกอบธุรกิจเป็นของตนเอง ดังนั้นการศึกษาในระดับชั้นมหาวิทยาลัยจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อผู้หญิง⁵⁰

5.3.2 กิจกรรมเกี่ยวกับศาลเจ้า

นับตั้งแต่มีการสร้างศาลเจ้าเพื่อเป็นที่สถิตกระถางรูปศักดิ์สิทธิ์ของตระกูลเซ็กก็มีความพยายามในการปรับปรุงศาลเจ้าแห่งนี้หลายครั้ง เมื่อโรงเรียนangkakที่ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันปิดตัวลงราว พ.ศ.2482-2483 หลังจากนั้นไม่นาน นายต่างฮงหลี คหบดีชาวจีนได้บริจาคที่ดินข้างศาลเจ้าเพื่อขยายให้มีพื้นที่กว้างมากขึ้น⁵¹ หลายปีต่อมามีการอัญเชิญปวงเถ่ากงและปวงเถ่าม่าซึ่งเป็นรูปปั้นไม้แกะสลักมาจากเมืองแต้จิ๋ว ประเทศจีน มีความเชื่อว่าปวงเถ่ากง-ม่าเป็นเทพารักษ์ประจำหมู่บ้าน มีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองชุมชนชาวจีน ดังนั้นจึงเกิดการตั้งคณะกรรมการศาลเจ้าขึ้นเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2489 คณะกรรมการศาลเจ้ามีหน้าที่หลักคือการจัดงานประจำปีอันเกี่ยวข้องกับปวงเถ่ากง-ม่า เช่นงานกงแซ (วันเกิดปวงเถ่ากง) งานมาแซ (วันเกิดปวงเถ่าม่า) งานสมโภชประจำปี และงานไหว้ประจำปีในแต่ละเดือน เป็นต้น⁵²

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

⁴⁹ ที่ระลึกงานฉาปนกิจศพ คุณแม่เจียวแกก แซ่เล้ง, (มหาสารคาม: สารคามการพิมพ์, 2552), หน้า 2.

⁵⁰ สัมภาษณ์ มยุจิน เจษฎาพรพันธุ์, 5 กรกฎาคม 2562

⁵¹ ข้อมูลจากป้ายจารึกเกียรติคุณนายต่างฮงหลี ตั้งอยู่ภายในศาลเจ้าปวงเถ่ากง-ม่า จ.ร้อยเอ็ด

⁵² สัมภาษณ์ ตรังมินทร์ เตชะมหาศรานุกุล, ประธานมูลนิธิอริยลักษณ์เชียงตุง ร้อยเอ็ดการกุศล (ขณะให้สัมภาษณ์), 2 ธันวาคม 2562.

สมาชิกคณะกรรมการศาลเจ้าเรียกว่าเถานั่ง คณะกรรมการหรือเถานั่งแต่ละชุดจะมีวาระ 1 ปี การคัดเลือกคณะกรรมการในแต่ละปีจะใช้วิธีจับสลาก วิธีการคือให้ผู้อาวุโสใช้ตะเกียบคิบบรายชื่อผู้ที่ต้องการสมัครเป็นเถานั่งในชุดใดชุดหนึ่ง เมื่อได้รายชื่อแล้วก็จะคิบบสลากในชุดอีกใบหนึ่งซึ่งบรรจุไว้ด้วยสลากคำว่าได้และไม่ได้ โดยทั้งหมดจะเป็นการคิบบต่อหน้าปวงเถากง-ม่า เพื่อเป็นการยืนยันว่าวิธีการนี้เป็นการคัดสรรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อผู้ใดได้เป็นเถานั่งแล้วจะต้องละเว้นการสมัครไปอีก 3 ปี ผู้สมัครเป็นคณะกรรมการศาลเจ้ามักจะเป็นคนเชื้อสายจีนที่มีฐานะดี เนื่องจากเมื่อเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าแล้วจะต้องมีส่วนในการบริจาคทุนทรัพย์เพื่อบำรุงกิจกรรมของศาลเจ้า และต้องเป็นผู้ที่ได้รับ การยอมรับจากคนในสังคม เพราะหน้าที่อีกประการหนึ่งคือการเรียกรับบริจาคจากครอบครัวอื่น ๆ อย่างไรก็ตามคนเชื้อสายจีนส่วนใหญ่จะมีความต้องการเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าเพราะเชื่อว่าการ ทำงานให้ศาลเจ้าจะทำให้เทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครองตนเองและครอบครัวรวมถึงส่งเสริม กิจกรรมให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น⁵³ คณะกรรมการศาลเจ้าประจำปี 2490 ถือเป็นคณะกรรมการชุดที่ 1 นับแต่นั้นก็มีการสืบทอดธรรมเนียมนี้ต่อเนื่องมาทุกปีจนถึงปัจจุบัน น่าสังเกตว่านับตั้งแต่ พ.ศ.2490 เป็นต้นมา ในทะเบียนรายชื่อคณะกรรมการศาลเจ้าล้วนถูกบันทึกเป็นภาษาจีนทั้งสิ้น โดยอาจเป็นชื่อ บุคคลหรือร้านค้า กระทั่ง พ.ศ.2538 (คณะกรรมการศาลเจ้าชุดที่ 49) การบันทึกรายชื่อถูก เปลี่ยนเป็นภาษาไทยทั้งหมด⁵⁴ เมื่อพิจารณาจากรายชื่อแล้วพบว่าในทศวรรษ 2530 คณะกรรมการ ศาลเจ้าทั้งหมดเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนซึ่งเป็นรุ่นลูกหรือหลานชาวจีนอพยพ สันนิษฐานว่าเกิดจากคน เชื้อสายจีนที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าในทศวรรษนี้มีอัตราการรู้ภาษาจีนลดลง นับแต่นั้นมา การบันทึกรายชื่อคณะกรรมการศาลเจ้าจึงใช้ภาษาไทยทั้งหมด

เมื่อถึง พ.ศ.2523-2524 ศาลเจ้าปวงเถากง-ม่า มีสภาพทรุดโทรมลงมาก ประกอบกับเทศบาล ร้อยเอ็ดได้จัดวางผังเมืองใหม่ มีการขยายถนนผดุงพานิชซึ่งจะครอบคลุมถึงพื้นที่บางส่วนของของศาล เจ้า คณะกรรมการศาลเจ้าประจำปี 2524 จึงลงความเห็นว่าจะจัดสร้างศาลเจ้าขึ้นใหม่ในพื้นที่เดิม โดยจะติดต่อขอรับบริจาคที่หลังหลังศาลเจ้ามาเพิ่มเติม ที่ดินที่ติดกับด้านหลังศาลเจ้าเป็นที่ดินของ ตระกูลเกษมทรัพย์อันตกทอดมาจาก นายกิมฮง เกษมทรัพย์ ในตอนแรกทายาทของนายกิมฮงปฏิเสธ ที่จะบริจาคที่ดิน คณะกรรมการศาลเจ้าจึงลงมติว่าจำเป็นต้องสร้างศาลเจ้าติดทางเท้า ภายหลายนายวี ระ วุฒิจำนงค์ ทราบเรื่องจึงประสานติดต่อกับตระกูลเกษมทรัพย์ ในที่สุดตระกูลเกษมทรัพย์จึง ยินยอมบริจาคที่ดินผืนดังกล่าว พ.ศ.2524 ศาลเจ้าปวงเถากง-ม่า จึงถูกสร้างขึ้นใหม่เป็นตึกปูน อาคาร ศาลเจ้าตั้งอยู่ภายในลึกเข้าไปจากริมถนน ส่วนที่ติดถนนด้านหน้าศาลเจ้าทั้งสองฝั่งสร้างเป็นอาคาร

⁵³ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁴ คณะกรรมการศาลเจ้าร้อยเอ็ด รุ่น 60/2549, ทำเนียบคณะกรรมการศาลเจ้าจังหวัดร้อยเอ็ด, (ม.ป.ท., 2549).

สองชั้นสำหรับประกอบกิจกรรมทั่วไป⁵⁵ อาคารศาลเจ้าหลังใหม่มีพิธีวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2524 โดยมีนายปราโมทย์ หงสกุล ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดในขณะนั้นเป็นประธาน สร้างเสร็จเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ.2524 มีนายธวัชชัย สมสมาน ผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ดในขณะนั้นเป็นประธานทำพิธีเปิดป้าย⁵⁶ ศาลเจ้าแห่งใหม่มีชื่อเป็นทางการว่าศาลเจ้าร้อยเอ็ด และคนเชื้อสายจีนยังคงเรียกอย่างล้าลองว่าศาลเจ้าปู่เถ่ากง-ม่า นับแต่นั้นมาศาลเจ้าแห่งนี้ก็เป็นจุดศูนย์กลางที่คนเชื้อสายจีนใช้ในการประกอบพิธีตรุษจีน สารทจีน พิธีไหว้เจ้าประจำปี ตลอดจนการ เช่นไหว้ บวงสรวงบูชา บนบานต่าง ๆ รวมถึงเป็นศูนย์รวมวัฒนธรรมจีนในจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นที่สอน ภาษาจีน เล่นดนตรีจีน และใช้เป็นที่พบปะพูดคุยของคนเชื้อสายจีน

ในการก่อสร้างศาลเจ้าใหม่ครั้งนี้ถือเป็นการปรับปรุงศาลเจ้าครั้งใหญ่ที่สุด โดยบุคคลสำคัญของคณะกรรมการศาลเจ้าที่ดำเนินการครั้งนี้คือร้านไทยแซและร้านทองชื่อเซ่ง นายบักแซเจ้าของร้านไทยแซได้บริจาคเงินจำนวน 40,000 บาทและเป็นผู้นำออกเรียไรรับบริจาค⁵⁷ นอกจากนี้ คณะกรรมการยังจัดทำเหรียญปู่เถ่ากง-ม่า เป็นเหรียญทองแดงชุบเงินและชุบทอง ลักษณะเป็นเหรียญ 8 เหลี่ยม ด้านหน้าเป็นรูปปู่เถ่ากง-ม่า ประทับอยู่ ด้านหลังเป็นยันต์แปดเหลี่ยม (โป๊ยขวัญ) เป็นครั้งแรกที่มีการจัดทำเหรียญปู่เถ่ากง-ม่าเพื่อจำหน่ายให้ผู้ที่ต้องการบริจาคสมทบทุน⁵⁸

การปรับปรุงศาลเจ้าครั้งนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการปรับปรุงโครงสร้างภายในของคณะกรรมการศาลเจ้า โดยเกิดการแบ่งคณะกรรมการออกเป็นสองชุด ชุดแรกคือคณะกรรมการจัดงานประจำปี คือคณะกรรมการศาลเจ้าเดิมที่เรียกว่าเถ่านั้ง ยังคงใช้วิธีคัดเลือกโดยการจับสลากซึ่งถือเป็นการคัดสรรจากปู่เถ่ากง-ม่า คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่เพียงอย่างเดียวคือรับผิดชอบการจัดงานสมโภชปู่เถ่ากง-ม่าในทุกปี ชุดที่สองถูกแต่งตั้งขึ้นมาใหม่ เรียกว่าคณะกรรมการบริหารมูลนิธิป๋าง้าวร้อยเอ็ด คัดเลือกจากการลงคะแนนเสียงภายในกลุ่มสมาชิก โดยมีหน้าที่รับผิดชอบกิจการของศาลเจ้าทั้งหมด ยกเว้นงานสมโภชประจำปี⁵⁹

ประเพณีที่สืบทอดกันมาทุกปีของศาลเจ้าคือการจัดงานสมโภชปู่เถ่ากง-ม่า ในเดือนสิบถึงเดือนสิบเอ็ดตามปฏิทินจีนของทุกปี เป็นการอัญเชิญปู่เถ่ากง-ม่าออกจากศาลเจ้าไปประทับที่สิ่งเฉียง ซึ่งตั้งอยู่ในวัดราษฎร์ศิริเป็นเวลาสิบวันสิบคืน จะมีการคัดเลือกเถ่านั้งชุดใหม่ในงานนี้ จุดเด่นของงานคือการจัดมหรสพสมโภชปู่เถ่ากง-ม่า มีการจัดแสดงงิ้ว ลิเก ตั้งร้านขายของโดยคนในชุมชน และเปิด

⁵⁵ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ศาลเจ้า 100 ปี, หน้า 366.

⁵⁶ ข้อมูลจากป้ายจารึกภายในศาลเจ้าปู่เถ่ากง-ม่า จ.ร้อยเอ็ด

⁵⁷ อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบักแซ แซ่อึ้ง, หน้า 6.

⁵⁸ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ศาลเจ้า 100 ปี, หน้า 366-367.

⁵⁹ คณะกรรมการศาลเจ้าร้อยเอ็ด รุ่น 60/2549, ทำเนียบคณะกรรมการศาลเจ้าจังหวัดร้อยเอ็ด.

โอกาสให้บุคคลทั่วไปได้สักการะปฐมนิเทศ-มา รวมถึงเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นตามความเชื่อของคนเชื้อสายจีน⁶⁰ กิจกรรมนี้เป็นความร่วมมือระหว่างศาลเจ้าและวัด งานสมโภชศาลเจ้าและงานวัดถูกจัดขึ้นพร้อมกัน ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่างคนเชื้อสายจีนกับคนในท้องถิ่นที่ปรากฏให้เห็นในทุกปี

5.3.3 กิจกรรมด้านศาสนา

การที่ชุมชนชาวจีนแห่งแรกบนถนนผดุงพานิชตั้งอยู่ท่ามกลางคุ้มวัดโบราณทั้งสี่ด้าน จึงเป็นปกติที่กิจกรรมทางศาสนาของชาวจีนและชาวไทยอีสานในร้อยเอ็ดมีความใกล้ชิดกันมากแม้ว่าชาวจีนส่วนใหญ่จะยังคงบูชาบรรพบุรุษและเทพเจ้าท้องถิ่นโดยยังไม่ได้นับถือพุทธศาสนาเถรวาท ดังที่ปรากฏว่าชาวจีนรวมถึงลูกจีนรุ่นแรกไม่ได้มีธรรมเนียมการออกบวชอย่างคนท้องถิ่น มีเพียงงานการกุศลหรือประเพณีประจำปี เช่น งานทอดกฐิน ที่อาจมีตระกูลจีนบางบ้านมีส่วนร่วมด้วย⁶¹ มีข้อสังเกตว่าชาวไทยอีสานโดยพื้นฐานล้วนมีความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษอันถือว่าเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องคุ้มครองชุมชน คล้ายกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวจีนที่บูชาวิญญาณบรรพบุรุษเช่นเดียวกัน นี่อาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คติความเชื่อของชาวไทยอีสานและชาวจีนสามารถประสานสอดคล้องกันไปได้อย่างลงตัว

บทบาทของคนเชื้อสายจีนในด้านศาสนาที่สำคัญคือการบูรณปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่ชาวจีนอพยพยุคแรก เมื่อสืบทอดมาถึงคนเชื้อสายจีนรุ่นหลังก็ยังคงปฏิบัติเช่นเดิม โดยเฉพาะวัดเก่าแก่ที่ตั้งอยู่รายล้อมชุมชนชาวจีนมักจะมีตระกูลจีนให้การอุปถัมภ์ ที่โดดเด่นคือตระกูลเกษมทรัพย์กับตระกูลวุฒิจันทร์

วัดสระทองซึ่งเป็นวัดโบราณเดิมมีเพียงกุฏิและศาลาพระสังกัจจายน์ ไม่มีอุโบสถ กระทั่ง พ.ศ. 2480 นางเอี่ยม วุฒิจันทร์ ภรรยาของนายทิเต้ง วุฒิจันทร์ (แซ่เตีย) และเป็นบุตรธิดาของนายเหียบสุน แซ่ตั้ง พร้อมกับบุตรหลานได้บริจาคทุนทรัพย์เพื่อสร้างอุโบสถขึ้นเป็นครั้งแรก เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคามุงสังกะสี มีประตู 3 ช่อง หน้าต่าง 8 ช่อง สร้างครอบองค์พระสังกัจจายน์ เอาพระสังกัจจายน์เป็นพระประธานในอุโบสถ ทำการฝังลูกนิมิต ผูกพัทธสีมาตามพิธีทางศาสนา เพื่ออุทิศให้นายทิเต้งสามิผู้ล่วงลับ⁶²

⁶⁰ สัมภาษณ์ ตรภินทร์ เตชะมหาศรานุกูล, ประธานมูลนิธิอิกักเชียงตุง ร้อยเอ็ดการกุศล (ขณะให้สัมภาษณ์), 2 ธันวาคม 2562.

⁶¹ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจันทร์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁶² พระมหาบุญถึง อภิบุณญ และคณะ, อนุสรณ์งานผูกพัทธสีมาวัดสระทอง (ม.ป.ท., 2511), หน้า 8.

อีกกรณีหนึ่งคือการบูรณะอุโบสถวัดกลางมิ่งเมือง นายชงปิด วุฒิจำนงค์ ผู้เคยสร้างอุโบสถวัดเหนือ เห็นว่าอุโบสถวัดกลางซึ่งสร้างมาตั้งแต่สมัยโบราณมีสภาพทรุดโทรมมาก จึงว่าจ้างช่างศิลปชาวอีสานที่มีชื่อเสียงคือ ดร.คำหมา แสงงาม ให้เป็นผู้บูรณะอุโบสถวัดกลางครั้งใหญ่ โดยการเปลี่ยนหลังคา คันทวย ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ บันได และให้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังใหม่ทั้งหมดเป็นเรื่องราวทศชาติชาดก⁶³ ต่อมาใน พ.ศ.2526 นายวีระ วุฒิจำนงค์ บุตรชายของนายชงปิด ได้ร่วมกับนายอำนาจ เกษมทรัพย์ บุตรชายของนายกิมไถ่ บูรณะอุโบสถวัดเหนือซึ่งเป็นอุโบสถที่ทั้งสองตระกูลร่วมกันอุปถัมภ์มาตั้งแต่ต้น รวมถึงบูรณะพระธาตุโบราณของวัดเหนืออันเป็นโบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ดด้วย⁶⁴

5.3.4 กิจกรรมด้านสาธารณประโยชน์

นอกจากกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อ คนเชื้อสายจีนยังประกอบกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น การบริจาคที่ดินให้เทศบาลสร้างตลาดใน พ.ศ.2512 สืบเนื่องมาจากตลาดสดแห่งแรกในเมืองร้อยเอ็ดเกิดขึ้นที่ข้างวัดสระทอง ชาวจีนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่บริเวณถนนผดุงพานิช และถนนหายไศรภกิจจึงร่วมกันบริจาคที่ดินห้อมล้อมที่ติดกันเพื่อให้เทศบาลขยายเขตตลาดสดออกมาจากตลาดวัดสระทอง โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ชุมชนของตนอยู่ใกล้แหล่งการค้ามากยิ่งขึ้น ถือเป็นการบริจาคที่ดินโดยหวังผลด้านธุรกิจ จึงเกิดการสร้างตลาดหายไศรภกิจเป็นตลาดสดของเทศบาลแห่งที่สอง⁶⁵

นอกจากกิจกรรมในจังหวัด ช่วงทศวรรษ 2510 ยังปรากฏบทบาทของคนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดเป็นผู้อุปถัมภ์มูลนิธิช่วยเหลือเด็กเลี้ยงติ่ง ตามตารางดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁶³ กรมศิลปากร, ประวัติวัดกลางมิ่งเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด (กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2531), หน้า 28.

⁶⁴ ประกาศของคณะสงฆ์วัดเหนือ เรื่อง อนุโมทนาแก่ผู้บำเพ็ญมหากุศล, 15 มีนาคม 2526. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่); สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

⁶⁵ สัมภาษณ์ วีระ วุฒิจำนงค์, 5 กรกฎาคม 2562.

ปี (พ.ศ.)	จำนวนผู้บริจาค (คน)	จำนวนเงิน (บาท)
2511	121	5,687
2512	112	4,948
2513	107	5,117
2514	122	5,480
2515	134	5,696
2516	132	5,787
2517	222	8,153
2518	230	8,110

ตารางที่ 2 สถิติชาวร้อยเอ็ดผู้อุปถัมภ์มูลนิธิฮั่วเคี้ยวป่อเต็กเซี่ยงตึ้ง ประจำปี 2511-2518⁶⁶

ในเมืองร้อยเอ็ดเองก็มีการร่วมกันสร้างองค์การการกุศลของชาวจีนขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2523 ชื่อว่ามูลนิธิร้อยเอ็ดการกุศล (จีอิกเกาะ) หรือมูลนิธิอิกลักเซี่ยงตึ้ง เป็นสาขาย่อยของสมาคมสหมิตรการกุศลเต็กก่า มุ่งทำประโยชน์ให้สาธารณชนโดยมีกิจกรรมหลัก ได้แก่ เก็บศพไร้ญาติ บริจาค โรงศพแก่ผู้ยากไร้ จัดพิธีเทกระดูก ส่งเสริมการกินเจ ฝึกสอนการเชิดสิงโต ฯลฯ มีประธานมูลนิธิคนแรกคือ นายปักกิม แซ่ลิ้ม และมีเทพประธานประจำมูลนิธิคือเทพเดียวหูเซียนซึ้ง ซึ่งเป็นเทพคู่กันกับ ปู่เจ้ากง และเทพแห่งจួយจ้อซือกง⁶⁷

มูลนิธิร้อยเอ็ดการกุศลมีคณะสิงโตเป็นของตัวเองคือคณะหล่อแก้ว นอกจากการร่วมประเพณีประจำปีในเมืองร้อยเอ็ดแล้ว ยังมีการส่งไปร่วมงานกับองค์การการกุศลจีนในพื้นที่อื่น โดยเฉพาะเมืองมหาสารคามและบ้านไผ่ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันมาอย่างยาวนาน⁶⁸ โครงสร้างของมูลนิธิแห่งนี้คล้ายคลึงกับ คณะกรรมการศาลเจ้า คือ มีการแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษา จำนวน 9 คน คัดเลือกจากผู้อาวุโสที่ได้รับการยอมรับ กลุ่มที่สองเป็นคณะกรรมการมูลนิธิ จำนวน 32 คน ได้มาจากการเสนอชื่อแล้วลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง โดยหน่วยงานหลักของมูลนิธิถูกแบ่งออกเป็นสามหน่วย ได้แก่ สมาคมจีอิกเกาะ รับผิดชอบด้านพิธีกรรมและงานการกุศล สำนักกวีปัสสนาสวนสน และ

⁶⁶ มูลนิธิฮั่วเคี้ยวป่อเต็กเซี่ยงตึ้ง, แฉ่งกิจการในวาระครบรอบ 60 ปี และผลการดำเนินงาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511-2514, (ม.ป.ท., 2514), หน้า 246-247; มูลนิธิฮั่วเคี้ยวป่อเต็กเซี่ยงตึ้ง, หนังสือแจ้งกิจการ พ.ศ. 2515-2518, (ม.ป.ท., 2518), หน้า 154-155.

⁶⁷ วีระ วุฒิจำนงค์, "สถานที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด," ใน เล่าเรื่องเมืองร้อยเอ็ด เทศบาลเมืองร้อยเอ็ด, หน้า 33.

⁶⁸ สัมภาษณ์ ตรงมิตร เตชะมหาศรานุกูล, ประธานมูลนิธิอิกลักเซี่ยงตึ้ง ร้อยเอ็ดการกุศล (ขณะให้สัมภาษณ์), 2 ธันวาคม 2562.

หน่วยกู้ภัยอีกหลักเชียงตุง⁶⁹ ทั้งนี้กิจกรรมของมูลนิธิอีกหลักเชียงตุงไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมศาลเจ้า แม้จะมีบางส่วนคล้ายคลึงกัน อย่างการจัดงานประจำปีซึ่งทางมูลนิธิก็มีเช่นเดียวกัน หรือเหล่าคณะกรรมการของทั้งสองสมาคมบางส่วนก็มีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกัน สมาชิกบางคนทำงานให้กับทั้งศาลเจ้าและมูลนิธิ อย่างไรก็ตามกิจกรรมหลักของมูลนิธิอีกหลักเชียงตุงคือการทำงานสาธารณกุศลโดยทั่วไปครอบคลุมพื้นที่ทั้งจังหวัดร้อยเอ็ด ในขณะที่กิจกรรมของศาลเจ้ามักจะเกี่ยวกับเฉพาะความเชื่อตามประเพณีและเชื่อมโยงกับชุมชนคนเชื้อสายจีนในเขตเมืองมากกว่า

กลุ่มชาวจีนผู้ริเริ่มก่อตั้งมูลนิธิอีกหลักเชียงตุงที่สำคัญมีหลายคน เช่น นายบั๊กแซ แซ่อึ้ง (ร้านไทยแซ) นายเตียงเส็ง แซ่ปึง (ร้านชัยแสง) นายประพจน์ สุขเสถียร (เต็งก๊วย แซ่อ้อ ร้านก๊วยเซ่ง) เป็นต้น นายบั๊กแซเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญทั้งการก่อสร้างอาคารมูลนิธิอีกหลักเชียงตุงและอาคารศาลเจ้าปู่เถ่ากง-ม่าหลังใหม่ซึ่งก่อสร้างในเวลาเดียวกัน⁷⁰ ส่วนนายเตียงเส็ง ได้ดำรงตำแหน่งคณะกรรมการมูลนิธิต่อเนื่องยาวนานถึง 25 ปี นับตั้งแต่ก่อตั้งมูลนิธิจนนายเตียงเส็งเสียชีวิต เคยดำรงตำแหน่งเป็นประธานมูลนิธิและหัวหน้าฝ่ายดูแลสำนักวิปัสสนาสวนสน โดยกรรมการมูลนิธิคนอื่นจะเรียกหานายเตียงเส็งว่า “เหล่าตัว” อันเป็นการให้ความเคารพนับถือในฐานะบุคลากรคนสำคัญขององค์กร⁷¹ ในขณะที่นายประพจน์ก็ได้ดำรงตำแหน่งคณะกรรมการในมูลนิธิต่อเนื่องนับตั้งแต่ก่อตั้งจนเสียชีวิต รวมเป็นเวลากว่า 22 ปี⁷² นอกจากจะทำงานการกุศลกับมูลนิธิแล้วนายประพจน์ยังเป็นผู้ก่อตั้งชมรมมวยจีนมวยตันกงในร้อยเอ็ด เพื่อส่งเสริมการออกกำลังกายของผู้สูงอายุที่บึงพลาญชัย⁷³ นอกจากนี้ยังมีบุคลากรคนสำคัญเช่น นายถวิล จูริมาศ ที่เคยเป็นประธานมูลนิธิอีกหลักเชียงตุงหลายสมัย ผลงานโดดเด่นคือการนำคณะมังกรชื่อดังจากจังหวัดนครสวรรค์มาแสดงในงานสมโภชมูลนิธิเป็นครั้งแรก สร้างความประทับใจให้กับชาวร้อยเอ็ด และนายคมกริช จูริมาศ บุตรชายของนายถวิลก็เคยได้ดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิอีกหลักเชียงตุงเช่นกัน⁷⁴

การดำเนินงานของมูลนิธิอีกหลักเชียงตุงตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บทบาททางสังคมของคนเชื้อสายจีนมีความหลากหลายมากขึ้น เพราะการดำเนินงานของมูลนิธินี้มีวัตถุประสงค์หลักที่การช่วยเหลือผู้เดือดร้อนโดยไม่ได้จำกัดว่าต้องเป็นการช่วยเหลือเฉพาะคนเชื้อสายจีนด้วยกัน

⁶⁹ สัมภาษณ์ ตรังมินทร์ เตชะมหาศรานุกูล, ประธานมูลนิธิอีกหลักเชียงตุง ร้อยเอ็ดการกุศล (ขณะให้สัมภาษณ์), 2 ธันวาคม 2562.

⁷⁰ อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบั๊กแซ แซ่อึ้ง, หน้า 17.

⁷¹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตียงเส็ง แซ่ปึง, (ร้อยเอ็ด: รัตนกิจการพิมพ์, 2548), หน้า 34.

⁷² ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายประพจน์ สุขเสถียร, (ร้อยเอ็ด: รัตนกิจการพิมพ์, 2545), หน้า 10.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

⁷⁴ ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จูริมาศ, (ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2556), หน้า 53-54.

เท่านั้นอย่างในกลุ่มชาวจีนรุ่นแรก ๆ เนื่องจากช่วงทศวรรษนี้ทั้งชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนใน ร้อยเอ็ดส่วนใหญ่ไม่ได้มีฐานะยากลำบากอย่างเช่นรุ่นชาวจีนอพยพในศตวรรษก่อน การก่อตั้งมูลนิธิจึง เป็นเหมือนศูนย์กลางการทำบุญร่วมกันมากกว่าที่จะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเอง ผู้สนับสนุน ส่วนใหญ่ก็เป็นกิจการห้างร้านที่มีทุนทรัพย์มากพอที่จะบริจาคเพื่อทำทาน และหน้าที่หนึ่งของมูลนิธิ คือการลงชุมชนในระดับหมู่บ้านชนบทเพื่อช่วยเหลือเมื่อเกิดภัยพิบัติหรือความเดือดร้อน กิจกรรม เหล่านี้ล้วนมีส่วนในการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างคนเชื้อสายจีนกับชาวบ้านให้มีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

5.4 สรุป

สังคมของชาวจีนอพยพในยุคแรกยังคงมีขอบเขตอยู่ภายในชุมชนชาวจีนเท่านั้น การตั้ง บ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มก้อนทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนด้วยกันเองมีมากกว่ากับคนภายนอกชุมชน ความสัมพันธ์กับคนในท้องถิ่นเกิดจากการแต่งงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นลูกจีนที่เกิดในร้อยเอ็ด วัฒนธรรม จีนภายในครอบครัวจึงถูกเน้นย้ำผ่านการศึกษาในโรงเรียนจีนหรือการส่งบุตรหลานไปศึกษาที่ประเทศ จีน เนื่องจากภาษาจีนเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันและธุรกิจ รวมถึงคติบางอย่าง เช่น การต้องการ กลับไปยังบ้านเกิด ทำให้ชาวจีนอพยพไม่เคยถูกตัดขาดจากรากเหง้าเดิม และลูกจีนในรุ่นแรกก็ยังคง มีอัตลักษณ์ความเป็นจีนอยู่มาก

การเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจทำให้คนเชื้อสายจีนมีศักยภาพพอที่จะสร้างสังคมเฉพาะของ ตนเอง เช่น การนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากประเทศจีนมาสร้างเป็นศาลเจ้าในจุดศูนย์กลางของชุมชนชาวจีน ยิ่งตอกย้ำความเชื่อมโยงกับรากเหง้าเดิมที่ทำให้คนเชื้อสายจีนไม่อยู่ภายใต้ชนบทธรรมเนียมประเพณี ไทยอีสาน รวมถึงการสร้างโรงเรียนจีนที่เป็นส่วนหล่อหลอมให้ลูกจีนยังคงเป็นจีนอยู่เสมอ

จุดเปลี่ยนสำคัญคือการล่มสลายของระบบโรงเรียนจีน ทำให้ลูกจีนรุ่นหลังต้องเติบโตมาใน สังคมไทย เข้าศึกษาในโรงเรียนไทย และมีความสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นมากขึ้น การใช้ภาษาจีนถูกลด ระดับความสำคัญลง ในทางตรงกันข้ามลูกจีนยังมีความผสมกลมกลืนกับคนในท้องถิ่นมากกว่าในยุค สมัยก่อนหน้า การติดต่อสื่อสารกับญาติพี่น้องเดิมที่ประเทศจีนเริ่มลดลง อัตลักษณ์ความเป็นจีนเริ่ม ถูกกลืนกลายเป็นไทย คงเหลืออยู่เพียงในระดับครัวเรือนเท่านั้น อีกทั้งการที่ชาวจีนอพยพมีจำนวน ลดลง คนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดยุคหลังสงครามโลกส่วนใหญ่จึงเป็นคนสัญชาติไทย ชิมชั้ววัฒนธรรม ไทย โดยเฉพาะการเข้าวัดทำบุญ ตระกูลจีนหลายครอบครัวกลายเป็นผู้อุปถัมภ์หลักของวัดสำคัญใน เขตรอบชุมชนคนเชื้อสายจีน ในขณะเดียวกันงานของศาลเจ้าที่มีการสมโภชทุกปีโดยจัดร่วมกับวัดก็ ทำให้คติความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวจีนแพร่หลายสู่สาธารณะมากขึ้น โดยไม่ขัดกับประเพณี ดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น ดังนั้นกิจกรรมศาลเจ้าจึงสามารถดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมเกี่ยวกับองค์การการกุศลเช่นการเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าหรือคณะกรรมการมูลนิธิ เป็นหนึ่งในปัจจัยที่ทำให้ความความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมจีนยังคงอยู่เหนียวแน่น กิจกรรมเหล่านี้ถูกสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ท่ามกลางภาวะที่อัตลักษณ์จีนระดับสาธารณะค่อย ๆ เสื่อมสลายไปตามยุคสมัย อย่างไรก็ตามการที่คนเชื้อสายจีนรับบทบาทเป็นทั้งผู้อุปถัมภ์ในนามองค์กรทางสังคมของคนเชื้อสายจีนและมีบทบาทในการอุปถัมภ์พุทธศาสนาไปพร้อมกัน โดยไม่ยึดถืออัตลักษณ์ความเป็นจีนในที่สาธารณะ ทำให้คนท้องถิ่นไม่เกิดความรู้สึกว่าถูกรุกล้ำพื้นที่ทางวัฒนธรรมจากคนเชื้อสายจีนสาเหตุมาจากพื้นฐานคติความเชื่อแบบจีนที่ผสมปนเปทั้งการบูชาบรรพบุรุษ บูชาเทพเจ้าท้องถิ่น นับถือเทพเซียนลัทธิเต๋า หรือนับถือพระโพธิสัตว์ตามความเชื่อศาสนาพุทธนิกายมหายานเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้คนเชื้อสายจีนมีความยึดหยุ่นทางวัฒนธรรมสูง ดังนั้นวัฒนธรรมจีนและไทยอีสานจึงไม่เกิดความ เป็นปรปักษ์ต่อกัน ในเมืองร้อยเอ็ดแม้จะมีคนเชื้อสายจีนอาศัยอยู่มากแต่ก็ไม่มีภารกิจเริ่มสร้างวัดจีน หรือศาสนสถานตามความเชื่อแบบจีนที่โดดเด่น มีเพียงศาลเจ้าในชุมชนชาวจีนและมูลนิธิการกุศล เท่านั้น เพราะกิจกรรมทางสังคมอีกส่วนหนึ่งของคนเชื้อสายจีนก็คือการมีส่วนร่วมทางสังคมกับชาว ไทยอีสาน เช่น การสร้างวัด จัดงานบุญ เป็นต้น

บทที่ 6

บทสรุป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาบทบาททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของคนเชื้อสายจีนที่ส่งผลเปลี่ยนแปลงต่อเมืองร้อยเอ็ด มีขอบเขตเวลาตั้งแต่ทศวรรษ 2470 อันเป็นช่วงเวลาที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนถึงบทบาทของคนเชื้อสายจีนที่มีผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ในเมืองร้อยเอ็ด จนกระทั่งสิ้นสุดลงในทศวรรษ 2530 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขยายพื้นที่องค์ความรู้เกี่ยวกับคนเชื้อสายจีนในเมืองร้อยเอ็ดผ่านเอกสารที่ยังไม่เคยถูกนำมาศึกษา และพยายามเปิดประเด็นเพื่อสร้างพื้นที่ถกเถียงในงานศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของคนเชื้อสายจีน

การศึกษาดำเนินภายใต้วิธีวิทยาแบบการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยเจาะจงเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์จีนและคนไทยเชื้อสายจีน หลักฐานสำคัญส่วนใหญ่มาจากแหล่งข้อมูลในท้องถิ่นโดยเฉพาะหนังสืออนุสรณ์ เอกสารที่ไม่ได้ถูกตีพิมพ์แพร่หลาย และเอกสารจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ยังไม่เคยถูกใช้ในวงการศึกษาที่ผ่านมา เพื่อให้ได้มุมมองจากคนเชื้อสายจีนและคนในท้องถิ่นมากที่สุด ทั้งนี้เพื่อความสมบูรณ์จึงยังจำเป็นต้องใช้เอกสารหรืองานศึกษาที่เป็นมุมมองจากส่วนกลางร่วมด้วย รวมถึงยังต้องใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าผ่านการสัมภาษณ์บุคคลที่มีส่วนร่วมในช่วงเวลาในประวัติศาสตร์มาสนับสนุน และต่อเติมช่องว่างของข้อมูลที่เอกสารประเภทลายลักษณ์อักษรไม่อาจให้ได้อย่างครบถ้วน

การศึกษาเริ่มต้นจากการอธิบายการมีอยู่ของชุมชนชาวจีนในร้อยเอ็ดตั้งแต่สมัยโบราณ พงศาวดารอีสานกล่าวถึงการมีอยู่ของชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 แต่ก็แทบจะไม่ปรากฏร่องรอยอื่นที่กล่าวถึงชุมชนจีนในเมืองร้อยเอ็ดอย่างชัดเจนเลย ชุมชนชาวจีนเริ่มก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างเมื่อประมาณต้นศตวรรษที่ 25 จนกระทั่ง พ.ศ.2468-2473 เส้นทางรถไฟสายอุบลราชธานีและหนองคายเริ่มขยายเส้นทาง ประกอบกับการตัดถนนจากบ้านไผ่ ผ่านร้อยเอ็ด ไปสู่อุบลราชธานี ดังนั้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2470 ที่เส้นทางรถไฟถูกขยายเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง จึงปรากฏว่ามีชาวจีนอพยพเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมืองร้อยเอ็ดมากยิ่งขึ้นเนื่องจากเมืองร้อยเอ็ดเป็นศูนย์กลางของเส้นทางคมนาคมทางบกในภาคอีสานที่สามารถเชื่อมต่อทั้งอุบลราชธานี หัวเมืองอีสานใต้ และที่สำคัญคือการเชื่อมถึงบ้านไผ่โดยตรงซึ่งกำลังกลายเป็นแหล่งเศรษฐกิจใหม่ของภาคอีสานในทศวรรษ 2470 ทำให้เมืองร้อยเอ็ดกลายเป็นแหล่งพักสินค้าหรือแหล่งรวมสินค้าจากพื้นที่ใกล้เคียง โดยจุดศูนย์กลางคือแหล่งชุมชนชาวจีนบนถนนผดุงพานิชและถนนสุริยเดชบำรุงซึ่งมีทั้งจีนเก่าที่อาศัยอยู่ตั้งแต่ในศตวรรษก่อนหน้า และจีนใหม่ที่อพยพเข้ามาจากผลของการขยายตัวทางการค้าในภาคอีสาน

ประเด็นต่อมาคือการอธิบายสภาพเศรษฐกิจในภาคอีสานซึ่งเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อเกิดการสร้างทางรถไฟเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองนครราชสีมาใน พ.ศ.2443 นับเป็นช่วงเวลาที่ชาวจีนอพยพทั้งเก่าและใหม่ขยายถิ่นที่อยู่อาศัยจากพื้นที่เดิมเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ทำมาหากินใหม่ในภาคอีสาน และเป็นช่วงเวลาที่ภาคอีสานเกิดการปะทะสังสรรค์กับพื้นที่อื่นในสยามมากที่สุดจนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงโดยมีชาวจีนเป็นหนึ่งในตัวแปรที่สำคัญ อย่างไรก็ตามด้วยข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ของเมืองร้อยเอ็ดที่ตั้งอยู่ดินแดนตอนในส่วนลึกของภาคอีสานจึงไม่ได้รับผลของการสร้างทางรถไฟในครั้งนี้โดยตรง ยังคงเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าทางเกวียนของภาคอีสานตอนในที่มีบทบาทเป็นทางผ่านของการขนส่งสินค้าระหว่างเมือง

ชาวจีนอพยพที่มีลักษณะเสื้อผืนหมอนใบซึ่งอพยพเข้าไปยังเมืองร้อยเอ็ดเพื่อแสวงโชคมีเพียงกลุ่มแรก ๆ เท่านั้น แต่นับตั้งแต่ทศวรรษ 2570 เป็นต้นมา ลักษณะของชาวจีนอพยพในร้อยเอ็ดมีความแตกต่างบางประการกับชาวจีนอพยพที่เข้าไปอยู่ในพื้นที่อื่น กล่าวคือชาวจีนที่มากับเส้นทางรถไฟส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มีเครือญาติในเมืองร้อยเอ็ดอยู่ก่อนแล้ว และไม่ใช่ชาวจีนที่อพยพมาจากแผ่นดินใหญ่โดยตรง แต่เป็นชาวจีนที่เคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองอื่นมาก่อน มีเพียงส่วนน้อยที่เข้ามาเพื่อแสวงโชคโดยไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอจะประกอบการค้า จึงต้องประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปหรือรับจ้างทำงานเกษตรกรรมต่าง ๆ เมื่อมีทุนทรัพย์มากพอแล้วจึงค่อยขยายไปทำการค้า ดังนั้นชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ดในช่วงนี้จึงมีหลากหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มตระกูลคนเชื้อสายจีนที่ตั้งรกรากมาหลายทศวรรษและกลายเป็นชนชั้นนำทางเศรษฐกิจโดยเป็นผู้นำในการบุกเบิกธุรกิจสมัยใหม่และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนชาวจีนขยายตัวออกจากถนนผดุงพานิชไปสู่ถนนสุริยเดชบำรุง กับอีกกลุ่มคือชาวจีนใหม่ที่กำลังกลายเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจระดับฐานรากโดยเฉพาะภายหลังกลายเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อขายพืชไร่ของปาระหว่างเมืองและมีส่วนในการเกิดขึ้นของชุมชนการค้าชาวจีนแห่งใหม่ทางทิศใต้ของเมือง

คนเชื้อสายจีนอาศัยความได้เปรียบทั้งความสามารถทางการค้าที่เหนือกว่าคนท้องถิ่นซึ่งยังคงไม่สามารถปรับเปลี่ยนตัวเองเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ความได้เปรียบในการที่ประกอบอาชีพค้าขายอย่างเดียวตลอดปีโดยไม่ต้องทำเกษตรกรรมจึงสามารถสะสมความมั่งคั่งได้อย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น ต่างกับคนในท้องถิ่นซึ่งแทบทั้งหมดเป็นเกษตรกร บทบาทการค้าของนายฮ้อยที่ผันตัวเป็นพ่อค้าเฉพาะกิจเมื่อว่างเว้นจากฤดูทำนาถูกพ่อค้าเชื้อสายจีนท้าทายและเปลี่ยนให้กลายเป็นเพียงการรับจ้างขนส่งสินค้าที่พ่อค้าจีนรับซื้อจากพื้นที่ใกล้เคียงไปส่งยังเมืองนครราชสีมา กระทั่งมีการสร้างถนนเพื่อรองรับรถยนต์ คนเชื้อสายจีนหันมาทำกิจการเดินรถเองและสามารถขนส่งสินค้าโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น การเติบโตทางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมนายฮ้อยเลือน

หายไป ในอีกมุมหนึ่งคนท้องถิ่นก็ได้ต่อต้านพ่อค้าเชื้อสายจีนเนื่องจากลักษณะนิสัยทางการค้าของชาวจีนมีความยึดหยุ่นและประนีประนอมสูง อีกทั้งยังเป็นผู้นำสินค้าสมัยใหม่เข้ามาขายในเมืองเพื่อตอบสนองความต้องการภายในท้องถิ่น ความเป็นพ่อค้าคนกลางของคนเชื้อสายจีนช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองจากการใช้สิ่งของแลกเปลี่ยนกันโดยมีตัวกลางสำคัญคือข้าวเปลือก มาเป็น การใช้ระบบเงินตราอย่างสมบูรณ์ และทำให้คนเชื้อสายจีนจำเป็นต้องติดต่อกับชาวจีนที่มีความสนิทสนมกับทั้งชาวไทยในเขตเมืองและชนบทในต่างอำเภอ

การเติบโตทางเศรษฐกิจของคนเชื้อสายจีนจนสามารถมีอิทธิพลเหนือคนท้องถิ่นไม่ได้กระทบต่ออาชีพเกษตรกรรมของคนท้องถิ่น อาจกล่าวได้ว่าคนเชื้อสายจีนช่วยเติมเต็มระบบเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดในบทบาทพ่อค้าอันเป็นบทบาทที่คนท้องถิ่นไม่ค่อยให้ความสนใจ และเป็นประโยชน์ในการเพิ่มรายได้ให้กับคนท้องถิ่นให้สามารถขายสินค้าได้ในวงกว้างมากขึ้นต่างกับในอดีตที่มีเพียงการเก็บผลผลิตไว้เพียงพอแค่บริโภคในครัวเรือนและส่งภาษีให้ส่วนกลางโดยไม่มีการสะสมทุนเพื่อสร้างความมั่งคั่ง ดังนั้นคนเชื้อสายจีนจึงเป็นตัวกลางหรือปัจจัยเร่งที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของเมืองร้อยเอ็ดเปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจแบบยังชีพเข้าสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือเพื่อการค้า

ระหว่างทศวรรษ 2480 ถึง 2500 การรับซื้อข้าวฟืนไร่ของป่าเฟื่องฟูมาก ในช่วงแรกมีสินค้าสำคัญคือข้าวเปลือกและของป่าที่รับซื้อมาจากต่างอำเภอและหัวเมืองใกล้เคียง กิจกรรมประเภทนี้ต้องอาศัยพื้นที่โกดังเก็บสินค้าค่อนข้างมาก ดังนั้นกิจกรรมส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องขยายลงมาใกล้คลองคูเมืองด้านทิศใต้ กลายเป็นศูนย์กลางแหล่งค้าฟืนไร่ของป่าที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการเกิดขึ้นของชุมชนชาวจีนแห่งใหม่โดยส่วนใหญ่เป็นชาวจีนอพยพที่เข้ามาใหม่และบางส่วนเป็นเงินเก่าที่ขยายกิจการมาจากถนนสุริยเดชบำรุง กระทั่งหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ธุรกิจค้าข้าวเริ่มซบเซาเนื่องจากการแข่งขันสูงและเกิดโรงสีรายย่อยตามหมู่บ้าน ทำให้พ่อค้าเชื้อสายจีนรายย่อยไม่สามารถรับซื้อข้าวเปลือกมาขายยังโรงสีในเมืองได้อีก จึงต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นการขายสินค้าเฉพาะอย่าง การค้าข้าวเปลือกและของป่าเสื่อมความนิยมลง แต่ช่วงเวลาหลังจากนี้รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนฟืนไร่หลายประเภทตามแต่ช่วงเวลาตลาดต้องการ พ่อค้าเชื้อสายจีนจึงปรับเปลี่ยนมาค้าฟืนไร่เป็นหลัก

นับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ผลจากนโยบายรัฐบาลที่ต้องการพัฒนาความเจริญในภาคอีสานอย่างก้าวกระโดดทำให้คนเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ดนิยมประกอบอาชีพค้าขายที่ต้องอาศัยต้นทุนสูงขึ้นหรือริเริ่มธุรกิจใหม่ ความหลากหลายของการประกอบอาชีพจึงเพิ่มมากขึ้นจากความนิยมค้าฟืนไร่ของป่าไม่และขายของชำไม่กี่ชนิด กลายเป็นการประกอบกิจการขนาดใหญ่ที่มีเครือข่ายเชื่อมโยงกับจังหวัดอื่นรวมถึงการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ คนเชื้อสายจีนส่วนหนึ่งต้องขยับ

ขยายออกไปทำธุรกิจในเขตชานเมืองหรือต่างอำเภอ ส่วนในเขตเมืองยังคงเป็นพื้นที่ของตระกูลจีนดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่ศตวรรษก่อนหน้า

ทศวรรษ 2510 ความสนิทสนมระหว่างพ่อค้าเชื้อสายจีนกับลูกค้าชาวอีสานมีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น กลุ่มคนที่มีบทบาททางธุรกิจการค้าในเวลานี้ไม่ใช่ชาวจีนอพยพที่พูดภาษาจีนหรือพูดภาษาอีสานสำเนียงจีน แต่เป็นลูกจีนที่เกิดและเติบโตภายใต้สภาวะแวดล้อมของสังคมไทย สาเหตุหนึ่งเพราะการค้าไม่ได้กระจุกตัวอยู่เฉพาะในเขตเมืองที่เต็มไปด้วยชุมชนคนเชื้อสายจีนอีกต่อไป การพูดภาษาอีสาน เขียนอ่านภาษาไทย ทำให้ชาวบ้านไม่เกิดความรู้สึกเป็นอื่นต่อพ่อค้าเชื้อสายจีน ฝ่ายพ่อค้าเชื้อสายจีนเองก็มีกลยุทธ์ทางการค้าอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวคือการสร้างความกลมกลืนกับชาวบ้าน ความสนิทสนมระหว่างกันทำให้ทั้งสองฝ่ายสามารถทำการค้าได้อย่างวางใจ ประกอบกับการเข้ามาของธนาคารพาณิชย์อย่างเต็มตัวในทศวรรษนี้ทำให้พ่อค้าเชื้อสายจีนและชาวบ้านเกิดความคุ้นชินกับระบบการเงินสมัยใหม่ ดังนั้นระบบการให้ของเชื่อที่อาศัยความเชื่อใจกันระหว่างเจ้าหนี้กับลูกหนี้ซึ่งมีมานานแล้วจึงพัฒนามาเป็นการให้สินเชื่อ โดยวิธีการที่นิยมคือให้ลูกหนีนำโฉนดที่ดินมาค้ำประกัน หากลูกหนี้ไม่ชำระหนี้สินตามกำหนดก็อาจใช้กระบวนการบางอย่างเพื่อยึดที่ดินผืนนั้นโดยชอบธรรม เมื่อเกิดการสะสมที่ดินว่างเปล่าแถบชานเมืองจึงเกิดการปล่อยเช่าเพื่อทำการเกษตร ชาวนาที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองจึงจำเป็นต้องเช่าที่ดินจากพ่อค้าเชื้อสายจีน แม้ว่าค่าเช่าที่ดินจะไม่ได้สูงนักแต่ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ฐานะทางการเงินของเกษตรกรไม่ก้าวหน้า และยังมีชาวนาอีกไม่น้อยที่เคยมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองแต่ต้องเสียให้กับคนเชื้อสายจีนเพราะการกู้ยืมเงิน วิธีการเช่นนี้ช่วยสร้างความมั่งคั่งให้กับนักธุรกิจเชื้อสายจีนได้อย่างรวดเร็ว ในทศวรรษ 2520 ถึง 2530 เมื่อเกิดธุรกิจสมัยใหม่ที่ต้องใช้ทุนทรัพย์สูงมากและต้องอาศัยกระบวนการทางการเงินกับธนาคารพาณิชย์ เช่น โรงพยาบาลเอกชน ห้างสรรพสินค้า ฯลฯ ธุรกิจเหล่านี้จึงเป็นของตระกูลคนเชื้อสายจีนทั้งสิ้น

ในประเด็นด้านการเมือง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พยายามแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงว่าความสำเร็จทางธุรกิจนำไปสู่การแสวงหาบทบาททางการเมือง กล่าวคือชาวจีนอพยพเมื่อแรกเข้ามาอาศัยอยู่ในร้อยเอ็ดไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองอย่างชัดเจนนัก ส่วนใหญ่กล่าวถึงการประกอบอาชีพและความเป็นอยู่ การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระยะแรกจึงจำกัดอยู่ที่ชาวจีนผู้มีฐานะมั่งคั่งไม่กี่คนที่สามารถไต่เต้าจนมีตำแหน่งทางราชการหรือมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าเมืองอันเป็นศูนย์กลางอำนาจของแต่ละท้องถิ่นในขณะนั้น

สาเหตุที่ชาวจีนอพยพเพิ่งเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 นอกจากเหตุผลด้านการปฏิรูปการปกครองโดยยกเลิกระบบอาญาสี่หรือระบบกินเมืองตามธรรมเนียมหัวเมืองอีสาน อีกสาเหตุหนึ่งคือการทำชาวจีนอพยพเมื่อแรกเริ่มตั้งถิ่นฐานยังไม่มี ความมั่งคั่ง จึงอาจ

ไม่ได้รับความใส่ใจจากกลุ่มชนชั้นนำและชาวจีนก็มีความสนใจด้านการค้ามากกว่าการเมือง จนสั่งสมความมั่งคั่งได้มากพอแล้วจึงเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองผ่านการให้ความอุปถัมภ์ชนชั้นนำ จนกระทั่งเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ชาวจีนแม้จะไม่สามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองได้โดยตรงแต่ก็มีบทบาทในการสนับสนุนนักการเมืองท้องถิ่น และพบว่ามีนักการเมืองทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่นจากร้อยเอ็ดหลายคนเป็นชาวไทยเชื้อสายจีนซึ่งนักการเมืองกลุ่มดังกล่าวส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกลุ่มพ่อค้าเชื้อสายจีนในร้อยเอ็ด

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นการเปิดช่องทางให้คนเชื้อสายจีนมีโอกาสแสดงออกทางการเมืองมากขึ้น เช่น การเข้าร่วมงานฉลองรัฐธรรมนูญ หรือการตั้งสมาคมการเมือง เป็นต้น กระทั่งบทบาททางการเมืองของคนเชื้อสายจีนมีมากขึ้นเนื่องจากการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ข้อจำกัดเกี่ยวกับกฎหมายเลือกตั้งกลายเป็นอุปสรรคทางการเมืองประการหนึ่งของลูกจีนที่จะลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เนื่องจากกฎหมายพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ.2494 กำหนดว่าผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งต้องมีบิดาเป็นคนสัญชาติไทย ดังนั้นความเป็นลูกจีนที่เข้าสู่การเมืองในระบบเลือกตั้งจึงไม่ได้มีเพียงข้อได้เปรียบในแง่สถานะทางการเงินหรือเครือข่ายชุมชนที่กว้างขวาง แต่ยังมีข้อเสียเปรียบคือกฎหมายเลือกตั้งซึ่งกำหนดคุณสมบัติข้อห้ามสำคัญคือการมีบิดาเป็นชาวต่างด้าวและการกำหนดระดับการศึกษาขั้นต่ำ ทำให้ลูกจีนบางคนไม่สามารถเข้าสู่อำนาจทางการเมืองในระบบเลือกตั้งได้ อย่างไรก็ตามในจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ดทุกชุดล้วนมีคนเชื้อสายจีนอยู่ด้วยเสมอ นักการเมืองที่มีบทบาทโดดเด่นมีหลายคน เช่น นายถวิล อุดล และนายสมพร จุริมาศ ส่วนหนึ่งของความนิยมในตัวนายถวิลมาจากการอาศัยหัวคะแนนในเขตเมืองซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีน โดยเฉพาะตระกูลจุริมาศซึ่งเคยเป็นฐานเสียงให้กับนายถวิลมาก่อนจนภายหลังสามารถพัฒนาจนกลายเป็นตระกูลการเมืองที่มีบทบาททั้งการเมืองระดับชาติและการเมืองท้องถิ่น ในการเมืองระดับชาติตระกูลจุริมาศก็มีส่วนร่วมในเกือบทุกยุคสมัยผ่านการลงสมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. แต่ที่โดดเด่นกว่าคือการเมืองในระดับท้องถิ่นซึ่งตระกูลจุริมาศได้รวบรวมนักธุรกิจเชื้อสายจีนก่อตั้ง “กลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่น” ซึ่งเป็นกลุ่มการเมืองท้องถิ่นของร้อยเอ็ดที่มีอำนาจในสภาเทศบาลมาอย่างต่อเนื่องในทุกยุคสมัย ในขณะเดียวกันกลุ่มการเมืองท้องถิ่นอื่น ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นเฉพาะกิจสำหรับลงเลือกตั้งในแต่ละครั้งส่วนใหญ่ก็เกิดจากการรวมตัวของคนเชื้อสายจีนเช่นเดียวกัน บางกลุ่มการเมืองที่มีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นชาวไทยอีสานมักจะไม่ประสบความสำเร็จในการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น

ความสำเร็จทางการเมืองของคนเชื้อสายจีนสะท้อนให้เห็นประเด็นหลัก 2 ประการ ประการที่หนึ่งคือการที่คนเชื้อสายจีนมีความกระตือรือร้นสนใจในงานการเมืองมากเป็นพิเศษ อาจเป็นเพราะ

สำนักทางการเมืองที่คนกลุ่มนี้มีมาตั้งแต่สมัยที่ชาวจีนอพยพรุ่นแรกนิยมสร้างความสัมพันธ์กับชนชั้นเจ้าเมือง แต่ก็มีหลักฐานระบุชัดเจนว่าบางกรณีเป็นเพราะความต้องการส่งเสริมธุรกิจของตน ส่งเสริมสถานภาพทางสังคม หรือแม้แต่ทำลายคู่แข่งทางธุรกิจโดยใช้อำนาจทางการเมืองเป็นเครื่องมือ และประการที่สองคือคนท้องถิ่นให้ความนิยมในตัวนักการเมืองเชื้อสายจีน ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะนิยมความเป็นคนเชื้อสายจีน แต่เป็นเพราะคนเหล่านี้มีความกลมกลืนกับคนท้องถิ่นจนในทัศนะของคนท้องถิ่นไม่ได้รับรู้ถึงความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นมุมมองที่แตกต่างกับชนชั้นนำในกรุงเทพฯ ในบางช่วงที่มีความพยายามกีดกันคนเชื้อสายจีนออกจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจและการเมือง

ในการศึกษาบทบาททางสังคม ผู้วิจัยมุ่งเน้นไปที่พัฒนาการในแต่ละช่วงเวลา ประเด็นสำคัญมีสามส่วน ได้แก่ สภาพสังคมในชุมชนจีน ปฏิสัมพันธ์กับคนท้องถิ่น และกิจกรรมทางสังคม

สังคมจีนในเมืองร้อยเอ็ดเดิมเป็นสังคมที่มีความผูกพันแน่นแฟ้นระหว่างกันสูง เนื่องจากชุมชนชาวจีนยังอยู่อาศัยอย่างเบาบาง มีจุดศูนย์กลางชุมชนคือศาลเจ้าซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่สถิตของวิญญาณบรรพบุรุษและเทพเจ้าประจำชุมชน สังคมชาวจีนในร้อยเอ็ดยุคแรกจึงยังคงมีความเชื่อตามขนบธรรมเนียมเงินที่เคารพบูชาวิญญาณบรรพบุรุษหรือเทพเจ้าในท้องถิ่น ทั้งนี้ชาวจีนอพยพในร้อยเอ็ดก็มีความสั่นไหวทางความเชื่อ การเคารพบูชาวิญญาณบรรพบุรุษและเทพเจ้าท้องถิ่นดำรงอยู่ควบคู่กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนในท้องถิ่น นี่อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนมีความกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับผู้คนในชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยครอบครัวชาวจีนตระกูลใหญ่มักจะเป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยการสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่าง ๆ

การติดต่อกับครอบครัวเดิมที่ประเทศจีนเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่มาตลอดตั้งแต่ชาวจีนอพยพรุ่นแรก โดยเป็นลักษณะการส่งเงินกลับไปช่วยเหลือครอบครัวเดิม ความผูกพันกับภูมิลำเนาเดิมทำให้ครอบครัวจีนนิยมส่งบุตรหลานให้กลับไปรับการศึกษาที่ประเทศจีนตั้งแต่เด็ก ในอีกมุมหนึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าชาวจีนอพยพมีความคิดอยากกลับสู่มาตุภูมิอยู่เสมอแต่สุดท้ายส่วนใหญ่ก็จะไม่เป็นไปตามความประสงค์

ด้านความสัมพันธ์กับชุมชนคนในท้องถิ่นเป็นสิ่งที่คนเชื้อสายจีนไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากกลุ่มชาวจีนอพยพตั้งแต่รุ่นแรกเป็นต้นมาแทบทั้งหมดล้วนเป็นผู้ชายทั้งสิ้น เมื่อตั้งถิ่นฐานในร้อยเอ็ดจึงเกิดการแต่งงานกับคนในท้องถิ่นซึ่งอาจเป็นชาวไทยอีสานหรือเป็นลูกจีน จึงเกิดการผสมผสานวัฒนธรรมบางอย่างของชาวไทยอีสาน ลูกจีนรุ่นแรกซึ่งเติบโตมาในวัฒนธรรมจีน ได้รับการศึกษาแบบชาวจีน ใช้ภาษาจีนเป็นหลัก แต่ในอีกทางหนึ่งก็เป็นการเติบโตภายใต้สภาวะแวดล้อมของสังคมชาว

ไทยอีสานด้วย คนกลุ่มนี้จึงมีความสัมพันธ์อันดีกับคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมกับพุทธศาสนาในแง่ของการเป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมทางศาสนาอยู่เสมอ

คนเชื้อสายจีนมีลักษณะพิเศษในแง่ของการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะลูกจีนรุ่นหลังลงมา บางคนดำรงอัตลักษณ์ความเป็นจีนเฉพาะในบ้าน เมื่อออกนอกบ้านก็ถือว่าตัวเองเป็นคนไทย ใช้ภาษาไทยอีสานเป็นหลัก ได้รับการศึกษาในโรงเรียนไทย อาจพูดภาษาจีนในบ้านบ้าง กลุ่มลูกจีนเหล่านี้จึงสามารถสร้างความรู้สึกลมกลืนไปกับชาวไทยอีสานได้ และทำให้ชาวไทยอีสานส่วนหนึ่งเกิดความรู้สึกว่าลูกจีนไม่มีความแปลกแยกจากคนในท้องถิ่น โดยถือว่าลูกจีนเหล่านี้มีความเป็นคนไทยมากกว่าคนจีน ประกอบกับมีการกวาดล้างโรงเรียนจีนทั่วประเทศในช่วง พ.ศ.2482-2483 การศึกษาแบบจีนทำได้เพียงในครัวเรือน การศึกษาในระบบจึงถูกจำกัดให้อยู่ในการศึกษาจากโรงเรียนไทยเท่านั้น กระทั่งการเมืองในประเทศจีนเกิดความเปลี่ยนแปลงเมื่อฝ่ายคอมมิวนิสต์เอาชนะฝ่ายก๊กมินตั๋งได้ใน พ.ศ.2492 ทำให้คนเชื้อสายจีนถูกตัดขาดความรู้เรื่องเกี่ยวกับประเทศจีน ความนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนที่ประเทศจีนจึงหายไป ลูกจีนรุ่นใหม่จึงต้องเรียนหนังสือร่วมกับคนท้องถิ่น และมีความผูกพันกับความเป็นไทยมากขึ้น

อัตลักษณ์ความเป็นจีนที่เด่นชัดเพียงไม่กี่ประการที่ยังคงดำรงอยู่หนึ่งในนั้นคือความผูกพันระหว่างลูกจีนกับกิจกรรมเกี่ยวกับศาลเจ้า ลูกจีนส่วนใหญ่ที่ยังคงต้องการรักษาอัตลักษณ์ของตนไว้นิยมสมัครเข้าไปเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าเพื่อดำเนินกิจกรรมประจำปีให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยเฉพาะงานสมโภชปุงเถ่ากง-ม่า ซึ่งจัดขึ้นที่สิ่งเดียวภายในวัดราษฎร์ศรัทธาเป็นศาลเจ้าชั่วคราวที่มีมาตั้งแต่แรกเริ่มชุมชนชาวจีน ประเพณีนี้เป็นความร่วมมือระหว่างศาลเจ้าและวัด งานสมโภชศาลเจ้าและงานวัดถูกจัดขึ้นพร้อมกัน ถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรมระหว่างคนเชื้อสายจีนกับคนในท้องถิ่น ในขณะเดียวกันตระกูลจีนเก่าแก่งานให้การสนับสนุนบูรณปฏิสังขรณ์วัดต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ชาวจีนอพยพยุคแรก เมื่อสืบทอดมาถึงคนเชื้อสายจีนรุ่นหลังก็ยังคงปฏิบัติเช่นเดิม โดยเฉพาะวัดเก่าแก่ที่ตั้งอยู่รายล้อมชุมชนคนเชื้อสายจีน

ในอีกทางหนึ่งคนเชื้อสายจีนก็มีการรวมกลุ่มกันเพื่อประกอบกิจกรรมด้านสาธารณประโยชน์ผ่านองค์กรการกุศลที่สร้างขึ้นจากความเชื่อแบบจีน แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บทบาททางสังคมของคนเชื้อสายจีนมีความหลากหลายมากขึ้น เพราะการดำเนินงานขององค์กรการกุศลมีวัตถุประสงค์หลักที่การช่วยเหลือผู้เดือดร้อนโดยไม่ได้จำกัดว่าต้องเป็นการช่วยเหลือเฉพาะคนเชื้อสายจีนด้วยกันเท่านั้น อย่างในกลุ่มชาวจีนรุ่นแรก ๆ การก่อตั้งมูลนิธิจึงเป็นเหมือนศูนย์กลางการทำบุญร่วมกันมากกว่าที่จะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันเอง ผู้สนับสนุนส่วนใหญ่ก็เป็นกิจการห้างร้านที่มีทุนทรัพย์มากพอที่จะบริจาคเพื่อทำทาน และหน้าที่หนึ่งของมูลนิธิคือการลงชุมชนในระดับหมู่บ้านชนบทเพื่อ

ช่วยเหลือเมื่อเกิดภัยพิบัติหรือความเดือดร้อน กิจกรรมเหล่านี้มีส่วนช่วยในการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างคนเชื้อสายจีนกับชาวบ้านในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุปบทบาททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม มีความเชื่อมโยงกันโดยไม่อาจอธิบายแยกออกจากกันได้ คนเชื้อสายจีนเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เมืองร้อยเอ็ด เป็นผู้นำขับเคลื่อนเศรษฐกิจจนเปลี่ยนสังคมให้กลายเป็นทุนนิยมมากขึ้น เป็นผู้มีบทบาททางการเมืองทั้งการเข้าไปมีอำนาจโดยตรงหรือเป็นผู้สนับสนุนในระดับชาติและระดับท้องถิ่น และเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์กับคนในแต่ละกลุ่ม ด้วยประการทั้งปวงจึงทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองร้อยเอ็ดไม่อาจละเลยบทบาทของคนเชื้อสายจีน

รายการอ้างอิง

เอกสารปฐมภูมิ

พระบรมราชโองการ ประกาศ สันติภาพ. ราชกิจจานุเบกษา 62 (16 สิงหาคม 2488). 1-18.

พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ.2494. ราชกิจจานุเบกษา 68 (24 ธันวาคม 2494). 4-14.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 น.25/1. ร่างพระราชบัญญัติลักษณะเงินใหม่เข้าเมือง

รัตนโกสินทรศก 127 (พ.ศ.2451).

_____. ร.7 พ.5 2/3. ประกาศการเดินรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ ก.817/71 วันที่ 13
กรกฎาคม 2471.

_____. ร.พ.ท.2/11. จดหมายเหตุแห่งสภาเผยแพร่พาณิชย์ ฉบับที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ.2470.

_____. สบ.2.47/69. บันทึกรายงานเสด็จตรวจราชการมณฑลอีสานของจอมพลสมเด็จพระเจ้าพี่
ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต (24 พ.ค. 2470).

_____. สร.0201.8/90. การประชุมคณะรัฐมนตรี (16 เม.ย. 2484).

หนังสือ

กรุงเทพ, ธนาคาร. 1,000 ล้าน สาขาร้อยเอ็ด. ม.ป.พ., 2535.

ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์. อีสานเมื่อวันวาน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จีระวิชาการพิมพ์, 2546.

ขัตติยวงษา, พระยา. พงศาวดารภาคอีสาน ฉบับของ พระยาขัตติยวงษา (เหลา ณร้อยเอ็ด). พระนคร:
โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2472.

คณะกรรมการศาลเจ้าร้อยเอ็ด รุน 60/2549. ทำเนียบคณะกรรมการศาลเจ้าจังหวัดร้อยเอ็ด. ม.
ป.ท., 2549.

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี. ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนา
ภิเชก เล่ม 9. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.

คายส์, ชาร์ลส์ เอฟ. อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยมในสยามประเทศไทย. แปลโดย รัตนา โตสกุล. พิมพ์
ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556.

จิ้งเอียนชีว. ผลกระทบจากภัยธรรมชาติและความวุ่นวายทางสังคมที่มีต่อการอพยพของประชากร
อำเภอเฉิงไห่. ใน วรศักดิ์ มัทธโนบล และ สุภากร จันทวานิช (บรรณาธิการ), ชาวจีน
แต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคอื่นๆที่เฉาขึ้นสมัยที่สอง ท่าเรือชานไห่(พ.ศ.2403-

- 2492 หรือ ค.ศ.1860-1949), หน้า 31-40. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2540.
- ดาร์เรตัน เมตตาริกานนท์. การเมืองสองฝั่งโขง. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.
- เต็ม วิชาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- เทศบาลเมืองร้อยเอ็ด, สำนักงาน. สรุปผลการปฏิบัติงานในรอบปีงบประมาณ 2539-2542. ภาพสนธิ์: ประสานการพิมพ์, 2542.
- บุญช่วย อัคราการ. ประวัติศาสตร์ภาคอีสาน และเมืองมหาสารคาม และผลงานต่าง ๆ. ม.ป.ท., 2522.
- บุญมี คำบุศย์. อดีตรำลึก. กรุงเทพฯ: นำอักษรการพิมพ์, 2541.
- ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์. รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517). กรุงเทพฯ: มูลนิธิธนาคาร กรุงเทพฯ, 2526
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์. เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเก่า. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ตรีสิน (ซิลค์เวอร์มบุคส์), 2542.
- พิภู บุชบก. พัฒนาการของกลุ่มทุนจีนในภาคอีสานตอนบนของประเทศไทย พ.ศ. 2474-2559. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของไทยในปริทรรศน์ประวัติศาสตร์ ลำดับที่ 13. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2560.
- มหาดไทย, กระทรวง. กรมการปกครอง. ศาลเจ้า 100 ปี. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย, 2563.
- มูราซิม่า, เออีจี. การเมืองจีนสยาม : การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941. กรุงเทพฯ: ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539.
- ร้อยเอ็ด, จังหวัด. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ด. กรุงเทพฯ: ศุภสภาลาดพร้าว, 2542.
- วัฒนธรรม, กระทรวง. ปกิณกวัฒนธรรมจังหวัดร้อยเอ็ด. ภาพสนธิ์: ประสานการพิมพ์, 2547.
- วิภาคววดล, พระ. บันทึกการสำรวจและบุกเบิกในแดนสยาม. แปลโดย สุมาลี วีระวงศ์. กรุงเทพฯ: กรมแผนที่ทหาร, 2533.
- วีระ วุฒิจำนงค์. ประวัติ กังเซียงเหียน-คุณย่าหล้าจัน อีรูรัตน์. ร้อยเอ็ด: ดาวร้อยเอ็ดการพิมพ์, 2537.

ศิลปากร, กรม. ประวัติวัดกลางมิ่งเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, 2531.

ศิลปากร, กรม. เมืองร้อยเอ็ด. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2541.

สกินเนอร์, จี วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคนอื่นๆ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มุลินีโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.

_____. สังคมจีนในประเทศไทย: ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคนอื่นๆ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน, 2564.

สถิติแห่งชาติ, สำนักงาน. สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ.2533 จังหวัดร้อยเอ็ด. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2533.

สมชาย นิลอาธิ. เรือนอีสานและประเพณีการอยู่อาศัย. ใน สัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร, หน้า 136-161. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม, 2530.

สุชาดา ตันตสุรฤกษ์. โพยก๊วน : การส่งเงินกลับประเทศโดยชาวจีนโพ้นทะเล ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

สุวิทย์ ธีรศาสด์. ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488. ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2557.

_____. ผลกระทบของทางรถไฟในอีสานใต้ (พ.ศ.2443-2503). ใน สุริยา รักการศิลป์ (บรรณาธิการ), เศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนอีสานใต้, หน้า 19-56. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2558.

_____. เศรษฐกิจอีสานหลังมีทางรถไฟ (พ.ศ.2443-2488). ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2551.

สุวิทย์ ธีรศาสด์ และ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน. ขอนแก่น: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2541.

สุวิทย์ ธีรศาสด์, ขอบ ดีสวนโคก และ สุเมธ แก่นมณี. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำชี ตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2528 : รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2528.

ไสว วิศวานันท์. บทบาทของชาวจีนช่วงหลังทำสนธิสัญญาเบาว์ริง. ใน วรศักดิ์ มัทธโนบล และ สุภากร จันทวานิช (บรรณาธิการ), ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคอาเซียนที่

- เฉาชั้นสมัยที่สอง ท่าเรือชานโลว(พ.ศ.2403-2492 หรือ ค.ศ.1860-1949), หน้า 117-145.
 กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- แห่งประเทศไทย สาขาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ธนาการ. สถิติการเงินการธนาคารภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประจำปี 2540. ขอนแก่น: คลังนาวิทยา, 2541.
- อรอนงค์ ชัยโพธิ์กลาง. นักการเมืองถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า, 2558.
- อินแกรม, เจมส์ ซี. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970. แปลโดย ชูศรี มณีพุกษ์ และ เฉลิมพจน์ เอี่ยมมกมล. กรุงเทพฯ: มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2552.
- ฮั่วเคี้ยวปอเต็กเซียงตึง, มุลนิธิ. แจ้งกิจการในวาระครบรอบ 60 ปี และผลการดำเนินงาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511-2514. ม.ป.ท., 2514.
- _____. หนังสือแจ้งกิจการ พ.ศ. 2515-2518. ม.ป.ท., 2518.
- Ministry of Finance. Statistical Year Book of the Kingdom of Siam. Bangkok: The Department of Commerce and Statistics, 1923.
- Smyth, Herbert Warington. Five years in Siam, from 1891 to 1896. London: Murray, 1898.
- Thompson, Virginia., and Adloff, Richard. The left wing in Southeast Asia. New York: William Sloane, 1950.
- Wasana Wongsurawat. The Crown and the Capitalists. Chiang Mai: Silkworm Books, 2020.

เอกสารตีพิมพ์ในโอกาสพิเศษ

- 94 ปีที่ยาวนาน ฝากสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้าน. ม.ป.ท., 2550.
- ด้วยความระลึกถึง คุณแม่จรรยา ปฐมกสิวัฒนา. ร้อยเอ็ด: ดาวรุ่งการพิมพ์, 2561.
- ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพ คุณแม่เจียวแกก แซ่เล้ง. มหาสารคาม: สารคามการพิมพ์, 2552.
- ที่ระลึกงานฌาปนกิจศพ นายสมควร จุริมาศ. ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2558.
- ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ คุณดาศิริ วุฒิจำนงค์. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2543.
- ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นายประพจน์ สุขเสถียร. ร้อยเอ็ด: รัตนกิจการพิมพ์, 2545.
- ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ อากยรรยง วิสูตรานุกูล. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2553.
- ที่ระลึกในงานบรรจุศพ นางวิภาดา ชัยคณารักษ์กุล. กาฬสินธุ์: ประสานการพิมพ์, 2545.
- ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายถวิล จุริมาศ. ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2556.

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี เกษมทรัพย์ เล่ม 1. ม.ป.ท., 2562.

ที่ระลึกพิธีบรรจุศพ เตี้ยคุงเจ็ง แซ่ก้วย. ขอนแก่น: รัตน, 2550.

ประกาศของคณะสงฆ์วัดเหนือ เรื่อง อนุโมทนาแก่ผู้บำเพ็ญมหากุศล. ม.ป.ท., 2526.

ปรีดี เกษมทรัพย์. ธรรมเนียมการ เนื่องในงานทอดกฐินสามัคคี ญาติมิตร “เกษมทรัพย์”.

กรุงเทพฯ: สหประชาพาณิชย์, 2527.

พระมหาบุญถึง อภิปัญโญ, พระมหาบุญมา ปุณฺณวโธ, พระมหาชัยยงค์ เขมจิตโต และ พระสัมฤทธิ์

รงค์ กาญจนโร. อนุสรณ์งานผูกพัทธสีมาวัดสระทอง. ม.ป.ท., 2511.

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติร้อยเอ็ด. เจ้าเมืองร้อยเอ็ด. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

เมธา คำบุศย์. คุ่มต่างๆในเขตกำแพงเมืองร้อยเอ็ด. ม.ป.ท., 2553. (อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ

อาจารย์เมธา คำบุศย์).

อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อธเนศ โฆษิตจรรย์นธ์. ร้อยเอ็ด: ดาวรุ่งการพิมพ์, 2555.

อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณพ่อพงษ์ เจริญพรพันธุ์. กรุงเทพฯ: แชน โพธิ์ พรันตัง, 2540.

อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ คุณยายเนียม แซ่ลี. ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2559.

อนุสรณ์งานบรรจุศพ คุณแม่ทองเจิม สุวรรณชาติ. ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2547.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณพ่อเตียงเล็ง แซ่ปึง. ร้อยเอ็ด: รัตนกิจการพิมพ์, 2548.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่คิม สุขเสถียร. ร้อยเอ็ด: รัตนกิจการพิมพ์, 2557.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายบัณฑิต จุฑาทู. ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2553.

อนุสรณ์งานศพนายฉ่อนฟอง แซ่แท้น. ร้อยเอ็ด: ดาวรุ่งการพิมพ์, 2534.

อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณพ่อบักแซ แซ่อึ้ง. ร้อยเอ็ด: ทันใจการพิมพ์, 2555.

อนุสรณ์ที่ระลึกงานบรรจุศพ คุณแม่เอี้ยะ แซ่ก้วย. ขอนแก่น: รัตน, 2555.

อโนชา ทับทิม. ปกิณกะเมืองร้อยเอ็ดจากภาพถ่ายเก่า. ม.ป.ท.,ม.ป.ป. (เอกสารประกอบการนำชม

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ร้อยเอ็ด).

บทความ

ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. การเคลื่อนไหวทางการศึกษาและความคิดของกลุ่มต่าง ๆ ในอีสาน

ในช่วงทศวรรษ 2470. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 19,2 (มกราคม-มีนาคม 2544): 45-

53.

ยง บุญอารีย์. เล่าข่าวในวัฒนธรรมไท-อีสาน. วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวินิจัย 10 (2554): 24-

35.

สุวิทย์ อีรศาสด. ทางรถไฟสายอีสานในสมัยรัชกาลที่ 5-7. ศิลปวัฒนธรรม 28 (มีนาคม 2550): 113-125.

Rigg, Jonathan. Forces and Influences behind the Development of Upland Cash Cropping in North-East Thailand. The Geographical Journal 153,3 (November 1987): 370-382.

วิทยานิพนธ์

จิตรจรรยา ศรีวินิชย์. การแข่งขันการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2517-2533.

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2540.

ธานี พันแสง. บทบาทด้านเศรษฐกิจและการเมืองของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ.2398

ถึง พ.ศ.2540. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2544.

ธีรวัชร ประนัดสุดจำ. แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายจำลอง ดาวเรือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม ในช่วงปี พ.ศ. 2480-2492. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2542.

นิราศ ศรีขาวรส. พัฒนาการของรูปแบบที่อยู่อาศัยของชาวจีนในเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2541.

นุชากร มาศมดล. บทบาทของกลุ่มพิทักษ์ท้องถิ่นในการแข่งขันเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลเมืองร้อยเอ็ด พ.ศ. 2517-2538. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2540.

ประนุช ทรัพย์สาร. วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2398-2475. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2525.

ประสพ วงศ์หนองหัว. บทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด กับการพัฒนาสู่ระบอบการเมือง. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2537.

วรเทพ สันติวรรักษ์. วิถีชีวิตชาวจีนในเขตสถานีรถไฟศรีสะเกษ. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2542.

วีรวัฒน์ กาญจนกุล. บทบาทของรัฐบาลในการส่งเสริมพืชไร่ : การศึกษาเฉพาะกรณีปอ. วิทยานิพนธ์

ปริญญา รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2505.

สังคม ค้อชากุล. การขยายตัวของชุมชนเขตเทศบาลเมืองร้อยเอ็ดระหว่างปี พ.ศ. 2480-2541.

รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2543.

สุวัฒน์ชัย แสนราช. แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายถวิล อุดล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2480-2492. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2541.

อดิเรก บุญคง. บทบาทของขบวนการเสรีไทยสายอีสานและบทบาททางการเมืองของสมาชิกหลัง

สงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484-2495. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2536.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

กษิดิศ พรมรัตน์. ผู้นำสารจากปรีดีถึงเจียง ไค เชก - ถวิล อุดล: บุรุษไปรษณีย์แห่งเสรีไทย [ออนไลน์].

29 กรกฎาคม 2563. แหล่งที่มา: <https://pridi.or.th/th/content/2020/07/361>

ตึก แสนบุญ. เอือนแถว ร้านค้า...ถึง...กะต๊ิบ (ตึกดิน)” ผลงานงานช่างในวัฒนธรรมการค้าสู่ สัญลักษณ์แห่งอาณานิคม...!? [ออนไลน์]. 27 กันยายน 2560.

แหล่งที่มา : https://www.silpa-mag.com/history/article_11725

นรนิติ เศรษฐบุตร. ถวิล อุดล [ออนไลน์]. 29 ธันวาคม 2565. แหล่งที่มา:

http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=%E0%B8%96%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%A5_%E0%B8%AD%E0%B8%B8%E0%B8%94%E0%B8%A5

บุญทริก เขมาชีวะ. งานฉลองรัฐธรรมนูญ-มหกรรมที่ใหญ่ที่สุดแห่งยุค [ออนไลน์]. 1 สิงหาคม 2563.

แหล่งที่มา: <https://parliamentmuseum.go.th/ar63-feast.html>

พัชรศรี ว่องไวยกุล. วิฑูร สุริยวนากุล บุกเบิกร้านวัสดุนวัตกรรมใหม่ ‘โกลบอลเฮ้าส์’ ค้าปลีกจึกกฎของ

คนสร้างบ้าน [ออนไลน์]. 24 มีนาคม 2561. แหล่งที่มา:

<https://forbesthailand.com/people/%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%97%E0%B8%B9%E0%B8%A3-%E0%B8%AA%E0%B8%B8%E0%B8%A3%E0%B8%B4%E0%B8%A2%E0%B8%A7%E0%B8%99%E0%B8%B2%E0%B8%81%E0%B8%B8%E0%B8%A5-%E0%B8%9A%E0%B8%B8%E0%B8%81%E0%B9%80%E0%B8%9A%E0%B8%B4>

โรงพยาบาลร้อยเอ็ด-ธนบุรี. ประวัติความเป็นมา [ออนไลน์]. 1 กรกฎาคม 2564. แหล่งที่มา:

<https://101thon.com/aboutus/>

วิภา จิราไพศาล. “อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ” ในอีสาน “อนุสรณ์รำลึกประชาธิปไตย” แห่งแรกของไทย [ออนไลน์]. 10 ธันวาคม 2564. แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_17795

ศรัญญ เทพสงเคราะห์. งานรื่นเริงของพลเมืองในระบอบใหม่ เพื่อชาติและรัฐธรรมนูญ [ออนไลน์].

6 กรกฎาคม 2565. แหล่งที่มา: <https://pridi.or.th/th/content/2022/07/1164>

ส่งเสริมวัฒนธรรม, กรม. คำสัญญาแห่งมิตรแท้และเพื่อนตาย “ประเพณีผูกเสี่ยว” [ออนไลน์]. 7 มกราคม 2563. แหล่งที่มา:

http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=5073&filename=i

สุวิทย์ ธีรศาสตร์. กำเนิด “รถไฟสายอีสาน” เมื่อ “สนธิสัญญาเบาริ่ง” ทำให้เกิดทุนนิยมในพื้นที่ [ออนไลน์]. 18 พฤศจิกายน 2564. แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_29204

การสัมภาษณ์

จักรกฤษณ์ เจริญพรพันธุ์. สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2562.

ตรงมินทร์ เตชะมหาสารกุล. ประธานมูลนิธิอิกลักษณ์ ร้อยเอ็ดการกุศล. สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2562.

มยุจิง เจริญพรพันธุ์. สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2562.

วีระ วุฒิจำนงค์. สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2562.

สมคิด พูนสวัสดิ์พงศ์. อดีตเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงเทพสาขาร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2564.

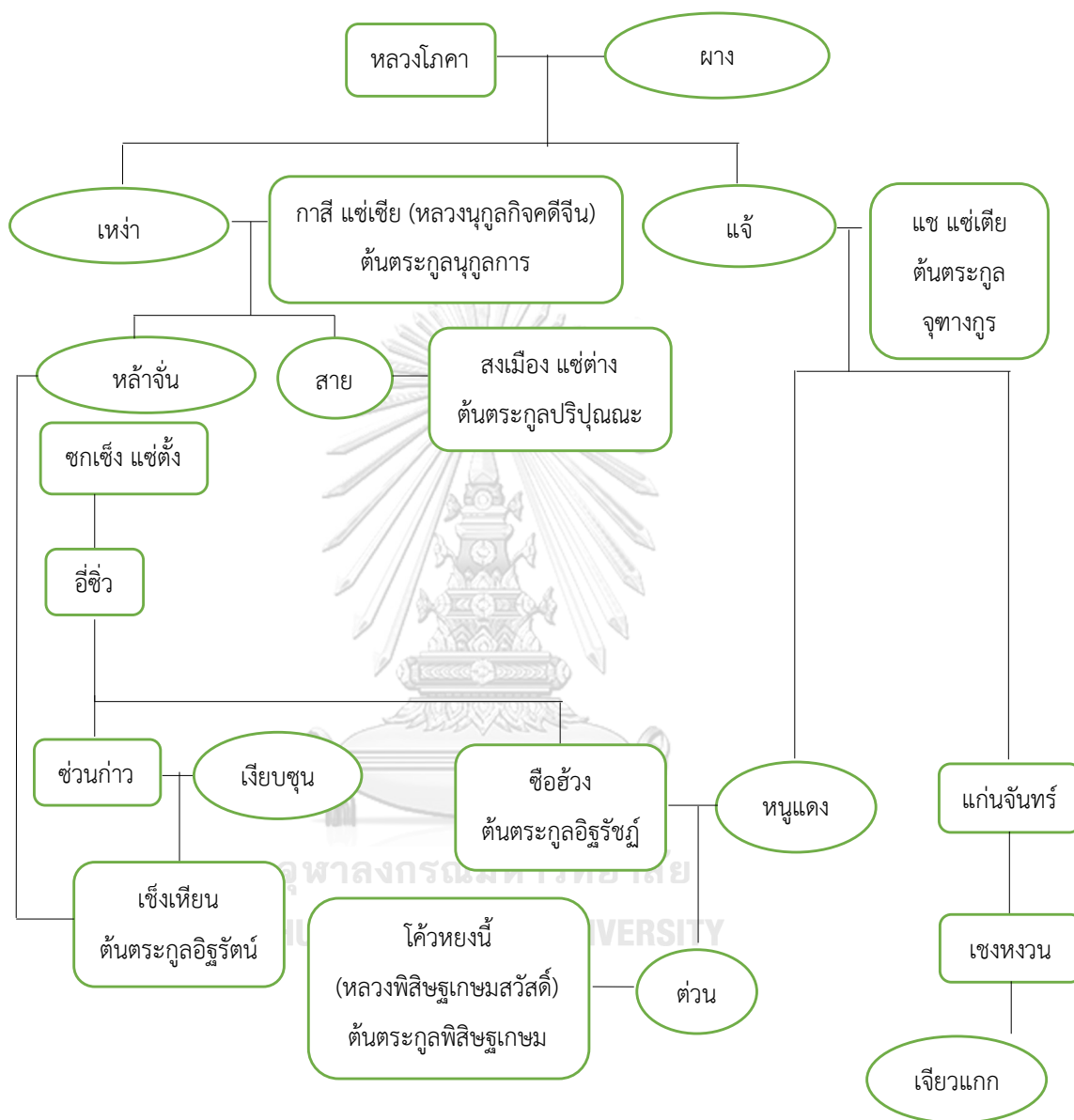
สันทัต สีนะวัฒน์. สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2564.

เสถียร ชาติปัญญากร. หัวหน้าห้างสรรพสินค้าร้อยเอ็ดพลาซ่า. สัมภาษณ์, 9 มกราคม

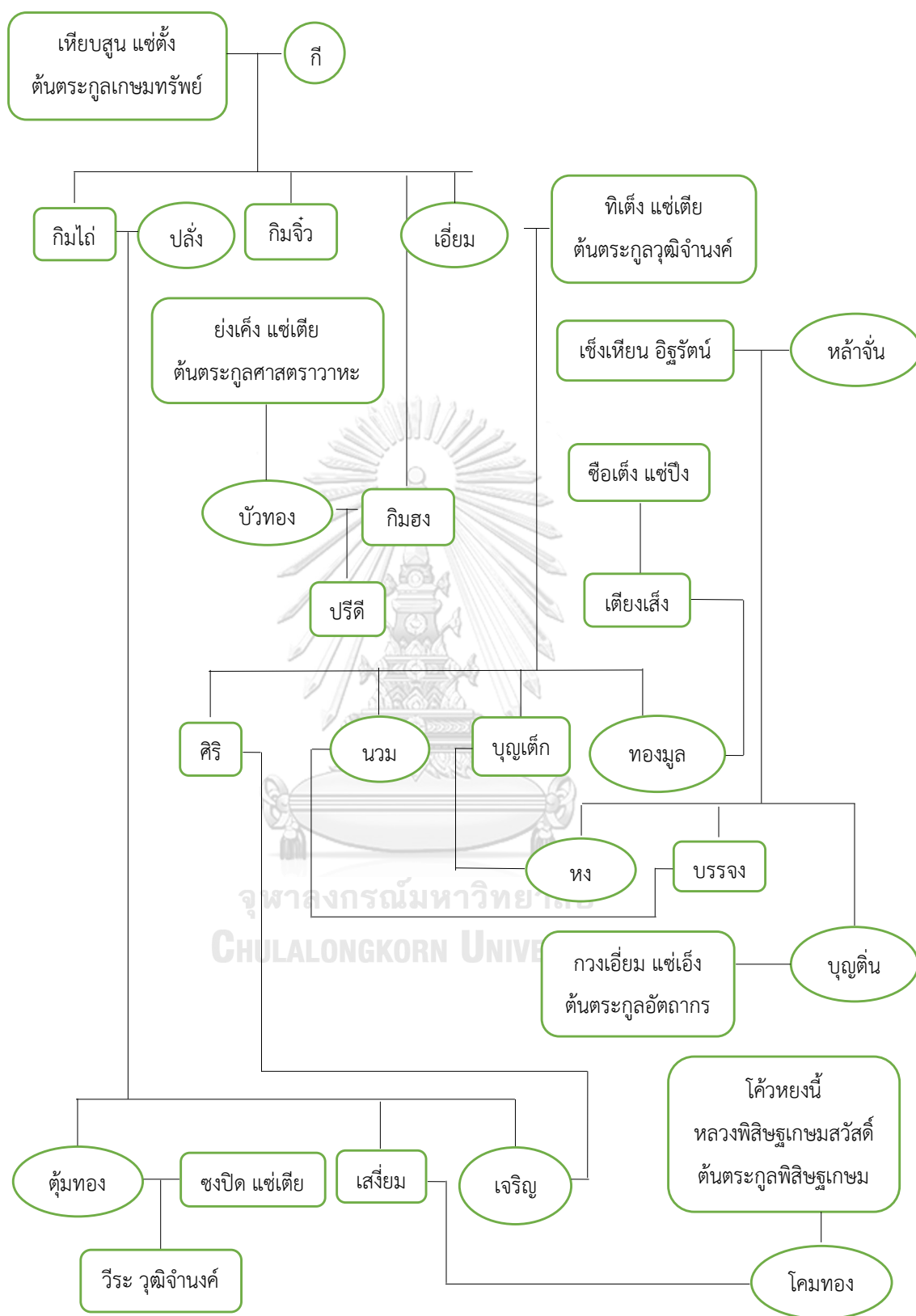

ภาคผนวก ก

แผนผังความสัมพันธ์สายสกุลจีนในเมืองร้อยเอ็ด⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ คัดเลือกเฉพาะสายสกุลหรือรายชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาภายในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ภาคผนวก ข
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

1. นายจักรกฤษณ์ เจษฎาพรพันธุ์

ที่อยู่: ร้านจักรกฤษณ์โอสถ 52 ถนนเปรมประชากรราษฎร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

หมายเหตุ: เป็นชาวร้อยเอ็ดโดยกำเนิด เป็นบุตรชายของนายเจียงเคี้ยว แซ่ลิ้ม อดีตผู้นำชุมชนชาวจีนในเมืองร้อยเอ็ด นายจักรกฤษณ์เคยประกอบธุรกิจหลายอย่าง เช่น ขายยาจีน ธุรกิจโรงพิมพ์ และขายหนังสือพิมพ์จีน

2. นายตรงมินทร์ เตชะมหาศรานุกูล

ที่อยู่: ห้างหุ้นส่วนจำกัดตรงมินรุ่งกิจ 58-60 ถนนปัทมานนท์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

หมายเหตุ: เป็นชาวร้อยเอ็ดโดยกำเนิด เคยดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์กรของคนเชื้อสายจีนหลายสมัย เช่น คณะกรรมการศาลเจ้าจังหวัดร้อยเอ็ด คณะกรรมการบริหารมูลนิธิป๋ายฮั่วร้อยเอ็ด คณะกรรมการมูลนิธิร้อยเอ็ดการกุศล ในปัจจุบัน (ขณะให้สัมภาษณ์) ดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิร้อยเอ็ดการกุศล (อิกลักเซียงตึง)

3. นางมยุจิง เจษฎาพรพันธุ์

ที่อยู่: ร้านจักรกฤษณ์โอสถ 52 ถนนเปรมประชากรราษฎร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

หมายเหตุ: เป็นชาวสุโขทัยโดยกำเนิด เมื่อแต่งงานกับนายจักรกฤษณ์ เจษฎาพรพันธุ์ แล้วจึงย้ายมาอยู่อาศัยที่จังหวัดร้อยเอ็ดเป็นการถาวรใน พ.ศ.2505 เป็นบุคคลสำคัญในการเผยแพร่วัฒนธรรมจีน โดยทำหน้าที่เป็นอาจารย์อาสาสมัครสอนภาษาจีน สอนการเขียนพู่กันจีน รวมถึงวัฒนธรรมจีนอื่น ๆ ประจำศิริมงคลศาลา

4. นายวีระ วุฒิจำนงค์

ที่อยู่: ร้านวีระเภสัช 271-3-5 ถนนผดุงพานิช ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

หมายเหตุ: เป็นชาวร้อยเอ็ดโดยกำเนิด เป็นนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเกี่ยวกับประวัติศาสตร์คนเชื้อสายจีน เคยดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์กรของคนเชื้อสายจีนหลายสมัย และเป็นผู้มีส่วนร่วมในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติร้อยเอ็ด รวมถึงเป็นผู้ค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของคนเชื้อสายจีนให้กับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติร้อยเอ็ด

5. นางสาวสมคิด พูนสวัสดิ์พงศ์

ที่อยู่: 38/45 ถนนสันติสุข ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

หมายเหตุ: เป็นชาวจังหวัดศรีสะเกษโดยกำเนิด ย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ในจังหวัดร้อยเอ็ดพร้อมกับบิดา มารดาอย่างถาวรตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2500 ต่อมาประกอบอาชีพเป็นเจ้าหน้าที่ธนาคารกรุงเทพ สาขา ร้อยเอ็ด ประจําการตั้งแต่ พ.ศ.2516-2536 ตำแหน่งสุดท้ายคือหัวหน้าหน่วยบริการกลาง

6. นายสันทัต สีนะวัฒน์

ที่อยู่: ร้านสินะวัฒน์พานิชย์ 80-2 ถนนสุนทรเทพ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด

หมายเหตุ: เป็นชาวจังหวัดร้อยเอ็ดโดยกำเนิด บุตรชายของนายสวน และนางพยอม สีนะวัฒน์ เป็น ทายาทรุ่นที่ 3 ของตระกูลสินะวัฒน์ หนึ่งในตระกูลคนเชื้อสายจีนที่อยู่อาศัยในเมืองร้อยเอ็ดมาตั้งแต่ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

7. นายเสถียร ชาทิบุญชากร

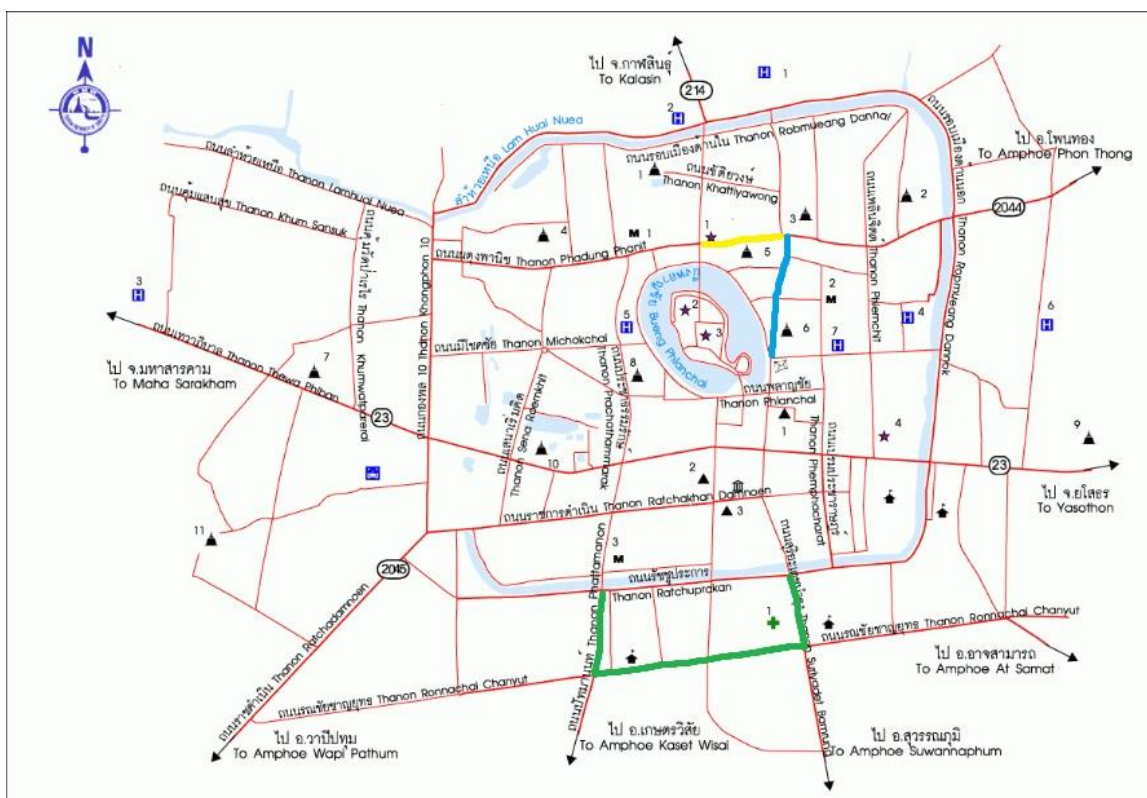
ที่อยู่: ห้างสรรพสินค้าร้อยเอ็ดพลาซ่า 17/1 ถนนเพลินจิต ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัด ร้อยเอ็ด

หมายเหตุ: เป็นชาวจังหวัดร้อยเอ็ดโดยกำเนิด เคยประกอบธุรกิจค้าปลีกและค้าส่งหลายธุรกิจ และ เป็นผู้ร่วมก่อตั้งห้างสรรพสินค้าร้อยเอ็ดพลาซ่าเมื่อ พ.ศ.2536 ปัจจุบันเป็นหุ้นส่วนของ ห้างสรรพสินค้าร้อยเอ็ดพลาซ่าและบริษัทในเครือ

ภาคผนวก ค

แผนที่แสดงที่ตั้งของชุมชนคนเชื้อสายจีนในเขตเมืองร้อยเอ็ด

ที่มา: <https://www.emagtravel.com/archive/roiet-map.html>

คำอธิบาย:

เส้นสีเหลือง (●) คือ ถนนผดุงพานิชเฉพาะส่วนที่ชาวจีนอพยพรุ่นแรกตั้งถิ่นฐานเมื่อ พ.ศ.2398

เส้นสีน้ำเงิน (●) คือ ถนนสุริยเดชบำรุงเฉพาะส่วนที่ชุมชนคนเชื้อสายจีนขยายตัวออกมาจากถนนผดุงพานิชเมื่อทศวรรษ 2450

เส้นสีเขียว (●) คือ ถนนปัทมานนท์ ถนนสุริยเดชบำรุง และถนนรณชัยชาญยุทธ เฉพาะส่วนที่รายล้อมเขตที่เรียกว่าคุ่มโรงพยาบาลร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นแหล่งค้าของป่าที่ใหญ่ที่สุดในช่วงทศวรรษ 2480 ถึง 2500

บรรณานุกรม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	พีรวัฒน์ พูนสวัสดิ์พงศ์
วัน เดือน ปี เกิด	8 ตุลาคม 2538
สถานที่เกิด	จังหวัดร้อยเอ็ด
วุฒิการศึกษา	ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ที่อยู่ปัจจุบัน	152 ม.23 ต.เหนือเมือง อ.เมืองร้อยเอ็ด จ.ร้อยเอ็ด

